

Χρήστος Γιανναράς

Ἐνῆν ἄλλοτρίωση
Ἐνῆν ἄλλοτρίωση

Ἐπίκαιρη κριτικὴ σχοινοβασία

Ἰκαρος

© 1997, 2008 Χρήστος Γιανναράς & Ίκαρος Έκδοτική Έταιρεία

ISBN 978-960-9527-16-3

Χρῆστος Γιανναράς

Ἀντιστάσεις στὴν ἀλλοτρίωση

Ἐπίκαιρη κριτικὴ σχοινοβασία

Α' ΠΕΡΙ ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ

Χύδην παγκοσμιότητα

ΕΧΕΙ Ο ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ διαστάσεις παγκοσμιότητας; Ο αιώνας μας τὸ πίστεψε. Δὲν ὑπῆρξε ἀνθρώπινη κοινωνία ποὺ νὰ ἀρνηθεῖ συνειδητὰ τὴν τεχνολογικὴ ἐξέλιξη, τὴν καταναλωτικὴ εὐζωία καὶ τὴ γοητεία ἰδεολογιῶν προερχόμενων ἀπὸ τὴ Δύση. Τὸ δυτικὸ ὑπόδειγμα βίου ἐμφανίστηκε σὰν πανανθρώπινα ἐπιθυμητὸς καὶ ἀναπότρεπτος μονόδρομος.

Σήμερα ἡ εἰκόνα ἔχει σημαντικὰ μεταβληθεῖ. Οἱ διαφορὲς τῶν πολιτισμῶν συνειδητοποιοῦνται ἐναργέστερα, ἀφυπνίζου ἐπιθετικὸς ἐθνικισμούς, ἀρχίζουν νὰ πυροδοτοῦν ἀφορμὲς διεθνῶν συγκρούσεων. Ὅχι ὅτι ὑπαναχώρησε ἡ ἐπιθυμία οἰκείωσης τῶν τεχνολογικῶν ἐξελίξεων, τῆς καταναλωτικῆς εὐζωίας, τῶν ψυχολογικῶν θωρακίσεων ποὺ προσφέρει ἡ ἰδεολογία. Ἀπλῶς οἱ κυρίαρχες αὐτὲς ἐπιθυμίες λειτουργοῦν ὡς «ἐποικοδόμημα» στὴ «βάση» δεδομένων πολιτιστικῶν διαφορῶν.

Ὅταν μιλάμε γιὰ πολιτισμὸ ἐννοοῦμε νοηματοδότηση τοῦ καθημερινοῦ βίου, συνειδητὴ ἢ ἀνεπίγνωστη, ἀποτυπωμένη σὲ χρόνιους ἐθισμοὺς συμπεριφορᾶς. Προσλήψεις καινούργιων ἐθισμῶν μποροῦν νὰ γίνουν σὲ βραχὺ χρονικὸ διάστημα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ θίγουν ὅπωςδήποτε τὶς παγιωμένες νοηματοδοτήσεις καὶ κάποιους κεντρικοὺς ἄξονες συμπεριφορᾶς ποὺ αὐτὲς συντηροῦν.

Ἄραβες, Λατινοαμερικάνοι ἢ Ἀφρικανοὶ χειρίζονται μυδράλια καὶ ὑπολογιστές, χωρὶς ἡ καθημερινή τους συμπεριφορὰ καὶ ἡ ὀργάνωση τοῦ κοινωνικοῦ τους βίου νὰ ἔχει ἀφομοιώσει τὸν καρτεσιανὸ ὀρθολογισμὸ ἢ τὴν προτεσταντικὴ ἠθικὴ ποὺ νοηματοδότησαν τὴν ἐξέλιξη πρὸς τοὺς ὑπολογιστές καὶ τὰ μυδράλια. Ἄν ἡ ἴδια ἐξέλιξη ὀδήγησε καὶ στὴν κατασφάλιση τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἢ στὴν κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία, ἐνδιαφέρει ἐλάχιστα ἢ καὶ καθόλου.

Ἐπιμέρους διεθνιστικὲς ἰδεολογίες δυτικῆς προέλευσης μπορεῖ νὰ

κατέρρευσαν παταγωδῶς, ὅμως τὸ δυτικὸ ἐφεύρημα τῆς ιδεολογίας (αὐτὸ τὸ ἐκρηκτικὸ παραισθησιογόνον μίγμα νοησιαρχικῆς ἀποδεικτικῆς καὶ θρησκοληψίας) κυριαρχεῖ στὴ διεθνή ἀγορὰ ὅσο καὶ ἡ κόκα-κόλα. Πολλὰ τὰ παραδείγματα λαῶν ποὺ ἡ πολιτιστικὴ τους ιδιαιτερότητα ταυτίζεται μὲ τὴ θρησκευτικὴ τους παράδοση, καὶ σήμερα αὐτὴ ἡ παράδοση ἀλλοτριώνεται σὲ ιδεολογία, ἐπιβάλλεται ἐξουσιαστικὰ μὲ δυτικὲς μεθόδους καὶ πρακτικὲς «κυρίαρχης ιδεολογίας».

Ἡ τεχνολογικὴ ἀποτελεσματικότητά ἐπιτρέπει σὲ παραδοσιακοὺς πολιτισμοὺς τῆς Ἰσλαμικῆς Ἀνατολῆς νὰ ἀναπτύσσουν μιὰν ἐπιθετικὴν ραγδαία οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ἀπειλώντας προγραμματικὰ τὶς δυτικὲς πολιτιστικὲς ἀξίες. Ἡ ἴδια προηγμένη τεχνολογία μεταμορφώνει τὴν ψυχοπαθολογία περιθωριακῶν «φονταμενταλισμῶν» —τοὺς φανατικοὺς μακραίωνων πνευματικῶν παραδόσεων— σὲ ἀπειλὴ διεθνοποιημένης τρομοκρατίας.

Ὅσο γιὰ τὴν καταναλωτικὴν βουλιμία, εἶναι πιά κοινὸς τύπος ὅτι κυρίως αὐτὴ ἀνέτρεψε τὶς ψυχροπολεμικὲς ἰσορροπίες τοῦ τρόμου σὲ πλανητικὸ ἐπίπεδο, χωρὶς νὰ συνεπιφέρει ὀρθολογικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς καὶ πειθάρχηση στὸς δυτικογενεῖς νόμους λειτουργίας τῆς ἀγορᾶς.

Καταναλωτικὴ εὐζωία, τεχνολογικὴ ἀποτελεσματικότητά, ιδεολογικὲς ψυχολογικὲς βεβαιότητες: τρία στοιχεῖα τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ μὲ πανανθρώπινη ἐμβέλεια. Τὰ κριτήρια στοιχειῶδους ἐμπειρικῆς ἀνθρωπογνωσίας μᾶς ἐπιτρέπουν μιὰν ἐκτίμηση ὑπεράνω ὑποψίας πολιτιστικῶν προκαταλήψεων: Ὅτι καὶ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα ὀφείλουν τὴν πανανθρώπινη ἐμβέλειά τους στὸ γεγονός ὅτι ἀνταποκρίνονται καὶ κολακεύουν ἐνστικτώδη ψυχόρμητα τῆς ἐγωκεντρικῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου.

Γι' αὐτὸ καὶ λειτουργοῦν ἀβίαστα ὡς «ἐποικοδόμημα» στὴ «βάση» ὁποιοῦδήποτε πολιτισμοῦ μὲ ὅσοδήποτε μακραίωνες ἐθισμοὺς στὴν προτεραιότητα τῶν σχέσεων κοινωνίας τῆς ζωῆς.

Εἶναι ἓνα δραστικὸ ἐμφύτευμα παλιμβαρβαρισμοῦ μὲ τὸ ὁποῖο μπόλιασε ἢ δυτικὴ νεωτερικότητα κάθε πολιτισμὸ στὸν αἰῶνα μας. Ἀλλὰ εἶναι καὶ πρόκληση. Ἐάν ἡ Εὐρώπη δὲν σαρκώσῃ ἔμπρακτη πρόταση ἐξόδου ἀπὸ τὸ ἀνθρωπολογικὸ ἀδιέξοδο ποὺ συνιστᾷ ὁ ἀτομοκεντρικὸς πρωτογονισμὸς, σίγουρα ὀδηγούμαστε σὲ ἐφιαλτικὴ ἀλογία ἀκοινωνησίας καὶ χάους.

Εἶναι καιρὸς νὰ θυμηθεῖ ἡ Εὐρώπη (καὶ ἡ σημερινὴ ἀλλοτριωμένη Ἑλλάδα) τὶς ἐλληνικὲς τῆς ρίζες, τὸν πρὶν ἀπὸ τὸ Σχίσμα πολιτισμὸ τῆς. Ὅχι γιὰ νὰ ξαναγυρίσῃ σὲ κάποιον ρομαντικὸ παρελθόν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ξαναβρεῖ τὴ βάση τῆς ἑτερότητας καὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐλληνικὴ καλλιέργεια καὶ ἀνάδειξη τῆς ἀλήθειας τοῦ προσώπου. Τὸ πρόσωπο ὡς πραγμάτωση ἐλευθερίας καὶ ἑτερότητας στὴ δυναμικὴ τῆς ἀτομικῆς αὐθυπέμβασης.

2.8.1995

Σημ. Ἐφόσον δὲν ὑπάρχει διαφορετικὴ ἔνδειξη, ὅλα τὰ ἄρθρα ποὺ περιλαμβάνονται σὲ αὐτὸν τὸν τόμο εἶναι ἀναδημοσιεύσεις ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα Ἡ Καθημερινή.

Μάαστριχτ: ἡ γονιμότητα τῶν διαφορῶν

Ἡ ΕὐΡΩΠΗ ΚΑΥΧΑΤΑΙ ὅτι γέννησε τὸν σεβασμὸ τοῦ «πλουραλισμοῦ», τὴν ἀνοχὴ τῆς διαφορότητας. Ὅμως ἡ ἴδια αὐτὴ Εὐρώπη ἀντιμετωπίζει τὴ διαφορὰ τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων μέσα στὰ ὅριά τῆς σὰν πρόβλημα ἀνασχῆτικὸ τῶν προσπαθειῶν γιὰ τὴν ἐνοποίησή τῆς. Ὁ πολὺς καὶ συχνὰ μνημονευόμενος τὰ τελευταῖα χρόνια Samuel Huntington πρόβλεψε μάλιστα ὅτι, μετὰ τὸ πέρας τῶν ψυχροπολεμικῶν ἀντιθέσεων, οἱ πολιτιστικὲς διαφορὲς θὰ εἶναι ἡ ἀφορμὴ ἀναπότρεπτων ἐνδοευρωπαϊκῶν διχασμῶν καὶ συγκρούσεων.

Γιατί ὅμως οἱ πολιτιστικὲς ἰδιαιτερότητες, εἰδικὰ στὴ σημερινὴ Εὐρώπη, νὰ θεωροῦνται ἀρνητικὸ καὶ ὄχι γόνιμο δεδομένο;

Ἡ συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ τὸ δείχνει καθαρά: Ἡ Εὐρώπη ἐξακολουθεῖ νὰ ταυτίζει τὴν «ἀνάπτυξη» καὶ τὴν «πρόοδο» μὲ τὴν οἰκονομικὴ πρωτίστως εὐημερία, τὴν τεχνολογικὴ ἐξέλιξη, τὴν ὀρθολογικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς. Καὶ οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν καθολίκευση αὐτῶν τῶν ἐπιτευγμάτων εἶναι ὁ μονόδρομος ἰδεῶν καὶ θεσμῶν ποὺ γεννήθηκαν σὲ ὀρισμένες χῶρες τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα: φυσικὸ δίκαιο, δικαιώματα τοῦ ἀτόμου, κοινοβουλευτισμός, μηχανιστικὴ ἐκδοχὴ τῆς οἰκονομίας. Λαοὶ μὲ ἱστορικοὺς ἐθισμοὺς σὲ ἄλλες κοινωνικὲς προτεραιότητες, ἄλλες ἱεραρχήσεις τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας, εἶναι δύσκολο νὰ συμβαδίσουν μὲ τοὺς ρυθμοὺς «ἀνάπτυξης» ποὺ ἐπιβάλλει τὸ κεντροευρωπαϊκὸ μοντέλο. Προσθέτουν οἰκονομικὸ βάρος καὶ κίνδυνο ὑπονόμευσης τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποίησης.

Τὸ Μάαστριχτ δὲν ζητάει «σύγκλιση» οἰκονομιῶν, ἄρα καὶ πολιτισμῶν, ἱστορικῶν ἐθισμῶν, κοινωνικῶν ἰδιαιτεροτήτων. Τὸ Μάαστριχτ ἀπαιτεῖ σὲ συγκεκριμένα χρονικὰ πλαίσια οἱ οἰκονομίες καὶ νοοτροπίες ὅλων τῶν κρατῶν-μελῶν τῆς Ἑνώσεως νὰ ἔχουν συμμορφωθεῖ καὶ ἐξομοιωθεῖ μὲ τὸ κεντροευρωπαϊκὸ μοντέλο. Νὰ πάψουν οἱ πλούσιες χῶρες νὰ πληρώνουν σὲ χρῆμα τὴν ἀνεπίγνωστη ἀντίσταση τῶν κοινωνιῶν τοῦ Νότου στὸν μηχανιστικὸ ἐξορθολογισμὸ τῆς παραγωγῆς, τῆς διοίκησης, τῆς πολιτικῆς, τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου.

Σίγουρα, ἡ πολιτιστικὴ μονοτροπία καὶ ἔπαρση τῶν χωρῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ «Διευθυντηρίου» δοκιμάζεται κιόλας καίρια. Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Μάαστριχτ ἔχουν προκαλέσει τρομακτικὰ προβλήματα ἀνεργίας καὶ φτώχειας, ἀπειλοῦν τὴ συνοχὴ τῶν κοινωνιῶν τῆς Εὐρώπης. Τὸ σύνολο δυτικοευρωπαϊκὸ πολιτιστικὸ «παράδειγμα» ἐμφανίζει ὀλοφάνερα ἀδιέξοδα. Τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα μᾶς ὑποχρεώνει σὲ ριζικὴ ἀναθεώρηση τῶν ἐκτιμήσεών μας γιὰ τὴν «ἀνάπτυξη» καὶ τὴν «πρόοδο». Ἡ ἐμπορευματοποίηση τῆς πολιτικῆς, στὸ πλαίσιο τοῦ λεγόμενου ἀντιπροσωπευτικοῦ συστήματος, σαφῶς ἀπαιτεῖ τὴν ἀναζήτηση καινούργιων μορφῶν σχέσης κράτους καὶ κοινωνίας. Ἡ διαστροφή τῆς προτεραιότητος τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων σὲ ἀκοινωνησιὰ

έγωκεντρικῶν θωρακίσεων θέτει με ὀξύτητα πρόβλημα ἐπανέυρεσης τῆς δυναμικῆς τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων.

Εἶναι ἀκριβῶς ἡ στιγμή πού ἀπαιτεῖται τόλμη ὄχι οἰκονομικοπολιτικῶν, ἀλλά κυρίως πολιτιστικῶν ἀναθεωρήσεων. Καί γιά τίς ἀναθεωρήσεις αὐτές ὁ ρόλος τῆς διαφορότητας τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων στήν Εὐρώπη θά μπορούσε νά εἶναι ἐξαιρετικά γόνιμος. Ἀρκεῖ νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ διαφορές στήν προοπτική «σύγκλισης» σέ καταρχήν στόχους ποιότητας τῆς ζωῆς. Ὁ εὐρωπαϊκός βορρᾶς νά συνειδητοποιήσῃ τή σχετικότητα τῶν ἐπιτευγμάτων του καί τήν ἀνάγκη μετριάσμου τοῦ αὐτονόητου πολιτιστικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ του. Καί ὁ εὐρωπαϊκός νότος νά ἀποτινάξῃ τή μειονεξία τοῦ περιθωριακοῦ καί καθυστερημένου.

Οἱ κοινωνίες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ νότου διαφέρουν ἀπό τίς κοινωνίες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βορρᾶ ὄχι μόνο γιά λόγους κλιματολογικῶν συνθηκῶν καί τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυγκρασίας πού αὐτές διαμορφώνουν. Διαφέρουν καί σέ ἐπίπεδο ἱστορικῶν ἐθισμῶν, σέ νοο-τροπία. Ἡ νότια Ἰταλία, ἡ νότια Γαλλία καί οἱ χώρες τῆς Βαλκανικῆς διέσωσαν ἐπὶ αἰῶνες ἐναργεῖς τίς ἀντιστάσεις τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ («βυζαντινοῦ» λέμε σήμερα) κόσμου στίς ἀτομοκεντρικές καί χρησιμοθηρικές προτεραιότητες τῆς φραγκογερμανικῆς ἀντίληψης γιά τήν πρωτεύουσα ἰσχὺ τῶν «παραγωγικῶν δυνάμεων». Ὁ τρόπος τοῦ βίου στή νότια Ἰσπανία κομίζει ὀλοφάνερα ἐπιδράσεις τῆς ἀραβικῆς νοοτροπίας καί αἰσθαντικότητας. Ὁ προτεσταντικὸς πιετισμὸς καί ὁ ἀγγλοσαξονικὸς πουριτανισμὸς — ὅσο κι ἂν διαποτίζουν τή βιοτικὴ πρακτικὴ στὸ πλαίσιο τοῦ καθολικῶν ἐπιβεβλημένου καπιταλιστικοῦ συστήματος— μοιάζει ἀδύνατο νά ἀφομοιωθοῦν ὀργανικὰ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ νότου. Μὲ συνέπειες ἄμεσες γιά τοὺς ποσοτικὸς δείκτες πού ἀπαιτεῖ τὸ Μάαστριχτ.

Τόσο στὸ ἐπίπεδο τῆς λόγιας παράδοσης ὅσο καί τῶν κοινωνικῶν ἐθισμῶν ὁ εὐρωπαϊκὸς τουλάχιστον νότος θά μπορούσε νά ἐνεργοποιηθεῖ σέ ρόλο δυναμικοῦ καταλύτη γιά μιὰ νέα σήμερα Ἀναγέννηση τῆς Εὐρώπης. Ὁ μονόδρομος τῆς νοοτροπίας τοῦ Μάαστριχτ εἶναι πασίδηλα ἀδιέξοδος. Ἡ ἀναθεώρησή του

ἀποτελεῖ καίρια ἱστορικὴ πρόκληση γιὰ τὶς κοινωνίες τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς πολιτιστικῆς παράδοσης. Τὸ ὄραμα μεγαλεπήβολο, ἀλλὰ ὄχι ἀνέφικτο. Ἄρκει κάποιοι νὰ τὸ πιστέψουν καὶ νὰ ἐργαστοῦν σκληρά.

11.10.1995

Δύση - Ἰσλάμ - Ἑλλάδα

ΥΠΟΛΟΓΙΖΕΤΑΙ ΟΤΙ ΤΟ ΕΤΟΣ 2005 ὁ πληθυσμὸς τοῦ Βελγίου θὰ ἀποτελεῖται κατὰ τὸ 51% ἀπὸ μουσουλμάνους. Ὅτι ὡς τὸ ἔτος 2000 οἱ ἐγκατεστημένοι στὴ Γερμανία μουσουλμάνοι θὰ μποροῦν νὰ στέλνουν στὸ κοινοβούλιο δεκατέσσερις βουλευτές. (Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων εἶναι, χρόνια τώρα, ὁ ρυθμιστὴς τῆς πολιτικῆς ζωῆς στὴ Γερμανία μόνο μὲ ἑνδεκα βουλευτές.) Ἦδη μιὰ εὐρωπαϊκὴ μεγαλούπολη, ἡ Μασσαλία, ἔχει δήμαρχο μουσουλμάνο. Τὰ τζαμιά ποὺ ἔχουν ἀνεγερθεῖ καὶ λειτουργοῦν τὰ πολὺ τελευταῖα χρόνια στὴν Εὐρώπη ἀνέρχονται σὲ ἀριθμοὺς ἐντυπωσιακούς, δὲν ἔχουν ὅμως συστηματικὰ ἀπογραφεῖ. Οὔτε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γηγενῶν Εὐρωπαίων ποὺ ἔχουν μεταστραφεῖ στὴν πίστη τοῦ Ἰσλάμ.

Στὸν Λίβανο μοιάζει νὰ εἰσάγεται μεθοδικὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς θεοκρατικῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ἰράν. Ὁ ἰσλαμικὸς φονταμενταλισμὸς εἶναι κοινωνικὸ καθεστῶς στὰ κατεχόμενα ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλινοὺς παλαιστινιακὰ ἐδάφη. Ἀνάλογη ἀθόρυβη διείσδυση πραγματοποιεῖται στὴν Ἰορδανία μὲ τὴν «Ἰσλαμικὴ Ἀπελευθερωτικὴ Ὀργάνωση», ἀλλὰ καὶ στὴ Συρία, στὸ Σουδάν, στὰ Ἐμιράτα. Στὴν Ἀλγερία τὸ «Ἰσλαμικὸ Μέτωπο Σωτηρίας» συγκρατεῖται μὲ τεχνάσματα ἐκτὸς ἐξουσίας. Οἱ «Ἀδελφοὶ Μουσουλμάνοι» καὶ κυρίως ἡ ὀργάνωση «Γκάμα αὐτὸ Ἰσλαμίγια» στὴν Αἴγυπτο εἶναι μιὰ ἄτυπη ἀλλὰ ὑπολογίσιμη ἐξουσία. Τὸ Κόμμα τῆς Εὐημερίας τοῦ Ἐρμπακὰν στὴν Τουρκία προπαγανδίζει ἀπροκάλυπτα τὸ ὄραμα τῆς παντουρανικῆς αὐτοκρατορίας ποὺ θὰ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν Ἀλβανία ὡς τὴν κεντρικὴ Κίνα. Καὶ ὁ ἀκραῖος φονταμενταλιστὴς Ἀλία

Ίζεμπέκοβιτς στὴ Βοσνία ὁμνῶναι κάθε τόσο ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς βουλῆς πίστη στὴν ἐπιδίωξη δυναμικῆς παρουσίας τοῦ Ἰσλάμ στὴν Εὐρώπη.

Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔχει λόγους ἀρνητικῆς στάσης, οὔτε καὶ τίποτε νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀραβικὸ τουλάχιστον ἰσλαμισμό. Οἱ Ἄραβες δὲν συνυπολογίζουν τοὺς Ἑλληνες στὸν κόσμον τῆς Δύσης ποὺ εἶναι σήμερον ὁ μισητὸς πολιτιστικὸς τους ἀντίπαλος. Γιὰ τὸν ἀραβικὸν κόσμον οἱ Ἑλληνες εἶναι ἀκόμα συνεχιστὲς τοῦ Βυζαντίου, ὅσο κι ἂν τὸ ἐλλαδικὸ κράτος ἀποστρέφεται μετὰ βδελυγμίας μιὰ τέτοια συνείδηση συνέχειας. Τὸν Ἑλληνισμό ἐπιβουλεύεται μόνον ὁ ὀθωμανικὸς ἰσλαμισμὸς, αἰρετικὸς ὁ ἴδιος καὶ ἄκρως ἀντιπαθὴς γιὰ τὸν ἀραβικὸν μουσουλμανισμό.

Ἡ ἀπορία εἶναι γιὰ τὴν Εὐρώπη. Δὲν βλέπει, δὲν καταλαβαίνει τὰ πλοκάμια ποὺ τὴν περισφίγγουν. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος παζαρεύει οἰκονομικὸ κέρδος ἀπὸ τὸ σκοινὶ ποὺ θὰ πουλήσῃ στοὺς ἀντιπάλους του γιὰ νὰ τὸν πνίξουν. Κολακεύει τὰ Ἐμιράτα ποὺ διαθέτουν τὸ χρυσοφόρον γιὰ τὴ Δύση πετρέλαιον, λογαριάζει τὴν Τουρκία καὶ τὶς χώρες ἐπιρροῆς τῆς σὰν τὴν ἀτμομηχανὴ ποὺ θὰ ἀναθερμάνῃ τὴ δυτικὴ οἰκονομία στὶς ἀρχὲς τοῦ ἐρχόμενου αἰῶνα. Πακτωλοὶ ἐπενδύσεων διοχετεύονται ἐκεῖ, μὲ ἐθελότυφλον κρετινισμό μπροστὰ στὸ πυρακτωμένο καζάνι τοῦ μουσουλμανικοῦ φονταμενταλισμοῦ ποὺ εἶναι ἕτοιμον νὰ ἐκτραγεῖ.

Ἡ αἵματοχυσία στὴν πρῶην Γιουγκοσλαβία εἶναι μόνον ἓνα δευτερεύον ἐπεισόδιον σὲ σχέση μὲ τὶς ἐξελίξεις τοῦ διεθνοῦς σκηنيκοῦ ποὺ προμηνύει ὁ ἐπὶ θύραις αἰῶνας. Μὲ τρομακτικὴ ἐπιπολαιότητα ἡ Δύση θυσιάζει τοὺς Σέρβους γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἐμιράτων γιὰ τὸν Ἂζεμπέκοβιτς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βατικανοῦ γιὰ τὴν ἀπομόνωση τῶν Ὀρθοδόξων στὴ «νέα τάξη» τῆς Εὐρώπης. Ἴσως ἓνα ἀνάλογο «δευτερεύον» ἐπεισόδιον, μὲ παρόμοια κίνητρα, νὰ χαρίσῃ αὔριον τὸ Αἰγαῖον, τὴ Θράκη καὶ τὸ ἐλληνικὸ ἀρχιπέλαγος στὴν Τουρκία. Πάντως ὁ πρωτεύων καταλύτης τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων στὸν αἰῶνα ποὺ ἔρχεται θὰ εἶναι ἀναπόφευκτα ἡ ἀναμέτρηση τῆς Δύσης μὲ τὸν ἰσλαμικὸν φονταμενταλισμό.

Σὲ τέτοια κρίσιμη ἐποχή, τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ πολιτικῆς δὲν εἶναι γιὰ τὶς κοσμογονικὲς ἀναμετρήσεις ποὺ κυοφοροῦνται στὴ διεθνή σκηνή, δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἱστορική, τὴν ἐθνική, τὴν πολιτιστική μας ἐπιβίωση. Προτεραιότητα ἔχουν τὰ διαζύγια λαϊκῶν τραγουδιστῶν, ὁ προπαγανδιζόμενος ἀπὸ τὸ κράτος «τζόγος», οἱ συνδικαλιστικοὶ ἐκβιασμοί, ἡ ἀθλιότητα τῶν ἐσωκομματικῶν διενέξεων. Σκεφθεῖτε τὰ ἱλιγγιώδη ποσὰ ποὺ ξοδεύονται καθημερινὰ μόνο γιὰ τὴν ἀθλητική μας πληροφόρηση — πόσες κάμερες σὲ πόσα γήπεδα, τί ἀριθμὸς ἀνθρώπων καὶ πόσος χρόνος ἀπασχόλησης μόνο γιὰ νὰ ὑπνωτίζεται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μὲ τὸ ἀφιόνι τῆς ἀνεγκέφαλης γηπεδολαγνείας. Ἄν τὸ ἓνα ἑκατοστὸ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χρήματα, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὶς ὥρες ἐργασίας μπορούσαν νὰ διατεθοῦν γιὰ σχεδιασμὸ στρατηγικῆς μὲ στόχο τὴν ἐθνικὴ ἐπιβίωση, ἴσως νὰ εἶχε ἔρεισμα κάποια ἐλπίδα.

Ἡ γεωγραφική μας θέση καὶ ἡ πολιτιστική μας ἰδιαιτερότητα θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς ἀναδείξουν παράγοντα ἀποφασιστικῆς ἐπιρροῆς στὴν ἀναπόφευκτα ἐπερχόμενη ἀναμέτρηση τῆς Δύσης μὲ τὸ Ἰσλάμ. Ὅμως ἐμεῖς ἐπιμένουμε νὰ καθηλώνουμε τὴν Ἑλλάδα στὸ τέλμα. Τέλμα μικροτήτων, εὐτέλειας, ἀσφυκτικῆς μικρόνοιας.

20.9.1995

Ὁρθοδοξία καὶ διεθνῆς πολιτικὴ

Ἡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ἐμφανίστηκε ἱστορικὰ καὶ ἀναπτύχθηκε στὸ πλαίσιο τῆς πολυεθνικῆς καὶ πολυφυλετικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. «Αὐγούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων κατήργηται», λέει ἓνας ἐκκλησιαστικὸς ὕμνος τῶν Χριστουγέννων. Ἡ κατάργηση τῆς πολυαρχίας, ἡ συνένωση τῶν λαῶν τῆς τότε γνωστῆς «οἰκουμένης» σὲ ἐνιαία διοικητικὴ ἐνότητα, ἐξασφάλιζε στὴν Ἐκκλησία μιὰ πολυμερισμένη —στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας— ἀλλὰ ἐπίσης ἐνιαία ἄρθρωση καὶ δομὴ. Τὸ

μητροπολιτικό σύστημα και ἡ «πενταρχία» τῶν Πατριαρχείων ἦταν ἡ βάση ἐνότητας τῆς «κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς Ἐκκλησίας» ποὺ ἐκφράστηκε κατεξοχὴν στὶς οἰκουμενικὲς συνόδους.

Τὸ ἐνιαῖο πολιτειακὸ σχῆμα τῆς αὐτοκρατορίας ἐγγυᾶτο τὴ στοιχειώδη εὐταξία τῶν διεθνῶν σχέσεων: τὴν *pax romana*. Καὶ ἐπέτρεπε στοὺς χριστιανοὺς νὰ συνδυάζουν καὶ ταυτόχρονα νὰ διαστέλλουν, χωρὶς ἀντίφαση, τὴν ιδιότητα τοῦ νομοταγοῦς πολίτη (τὴν ὑποταγὴ στὶς «ὑπερέχουσες ἐξουσίες» — Ρωμ. 13, 1) μὲ αὐτὴν τοῦ μέλους τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν. Ἡ ἀπόδοση τῶν τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι διευκόλυνε τὴν ἀπόδοση τῶν τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ (Μάρκ. 12, 17).

Τόσο ἡ διοικητικὴ ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας ὅσο καὶ ἡ ἐνότητα στὴν ἔκφραση τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν θεμελιώνονταν στὴν κοινὴ πολιτιστικὴ βάση τῆς ρωμαϊκῆς οἰκουμένης: τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμό. Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα ἡ κοινὴ αὐτὴ βάση ἐνισχύθηκε μὲ τὴν ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς *religio imperii*. Τὸ γεγονός αὐτό, ὅπως καὶ τὸ ὅτι ὁ αὐτοκράτορας ἦταν πιά μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἐπέτρεψε στοὺς χριστιανοὺς νὰ καλλιεργήσουν (μᾶλλον περιθωριακὰ) μιὰ πολιτικὴ θεωρία ποὺ τολμοῦσε νὰ θέτει ὡς στόχο τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς τὴν ἐνεργὸν συνέργεια γιὰ τὴ φανέρωση ἢ τὸν εἰκονισμό τῆς ἐσχατολογικῆς «Βασιλείας» στὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμένη.

Τὸ ὄραμα τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης συνετρίβη καταρχὴν στὴ Δύση. Μὲ τὴ λεγόμενὴ «μεγάλὴ μετανάστευση λαῶν» (ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου ὡς καὶ τὸν 6ο αἰῶνα) στὴν κεντρικὴ, δυτικὴ καὶ νοτιοδυτικὴ Εὐρώπη, ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία καταλύθηκε ἀπὸ φύλα καὶ φυλὲς σὲ κατάσταση τότε βαρβαρικοῦ πρωτογονισμοῦ. Οἱ καινούργιοι αὐτοὶ κάτοικοι μοίρασαν τὶς εὐρωπαϊκὲς περιοχὲς σὲ ἡγεμονίες καὶ φέουδα, ἀναγκάζοντας καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης νὰ ὀργανωθεῖ σὲ αὐτόνομο κράτος μὲ πολιτικὴ συγκρότηση. Ἔτσι ἡ ρωμαϊκὴ ἦταν ἡ πρώτη τοπικὴ Ἐκκλησία ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ ἀσκήσει ἀπὸ μόνη τῆς πολιτικὴ διακρατικῶν-

διεθνικῶν σχέσεων. Ὁ τρόπος τὸν ὁποῖο ἐπέλεξε ἦταν νὰ προβάλλει καὶ συχνὰ νὰ ἐπιβάλλει τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ ἠθικὴ σὰν ὑπερεθνικὴ ἰδεολογία. Ἔτσι εἰσήγαγε, γιὰ πρώτη φορά στὴν Ἱστορία, τὸ φαινόμενο τῆς «κυρίαρχης ἰδεολογίας» ποὺ ἐξασφαλίζει στὸν θεσμικὸ της φορέα πολιτικὴ ἰσχὺ καὶ ἀπαιτήσεις κυριαρχίας στὶς διεθνεῖς σχέσεις.

Οἱ ἀνατολικὲς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίαις ἔμειναν ἀπρόσβλητες ἀπὸ αὐτὴ τὴν πολιτικοποίησι καὶ «ἐκκοσμίκευσι» τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν ἀλλοτριωτικὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ του χαρακτήρα ἰδεολογικοποίησι καὶ «θρησκευτικοποίησι». Διατήρησαν τὴν ἱεραρχικὴν δομὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν νοοτροπία καὶ τὶς συμπεριφορὰς ποὺ ἐπέβαλαν οἱ ἱστορικὸι ἔθισμοι ἀλληλεγγυότητος μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν μοναρχία. Τὰ προνόμια τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, οἱ αὐτοκρατορικὲς φιλοδοξίαι Ρώσων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων ποὺ ἐπενδύθησαν στὴν ἀπαίτησι ἰδρύσεως αὐτόνομων Πατριαρχείων, διαιώνισαν ὡς περίπου αὐτόνομη τὴν ἐξάρτησι τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὸ πολιτικὸ ὄραμα τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ ὄραμα μοιάζει νὰ μετατέθηκε στὸ καινούργιο πολιτικὸν σχῆμα τοῦ κράτους-ἔθνος ποὺ γεννήθηκε τὸν 19ο αἰῶνα. Θεμελιωμένο σὲ προϋποθέσεις καὶ σκοπιμότητες ριζικὰ «ἐκκοσμιευμένες» —γέννημα τῆς φυσιοκρατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Διαφωτισμοῦ— τὸ ἔθνικὸ κράτος προσφερόταν ἐλάχιστα γιὰ σχέσεις «συναλληλίας» μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ὅμως, ὡς σήμερα, οἱ ἔθνικὲς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίαις ἐμμένουν στὴ νοοτροπία καὶ στὶς πρακτικὰς ποὺ συνεπάγεται τὸ δικέφαλο βυζαντινὸν σχῆμα τῆς «συναλληλίας» Ἐκκλησίας καὶ αὐτοκρατορίας. Δὲν εἶναι μόνον ἡ διαιώνισι μιᾶς ἐξωπραγματικῆς εἰκόνας αὐτοκρατορικοῦ μεγαλείου στὶς λειτουργικὰς ἀμφιέσεις, στοὺς πολυχρονισμοὺς καὶ στὴν ἐθιμοτυπία. Εἶναι κυρίως ἡ ψευδαίσθησι ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐξακολουθεῖ νὰ συμπορεύεται μὲ ἓνα κράτος ποὺ σκοπεύει στὸν εἰκονισμὸ τῆς ἐσχατολογικῆς «Βασιλείας» ἐκπροσωπώντας μιὰν ἀμετάβλητα χριστιανικὴν κοινωνία.

Ὅσα βήματα ἔγιναν προσαρμογῆς στὴ νεωτερικὴν πραγματικότητα ἦταν μᾶλλον ἀρνητικά. Ὑπαγορεύονταν ἀπὸ

άλλοτριωτική μίμηση του βατικάνειου προτύπου: εκζήτηση ιδεολογικού αυταρχισμού, διοικητικής «αποτελεσματικότητας», συνταγματικών κατοχυρώσεων του έθισμού στην αυτοκρατορική «συναλληλία». Ακόμα και η μετοχή των Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στην Οἰκουμενική Κίνηση ἦταν μιὰ ἐπίσης ἀλλοτριωτική συμμόρφωση με τὴ δυτικὴ ἐκδοχὴ τοῦ δόγματος ὡς ιδεολογίας καὶ με ἀπολυτοποιημένες ἠθικιστικὲς προτεραιότητες.

Ἄν οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τολμοῦσαν μιὰν οὐσιαστικὴ καὶ ἔμπρακτη ἀνταπόκριση στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας (κοινωνικές, πολιτικές, διεθνῶν σχέσεων), θὰ εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐκκλησιολογικὰ καταρχὴν προβλήματα ἄκρως δυσεπίλυτα: Νὰ ἐρμηνεύσουν καὶ νὰ φανερώσουν τὴ διοικητικὴ τους ἄρθρωση καὶ δομὴ (τὸν θεσμὸ τῶν Πατριαρχείων, τὸν θεσμὸ τῆς αὐτοκεφαλίας, τὶς ἐθνικὲς δικαιοδοσίες στὴ διασπορά, τὸ συνοδικὸ σύστημα ἐνότητας ὅλων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν) ὄχι ἀπλῶς ὡς πιστότητα σὲ ἱστορικοὺς τύπους, ἀλλὰ ὡς δυναμικὴ πραγμάτωση τοῦ εὐαγγελίου τῆς ζωῆς ποὺ κομίζουν στὸν κόσμο.

Ἡ θετικὴ συγκυρία εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ αἰτούμενη ἀνταπόκριση τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας δὲν σημαίνει πιά καὶ προσαρμογὴ στὶς προδιαγραφὲς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτερικότητας. Γίνεται ὅλο καὶ πιὸ φανερὸ ὅτι αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς βρίσκεται σὲ κρίση μεταλλαγῆς, μπροστὰ σὲ πελώρια ἀδιέξοδα ποὺ ἀπὸ τὴν ἀντιμετώπισή τους θὰ προκύψει κάποιο καινούργιο πολιτιστικὸ «παράδειγμα». Εἶναι μιὰ πολλαπλὰ μαρτυρούμενη διαπίστωση ποὺ ἐπιτρέπει στὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ μετατρέψουν τὴν καθυστέρηση προσαρμογῆς τους στὴ νεωτερικότητα σὲ δυναμικὴ πολιτιστικὴ ἀντιπρόταση, σὲ ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὶς διεργασίες διαμόρφωσης τῆς μετανεωτερικῆς προοπτικῆς.

Δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπιλογή. Εἰδικὰ στὸν χῶρο τῶν διεθνῶν σχέσεων, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ἀντικείμενο αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ συνεδρίου, ἐνδεχόμενη ἐμμονὴ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὴν

ἐξάρτησή τους ἀπὸ ἐθνικιστικὲς πολιτικὲς θὰ σήμαινε περιθωριοποίηση καὶ ἀποκλεισμό τους ἀπὸ κάθε πολιτιστικὴ δυναμικὴ. Σίγουρα, ἡ Ὁρθοδοξία, ὅσο ἀντιστέκεται στὸν πειρασμὸ νὰ ἀλλοτριωθεῖ σὲ ἰδεολογία καὶ ἠθικὴ, θὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ μαρτυρία συγκεκριμένου λαϊκοῦ σώματος, ποὺ θὰ ἐκφράζει πάντοτε τὸν καθολικὸ ἐκκλησιαστικὸ «τρόπον τῆς ὑπάρξεως» μὲ τὴ δική του γλώσσα καὶ ἰδιαιτερότητα. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ πιστότητα στὸ λαϊκὸ βίωμα εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση καὶ πρόσδεση τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὸ πολλαπλὰ καὶ ἔμπρακτα ἀμφισβητούμενο σήμερα νεωτερικὸ σχῆμα τοῦ κράτους-ἔθνους.

Μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ Ἀνατολικοῦ Συνασπισμοῦ, ἡ πολιτικὴ τοῦ Βατικανοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Γερμανίας —γιὰ διαφορετικούς ἴσως λόγους— μοιάζει νὰ στοχεύει στὴ δημιουργία ἐνὸς καινούργιου «παραπετάσματος» (ἀνάλογου μὲ τὸ ψυχροπολεμικὸ «Σιδηροῦν Παραπέτασμα») ποὺ νὰ ἀπομονώνει τὶς χῶρες μὲ ὀρθόδοξους πληθυσμοὺς ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη (ρωμαιοκαθολικὴ καὶ προτεσταντικὴ ἢ ἄθρησκη) Εὐρώπη. Ἄν ἀληθεύει αὐτὴ ἡ διάγνωση, τότε τὸ ἐγχείρημα ἐμφανῶς συνιστᾷ (συνειδητὰ ἢ ἀνεπίγνωστα) μιὰν ἀμυντικὴν συσπείρωση τῶν δυνάμεων ποὺ γέννησαν καὶ διεθνοποίησαν κυριαρχικὰ τὸν σὲ κρίση σήμερα πολιτισμὸ τῆς νεωτερικότητος. Οἱ «προηγμένες», μὲ τὰ μέτρα τῆς νεωτερικῆς «ἀνάπτυξης», δυτικὲς δυνάμεις ὀριοθετοῦν, γιὰ πρώτη φορά, τὴν πολιτιστικὴν τους ἰδιαιτερότητα καὶ τὰ ἐπιτεύγματά της, ἐπιτεύγματα δυσπρόσιτα ἢ ἀνέφικτα γιὰ λαοὺς ποὺ δὲν διαθέτουν μακραίωνες ἐθισμοὺς στὴ ρωμαιοκαθολικὴ νοησιαρχία καὶ στὸν προτεσταντικὸ ἠθικισμό.

Εἶναι ἡ ἀθωότερη ἐρμηνεία ποὺ μπορεῖ νὰ δώσει κανεὶς (παρακάμπτοντας τὶς γριφώδεις προθέσεις τοῦ Βατικανοῦ) — ἀφοῦ ἡ δυτικὴ πρωτοπορία στὴν «ἀνάπτυξη» ἀπειλεῖται σήμερα ὄχι ἀπὸ τὶς ὀρθόδοξες χῶρες τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ στὴν Ἄπω Ἀνατολή, καὶ ἡ ἰδεολογικὴ ἀμφισβήτηση τῆς Δύσης συσπειρώνει καὶ ἐνεργοποιεῖ κυρίως τὸ Ἰσλάμ. Πάντως, ἂν ἰσχύει τὸ στρατήγημα τῆς ἀπομόνωσης τῶν Ὁρθόδοξων, οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ (Ἐκκλησίες καὶ κυβερνήσεις) θὰ εἶναι λάθος νὰ ἀντιδράσουν στὸ

ἴδιο ἐπίπεδο πολιτικῆς λογικῆς ποὺ προϋποθέτει καὶ προβλέπει τὸ στρατήγημα. Θὰ εἶναι λάθος ὅποιαδήποτε μορφή συνεργασίας ἢ συνασπισμοῦ μὲ στόχο τὶς νεωτερικὲς προδιαγραφές τῆς «ἀνάπτυξης», τῆς ἰδεολογικῆς συσπείρωσης ἢ καὶ τῆς πολιτιστικῆς ἀντιπαλότητας. Ἀπαιτεῖται ριζικὴ ἀλλαγὴ νοοτροπίας καὶ κριτηρίων. Εἴτε πατρῶα ἐδάφη κληθοῦν νὰ ὑπερασπισθοῦν οἱ Ὀρθόδοξοι, εἴτε τὴ διπλωματικὴ τους στρατηγικὴ ἀναθεωρήσουν, ἢ πολιτικὴ τους λογικὴ θὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ μόνο ἂν ἐγγράφει ὑποθήκες στὴ μετανεωτερικότητα.

Τὰ κρίσιμα ἀδιέξοδα τοῦ νεωτερικοῦ πολιτισμοῦ ὑπονομεύουν σταθερὰ καὶ ἀναπόφευκτα τὶς φιλοδοξίες τῶν δυτικῶν δυνάμεων γιὰ μιὰ διεθνή «νέα τάξη» πραγμάτων μετὰ τὴν ψυχροπολεμικὴ περίοδο. Τὰ ἴδια αὐτὰ ἀδιέξοδα εἶναι γιὰ τὸν μελετητὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξέλιξης οἱ ἐμπράγματα συνέπειες τῶν καίριων πολιτιστικῶν διαφορῶν ποὺ χώρισαν στὸν 11ο αἰῶνα τὴ μεσαιωνικὴ Δύση ἀπὸ τὸν ἑλληνορωμαϊκῆς ταυτότητας κόσμον τῶν Ὀρθόδοξων. Ἡ ὀρθόδοξη ὄντολογία, κοσμολογία καὶ ἀνθρωπολογία ἀποκτοῦν σήμερα μιὰν ἀπροσδόκητη συναρπαστικὴ ἐπικαιρότητα, ἐπικαιρότητα ἀφετηρίας γιὰ τὴ δυναμικὴ καὶ ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὶς διεργασίες διαμόρφωσης τῆς μετανεωτερικῆς προοπτικῆς.

Τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς θὰ μεταπλαστεῖ ἡ πολιτιστικὴ δυναμικὴ τῆς ὀρθόδοξης ὄντολογίας, κοσμολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας σὲ δημιουργικὴ ἀντιπρόταση στὰ ἀδιέξοδα τῆς δυτικῆς νεωτερικότητας. Πῶς θὰ ἀρθρωθεῖ σὲ πρόταση πολιτικῆς οἰκονομίας, πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν, οἰκολογικῆς συμπεριφορᾶς καὶ συνακόλουθης χρήσης τῆς τεχνολογίας. Γιὰ νὰ ἐμφανιστοῦν τέτοιες προτάσεις, ἀπαιτεῖται πελώριο ἔργο σπουδῆς καὶ πρωτοποριακῆς ἔρευνας, ἀλλὰ καὶ καθολικὴ ἐνεργοποίηση τῆς κοινωνικῆς δυναμικῆς τῶν ὀρθόδοξων χωρῶν.

Ἡ πρακτικὴ δυνατότητα γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὴ ἡ ἀνταπόκριση τῶν Ὀρθόδοξων στὶς ἀπαιτήσεις τῆς μετανεωτερικῆς προοπτικῆς εἶναι κυρίως πολιτικὴ: Ὁ κυβερνητικὸς σχεδιασμὸς σὲ κάθε

ὀρθόδοξη χώρα νὰ ἐπικεντρωθεῖ στὸν ἄξονα τῆς παιδείας καὶ ἐκπαίδευσης. Ἀκόμα καὶ σὲ σχέση μετὰ τὴν ἐφήμερη «νέα τάξη πραγμάτων» οἱ Ὀρθόδοξοι νὰ ἀντιτάξουν τὴν καθολικὴ ἐνεργοποίηση μιᾶς πολιτιστικῆς ἀντιπρότασης, ποὺ χωρὶς νὰ ἀπορρίπτει τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς νεωτερικότητος, θὰ τὰ ἀφομοιώνει στὴν προοπτικὴ μιᾶς μετανεωτερικῆς Εὐρώπης οὐσιαστικὰ ἀπαλλαγμένης πιά ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ παρελθόν της.

Εἰσήγηση στὸ συνέδριο τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐρευνῶν καὶ Πολιτικῆς Στρατηγικῆς (INERPOST) μετὰ θέμα «Ὁ ρόλος τῆς Ὀρθοδοξίας στὴ νέα πραγματικότητα», 29.9.1995

Εὐρώπη: πόλωση πολιτισμῶν;

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ τοῦ «ὑπαρκτοῦ» λεγόμενου σοσιαλισμοῦ, καινούργια σχήματα πολωτικῶν ἀντιθέσεων συζητοῦνται (ἴσως καὶ ἀναζητοῦνται;) γιὰ τὴν Εὐρώπη. Πρόσφορα ἀποδεκτὸ μοιάζει νὰ γίνεται τὸ σχῆμα τοῦ Samuel Huntington, πολιτικοῦ ἐπιστήμονα μετὰ διεθνή προβολή. Σὲ δυὸ ἄρθρα του τὸ 1993, στὸ ἐγκυρότερο ἴσως περιοδικὸ γιὰ τὶς διεθνεῖς σχέσεις — στὸ Foreign Affairs— ὁ Huntington εἶδε τὴν Εὐρώπη πολωμένη γύρω ἀπὸ δυὸ ἄξονες διαφορετικῶν πολιτισμῶν: τὸν ἄξονα ποὺ συγκροτοῦν οἱ κοινωνίες μετὰ ρωμαιοκαθολικὴ καὶ προτεσταντικὴ πολιτιστικὴ παράδοση, καὶ ἕναν κοινὸ ἄξονα ὀρθόδοξου χριστιανισμοῦ καὶ ἰσλαμισμοῦ.

Ὁ δεύτερος αὐτὸς ἄξονας εἶναι γιὰ τὸν Huntington πολιτιστικὰ ἀσυμβίβαστος μετὰ τὶς ἀρχές τῆς εὐρωπαϊκῆς νεωτερικότητος: τὴν προτεραιότητα τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Ἐκκλησιαστικὴ Ὀρθοδοξία καὶ Ἰσλάμ παράγουν αὐταρχικὲς κοινωνικοπολιτικὲς δομές, εὐνοοῦν φονταμενταλιστικὲς ἐθνικιστικὲς τάσεις, συντηροῦν ἀδυναμία ὀργανωτικῆς καὶ παραγωγικῆς ἀποτελεσματικότητος, νοοτροπία ἀντιδραστικὴ στὸν ἐκσυγχρονισμό.

Τὸ πολωτικὸ σχῆμα τοῦ Huntington υἱοθετήθηκε μετὰ ἐκπλήσσοσα εὐκολία καὶ ταχύτητα, τουλάχιστον ἀπὸ δημοσιογράφους καὶ

ἀναλυτὲς τοῦ ἀμερικανικοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ Τύπου. Σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν παραπληροφόρηση καὶ τὴν ἀνατριχιαστικὴ μεροληψία γιὰ τὶς ἐθνικοθηρησκευτικὲς διαμάχες στὴν πρῶην Γιουγκοσλαβία, τὸ σχῆμα τοῦ Huntington χρησιμοποιήθηκε σὲ μιὰ πλήθουσα φανατισμένη ἀρθρογραφία, κυρίως ἀντισερβικὴ καὶ ἀνθελληνικὴ. Ἡ κοινὴ γνώμη στὴν Ἑλλάδα μοιάζει ἐλάχιστα ἢ καθόλου πληροφορημένη γιὰ τὴν ἔκταση καὶ τὴν ὀξύτητα αὐτῆς τῆς ἐνορχηστρωμένης δημοσιογραφικῆς ὑστερίας. Περιμένουμε τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία τοῦ ἐκδότη ποὺ θὰ ἔχει τὴ φαντασία καὶ τὴν ἔμπνευση νὰ συγκεντρώσει σὲ «Μαύρη Βίβλο» τὰ χαρακτηριστικότερα δείγματα τέτοιας γραφῆς — ὅπως λ.χ. τὸ ἀκόλουθο ἀπὸ τὴ New York Times: «Στοὺς ἀντίποδες τοῦ δραστήριου ρωμαιοκαθολικοῦ πολιτισμοῦ βρίσκονται οἱ θρασύδειλες χριστιανικὲς ὀρθόδοξες δημοκρατίες καὶ τὸ Ἰσλάμ, μὲ τὶς ἀπολυταρχικὲς παραδόσεις τους, ποὺ ἀπειλοῦν τὴν Εὐρώπη ἐκτρέφοντας ἔντονο ἐθνικισμὸ καὶ ὄχι δημοκρατία».

Οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες καὶ διεθνολόγοι στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ οἱ ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς, πρέπει νὰ βρέθηκαν σὲ πλήρη ἀμηχανία καὶ σύγχυση τόσο μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Huntington ὅσο καὶ μὲ τὴ διεθνή δημοσιογραφικὴ τους ἐκμετάλλευση. Καταρχὴν πιάστηκαν ἀδιάβαστοι, κυριολεκτικὰ ἀστοιχείωτοι καὶ ἀδαεῖς: Ἀντιδιαστολὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης πρὸς τὸν πολιτισμὸ τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ-προτεσταντισμοῦ ἦταν γι' αὐτοὺς θέμα ἄγνωστο, ἀδιανόητο. Ἴσως στὰ θρησκευτικὰ τοῦ σχολείου νὰ εἶχαν κάτι διδαχθεῖ γιὰ δογματικὲς διαφορὲς. Ἀλλά, ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, γιὰ διαφορὲς πολιτισμοῦ οὔτε ἢ παραμικρὴ ὑποψία. Εἶχαν μάθει νὰ τσουβαλιάζουν ὅλες μαζί τὶς χριστιανικὲς παραδόσεις, οἱ μὲν «προοδευτικοὶ» στὸ ἓνα καὶ ἴδιο στερεότυπο τῆς «θρησκείας» ὡς «ὄπιου τοῦ λαοῦ», οἱ δὲ «φιλελεύθεροι» στὸ ἀφελὲς ιδεολόγημα γιὰ τὰ κοινὰ «ἐλληνοχριστιανικὰ» θεμέλια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἔτσι ὁ Huntington καὶ ἡ ἀνθελληνικὴ ὑστερία τοῦ δυτικοῦ Τύπου ἀντιμετωπίστηκαν στὴν Ἑλλάδα μὲ σιωπὴ κεχηνῶτων ἀδαῶν. Οὔτε ἓνα σοβαρὸ ἀρθρο στὸν Τύπο, οὔτε ἢ παραμικρὴ δήλωση

έπαγγελματία πολιτικοῦ, οὔτε μιὰ συζήτηση στὴν τηλεόραση. Μόνο ποὺ ἀναθάρρησαν τὰ γνωστὰ καὶ θορυβώδη ἔκγονα τῆς δυτικολειχοῦς μειονεξίας: «Εἶδατε; Ἡ Ὁρθοδοξία φταίει γιὰ ὅλα. Γιὰ τὴν κρατική μας διάλυση, τὴν οἰκονομική μας ὑπανάπτυξη, τὴν πολιτική μας νηπιότητα. Χωρισμὸς λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ κράτος, κατάργηση κάθε ὀρθόδοξου πολιτιστικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση, φίμωση καὶ σπίλωση αὐτῶν τῶν ἀνυπότακτων στὰ γνωστὰ μας καλούπια νεορθοδόξων ποὺ ἐπιμένουν νὰ μιλᾶνε γιὰ σημερινὴ καὶ μὲ πανανθρώπινη ἐμβέλεια πρόταση πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδας».

Ποτισμένοι οἱ «φωταδιστές» μας ὡς τὸ μεδούλι μὲ ντροπὴ γιὰ τὸ ἑλληνικό τους ὄνομα, ὑπεραναπληρώνουν τὴ μειονεξία τους μὲ δῆθεν «ἀντικειμενικότητα» ἐπιστημοσύνης. Κυριολεκτικὰ ἀναλφάβητοι σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸν πολιτισμὸ τοῦ τόπου τους, τὴν πνευματικὴ του παράδοση, τὴν κοινωνικὴ δυναμικὴ τῆς ὀρθόδοξης βιοτῆς, περιφέρονται σὲ διεθνὴ συνέδρια θριαμβολογώντας ποὺ ἐπιτέλους ὁ Huntington δικαίωσε τὴν «προοδευτικὴ» τους ἀρνησιπατρία. Καταγγέλλουν τὴν ἴδια τους τὴ χώρα καὶ τὸν λαὸ τῆς γιὰ θρησκευτικὸ φονταμενταλισμὸ, γιὰ ρατσισμὸ καὶ ἀντισημιτισμὸ, γιὰ διώξεις τῶν μειονοτήτων, ὡς καὶ γιὰ ἄρνηση θρησκευτικῆς ἐλευθερίας τῶν «μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά». Καὶ ὁ διεθνῆς Τύπος μεγεθύνει τὰ συμπλεγματικὰ τους κοάσματα.

Τουλάχιστον νὰ μποροῦσε νὰ ἀκουστεῖ καὶ ἡ ἑλληνικὴ "ἀπάντηση στὸν Huntington. Σοβαρὴ, τεκμηριωμένη, καθαριμένη ἀπὸ ιδεολογήματα καὶ παραχάραξη τῆς Ἱστορίας. Σίγουρα ἔχει δίκιο σὲ πολλά. Ἀλλὰ τὰ ὅσα ἀληθινὰ στίς ἀπόψεις του ἀνατρέπουν τὴ λογικὴ τῶν πολιτικῶν του συμπερασμάτων.

Ἴσως σὲ ἄλλη ἐπιφυλλίδα προστεθοῦν σαφέστερες νύξεις γι' αὐτὴ τὴν ἀνατροπὴ.

14.6.1995

Γιατί στὸ περιθώριο;

Ἡ ΕΛΛΑΔΑ ΧΩΡΑ «ΤΡΙΤΗΣ ΤΑΧΥΤΗΤΑΣ» στὴν Εὐρωπαϊκὴ

Ἑνωσι. Ὅχι μόνο στὸ οἰκονομικό, ἀλλὰ καὶ στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Ἀπωθημένη στὸ περιθώριο, μόλις καὶ μετὰ βίας ἀνεκτή.

Γιατί; Οἱ λόγοι πολλοί, ὁ σπουδαιότερος ἓνας: Ἀπεμπολοῦμε οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες τὴν εὐθύνη καὶ τὶς δυνατότητες τῆς ἰσότιμης μετοχῆς. Σκεφτόμαστε, μιλάμε, ἐνεργοῦμε πάντοτε «γιά πάρτη μας», ποτὲ γιὰ τὴ σύνολη κοινότητα τῶν ἐταίρων. Πάντοτε μὲ τὴ νοοτροπία ἐπαρχίας ποὺ περιμένει ἀπὸ τὸ «κέντρο» παροχές. Δὲν ἔχουμε καταλάβει ὅτι εἴμαστε τὸ «κέντρο», τὸ συγκροτοῦμε ἰσότιμα μὲ τοὺς ἄλλους, ἔχουμε εὐθύνη γιὰ τὴ σύνολη Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι. Ἐπιμένουμε στὴ μυωπία τοῦ ἐπαρχιώτη πολιτευτῆ ποὺ βλέπει μόνο τὰ τοπικιστικά του συμφέροντα, μόνο νὰ κολακέψει τοὺς ψηφοφόρους του — δὲν ξέρει νὰ μιλήσει καὶ νὰ συμπεριφερθεῖ ὡς διαχειριστῆς κεντρικῆς ἐξουσίας.

Ἐχουμε ἀπὸ μόνοι μας ὀδηγηθεῖ στὴν περιθωριοποίηση καὶ δὲν φταίει καταρχὴν οὔτε ἡ οἰκονομικὴ μας παθογένεια, οὔτε ἡ ἀνάπηρη κρατικὴ μας μηχανή, οὔτε τὰ λάθη στρατηγικῆς τῶν πολιτικῶν μας. Ἐπιτείνουν αὐτοὶ οἱ παράγοντες τὴν ἐξουδετέρωσή μας, συμβάλλει ὀπωσδήποτε καὶ ἡ συμπλεγματικὴ πολιτιστικὴ μνησικακία τῶν ἐταίρων μας. Ἀλλὰ ἡ κύρια αἰτία εἶναι ἡ ἐπαρχιώτικη νοοτροπία καὶ ἡ κραυγαλέα ἀνεπάρκεια τῶν ἀνθρώπων ποὺ μᾶς ἐκπροσωποῦν στὰ ὄργανα, στὶς ἐπιτροπές, στὰ συμβούλια τῆς Ἑνωσις.

Ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Εὐρώπη ἦταν πάντοτε πληθωρικὰ ἀναπτυγμένη — σὲ ἀναλογία πληθυσμοῦ ἢ Ἑλλάδα πρέπει νὰ διαθέτει τὸ μεγαλύτερο ἴσως ποσοστὸ ἀνθρώπων κάθε κλάδου μὲ ἐμπειρία σπουδῶν, μακρᾶς διαβίωσης, διευρυμένων προσωπικῶν σχέσεων καὶ δεσμῶν φιλίας ἐκεῖ, στὶς εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες. Ὅμως φαίνεται ὅτι ἐπιλέγουμε νὰ μᾶς ἐκπροσωποῦν στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι ἀνθρωποὶ ἄσχετοι καὶ ἄγευστοι τέτοιων ἐμπειριῶν. Ἡ ἀνθρωποὶ ποὺ ἀπὸ χαρακτῆρα ἔχουν ὀρίζοντες κλειστούς. Ἡ, τὸ συνηθέστερο, ἀνθρωποὶ ποὺ γιὰ ποικίλους λόγους μειονεκτοῦν ἀπέναντι στοὺς Εὐρωπαίους καὶ μεταποιοῦν τὴ μειονεξία τους σὲ ἄμυνα, ἐπιφύλαξη, φοβία.

Τί νὰ σοῦ κάνει ἓνας πολιτικὸς ποὺ ξεκίνησε τὴν καριέρα του ἀπὸ τὴν κομματικὴ νεολαία ἢ τὸν κομματικὸ συνδικαλισμὸ, διέπρεψε μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κλειστὸ μικροσύμπαν, προωθήθηκε σὲ θέση βουλευτῆ, ὑπουργοῦ, στελέχους. Δὲν ἔζησε ποτὲ στὴν Εὐρώπη, τὴν ξέρει μόνο σὰν ἐπισκέπτης, δὲν ἔχει ἐμπειρίες τῶν ἐκεῖ κοινωνικῶν συνθηκῶν, δὲν ἔχει φίλους ἐκεῖ, δὲν ξέρει «ἀπὸ μέσα» τὴν ψυχροσύνη καὶ τοὺς χαρακτῆρες. Μιλᾷει τὰ λίγα κουτσοαγγλικά τῶν ἑλλαδικῶν ἰνστιτούτων ἢ τῶν ἰδιωτικῶν δασκάλων, καὶ βρίσκεται ξαφνικά στὰ κέντρα τῶν Βρυξελλῶν καὶ τοῦ Στρασβούργου νὰ ἀντιπαλέφει πολὺπειρα «τζίνια» τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, τῆς οἰκονομίας, τῆς διπλωματίας, τῆς πολιτιστικῆς στρατηγικῆς. Ὅτι καὶ νὰ κάνει, ἔχει τὸν «ἄερα» τοῦ ἐπαρχιώτη. Καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ὑπεραναπληρώσει μὲ κενὴ καυχησιολογία γιὰ τὸ παρελθὸν τῆς πατρίδας του, ἢ μὲ τὴν πίκρα τοῦ ἀδικημένου, ἢ μὲ ἀσυλλόγιστο ἐνδοτισμὸ.

Ἄλλὰ μπορεῖ νὰ συμβαίνει καὶ τὸ ἄλλο: νὰ ἔχει ζήσει ὁ Ἕλληνας πολιτικὸς χρόνια στὴν Εὐρώπη, νὰ ἔχει σπουδάσει ἐκεῖ, νὰ ἔχει ἴσως διδάξει, νὰ ἔχει ἐργαστεῖ. Βυθισμένος ὅμως ἐξ ὑπαρχῆς στὴν ἄγνοια τῆς δικῆς του πολιτιστικῆς παράδοσης, στὴ μειονεξία καὶ καχεξία γιὰ τὸ ἑλληνικὸ του ὄνομα. Ἀντιμετωπίζει τοὺς Εὐρωπαίους μὲ δέος, προσπαθεῖ συνεχῶς νὰ ἀποδείξει ὅτι εἶναι κι αὐτὸς ἐξευρωπαϊσμένος παρὰ τὴν ἀτυχία του νὰ γεννηθεῖ Ἕλληνας. Ἔτσι ἔχει καὶ πάλι τὸν «ἄερα» τοῦ ἐπαρχιώτη ποὺ πιθηκίζει κωμικὰ καὶ μειονεκτεῖ ἀνίατα. Πῶς νὰ γίνεῖ σεβαστός, πῶς νὰ τὸν ὑπολογίσουν οἱ ἄλλοι καὶ νὰ τὸν θεωρήσουν ἰσότιμο, ὅταν δὲν διαθέτει ταυτότητα καὶ στέρεη δική του ραχοκοκαλιά;

Χαρακτηρίζουμε μὲ ἐπιπολαιότητα «ἀντιευρωπαϊστὲς» ἢ «ἐθνικιστὲς» ὅσους ἐπιμένουν στὴν ἀνάγκη ἐπίγνωσης τῆς ἑλληνικῆς πολιτιστικῆς πρότασης καὶ ταυτότητας. Δὲν καταλαβαίνουμε καὶ δὲν βλέπουμε γύρω μας ὅτι οἱ πιὸ ἐπικίνδυνοι ὑπονομευτὲς τῆς ἔνταξής μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση εἶναι ὅσοι διαχειρίζονται αὐτὴ τὴν ἔνταξη μὲ τὸν ἐπαρχιωτισμὸ τῆς μειονεξίας καὶ τῆς ἄγνοιας τοῦ ἐνεργητικοῦ ρόλου ποὺ

ἐπιβάλλει ἡ δυναμικὴ τῆς ἐλληνικῆς ἰδιαιτερότητας.

Εἶναι τυχαῖο ἄραγε ποὺ ὅλοι οἱ κορυφαῖοι «ἐλληνοκεντρικοὶ» τῆς τέχνης καὶ τῆς διανόησης — ἀπὸ τὸν Κόντογλου, τὸν Πικιώνη, τὸν Τσαρούχη ὡς τὸν Ἐλύτη καὶ τὸν Λορεντζάτο— ἦταν καὶ εἶναι ἄνθρωποι μὲ μακρὰ καὶ γόνιμη ἐμπειρία τῆς Εὐρώπης, ἐμπεριστατωμένη σπουδὴ καὶ βαθύτατη γνώση τῆς εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἀδιεξόδων τῆς Δύσης;

Ἡ ἐπίγνωση τῆς πανευρωπαϊκῆς εὐθύνης καὶ ὁ δυναμισμὸς τῆς ἰσότητις μετοχῆς στὸ εὐρωπαϊκὸ γίγνεσθαι προϋποθέτουν Ἕλληνες συνειδητούς, μὲ γνώση καὶ ἐμπειρία τῆς πρότασης πολιτισμοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐκπροσωπήσει ὁ Ἑλληνισμὸς σήμερα, ἐδῶ καὶ τώρα. Οἱ ἀφελληνισμένοι ὑπέρμαχοι τοῦ «πάση θυσία» ἐξευρωπαϊσμοῦ μᾶς ἀποκλείουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Μᾶς καταδικάζουν στὸ περιθώριο, στὴ μειονεξία τοῦ καθυστερημένου, τοῦ οὐραγοῦ, στὴν ἐπαρχιώτικη νοοτροπία. Πρέπει νὰ ἔχεις ἀφομοιώσει μὲ σπουδὴ καὶ μόχθο τὴν ἐλληνικὴ σου ἰδιαιτερότητα γιὰ νὰ εἶσαι ἐνεργὰ καὶ κριτικὰ Εὐρωπαῖος.

Ὅσο ἡ «προοδευτικὴ» μας διανόηση ἐπιμένει στὴν εὐρωπαϊολεϊχία, ἡ Ἑλλάδα θὰ παραμένει χώρα «τρίτης ταχύτητας» στὴν ἐνωμένη Εὐρώπη.

22.2.1995

Διπλωματία περιθωριακοῦ μικροκράτους

ΣΕ ΤΙ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ἡ ἐλληνικὴ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ; Ἔχουν οἱ Τοῦρκοι ἰκανότερους διπλωμάτες, καλύτερη ὀργάνωση; Ἔχουν μιὰ σταθερὴ στρατηγικὴ ποὺ δὲν μεταβάλλεται μὲ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν καθεστώτων;

Νομίζω ὅτι ἡ οὐσιωδέστερη διαφορὰ εἶναι ἄλλοῦ: Οἱ Τοῦρκοι ἀσκοῦν διπλωματία καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ αὐτοκρατορίας, ὄχι μικροῦ περιθωριακοῦ κράτους, ὅπως οἱ Ἕλληνες. Δὲν εἶναι τὸ

πληθυσμικό τους μέγεθος που επιτρέπει τέτοια πολιτική, ούτε ή στρατιωτική τους δύναμη, ούτε μόνο ή στρατηγική θέση τῆς χώρας τους. Είναι κυρίως καὶ πρωταρχικά μιὰ συνειδητὴ ἐπιλογή καὶ ἡ ἀνάλογη νοοτροπία που ἔχουν καλλιεργήσει.

Ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδας ἀντιμετωπίζονται πάντοτε ἀπὸ τὴ διπλωματία καὶ τὶς κυβερνήσεις μας ὡς ἐμπλοκὲς μικροῦ κράτους στὴ νοτιοανατολικὴ εὐρωπαϊκὴ περιφέρεια. Ἡ λογικὴ τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς εἶναι λογικὴ ἀμυνας ἀδύναμου κρατιδίου ἔναντι ἀπειλῶν καὶ ἐπιβουλῶν ἀπὸ γείτονες. Ἀκόμα καὶ ἡ στάση μας ἀπέναντι στὰ Σκόπια ἢ στὴν Ἀλβανία ἐξαντλεῖται σὲ μιὰ πολιτικὴ διαφορῶν ἀνάμεσα σὲ μικροκράτη τῆς περιφέρειας. Λέμε καὶ μᾶς λένε ὅτι εἴμαστε ἢ πιὸ εὐρωστὴ οἰκονομικὰ χώρα τῆς περιοχῆς, μὲ ἰσχυρότατη διεθνή διασπορά, μὲ τὴν καλύτερη συγκριτικὰ —παρὰ τὶς τραγικὲς τῆς ἀδυναμίες— κοινωνικὴ ἀνάπτυξη. Κυρίως ὅμως τὸ ὄνομά μας καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν προγόνων μας μᾶς ἐξασφαλίζουν μιὰν a priori ὑπεροχὴ πνευματικῶν γοήτρου, μιὰν ἀκούσια διείσδυση στὴν ἐκπαίδευση, στὴ γλῶσσα, ἴσως καὶ στὴν αἰσθητικὴ τῶν περισσότερων λαῶν τῆς γῆς.

Ἡ Τουρκία εἶναι κράτος μεγάλο σὲ πληθυσμό, ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ ἀδύναμο οἰκονομικὰ καὶ μὲ τεράστια προβλήματα κοινωνικῆς συνοχῆς καὶ ὀργανωτικῆς ἐπάρκειας. Θὰ εἶχε πρὸ πολλοῦ καταρρεύσει, ἐκραγεῖ καὶ διαλυθεῖ ἂν ἡ ἀμερικανικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ δὲν συντηροῦσε μὲ κάθε τρόπο τὸ τεχνητὸ κατασκεύασμα τοῦ κεμαλικῶ κράτους, δηλαδὴ μιὰ καμουφλαρισμένη δικτατορία που κατορθώνει ἀκόμα νὰ ἐλέγχει μὲ ὀλοκληρωτικὸς μηχανισμοὺς τὸ εὐθραυστο αὐτὸ κρατικὸ σχῆμα. Ἐπιπλέον, οἱ Τοῦρκοι εἶναι λαὸς μὲ μεγάλες ἀντιπάθειες στὸν διεθνή χῶρο, τόσο μεταξὺ τῶν μουσουλμάνων γιὰ λόγους θρησκευτικῶν διαφορῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ ὀνόματός τους μὲ ἱστορικὲς φρικαλεότητες, γενοκτονίες καί, σήμερα, μὲ κατάφωρες παραβιάσεις τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων καὶ ἔσχατη κοινωνικὴ ὑπανάπτυξη. Ὅμως, παρὰ τὶς ἀδυναμίες αὐτές, ἡ Τουρκία εἶναι πολιτικὰ σεβαστὴ καὶ ὑπολογίσιμη, μόνο γιὰτὶ ξέρει νὰ ἀσκεῖ διπλωματία αὐτοκρατορίας.

Πῶς θὰ μπορούσε ἡ ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ νὰ ξεπεράσει τὴ νοοτροπία τοῦ περιθωριακοῦ μικροκράτους; Μόνο ἂν ἀφομοιώσει ἐνεργητικὰ τὴν ἐπίγνωση ὅτι διαχειρίζεται ὄχι συμφέροντα ἔθνικοῦ κρατιδίου, ἀλλὰ τὴν ἐπιβίωση ἑνὸς κρατικοῦ φορέα ὑπεύθυνου γιὰ τὴ συνέχιση καὶ ἀξιοποίηση πολιτισμοῦ μὲ πανανθρώπινη ἐμβέλεια. Καὶ πάντοτε μὲ τὴ διπλωματικὴ στρατηγικὴ τῆς ἀναφορᾶς σὲ συμφέροντα καὶ ὄχι σὲ ἱστορικὰ δικαιώματα ποὺ ἤχουν μόνο ρομαντικά.

Ἐνδεικτικὸ ἐπιμέρους παράδειγμα: Ἡ πολιτικὴ μας στὶς ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις θὰ ἄλλαζε ριζικὰ ἂν ἐδραιωνόταν στὴν πεποίθηση ὅτι οἱ σχέσεις αὐτὲς δὲν εἶναι ἑλληνοτουρκικὲς, ἀλλὰ σχέσεις τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ δυτικοῦ κόσμου μὲ τὸ Ἰσλάμ. Σταθερὴ καὶ συνεχὴς πρόκληση πρὸς τοὺς δυτικούς μας «συμμάχους» ἢ ἀπαίτηση νὰ ἀπαντήσουν ἔμπρακτα στὸ ἐρώτημα: Ἐάν τὸ εὐθραυστο κεμαλικὸ κράτος εἶναι τείχος ἀνάσχεσης τοῦ ἀντιδυτικοῦ Ἰσλάμ, ποιά εἶναι ἡ δεύτερη γραμμὴ ἄμυνας τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἔναντι τοῦ ἰσλαμικοῦ φονταμενταλισμοῦ; Μὲ ποιὸ τρόπο ἐτοιμάζεται ἡ Δύση γιὰ νὰ μὴν ἐπαναλάβει τὶς ἀφέλειες ποὺ διέπραξε ἐμπιστευόμενη τὸ καθεστῶς τοῦ Σάχη στὴν Περσία; Πῶς διακυβεύει τὴν ἀσφάλειά της ἡ Δύση διαμοιράζοντας τὸν στρατηγικὸ ἔλεγχο τοῦ Αἰγαίου — πανάρχαιο πρόβλημα ἰσοροπίας σχέσεων στὴν Εὐρώπη— σὲ δυὸ χῶρες ποὺ συγκροτοῦν τὴν ἐγγενῆ ἀντιπαλότητα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ ἀσιατικοῦ κόσμου;

Δεύτερο ἐνδεικτικὸ παράδειγμα: Ἡ προστασία τῆς ἑλληνικῆς μειονότητας στὴν Ἀλβανία δὲν εἶναι πρόβλημα δικαιωμάτων μιᾶς φυλετικῆς μειοψηφίας, ἀλλὰ πρόβλημα διάσωσης ἑνὸς εὐρωπαϊκοῦ θύλακα σὲ μιὰ χώρα μουσουλμανικῆς φυλετικῆς πανσπερμίας. Ἐάν ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης δὲν ἐξαντλεῖται στὴν οἰκονομικὴ καὶ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη —ποὺ πληρέστερα τὴν ἐνσαρκώνουν σήμερα χῶρες τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς— τότε καίρια συμφέροντα εὐρωπαϊκῆς παρουσίας διακυβεύονται καὶ μὲ τὴν τουρκικὴ κατοχὴ στὴν Κύπρο, ὅπως καὶ μὲ τὶς πολιτικὲς ἀγυρτεῖες

τοῦ κράτους τῶν Σκοπίων.

Ὅμως, γιὰ νὰ μεταβληθεῖ ἡ νοοτροπία τῶν διαχειριστῶν τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς ἀπαιτεῖται πολιτιστικὴ καλλιέργεια καὶ παιδεία ποὺ τὴν διαθέτουν ἐλάχιστοι στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Τουλάχιστον νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι σὲ μακροπρόθεσμη προοπτικὴ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ σχεδιάζεται μὲ τὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

1.11.1995

Μίγμα εὐτελές

ΔΥΤΙΚΟΙ ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ — ὅπως ὁ Samuel Huntington ἢ ὁ George Kennan— βλέπουν στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα ἕναν πολιτισμὸ ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ νεωτερικότητα. Εὐρωπαῖοι καὶ ἀμερικανοὶ δημοσιογράφοι μετασκευάζουν τὴ συζητήσιμη αὐτὴ θέση σὲ ἐμπαθὴ συχνὰ κριτικὴ, φορτισμένη μὲ ὑπερβολές, ἀναλήθειες, ἱστορικὲς στρεβλώσεις, προκειμένου νὰ καταδείξουν πόσο ἀκατάλληλος καὶ ἐπικίνδυνος ἐταῖρος εἶναι γιὰ τὴ Δύση ἡ Ἑλλάδα. Καὶ ἡ ἐπαφὴ εὐρωπαίων καὶ ἀμερικανῶν πολιτικῶν ἢ τῶν στελεχῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης καὶ τῆς Ἀτλαντικῆς Συμμαχίας μὲ τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ πραγματικότητα ἐπαληθεύει στὴν πράξη τὴ δυσπιστία γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς Ἑλλάδας νὰ συμπορευτεῖ ἰσότιμα καὶ νὰ συνεργαστεῖ ἀποτελεσματικὰ μὲ τὰ κράτη τῆς Δύσης.

(Κορυφαῖο ἴσως δεῖγμα τῆς ἀνημπόριας τῶν Ἑλλήνων νὰ συντονιστοῦμε μὲ τὸν βηματισμὸ τῆς Εὐρώπης εἶναι ἡ ἀνικανότητα ἀπορρόφησης τοῦ περίφημου «πακέτου Ντελόρ»: Ποτὲ ἄλλοτε στὴν ἱστορία τοῦ ἑλλαδικοῦ κρατιδίου δὲν ἐμφανίστηκαν οἱ Δυτικοὶ νὰ μᾶς προσφέρουν ἄφθονο χρῆμα. Καὶ τώρα ποὺ αὐτὸ τὸ ἀναπάντεχο συμβαίνει, οἱ Ἕλληνες ἀποδειχνόμαστε ἀνίκανοι νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸν διατιθέμενο γιὰ μᾶς πλοῦτο. Μοιάζει μὲ ἐφιάλτη σὲ ὄνειρο, ἀλλὰ εἶναι δυστυχῶς ἡ χειροπιαστὴ μας πραγματικότητα σήμερα.)

Φταίει πραγματικὰ ὁ πολιτισμὸς μας; Καὶ ποιοὶ παράγοντες

διαμόρφωσαν και συντηροῦν τὴν πολιτιστικὴ μας διαφορὰ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη; Εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ὁρθοδοξία, ὅπως λένε οἱ Δυτικοί, ποὺ δημιούργησε ἱστορικοὺς ἐθισμοὺς καὶ νοοτροπία ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ νεωτερικότητα;

Τέτοια ἐρωτήματα θέλουν μελέτη σοβαρή, δὲν γίνεται νὰ ἀπαντηθοῦν σὲ ἐπιφυλλίδες. Ἴσως τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς μὲ σιγουριά εἶναι ὅτι ποτὲ δὲν καθήσαμε νὰ ἀσχοληθοῦμε προσεκτικὰ καὶ ἐπίπονα μὲ τὸ πρωταρχικὸ γιὰ τὴ ζωὴ μας θέμα τῶν πολιτιστικῶν μας ἐπιλογῶν. Τὸ ἀντιμετωπίζουμε μὲ ἀσυγχώρητη ἐπιπολαιότητα, μὲ παιδαριώδεις ἰδεολογικὲς προκαταλήψεις, μὲ εὐκολοὺς συναισθηματισμοὺς καὶ φτηνὴ ρητορεία.

Καὶ τὸ δεύτερο σίγουρο δεδομένο —ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου— εἶναι ἡ σύγχυση καὶ ἡ νοθεία ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ σημερινὴ πολιτιστικὴ μας ἰδιαιτερότητα ἢ, σωστότερα, τὴν πολιτιστικὴ μας ὑπανάπτυξη. Οὔτε Ἑλληνες εἴμαστε, οὔτε Εὐρωπαῖοι. Οὔτε ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ὁρθοδοξία νοηματοδοτεῖ τὸν τρόπο τοῦ βίου μας, οὔτε ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θρησκευοποίηση τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἡ προτεσταντικὴ ἠθική. Ἐνα εὐτελὲς μίγμα εἴμαστε ἀλλοτριωμένων προσλήψεων καὶ ἐθισμῶν. Πολιτιστικὰ ὑπανάπτυκτοι ὡς Ἑλληνες, ἀκόμα καὶ σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἀγράμματους προγόνους μας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας — τότε πού, καθὼς λέει ὁ Ἐλύτης, τὸ παραμικρὸ κεντητὸ πουκάμισο, τὸ πιὸ φτηνὸ βαρκάκι, τὸ πιὸ ταπεινὸ ἐκκλησιάκι, τὸ τέμπλο, τὸ κιούπι, τὸ χράμι, ὅλα τους ἀποπνέανε μιὰν ἀρχοντιά κατὰ τι ἀνώτερη τῶν Λουδοβίκων. Ὑπανάπτυκτοι καὶ ὡς Εὐρωπαῖοι, ἀφοῦ μόνο πιθηκίζουμε κωμικά, δίχως τὴ συνειδητὴ τόλμη νὰ κρίνουμε μὲ τὸ μέτρο τῶν δικῶν μας ἀναγκῶν τὰ προσλήμματα ἐξευρωπαϊσμοῦ μας.

Ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ νεώτερη Εὐρώπη ὑπάρχουν καισαρικὲς διαφορὲς πολιτισμοῦ — σὲ αὐτὸ ἔχουν δίκιο οἱ δυτικοὶ μελετητές. Ἀλλὰ μιλάμε γιὰ τὸν κάποτε πολιτισμὸ τῆς Ἑλλάδας, ὄχι γιὰ τὸ σημερινὸ ἀλλοτριωμένο Ἑλλαδέξ. Ἄν εἴχαμε ἐπίγνωση τῶν οὐσιαστικῶν διαφορῶν μας ἀπὸ τὴ νεώτερη Εὐρώπη, θὰ μπορούσαμε δυναμικὰ νὰ καυχηθοῦμε γι' αὐτές. Νὰ καταδείξουμε ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν ὄντως Ἑλλήνων, ἀκόμα καὶ

στις πιὸ μαῦρες ὥρες τῆς Τουρκοκρατίας, ἔσωζε μιὰν εὐρωπαϊκὴ γνησιότητα ἀσύγκριτη μὲ τὴ μεσαιωνικὴ ἔκπτωση καὶ τὴ συμπλεγματικὴ τῆς «ὑπεραναπλήρωση» στὴ δυτικὴ νεωτερικότητα.

Μᾶς καταλογίζουν, λ.χ., οἱ Δυτικοὶ ἀδυναμία νὰ ἀφομοιώσουμε τὴ νεωτερικὴ ἀρχὴ τῆς προτεραιότητας τοῦ ἀτόμου, τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς εὐθύνης τοῦ ἀτόμου — ἀρχὴ ποὺ θεμελιώνει τὴν ἀστικὴ δημοκρατία καὶ τὴ φιλελεύθερη οἰκονομία. Μᾶς θεωροῦν δεσμευμένους στὸν ὀρθόδοξο «κοινοτισμό», στὴν προτεραιότητα τῆς ὀμάδας - οἰκογένειας - φατρίας. Θὰ μπορούσαμε νὰ καυχηθοῦμε ὅτι γεννήσαμε καὶ πραγματώσαμε τὴν πιὸ προωθημένη στὴν Ἱστορία ἀντίληψη ἑξατομίκευσης: τὴν προτεραιότητα τοῦ προσώπου, τὴν αὐτεπίγνωση ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου, τὴν ἑτερότητα ὡς ἐλευθερία ἀπὸ κάθε συλλογικὸ προκαθορισμό. Τὸ πρόσωπο δὲν ἐκπίπτει στὴν ὁμοιομορφία τοῦ οὐδέτερου ἀτόμου, ἀλλὰ ἐνεργεῖ τὴν ἑτερότητα ὡς σχέση καὶ δυναμικὴ κοινωνίας. Εἴμαστε λαὸς ποὺ ἀφομοίωσε τὴν προσωπικὴ ἑτερότητα σὲ κάθε πτυχὴ θεσμῶν, ὀργάνωσης, τέχνης, ἠθισμῶν συμπεριφορᾶς.

Σήμερα, ἡ ἀνεπίγνωστη ἀνάγκη ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας ἔχει ἐκβαρβαρωθεῖ σὲ χυδαῖο ἐγωκεντρισμὸ τοῦ Νεοέλληνα καὶ ἀνικανότητα λογικῆς συνέπειας στὴ συμπεριφορὰ. Μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάλυση τῶν προϋποθέσεων λειτουργικότητας κάθε ὀργανωτικοῦ σχήματος ἢ θεσμοῦ.

Οὔτε Εὐρωπαῖοι, ἀλλὰ καὶ καθόλου Ἕλληνες.

21.6.1995

Ἐκσυγχρονισμός, δηλαδὴ ἐξελληνισμός

ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΚΑΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ἀμφισβητοῦν ἀνοιχτὰ τὴ δυνατότητα τῆς Ἑλλάδας νὰ συμπορευτεῖ μὲ τὸν πολιτισμὸ τῆς Δύσης. Βρέθηκε κατὰ λάθος ἡ Ἑλλάδα στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι, κατὰ λάθος καὶ στὴν Ἀτλαντικὴ Συμμαχία; Τὸ ἐρώτημα τίθεται τώρα ποὺ ὁ ἀντικομμουνισμὸς ἔπαψε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ εἶναι

ἄξονας συνοχῆς αὐτῶν τῶν πολυεθνικῶν ὀργανισμῶν. Ἀναζητεῖται καινούργια συνεκτικὴ λογικὴ, καὶ προσφορότερη μοιάζει αὐτὴ τῆς πολιτιστικῆς ὁμοιογένειας. Ἡ Δύση ὀργανώνει τὴ στρατηγικὴ τῆς στὴ βάση τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Κεντρικὸ στοιχεῖο ταυτότητας, τὸ πρότυπο τῆς δημοκρατίας καὶ φιλελεύθερης οἰκονομίας ποὺ αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς ἐκπροσωπεῖ.

Εἶναι ἡ σημερινὴ Ἑλλάδα μιὰ δυτικοῦ τύπου δημοκρατία; Ἔχει τίς πολιτιστικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ πραγματώσει αὐτὸ τὸ ὑπόδειγμα; Ἐκατὸν ἐβδομήντα χρόνια ἐπιχειρεῖ νὰ ὀργανωθεῖ σὲ κράτος εὐρωπαϊκὸ καὶ δὲν τὰ καταφέρει. Στὸ ὄνομα τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ τῆς λειτουργεῖ μόνο μεταπρατικά, ἀλλὰ χωρὶς τὸ ποθούμενο ἀποτέλεσμα. Εἰσάγει ἰδεολογήματα, ἀντιγράφει θεσμοὺς καὶ δομές, μιμεῖται μεθόδους καὶ τεχνικὲς, μοιάζει ὅμως ἀδύνατο νὰ προσεγγίσει τὴν ὀρθολογικὴ ὀργάνωση καὶ ἀποδοτικότητά τοῦ δυτικοῦ πρωτοτύπου.

Ἄκόμα καὶ οἱ θεμελιωδέστερες ἀρχὲς τῆς νεωτερικῆς δημοκρατίας (ἡ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς χαρακτήρας τοῦ κοινοβουλίου, ὁ ἐπιτελικὸς-συντονιστικὸς ρόλος τῆς κυβέρνησης, ἡ σχετικὴ αὐτονομία τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, ἡ ὀργάνωση τῆς δημόσιας διοίκησης μὲ στόχο τὴν κοινωνικὴ παραγωγικὴ δυναμικὴ) στὴν Ἑλλάδα δὲν λειτουργοῦν. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἄτομο ὁ Ἕλληνας στὴ συμπεριφορά του ἐμφανίζεται ἀνίκανος νὰ πειθαρχήσει σὲ ὅρους κοινωνικῆς λογικῆς: Οὔτε κὰν σειρὰ προτεραιότητας μπορεῖ νὰ τηρήσει, οὔτε νὰ σεβαστεῖ τὸν διπλανό του περιορίζοντας τὴν ἐγωκεντρικὴ του αὐθαιρεσία, οὔτε νὰ συμμορφωθεῖ μὲ θεσμοὺς «κοινωνικοῦ συμβολαίου».

Τί φταίει; Εὐρωπαῖοι καὶ ἀμερικανοὶ «νεοεκσυγχρονιστὲς» (ποὺ ἐντοπίζουν τίς δυνατότητες τῆς ἀνάπτυξης στὶς πολιτιστικὲς προδιαγραφές) ἀπαντοῦν ἀπερίφραστα: Φταίει ἡ διαφορά πολιτισμοῦ. Καὶ πολιτισμὸς, βέβαια, δὲν εἶναι οἱ ἐκδηλώσεις ποὺ διαχειρίζεται τὸ ὁμώνυμο ὑπουργεῖο. Πολιτισμὸς εἶναι (καὶ ἦταν πάντοτε) ὁ τρόπος τοῦ βίου. Τρόπος ποὺ διαμορφώνεται ἀπὸ μιὰ συνειδητὴ ἢ ἀνεπίγνωστη νοσηματοδότηση τοῦ βίου, καὶ τὴ συνακόλουθη ἱεράρχηση τῶν ἀναγκῶν. Γι' αὐτὸ καὶ πολιτισμὸ παράγει καταρχὴν (ἢ παρήγαγε ἐπὶ αἰῶνες) ἡ μεταφυσικὴ,

ἔνσαρκη στή λαϊκή θρησκευτική παράδοση καὶ πρακτική. Τὸν δυτικὸ πολιτισμὸ διαμόρφωσε ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς καὶ ὁ Προτεσταντισμὸς, ἡ πολιτιστικὴ διαφορὰ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας ὀφείλεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Μέχρις ἐδῶ ἡ διαπίστωση τῶν Δυτικῶν εἶναι καίρια, οὐσιώδης καὶ γόνιμη. Ἡ σύγχυση ἀρχίζει μὲ τὶς ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἀναλύσεις. Καὶ ὀφείλεται ἡ σύγχυση σὲ δυὸ παράγοντες: Πρῶτον, στὴν κραυγαλέα ἄγνοια τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ὁρθοδοξίας — τοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ἀποφατισμοῦ τῆς, τῆς προσωποκεντρικῆς ὀντολογίας τῆς, τῆς ἀσκητικῆς ἐμπειρίας τῆς, τῆς τέχνης ποὺ παρήγαγε, τῶν κοινωνικῶν μορφωμάτων ποὺ γέννησε. Τὰ συμπεράσματα γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀντλοῦνται ἢ ἀπὸ μιὰ ἐξαμβλωματικὴ παρανάγνωση τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, ἢ ἀπὸ τὴν κοινωνικοπολιτικὴ φαινομενολογία τῆς σημερινῆς ἀλλοτριωμένης, δίχως πολιτιστικὴ ταυτότητα Ἑλλάδας.

Δεύτερο καὶ συναφές: ἀξιολογεῖται ἡ Ὁρθοδοξία σὰν παράγοντας καίριος τῆς σημερινῆς ἐλλαδικῆς ὑπανάπτυξης, τῆς ἀδυναμίας ἐκσυγχρονισμοῦ τοῦ ἐλλαδικοῦ κρατιδίου, ἐνῶ τὸ ἴδιο τὸ κρατίδιο, ἀπὸ τὴ σύστασή του, περιθωριοποίησε συστηματικὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοση. Μὲ τὴν κρατικοποίηση τῆς Ἐκκλησίας —τὴν ὑποταγὴ τῆς στὸ κράτος καὶ τὴν ἐκδοχὴ τῆς σὰν ἐπιμέρους καὶ ἀποσπασματικοῦ «θρησκευτικοῦ» θεσμοῦ— ἡ Ὁρθοδοξία στὴν Ἑλλάδα ἔπαψε νὰ γεννάει πολιτισμὸ. Οὔτε κὰν τέχνη γιὰ τὶς λειτουργικὲς τῆς ἀνάγκες δὲν παράγει: κοπιᾶρει παθητικὰ τὸ βυζαντινὸ παρελθόν τῆς ἢ υἱοθετεῖ τὸν γλυκερὸ νατουραλισμὸ τῆς δυτικῆς θρησκοληψίας. Ἡ γλῶσσα τοῦ κηρύγματος ξύλινη. Ἡ θεολογία τῆς νεκρωμένη στὰ κρατικὰ πανεπιστήμια ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ φορμαλισμὸ. Τὸ διοικητικὸ τῆς σύστημα ριζικὰ ἐκβατικανισμένο. Ἡ δυναμικὴ τοῦ λαϊκοῦ σώματος τῆς ἐνορίας καὶ ἐπισκοπῆς χαμένη. Στὰ κοινωνικὰ προβλήματα ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας δὲν διαφέρει ἀπὸ τὶς δραστηριότητες τῶν φιλανθρωπικῶν σωματείων. Ἡ γλῶσσα τῶν σύγχρονων προβληματισμῶν ἐπιστήμης καὶ διανόησης ἀκατανόητη στὸν κλῆρο καὶ στοὺς θεολόγους. Ὅχι πολιτισμὸ δὲν διαμορφώνει ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ὁρθοδοξία στὴν Ἑλλάδα σήμερα, ἀλλὰ μοιάζει

νά έχει θαυμάσια βολευτεί στην περιθωριοποίησή της. Κληῆρος καὶ θεολόγοι, ἀνυποψίαστοι —μὲ τὶς ἐξαιρέσεις ὑπὸ διωγμὸν— γιὰ τὸν ἰλιγγιώδη πολιτισμὸ τῆς ὀρθόδοξης λατρείας καὶ τέχνης, ἀναπαράγουν σταθερὰ τὸ πιὸ εὐτελισμένο «κίτς» τῆς ἐλλαδικῆς κοινωνίας.

Ὅσο γιὰ τὴν ψυχοπαθολογία τῶν παραεκκλησιαστικῶν φανατισμῶν, πουριτανισμῶν καὶ ἐθνικιστικῶν παραληρημάτων — τὴν ὑστερία γιὰ τὸν Ἀντίχριστο, τὸ «666» καὶ τὶς δολοπλοκίες τῶν ἑβραίων— αὐτὰ ὅλα στὴν Ἑλλάδα εἶναι μεταπρατικά καὶ εἰσαγόμενα. Πρωτοεμφανίζονται σὲ ἀμερικάνικες κυρίως σέκτες καὶ λανσάρονται μετὰ στὴν Ἑλλάδα ὡς ἡ «γνήσια» καὶ «πούρα» Ὁρθοδοξία.

Ὅμως, παρ' ὅλα αὐτά, οἱ διαπιστώσεις τῶν δυτικῶν μελετητῶν ἔχουν κάποιο ἔρεισμα δικαίωσης. Καὶ τὸ ἔρεισμα μπορεῖ νὰ ἐντοπιστεῖ στοὺς ἱστορικοὺς ἐθισμοὺς ποὺ κληρονόμησαν ἀνεπίγνωστα ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ὁρθοδοξίας ὁ χαρακτήρας καὶ ὁ ψυχισμὸς τοῦ Νεοέλληνα.

Ἱστορικοὶ ἐθισμοὶ ἀνεπίγνωστοι καὶ γι' αὐτὸ ἀλλοτριωμένοι, παραφθαρμένοι σὲ πελώρια «ἐθνικὰ ἐλαττώματα»: Ἡ ὀρθόδοξη ἀντιπρόταση στὴν ἀπανθρωπία τοῦ δυτικοῦ ἀτομικισμοῦ εἶναι ἡ προτεραιότητα τοῦ προσώπου, ἡ αὐτεπίγνωση ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου, ἡ ἑτερότητα ὡς ἐλευθερία ἀπὸ κάθε συλλογικὸ προκαθορισμό. Ποὺ σήμερα ὅμως ἔχει διαστραφεῖ στὸν βλαχαδερό ἐγωκεντρισμὸ τοῦ «ξέρεις ποιὸς εἶμαι ἐγώ;» — σὲ ἐπίδειξη «καπατσοσύνης», νεοπλουτίστικης ἡδονοθηρίας, εὐκόλου κέρδους. Ἡ ὀρθόδοξη γνωσιοθεωρητικὴ στάση τοῦ ἀποφατισμοῦ (ἡ ἄρνηση νὰ ἐξαντλήσουμε τὴν ἀλήθεια στὴ διατύπωσή της, ἐπειδὴ προέχει ἡ ἐμπειρία τῆς μετοχῆς-πιστοποίησης) διαστρέφεται σήμερα στὴν Ἑλλάδα σὲ ἀνορθόλογη ἄρνηση κάθε κώδικα ἐπικοινωνίας, σὲ χυδαῖο ἐμπειρισμὸ πολυμερισμένον σὲ τόσα εἶδη «τετράγωνης» λογικῆς ὅσα καὶ τὰ συμφέροντα ἢ οἱ ἀπαιτήσεις. Ἡ προτεραιότητα τῶν προσωπικῶν σχέσεων, ἡ ἄρνηση ὑποταγῆς τοῦ ὑποκειμένου σὲ ἀπρόσωπους μηχανισμοὺς

έξουσίας, ἔχει διαστραφεῖ σὲ ρουσφέτι», σὲ πελατειακὲς σχέσεις, σὲ ἀδίσταχτο συνδικαλιστικὸ κορπορατισμὸ.

Οἱ ἱστορικοὶ ἔθισμοὶ διαστρέφονται ἀλλὰ δὲν ἐξαλείφονται. Ἐκατὸν ἐβδομήντα χρόνια παλεύουμε γιὰ τὴν ἐξάλειψή τους καὶ δὲν καταφέρνουμε παρὰ νὰ ἐντείνουμε τὴ διαστροφή. Μήπως θὰ ἄξιζε νὰ τολμήσουμε τὴν ἀντίστροφη πορεία; Μήπως νὰ συνειδητοποιήσουμε ἐνεργὰ τοὺς ἔθισμούς, νὰ σπουδάσουμε τὶς θετικές τους καταβολές καὶ τὴν πολιτιστικὴ δυναμικὴ τους; Μήπως νὰ ἀναζητήσουμε τὸν δικὸ μας τρόπο ἐκσυγχρονισμοῦ σήμερα, τὴ δική μας ἀνταπόκριση στὶς ἐπίκαιρες ἀνάγκες καὶ διεθνεῖς συνθήκες, νὰ ἀποφασίσουμε ὅχι τὸν πιθηκισμό, ἀλλὰ τὴν ἐνεργητικὴ πρόσληψη τῶν στοιχείων ποὺ μᾶς χρειάζονται ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῆς Δύσης;

Ρητορικὰ ἐρωτήματα, οὐτοπικὰ καὶ ἀνέφικτα. Τέτοια ριζικὴ ἀντιστροφή τῆς πολιτιστικῆς/ἐθνικῆς/κρατικῆς μας πορείας εἶναι ἀδύνατη. Γιὰ τοὺς ἐξῆς προφανέστατους λόγους:

α. Ποιοὶ ἄνθρωποι θὰ ἠγηθοῦν καὶ ποιοὶ θὰ ἐνσαρκώσουν τὴ ριζικὴ ἀντιστροφή τῆς πορείας μας. Ποιοὶ πολιτικοί, ποιὸς κληρὸς, ποιοὶ ἐκπαιδευτικοί, ποιοὶ δημοσιογράφοι, ποιά μέσα ἐπικοινωνίας. Χρειάζονται χρόνια καὶ μόχθος προσωπικῆς ἔρευνας καὶ σπουδῆς ἔστω καὶ μόνο γιὰ νὰ ἀρχίσεις νὰ ὑποψιάζεσαι ὅτι ὑπάρχει δυναμικὴ πολιτισμοῦ στὴν ἐκκλησιαστικὴ Ὀρθοδοξία. Ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι πολὺ περισσότερο εὐρωπαϊκὸς ἀπὸ τὴ δυτικὴ μεσαιωνικὴ ὑπανάπτυξη καὶ τὶς συμπλεγματικὲς μονομέρειες τῆς «νεωτερικότητας». Ὅτι εἶναι δραστικὰ σύγχρονος καὶ «μετανεωτερικὸς» γιατί ἔχει ἀπαντήσεις στὰ ἀδιέξοδα τοῦ καταρρέοντος νεωτερικοῦ «παραδείγματος». Ὑλικὸ ἔρευνας καὶ σπουδῆς, βιβλιογραφία σοβαρὴ καὶ οὐσιώδης ὑπάρχουν καὶ προσφέρονται γι' αὐτὴ τὴ συνειδητοποίηση. Οἱ προσωπικὲς συγκλίσεις καὶ ἡ συλλογικὴ ὠρίμανση τῶν συνειδητοποιήσεων εἶναι τὸ οὐτοπικὸ καὶ ἀνέφικτο.

β. Σίγουρα, ἡ ἐπίγνωση τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἑλληνικότητος στὸν τόπο μας σήμερα δὲν εἶναι αὐτὴ ποὺ ἦταν πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια. Ἐχει γίνῃ σοβαρὴ δουλειὰ καὶ στὸν τομέα τῆς

μουσικῆς μας παράδοσης, καὶ στὴν ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς πατερικῆς γραμματείας, καὶ στὴ συστηματικὴ σκέψη, καὶ στὴ σπουδὴ τῆς ὀρθόδοξης λατρείας καὶ τέχνης. Ὑπάρχει ἀνθρώπινο δυναμικὸ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ στελεχώσει τουλάχιστον τὸν ἀναπροσανατολισμὸ τῆς ἐκπαίδευσης σὲ ἐπίπεδο σχεδιασμοῦ δομῶν καὶ θεσμῶν, ἀναλυτικῶν προγραμμάτων, διδακτικῶν βιβλίων. Μὲ στόχο νὰ ἀρχίσει τώρα, ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἓνα μακροπρόθεσμο «πρόγραμμα σύγκλισης» μὲ τὶς ἐπιταγὲς τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ μέσα ἀπὸ τὸν ἐξελληνισμό μας. Ἀλλὰ ποιὸς πολιτικὸς θὰ τολμήσει ποτὲ νὰ ἀξιοποιήσῃ αὐτὸ τὸ δυναμικὸ ἢ ἔστω νὰ ἀρθρώσῃ μιὰ τέτοια ἐκπαιδευτικὴ πρόταση; Τὸν περιμένει ὀρυμαγδὸς κατασυκοφάντησης καὶ χλευασμοῦ ποὺ θὰ σημαίνει καὶ τὴν πολιτικὴ του καταδίκη.

Στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια, σὲ ἐπίπεδο κρατικῆς πολιτικῆς, ἔγινε πολιτιστικὴ καταστροφὴ μὲ συνέπειες τρομακτικὲς γιὰ τὴ στρατηγικὴ σημασία τῆς Ἑλλάδας στὴ νέα διεθνή τάξη πραγμάτων. Καταστροφὴ ἀσύγκριτα τραγικότερη ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ. Ἔστω κι ἂν συνειδητοποιοῦμε σήμερα ὅτι ἡ πορεία τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ μας εἶναι μονόδρομος ποὺ περνάει μόνο μέσα ἀπὸ τὸν ἐνεργητικὸ ἐξελληνισμό μας, εἶναι πολὺ ἄργα γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ αὐτὴ ἡ ἐπίγνωση σὲ πολιτικὸ πρόγραμμα. Ἡ Ἑλλάδα ἔχει τελειώσει. Finis Graeciae. Τουλάχιστον νὰ περισωθεῖ μιὰ «μαγιά» περιθωριακῶν μαρτύρων τῆς χαμένης ἑλληνικότητας.

2.7.1995

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ παραλόγου

ἸΣΩΣ, ΣΕ ΛΙΓΑ ΧΡΟΝΙΑ, ἑκατομμύρια τηλεθεατὲς σὲ ὅλο τὸν κόσμο, βυθισμένοι τὸ βράδυ στὶς ἀναπαυτικὲς πολυθρόνες τους, νὰ παρακολουθοῦν ταινίες ἀμερικανικῆς μεταμέλειας γιὰ τὰ ὅσα

συμβαίνουν στη Σερβία σήμερα. Όπως παρακολουθοῦμε τώρα ταινίες αυτοκριτικής τῶν Ἀμερικανῶν γιὰ τὸν «βρώμικο πόλεμο» στὸ Βιετνάμ.

Φρίττουν οἱ λαοὶ τῆς Δύσης στὴ μνήμη τῆς παρανοϊκῆς ρητορείας τοῦ Χίτλερ γιὰ τὴν ἀνάγκη «ζωτικῶν χώρου» ποὺ ἡ Γερμανία αὐθαίρετα ἀπαιτοῦσε μὲ τὴν κτηνώδη δύναμη τῶν ὄπλων. Ὅμως ἀκοῦν ἀπαθέστατοι σήμερα τὸν πρόεδρο Κλίντον ἢ τὸν γενικὸ γραμματέα τοῦ NATO —διακεκριμένον σὲ μουσικὴ καλλιέργεια— κ. Κλάες σὲ μιὰν ἐξίσου παρανοϊκὴ ἐπιχειρηματολογία περὶ «μαστιγίου καὶ καρότου», γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ πολιτικὴ αὐθαιρεσία παρέμβασης τῆς τρομακτικῆς πολεμικῆς μηχανῆς τοῦ NATO στὴ Βοσνία.

Καὶ ὅπως στὴ δεκαετία τοῦ '30 οἱ δυτικὲς κοινωνίες παρακολουθοῦσαν μὲ μακάρια ἀταραξία τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ναζιστικοῦ ἐφιάλτη (ἂν δὲν τὸν ἐνίσχυαν, σὰν ἀντέρεισμα στὴν κομμουνιστικὴ ἀπειλή), ἔτσι καὶ σήμερα κλείνουν τὰ μάτια στὸν ἐξοπλισμὸ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τοῦ φασιστικοῦ καθεστῶτος τῆς Κροατίας. Ἐνθαρρύνουν ἀπροκάλυπτα τὸν ὀλοκληρωτισμὸ τῆς στρατοκρατίας στὴν Τουρκία, ὑποθάλλουν τὶς βλέψεις της γιὰ μουσουλμανικὸ «Ἄξονα» στὰ Βαλκάνια (Βοσνία - Ἀλβανία - Σκόπια), σιωποῦν ἀναίσχυντα γιὰ τὴ γενοκτονία τῶν Κούρδων, τὴν κατάληψη καὶ κατοχὴ τῆς Κύπρου.

Πολιτισμὸς τῆς «προόδου», τῶν «δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου», τῆς «φιλελεύθερης δημοκρατίας»: Οἱ κραυγαλέες ἀντιφάσεις τοῦ ἀχρηστεύουν κάθε δυνατότητα πολιτικῆς ἀνάλυσης καὶ ιστορικῆς κριτικῆς. Ἡ λογικὴ —ratio recta: ποὺ λάτρεψε ἡ Δύση— δὲν ἰσχύει. Κανονιστικὲς ἀρχὲς ἠθικῆς καὶ ἀνθρωπιᾶς —ὁ οὐμανισμὸς καὶ ὁ φιλελευθερισμὸς: καύχημα τῆς Εὐρώπης— δὲν λογαριάζονται. Ἀκόμα καὶ ἡ λογικὴ τοῦ συμφέροντος μοιάζει νὰ σκοτίζεται ἀπὸ μιὰν ἄλογη ἐμπάθεια. Τὰ ἐρωτήματα ποὺ γεννάει τὸ ἐγκληματικὸ στὴ Σερβία ἐνέργημα κομίζουν πρόκληση μεταφυσικὴ, ὑποχρεώνουν τὴν κριτικὴ σκέψη νὰ ὑπερβεῖ καὶ τὴν ἀνθρωπολογικὴ ἀνάλυση: Πῶς γίνεται ἡ ἀποθέωσις τῆς νοητικῆς ἰκανότητος νὰ ἀχρηστεύει τὴ λογικὴ; Ποιὰ γνωστικὴ δυνατότητα μπορεῖ νὰ φωτίσει ἐπιτέλους τὴ διαφορὰ τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὸ

φέμα; Τί μπορεί νὰ ἀναχαιτίσει τὴν ἀνθρώπινη ἐμπάθεια καὶ τὴν κτηνώδη αὐθαιρεσία τῆς ἰσχύος, ποιό τελικὰ μπορεί νὰ εἶναι τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας, ἡ δικαίωση τῆς ἐφήμερης στὸν κόσμο προσωπικῆς μας ὑπαρξῆς;

Στὴ συγκεκριμένη σήμερα συγκυρία, ἡ μεταφυσικὴ πρόκληση τῆς παρανοϊκῆς φαινομενολογίας ὀξύνεται μὲ τὴ διαφαινόμενη θρησκευτικὴ σκοπιμότητα στὴν ἐπιχειρούμενη —μὲ αἱματοκύλισμα λαῶν— ἐπιβολὴ «νέας τάξης πραγμάτων». Ἡ μόνη εὐκρινὴς λογικὴ γιὰ τὰ τεκταινόμενα στὰ Βαλκάνια εἶναι ἡ σιωπὴ τοῦ Βατικανοῦ. Σιωπὴ πολυσήμαντη μπροστὰ στὴ σφαγὴ, ἀφοῦ προηγήθηκαν ἐπανειλημμένα καταδίκη τῶν Σέρβων καὶ δικαίωση Κροατῶν καὶ μουσουλμάνων ἀπὸ τὴν ἀγιότητά του, τὸν ποντίφηκα τῆς Ρώμης. Γιὰ πολλοστὴ φορὰ ἡ Δύση διδάσκεται ἀπὸ τὸ Βατικανὸ τὴν ἔμπρακτη συνέπεια ἀποθέωσης τῆς λογικῆς: τὴν ἀρχὴ ὅτι «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα».

Διερωτηθήκαμε ἄραγε ποτὲ γιὰτὶ ὁ κορυφαῖος προφήτης τῆς νεωτερικότητος, ὁ Ντοστογιέφσκι, μὲ συχνὲς ἐπαναλήψεις στὰ μεγάλα του μυθιστορήματα καὶ μὲ γλώσσα ποὺ θὰ τὴ δικαιολογούσαμε σήμερα μόνο σὲ φανατισμένους «φρονταμενταλιστές», ἐπανερχεται σταθερὰ στὴν ἴδια καταγγελία: «Ὁ ρωμαϊκὸς καθολικισμὸς δὲν εἶναι πιά χριστιανισμὸς [...]. Ὁ καθολικισμὸς εἶναι πίστη μὴ χριστιανικὴ [...]. Ἡ Ρώμη ἀνακήρυξε ἕναν Χριστὸ ποὺ ὑπέκυψε στὸν τρίτο πειρασμό: ἕναν Χριστὸ ποὺ δὲν μπορεί νὰ ἐπιβληθεῖ χωρὶς τὴν ἐπίγεια βασιλεία [...]. Ὁ πάπας κάθισε σὲ γήινο θρόνο καὶ πῆρε τὸ ξίφος στὰ χέρια του [...]. Ὅλα, ὅλα τὰ προδώσανε γιὰ νὰ κερδίσουν τὴ γήινη ἐξουσία [...]. Εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ κηρύττει ὁ καθολικισμὸς τὸν Ἀντίχριστο, κι αὐτὸ εἶναι ποὺ κατάστρεψε τὴ Δύση».

Ἡ Δύση καμώνεται πὼς θαυμάζει τὸν Ντοστογιέφσκι, ἀλλὰ προσπερνάει ἀμήχανη αὐτὸν τὸν ἀδυσώπητο λόγο — τὸν λογαριάζει σὰν ἠθογραφικὸ δῆθεν στοιχεῖο τῆς ρώσικης ψυχολογίας, σὰν σχῆμα ὑπερβολῆς στὸ στόμα μυθιστορηματικῶν ἡρώων. Δὲν θέλει νὰ δεῖ ὅτι πρόκειται ὄχι γιὰ παρεκβατικὴ κριτικὴ ἢ γιὰ «ὁμολογιακὴ» ἀντιπαράθεση, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἄξονα ποὺ ἀρθρώνει τὴ σύνολη θεματικὴ τῶν ἔργων τοῦ Ντοστογιέφσκι:

τὴν τομὴ ἀποκάλυψης τοῦ ἀδιεξόδου ποῦ ὑπονομεύει τὰ θαυμαστὰ ἐπιτεύγματα πολιτισμοῦ τῆς Δύσης.

Οἱ στρατηγοὶ τοῦ ΝΑΤΟ, ὁ Κλίντον καὶ ὁ Κλάες, ὁ Κόλ καὶ ὁ Σιράκ: κρίκοι στὴ συνεπέστατη διαδοχὴ τῆς «λογικῆς» ποῦ ξεκινάει ἀπὸ τὸν Μέγα Ἱεροεξεταστὴ καὶ κορυφώνεται στὸ Ἄουσβιτς καὶ στὴ Χιροσίμα.

13.9.1995

Ρουμανία, ἐμπειρία ἐλπίδας

Ο ΙΟΝ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ εἴκοσι ἕξι χρονῶν. Στὰ γεγονότα τοῦ '89, λίγες μέρες μετὰ τὴν πτώση καὶ τὸν τουφεκισμό τοῦ Τσαουσέσκου, πρωτοστατοῦσε στὸ φοιτητικὸ πανηγύρι κάθε βράδυ στὴν Πιάτσα Οὐνιβερσιτέτσι. Μόλις τέλειωναν οἱ δουλειές, ὅλο τὸ Βουκουρέστι μαζευόταν σὲ αὐτὴ τὴν πλατεία. Δυόμισι ὀλόκληρους μῆνες, κάθε βράδυ. Οἱ φοιτητὲς εἶχαν στήσει πέτρινους σταυροὺς στὴ μέση τῆς πλατείας, ἐκεῖ ποῦ οἱ σφαῖρες θέρισαν τοὺς φίλους, τὰ ἀδέλφια τους. Ἀπὸ τὸ μπαλκόνι μὲ μεγάφωνα ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν λαὸ νὰ συνεχίσει τὴν ἀγρύπνια του. Καὶ ὁ λαὸς μὲ τὴν κραυγὴ του, τὰ τραγούδια του, τοὺς χοροὺς του, κάθε νύχτα, στήριζε τὴ φοιτητικὴ ἐξέγερση.

Ὅταν ἦρθε ἡ σειρά του νὰ εἶναι ὁ ρήτορας τῆς βραδιᾶς, ὁ Ἴον ἄρχισε νὰ μιλάει μὲ τρόπο ποῦ ἔκανε τὸ πλῆθος νὰ ριγῆσει. Ἐβάλε τὴν ψυχὴ του στὰ λόγια του, στὰ ἐρωτήματά του: Ἄν πῆγε χαμένο τὸ αἷμα ποῦ χύθηκε, ποιὸς ἐλέγχει τὴν ἐξέγερση, σὲ ποιούς συνεργάτες τοῦ τυράννου ἔχει περάσει ἢ ἐξουσία, γιατί στὴν παντοδύναμη μυστικὴ ἀστυνομία δὲν ἀλλάζει τίποτα. Καὶ τότε κάποιοι ἄρπαξαν τὸ μικρόφωνο ἀπὸ τὸν Ἴον, τὸν ἔσυραν μακριὰ ἀπὸ τὸ μπαλκόνι, ἄλλος, ἠπιότερος ὁμιλητὴς ἀνέλαβε νὰ συνεχίσει. Ἡ κραυγὴ τοῦ παιδιοῦ ἔμεινε μετέωρη μέσα στὴ νύχτα, ὁ ξάγρυπνος λαὸς κατάλαβε ὅτι τὰ ὄρια τῶν ἐλπίδων ἦταν σαφῶς ἐλεγχόμενα. Τὴν ἄλλη μέρα οἱ καθηγητὲς τῆς Σχολῆς ὅπου φοιτοῦσε ὁ Ἴον ἔστησαν δικαστήριο, τὸν καταδίκασαν σὲ ἀποπομπὴ ἀπὸ κάθε ρουμανικὸ πανεπιστήμιο.

Γνώρισα τὸν Ἴον στὸ «Μουσεῖο τοῦ χωρικοῦ» τὴν περασμένη ἑβδομάδα στὸ Βουκουρέστι. Στὸ κτίριο στεγαζόταν ὡς τὸ '89 τὸ μουσεῖο Ἱστορίας τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Στὴν πρόσοψη ἄφησαν ἄθικτη μιὰ πελώρια «κίτς» τοιχογραφία «σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ», ἀλλὰ μετέφεραν καὶ ἔστησαν μπροστὰ τῆς ὀλόκληρη μιὰ παλιὰ ξύλινη ἐκκλησία ρουμάνικου χωριοῦ. Ἔτσι, γιὰ νὰ θυμίζει ὅτι τὸ κάλλος τῆς χειροποίητης ἐκκλησιᾶς ἐπέζησε στὴν καταιγίδα τῆς ἀσχήμιας καὶ τῆς βαρβαρότητας. Στους χώρους τοῦ μουσείου ἐκτίθεται τώρα ἡ λαϊκὴ τέχνη τῶν χωρικῶν τῆς Ρουμανίας, μὲ τὴ σφραγίδα τῆς ζωγραφικῆς ἰδιοφυΐας τοῦ διευθυντῆ τοῦ μουσείου Χόρια Μπέρνεα. Δὲν ἔχω ξαναδεῖ ἔκθεση ἀποσπασματικῶν ἀντικειμένων ποὺ νὰ συνθέτει τὰ ἐκθέματα σὲ ἐνότητα ζωγραφικῆς δημιουργίας. Τὰ ἐκθέματα ἐναλλάσσονται περιοδικὰ μὲ καινούργιον κάθε φορὰ θεματικὸ ἄξονα. Αὐτὸν τὸν καιρὸ θεματικὸς ἄξονας εἶναι ὁ σταυρός: στὶς λαϊκὲς φορεσιές, στὰ ἀγροτικὰ ἐργαλεῖα, στὰ οἰκιακὰ σκεύη, στὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὸ ἐκπληκτικὸ ταλέντο τοῦ Μπέρνεα πλάθει μὲ τὰ ἀντικείμενα τὸν χῶρο, ὅπως θὰ συγκροτοῦσε ἕναν πίνακα.

Ἦταν ἀπόγευμα καὶ ὁ Μπέρνεα εἶχε καλέσει κάποιους καλλιτέχνες, συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς νὰ γνωριστοῦμε καὶ νὰ συζητήσουμε. Φανταζόμουν μιὰ μικρὴ συντροφιά, καὶ βρέθηκα στὸ ἀμφιθέατρο τοῦ μουσείου μπροστὰ σὲ σύναξη τουλάχιστον +εξήντα ἀνθρώπων. Φυσιογνωμίες εὐγενικὲς, μὲ τὴ σφραγίδα τῆς ὀδύνης καὶ τῆς φτώχειας ποὺ βασανίζει αὐτὸν τὸν ἀρχοντικὸ λαό. Ὅπως καὶ στὴ Ρωσία σήμερα, ἡ πρώην νομενκλατούρα τοῦ κόμματος πλουτίζει ἀσκώντας μιὰν ἀσύστολη παραοικονομία, ἐνῶ ὁ λαὸς πένεται κυριολεκτικὰ. Ποιὰ δυναμικὴ πολιτισμοῦ μπορεῖ νὰ ἀντιταχθεῖ στὸν μαρασμὸ τῆς πίκρας γιὰ τὴν κομμουνιστικὴ κτηνωδία σαράντα πέντε χρόνων, νὰ ξαναδώσει νεῦρο ζωῆς καὶ ἐλπίδας στὸν μαρτυρικὸ λαὸ τῆς Ρουμανίας; Ὁ πολιτισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας, αὐτὸς εἶναι ἡ λαϊκὴ μας σάρκα, μοῦ ἀπαντοῦσαν οἱ συναγμένοι στὸ μουσεῖο ἐπώνυμοι δημιουργοί. Μὲ στήριζαν ἀντὶ νὰ τοὺς στηρίζω.

Ξαναεῖδα τὸν Ἴον τὴν ἄλλη μέρα, λίγο προτοῦ ἀνέβω στὸ βῆμα, στὴ μεγάλη αἴθουσα τελετῶν τοῦ πανεπιστημίου, καλεσμένος τῶν

φοιτητῶν. Πῶς μπορεῖ ἡ ὀρθόδοξη νοηματοδότηση τῆς ζωῆς νὰ ἀρθρωθεῖ σὲ πολιτικὸ λόγο σήμερα; ρωτοῦσε ὁ Ἴόν. Ἡ αἴθουσα κατάμεστη, καθισμένοι καὶ ὄρθιοι οἱ φοιτητὲς στοὺς ἐξῶστες, στὶς σκάλες, στοὺς διαδρόμους. Μίλησα τρία τέταρτα, ἀκολούθησε συζήτηση μὲ αὐτὸ τὸ πλῆθος ἄλλη μιὰμιση ὥρα. Τὸ θέμα μου ἦταν γιὰ τὴν κρίση τῆς φιλοσοφίας στὴ νεωτερικότητα, ἀλλὰ οἱ ἐρωτήσεις γυρνοῦσαν συνεχῶς στὴν πολιτιστικὴ δυναμικὴ τῆς ὀρθόδοξης Παράδοσης σήμερα. Στὸ τέλος οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν φοιτητῶν ἔδωσαν τὸ σύνθημα καὶ ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος ἄρχισε νὰ ψέλνει σὰν βροντὴ ἰαχῆς τὸ Χριστὸς Ἀνέστη!

«Νὰ ἤξερες τί σημαίνει γιὰ μᾶς ἡ Ἑλλάδα σήμερα, ποιὸν ἠγετικὸ ρόλο περιμένουμε νὰ ἀναλάβει στὰ Βαλκάνια», μοῦ σχολίαζε τὴν ἄλλη μέρα στὸ ἀτελιέ του ὁ Σορίν Ντουμιτρέσκου, ζωγράφος, γκαλερίστας καὶ ἐκδότης. Σὲ σειρὰ μεγάλων πινάκων ἀναπαράγει ἐδῶ καὶ χρόνια μιὰ λεπτομέρεια εἰκόνας ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν: μόνο τὸ χέρι Ἀρχαγγέλου ποὺ κρατᾶει δόρυ. «Βλέπεις, κρατᾶει χωρὶς νὰ κατέχει ἢ νὰ ἐξουσιάζει, ἀγκαλιάζει, δὲν κυριαρχεῖ». Τὰ δάχτυλα τοῦ Ἀρχαγγέλου πλέκονται σὰν λαιμοὶ κύκνων σὲ ἐρωτικὴ περίπτυξη.

Γιὰ τοὺς πολιτικοὺς στὴν Ἑλλάδα, Σορίν, ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι μόνο ἐθνικιστικὴ ρητορεία. Ὅσο γιὰ τὴ διανόηση, ἐπιμένει σὲ ἕναν ξεπλυμένο ἀριστερισμό, διεθνιστικὸ καὶ ἄπατρι. Δὲν καταλαβαίνει τίποτα ἀπὸ τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦν τὰ δάχτυλα τοῦ Ἀρχαγγέλου.
Ἔχω ἄδικο;

24.5.1995

Β΄ ΠΕΡΙ ΤΑ ΕΓΧΩΡΙΑ

Οικονομία και ρεαλισμός

ΑΝΑΚΑΜΨΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ναί. Είναι ζωτικό, καίριο πρόβλημα. Κρίνει όχι μόνο την ατομική και συλλογική μας ευζωία, αλλά και την ισχύ, την ασφάλεια, τὸ κύρος τῆς Ἑλλάδας.

Τὸ λάθος εἶναι νὰ ἀπομονώνουμε καὶ νὰ αὐτονομοῦμε τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομίας. Λάθος, ὄχι γιὰ λόγους ἠθικῶν ἱεραρχήσεων. Γιὰ λόγους πρωτίστως κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ρεαλισμοῦ. Ἡ οἰκονομία πάντοτε παρακολουθεῖ καὶ ἀντανακλᾷ ἄλλες κοινωνικὲς κατακτήσεις, ποὺ ἂν δὲν κατορθωθοῦν κάθε προσπάθεια στὸν παραγωγικὸ καὶ ἀναπτυξιακὸ τομέα ἀποδείχεται σισύφεια.

Τὸ ἐπίπεδο τῆς παιδείας, τῆς καλλιέργειας τῶν ἀνθρώπων, ἡ νοηματοδότηση τῆς καθημερινότητας, ἡ διαβάθμιση προτεραιοτήτων στὶς ἀνάγκες μας εἶναι ἡ βάση ποὺ κρίνει καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Ἄν ἐπιδιώκουμε ἀνθηρὴ οἰκονομία μόνο γιὰ τὴν καταναλωτικὴ μας ἀπόλαυση, εἶναι στὴν πράξη ἀποδεδειγμένο πὼς καὶ τὸν οἰκονομικὸ αὐτοσκοπὸ τὸν χτίζουμε στὴν ἄμμο, ἀλλὰ καὶ τὴ συλλογικὴ μας ἐπιβίωση καὶ ἀξιοπρέπεια τὴν παίζουμε στὰ ζάρια.

Ζοῦμε σὲ ἕναν κόσμον καὶ σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡμίμετρα δὲν χωρᾶνε. Δὲν γίνεται νὰ λέμε: Ἄς πετύχουμε τὴν οἰκονομικὴ ἀνάκαμψη, καὶ ὕστερα βλέπουμε γιὰ ποιότητα ζωῆς καὶ πολιτισμὸ καὶ διεθνὲς κύρος. Ἡ διπλανὴ μας Τουρκία δὲν ἐνδιαφέρεται οὔτε γιὰ ποιότητα ζωῆς τοῦ λαοῦ της, οὔτε γιὰ πολιτισμὸ. Ἐχει κάνει ὅμως τὶς δικές της ἱεραρχήσεις ἀναγκῶν, θυσιάζει τὴν καταναλωτικὴν ευζωία μόνο γιὰ λόγους διεθνοῦς ἰσχύος καὶ ἐπιβολῆς — γιὰτὶ πιστεύει ὅτι μόνον ἔτσι θὰ ἐπιβιώσει ἱστορικά. Χώρα μὲ πληθωρισμὸ τῆς τάξεως τοῦ 100% — ὅπου χρειάζεσαι κάποιες δεκάδες χιλιάδων λιρῶν γιὰ ἕνα γραμματόσημο — κι ὅμως τὰ κτίρια τῶν πρεσβειῶν τῆς Τουρκίας σὲ ὅλο τὸν κόσμον, ἡ πολυτέλειά τους, ἡ στελέχωσή τους, τὰ ποσὰ

πού διατίθενται για τούς σκοπούς τῆς τουρκικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς σὲ ἀφήνουν κυριολεκτικὰ ἐνεό.

Δὲν λέω νὰ μιμηθοῦμε τὴν Τουρκία. Λέω νὰ ὀργανώσουμε τὶς δικές μας προτεραιότητες ἀναγκῶν, νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὴ μυωπικὴ μονοτροπία πού βλέπει σὰν ἐθνικὸ μας πρόβλημα μόνο τὰ οἰκονομικὰ ἀδιέξοδα. Ἡ λογικὴ τῆς κοντόφθαλμης προσπάθειας νὰ καλύψουμε ἐπείγουσες οἰκονομικὲς ἀνάγκες ἀδιαφορώντας γιὰ μακροπρόθεσμοις κοινωνικοὺς στόχους δὲν λειτουργεῖ. Ἄν ἀγνοηθεῖ τὸ αἶτημα γιὰ ποιότητα ζωῆς, γιὰ τὴν προτεραιότητα τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν —τὸ αἶτημα τῆς εὐτυχίας καὶ χαρᾶς τῶν ἀνθρώπων— ἔστω καὶ μὲ καταναλωτικὴ πλησμονή, θὰ εἶναι ὁ ἱστορικὸς ἀφανισμὸς μας.

Ὅσο κι ἂν μοιάζει ὑπερφίαλο, μιὰ χώρα μικρὴ, φτωχὴ καὶ ἀνοργάνωτη σὰν τὴν Ἑλλάδα μπορεῖ νὰ ἀποφύγει λάθη πού βυθίζουν σήμερα σὲ κοινωνικὸ ἀδιέξοδο χώρες πλούσιες καὶ ἄψογα ὀργανωμένες. Διαθέτουμε ἀκόμα τὸ ἐκπληκτικὸ προσὸν ἱστορικῶν ἐθισμῶν καὶ ἐνὸς ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ πού ἀντιστέκεται σθεναρὰ στὸν ἀνατριχιαστικὸ νεοβαρβαρισμὸ τῆς παραγωγικῆς νεύρωσης. Θὰ μπορούσαμε ποτὲ —καὶ θὰ θέλαμε— νὰ μεταμορφωθοῦμε σὲ Ἰάπωνες; Νὰ ὑποτάξουμε τὰ προσωπικά μας ὄνειρα, τὸ νόημα τῆς καθημερινότητάς μας, τὶς διακοπές μας, τὶς εὐαισθησίες καὶ φιλοδοξίες μας σὲ μόνη τὴ μηχανοργάνωση τῆς παραγωγικῆς ἀποτελεσματικότητας; Θὰ ἦταν γιὰ μᾶς καταδίκη χειρότερη καὶ ἀπὸ τὴν πιὸ ἐφιαλτικὴ ὑποδούλωση.

Νὰ καταλάβουν κάποτε οἱ πολιτικοί μας τὰ αὐτονόητα καὶ στοιχειώδη: Εἶναι ἀτελέσφορο καὶ ἀ-νόητο νὰ πιθηκίζουν τὸν μὲ κάθε θυσία «ἐκσυγχρονισμὸ» καὶ τὴν δῆθεν «ἀνάπτυξη». Δὲν μπορούμε οἱ Ἕλληνες νὰ ζήσουμε —οὔτε καὶ νὰ πλουτίσουμε μᾶς ἐνδιαφέρει— δίχως προτεραιότητα τῆς χαρᾶς στὴ ζωὴ, δίχως ἀμεσότητα προσωπικῶν σχέσεων, δίχως δημιουργικὴ πρωτοβουλία καὶ ἀνάδειξη τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας. Ἄν ἀπὸ θαῦμα πετυχαίναμε ἀμέσως αὐριο τὰ ἐπιτεύγματα τῆς οἰκονομίας τῶν Γερμανῶν ἢ τῶν Ἰαπώνων μὲ τίμημα τὸν δικό τους τρόπο τοῦ

βίου, θὰ ἦταν γιὰ μᾶς σωστὸς ἐφιάλτης.

Δίχως τὸ πολὺ εὐρύτερο ὄραμα μιᾶς πρότασης πολιτισμοῦ ποὺ νὰ ἐνδιαφέρει πανανθρώπινα, ἢ Ἑλλάδα δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει. Οὔτε κὰν στὸν τομέα τῆς οἰκονομίας, ποὺ τόσο ἐνδιαφέρει τοὺς πολιτικούς. Ἀλλὰ ἔχουμε φτάσει στὸ σημεῖο ἀκόμα καὶ τὸ νόημα τῶν λέξεων «πρόταση πολιτισμοῦ» νὰ τὸ θεωροῦμε ἐθνικιστικὸ ἰδεολόγημα ἢ ἀφηρημένη ρητορεία. Δὲν καταλαβαίνουμε ὅτι εἶναι ἢ μόνη ρεαλιστικὴ πολιτικὴ ποὺ μᾶς ἀπομένει.

Εἶναι τραγικὸ, κι ὅμως ἐμφανίζουμε ἀκόμα σήμερα καταναλωτικὴ βουλιμία Ἀλβανῶν ἢ τριτοκοσμικῶν, ἐνῶ ἀπολαμβάνουμε δεκαετίες τώρα ἐπίπεδο εὐζωίας καθόλου εὐκαταφρόνητο. Πότε ἐπιτέλους θὰ σοβαρευτοῦμε, νὰ προγραμματίσουμε σταθερὲς βάσεις ἐθνικῆς ἐπιβίωσης, νὰ σχεδιάσουμε μακροπρόθεσμα τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῆς δικῆς μας καὶ τῶν παιδιῶν μας, νὰ γνοιαστοῦμε ἔμπρακτα γιὰ τὴ συλλογικὴ μας ἀξιοπρέπεια καὶ τὴ δυναμικὴ πολιτιστικὴ μας παρουσία;

Κομματικὰ προγράμματα μὲ τέτοιες προτάσεις περιμένουμε. Ἀερολογίες ἀχειρανθρώπων δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν.

12.4.1995

Δίχως λογικὴ ἐπικοινωνίας

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ - ἐγχώρια πολιτικὴ - διεθνεῖς ἀντιπαραθέσεις: Ἐπίπεδα ἢ κλιμακώσεις διανθρώπινης ἐπικοινωνίας, ποὺ ὅσο διευρύνεται τόσο καὶ ἀχρηστεύονται οἱ κώδικες τῆς λογικῆς. Στὴ σύζυγό του, στὰ παιδιά του ἢ καὶ στὴν κυβέρνησή του ὁ ὅποιος κύριος Κίνκελ ἢ κύριος Ζιπέ πιθανὸ νὰ διστάζει ἀκόμα προκειμένου νὰ δικαιολογήσει τὴ γενοκτονία τῶν Κούρδων σὰν ἄμυνα τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στὴν «τρομοκρατία». Στὶς διπλωματικὲς δηλώσεις δὲν ὑπάρχει δισταγμὸς οὔτε φραγμὸς ὀρθολογικῆς συνέπειας.

Ὅμως ἢ τηλεοπτικὴ εἰκόνα καθημερινὰ διαπλέκει τὰ ἐπίπεδα, μᾶς τρέφει ὅλους μὲ ἐθισμοὺς ἀχρήστευσης κάθε λογικῆς τῆς

ἐπικοινωνίας. Ὁ παραλογισμός, ἡ ἀσυνεννοησία, ἡ σύγχυση τῶν γλωσσῶν, τόσο στὸν διεθνή στίβο ὅσο καὶ στὴν ἐγχώρια πολιτικὴ ἀγορά, εἶναι ἡ καθημερινή μας ἐκπαίδευση στὶς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις. Ἡ λογικὴ καὶ ἡ γλώσσα τῶν κομματικῶν ἀνακοινώσεων, τῶν ἀπαντήσεων τοῦ κυβερνητικοῦ ἐκπροσώπου, τῶν συνδικαλιστικῶν διεκδικήσεων, μᾶς ὑποβάλλουν «ἀνεπαισθήτως» τρόπο καθημερινῆς συμπεριφορᾶς.

Μαθητεύουμε ἀδιάλειπτα στὴν προτεραιότητα τοῦ συμφέροντος. Διαβρώνονται οἱ ἔθισμοί μας, δημιουργοῦνται ἀνταντακλαστικὰ ὑποταγῆς τῆς ἴδιας τῆς ἐκφραστικῆς μας στὸ ἐκάστοτε σκοπούμενο ὠφέλημα. Ἴσως ὀδεύουμε πρὸς ἓναν ἀνθρωπολογικὸ πιὰ τύπο ἀνίκανον νὰ βιώσει τὴ διαφορὰ τῆς προσωπικῆς σχέσης ἀπὸ τὴν κομματικὴ ἀντιπαράθεση, τὴ συνδικαλιστικὴ διαπραγμάτευση, τὴ διπλωματικὴ κρυψίνοια.

Πάντως ὁ ἀνθρωπολογικὸς αὐτὸς τύπος ζωντανεῦει σχεδὸν κάθε βράδυ στὴ μικρὴ μας ὀθόνη στὰ πρόσωπα τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς. Ἀδύνατο νὰ συντονιστοῦν σὲ κάποια λογικὴ ἐπικοινωνία, νὰ συγκροτήσουν πραγματικὸ διάλογο, νὰ σεβαστοῦν τὴ σημασία τῶν λέξεων. Ἀδύνατο δυὸ συνομιλητὲς μὲ διαφορετικὴ κομματικὴ ταυτότητα νὰ συζητήσουν μὲ στοιχειώδη λογικὴ συνέπεια ἓνα συγκεκριμένο πρόβλημα. Ἔστω νὰ θέσουν τὸ πρόβλημα, νὰ τὸ ἀναλύσουν ἀπὸ τὶς διαφορετικὲς τοὺς σκοπιές, νὰ ἀντιπαραθέσουν τὶς δικές του ὁ καθένας προτάσεις λύσεων. Ἀδύνατο. Θὰ γλιστρήσουν ἀμέσως στὸ ἓνα καὶ σταθερὸ πάντα ἴδιο μοτίβο κάθε τηλεοπτικῆς τοὺς «συζήτησης»: Ποιὸς ἔχει σήμερα μὲ τὸ μέρος του μεγαλύτερο ἀριθμὸ ψηφοφόρων, ἢ ποιὸν θὰ δικαιώσει στὶς ἐπόμενες ἐκλογές ὁ λαός.

Δὲν καταλαβαίνουν ὅτι γελοιοποιοῦνται. Καὶ ἂν κάποιοι τοὺς τὸ πεῖ, δὲν κατανοοῦν οὔτε τὴ λογικὴ οὔτε τὴ γλώσσα τῆς κριτικῆς. Κάθε ἐπισήμανση τῆς ἀνικανότητάς τοὺς γιὰ ἀντιμετώπιση προβλημάτων, συστηματικὴ ἀνάλυση καὶ διαλεκτικὴ ἀντιπαράθεση, τοὺς ἐξοργίζει. Κάθε ἀρνητικὴ πιστοποίηση τὴν ἐκλαμβάνουν ὡς ὕβριν.

Οί αναλογίες σὲ διεθνὲς καὶ ἐγχώριο ἐπίπεδο χαρακτηριστικές: Ποιὸς εὐρωπαῖος ἢ ἀμερικανὸς πολιτικὸς δέχεται νὰ συζητήσει μὲ λογικὴ καὶ μὲ συνέπεια γιὰ τὰ δίκαια τῶν Κούρδων ἢ τῶν Σέρβων; Καὶ ποιὸς ὀπαδὸς τῆς κυβερνητικῆς παράταξης στὴν Ἑλλάδα δέχεται ἔστω καὶ ἀπλὴ ἀναφορὰ στὴν πρόκληση τῆς πρωθυπουργικῆς στὴν Ἑκάλη βίλας καὶ στὰ ἄτοκα δάνεια ὑφισταμένων στὸν προϊστάμενό τους ἰδιοκτήτη τῆς βίλας; Στὰ δίκαια τῶν Κούρδων ἢ τῶν Σέρβων ἀντιτάσσεται ἀμέσως ἢ ἐτικέτα τῆς «τρομοκρατίας» ἢ τῶν «ὠμοτήτων». Καὶ στὴν πρόκληση τῆς βίλας ἢ «ἐπανάληψη τῶν ἀθλιότητων τοῦ '89» — ὡσὰν νὰ ὑπάρχει νοήμων Ἑλληνας ποὺ νὰ λησμόνησε τὴν ὀριακὴ ἐκείνη ἀθώωση καὶ τὸ σκεπτικὸ τῆς μειοψηφίας τοῦ δικαστηρίου, σκεπτικὸ ἰσοδύναμο μὲ τὸν πιὸ ἀμείλικτο διασυρμὸ ποὺ μπορεῖ νὰ γνωρίσει πολιτικὸς στὴ σταδιοδρομία του.

Ἀπὸ τὴ «λογικὴ» τῆς διεθνoῦς διπλωματίας (στὸ κουρδικό, στὸ σερβικό, στὸ κυπριακὸ πρόβλημα) ὡς τὴ «λογικὴ» τῶν ἐγχώριων τηλεοπτικῶν μας συζητήσεων καὶ ὡς τὸν ἐφιαλτικὸ ἐκβιασμὸ τῶν τρακτέρ ποὺ σὰν στρατὸς κατοχῆς καταλύουν τὸ κράτος, δὲν ὑπάρχει ἀπόσταση ἢ διαφορὰ. Καὶ ὁ μὲν παραλογισμὸς στὶς διεθνεῖς σχέσεις παραπέμπει σὲ φιλοσοφικὸ πιά πρόβλημα κατάρρευσης ἐνὸς ὀλόκληρου πολιτιστικοῦ «παραδείγματος». Ὅμως μιὰ συγκεκριμένη μικρὴ κοινωνία ποὺ ἀκροβατεῖ στὴν κόψη τρομακτικῶν προβλημάτων, πόσο μπορεῖ νὰ ἀντέξει δίχως στοιχειώδη κώδικα λογικῆς τῆς ἐπικοινωνίας;

Ἄν δὲν μποροῦμε νὰ συνεννοηθοῦμε οὔτε καὶ γιὰ τὴν κραυγαλέα ἀνεπάρκεια ἐνὸς πρωθυπουργοῦ ποὺ σέρνεται ἐρειπιώδης καὶ ἀσθμαίνων, δίχως δυνάμεις ἔστω γιὰ ἄρθρωση προφορικοῦ λόγου, πῶς θὰ συνεννοηθοῦμε γιὰ ἐναλλακτικὲς λύσεις; Πῶς θὰ καταδείξουμε τὴν ἀνεπάρκεια καὶ τῆς ἀντιπολίτευσης ποὺ εὐτελίζεται καθημερινὰ παγιδευμένη στὰ φθαρμένα καὶ σπιθαιμιαῖα ἀναστήματα τῆς ἐσωκομματικῆς τῆς κουζίνας, ἀνίκανη νὰ συνεγείρει κοινωνικὲς δυνάμεις ἀντίστασης στὴν καταστροφικὴ κατάρρευση;

Και τὸ ἀκόμα σημαντικότερο — στὸ ἐπίπεδο τῆς προσωπικῆς μας πιά ζωῆς: Πῶς θὰ σωθοῦμε ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκεῖ πάνω μας, στὸν ἴδιο μας τὸν ψυχισμό, ὁ γύρω μας παραλογισμός; Πῶς θὰ περισώσουμε προσωπικὲς σχέσεις, ἔντιμο διάλογο, γλωσσικὴ ἐπικοινωνία — τὰ πρῶτιστα καὶ οὐσιώδη τῆς ἀνθρωπιᾶς μας;

Ἵπαρξιακὴ δοκιμασία κρίσιμη, δοκιμασία νοήματος τῆς ζωῆς μας καὶ τῶν στόχων της.

5.4.1995

Ἐχέγγυο ἀνασυγκρότησης

ΛΟΓΑΡΙΑΣΤΕ: πόσες δεκαετίες ἔχει νὰ ἐμφανιστεῖ στὴν Ἑλλάδα ἓνα γηγενὲς φιλοσοφικὸ βιβλίο ποὺ νὰ πυροδοτήσῃ γενικευμένο ἐνδιαφέρον. Νὰ συζητηθεῖ, νὰ διαβαστεῖ καὶ ἀπὸ μὴ εἰδικούς, νὰ περάσῃ σὲ ξένες γλῶσσες διευρύνοντας τὴν ἐμβέλεια τῶν προβληματισμῶν του.

Ἔοση ποίηση ἐξακολουθεῖ περιθωριακὰ νὰ ξεμυτίζει — ἀπὸ τὴ γενιὰ ποὺ πρόλαβε νὰ διδαχτεῖ στὸ σχολεῖο τὶς ἀντιστάσεις τῆς γλώσσας— δὲν παρηγορεῖ τὴν ἐξαφάνιση διεγερτικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου. Στὴν Ἑλλάδα —καὶ ὄχι μόνο— μοιάζει νὰ ἔχουν ἀποσβεσθεῖ ἐκεῖνες οἱ ζωτικὲς κοινωνικὲς διεργασίες ποὺ παράγουν κριτικὴ σκέψη καὶ συστηματικὴ ἀνάλυση. Ζοῦμε ὀλοκληρωτικὰ ὑποταγμένοι στὴν «ἐξωτερικότητα», στὰ στοιχεῖα «πληροφόρησης» ποὺ μᾶς κατακλύζουν μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς εἰκόνας, τῆς ὀπτικῆς «εἰδησης».

Ἡ φύση, ἡ Ἱστορία, ἡ κοινωνία, ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι ὁ χῶρος τῆς δυναμικῆς τῶν σχέσεων ποὺ συγκροτοῦν τὸ λογικὸ ὑποκείμενο. Ὅλα εἶναι «ἐκτὸς» τοῦ ὑποκειμένου, ὅλα στὴν ἀπόσταση τῆς ἀντι-κείμενης εἰκόνας. Μοιάζει νὰ μὴν ὑπάρχει πιά λογικὸ ὑποκείμενο, δέκτης ἀλλὰ καὶ παραγωγὸς λόγου κοινωνίας τῆς ζωῆς. Στὴ θέση τοῦ ὑποκειμένου ἓνα «ἑτεροσυνείδητο» ἐγώ,

παθητικός καταναλωτής αλλότριων ιδεών, απόψεων, πεποιθήσεων, που του παρέχονται ως έξωθεν «ένημέρωση», ως «πληροφορία».

Σίγουρα απομένει ένα υποκειμενικό υπόλοιπο: ή εξατομίκευση των ψυχολογικών θωρακίσεων, των ένστικτων της αυτοσυντήρησης, της ήδονης, της κυριαρχίας. Άπρόσωπα τὰ ένστικτα και ή εξατομίκευσή τους παράγει άπλως ποσοτικές διαφοροποιήσεις έγωκεντρικών απαιτήσεων. Το έλάχιστο του μέσου όρου είναι που πανικοβάλλει: Η άπώλεια της αίσθησης του ιεροῦ, ή χαμένη αίσθηση της ευθύνης.

Η αίσθηση του ιεροῦ και της ευθύνης δέν διδάσκεται, δέν κηρύσσεται. Προκύπτει. Απαιτείται χρόνος μακρός εκπαιδευτικής καλλιέργειας για να προκύψουν συλλογικοί έθισμοί άφομοίωσης των θεμελιωδών αυτών προϋποθέσεων κοινωνικού βίου. Όταν χαθούν οι έθισμοί, ή άπώλεια είναι, για ακόμα μακρότερο διάστημα, ανεπανόρθωτη. Αναζητήστε αίσθηση του ιεροῦ και επίγνωση ευθύνης σήμερα στα προγράμματα των τηλεοπτικών καναλιών, στις έκβιαστικές πρακτικές του συνδικαλισμοῦ, στην άχυρένια μικρολογία των στελεχών της πολιτικής. Η και στή λογική των προγραμμάτων της εκπαίδευσης, στην κρατική πολιτική διαφθοράς των συνειδήσεων με τον τζόγο.

Οι κριτικές πιστοποιήσεις μάς ένοχλούν, προτιμάμε τις αϊσιόδοξες ψευδαισθήσεις. Δέν θέλουμε να δοῦμε τή σύνολη άδιέξοδη κρίση του πολιτισμοῦ, που άπειλεί να διαλύσει κοινωνίες μειωμένων άντιστάσεων, όπως ή δική μας. Νομίζουμε ότι θα έπιβιώσουμε με άναχρονιστικές ιδεολογικές παντομίμες, παραδομένοι στα παραισθησιογόνα των μύθων. Χάσαμε τήν κρίσιμη δεκαετία του '70 μέσα σε μιá παιδαριώδη ύστερία μυθοποίησης του μαρξισμοῦ, που στην Ευρώπη ήταν ήδη άμελητέο πτώμα νεκροτομημένο από τή σαρωτική κριτική φιλοσόφων, κοινωνιολόγων, θεωρητικών της πολιτικής. Χάθηκε και ή δεκαετία του '80 στή θολούρα του μύθου της «άλλαγής», του λαϊκισμού που έξωράισε τὰ άντικοινωνικά ένστικτα, τήν πιό χυδαία άναξιοκρατία, τον παπανδρεϊκό άμοραλισμό του «όλα έπιτρέπονται». Μοιάζει να χάνεται και ή δεκαετία του '90, με τήν προσκόλληση στα άπονέρια του μαρξιστικού διεθνισμού ή στην «αύταπάτη της προόδου», που στή

Δύση ἔχει καταγγελεῖ, σὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς τόνους, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κιόλας τῆς Διαλεκτικῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ, τοῦ Adorno καὶ τοῦ Horkheimer, ὡς τὸν Michel Foucault, τὸν Κώστα Παπαϊωάννου καὶ πλήθουσα σημερινὴ βιβλιογραφία.

Σίγουρα, ἡ ἐμμονὴ στὴν «αὐταπάτη τῆς προόδου» εἶναι σύμπτωμα ὄχι μόνο ἐλλαδικό. Ἄλλὰ συνιστᾷ παρηγοριὰ καὶ δικαιολογεῖ ἐφησυχασμὸ αὐτῆ ἢ διαπίστωση; Μιὰ κοινωνία ποὺ θέλει νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν ἐφιάλτη τῆς γενικευμένης ἀπειλῆς δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιδράσει δυναμικά; Ὅχι μὲ ἠθικολογίες καὶ ιδεολογήματα. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίδραση στὸν ὀλοκληρωτισμὸ καὶ στὴν ἀπανθρωποποίηση τῆς «ἐξωτερικότητας» δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι καταρχὴν πολιτικὴ. Πολιτικὸ πρόγραμμα, πολιτικὴ πράξη.

Δίχως θεσμικὴ θεμελίωση τουλάχιστον τῆς ἀπαίτησης εὐθυνῶν, τῆς ἀξιοκρατικῆς ἱεραρχίας, τῆς προτεραιότητος τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν ἔναντι τῆς ἀτομοκεντρικῆς αὐθαιρεσίας, οὔτε ἡ οἰκονομία μπορεῖ νὰ ὀρθοποδήσει οὔτε ἡ κρατικὴ μηχανή. Καὶ οἱ ριζοσπαστικὲς θεσμικὲς πρωτοβουλίες θὰ εἶναι ἀτελέσφορες δίχως κοινωνικὸ «κλίμα» καθολικῆς συστράτευσης μὲ βάση καὶ ἀφετηρία τὴν παιδεία.

Ἐχέγγυο σοβαροῦ πολιτικοῦ προγράμματος κοινωνικῆς ἀνασυγκρότησης θὰ ἦταν τουλάχιστον ἓνας πρωθυπουργὸς ποὺ θὰ ἀναλάβει ταυτόχρονα καὶ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας. Προκειμένου νὰ κατευθύνει τὸν ἐπιτελικὸ συντονισμὸ ὀλόκληρου τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου στὴν ὑπηρεσία τῆς παιδευτικῆς προτεραιότητος.

16.8.1995

Ἐναντίωση στὴν ἐγωπάθεια

Ο ΕΓΩΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ σύμπτωμα βαριᾶς μυωπίας. Αἴσθηση καὶ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητος σὲ ὅρια στενά, ἀσφυκτικά — ἢ ὀπτικὴ ἐξαντλεῖται σὲ ὅ,τι ἐνδιαφέρει καὶ ἐξυπηρετεῖ τὸ ἐγώ.

Πέρα από αυτό τον κλοιό ή εικόνα θολώνει, διαθλάται, χάνεται ή έπαφή με την πραγματικότητα.

Γι' αυτό και οί εύφυέστεροι έγωκεντρικοί μάς έκπλήσσουν συχνά με αντιδράσεις άπρόσμενης μικρόνοιας. Έχοντας χάσει τή θέα τής πραγματικότητας δέν μποροῦν νά ξεχωρίσουν τά ούσιώδη και καίρια, κάποτε οὔτε και τὸ έγωτικό τους συμφέρον. Φτάνουν νά έκτίθενται, νά γίνονται κωμικοί, χωρίς νά τὸ αντιλαμβάνονται. Κάθε παλκοσένικο, αλλά κυρίως τὸ πολιτικό και τὸ τηλεοπτικό, εἶναι κατάμεστο από τέτοιες περιπτώσεις προικισμένων εύφυῶν πὸ μικρονοϊκά αὐτοδιασύρονται.

Δέν εἶναι «ήθικὸ» παράπτωμα ὁ έγωισμός, δέν έρμηνεύεται με τήν άναγωγή στήν παράβαση κάποιου κώδικα δεοντολογίας. Μάλλον για άναπηρία πρόκειται, για καθυστέρηση τής ένηλικίωσης. Άνασφάλεια προδίδει, νηπιακή έμμονή στὸν φόβο για τή διάρρηξη τοῦ έγῶ, τήν έξοδο στή διακινδύνευση τής σχέσης, τής αὐτοπροσφορᾶς. Τραγική άνωριμότητα πὸ άχρηστεύει τή δημιουργική τόλμη, παγιώνεται σέ νοο-τροπία, σέ άγκύλωση τής συμπεριφορᾶς.

Καθόλου παράδοξο λοιπὸν πὸν ὑπερφίαλοι έγωπαθεῖς ὑποτάσσονται ταυτόχρονα ὡς πειθαρχικότατα νήπια στὸν ὅποιο «άρχηγό» τους. Ποτὲ ἄλλοτε νομίζω, στὸν πολιτικό ιδιαίτερα βίο, προσωπικότητες πραγματικά προσοντούχες δέν έκχωροῦσαν με τόση εύκολία τήν ἴδια τους τήν άξιοπρέπεια στὸν άρχηγό τους. Αὐτὸς άποφασίζει πότε οί βουλευτές του θά ψηφίσουν «κατὰ συνείδησιν» και πότε «κατ' έντολήν» παραβιάζοντας τή συνείδησή τους. Ένώπιόν του εἶναι πάντα συνεσταλμένοι, σάν μαθητούδια μπροστά στὸν δάσκαλο. Λίγα λεπτά άργότερα, σέ άτομικές δηλώσεις ή συνεντεύξεις, καταπίνουν και πάλι τὸ μπαστούνι τής έπαρσης, άκκίζονται σάν φαναρόνοι, δίχως αἴσθηση τοῦ κωμικοῦ. Άλλά μόλις συμβεῖ νά αναφερθοῦν στὸν «άρχηγό», άστραπιαῖα θά ξαναντυθοῦν τήν ὑποταγμένη σεμνότητα άναγνωρίζοντας σέ κείνον τὸ ἀλάθητο τῶν πρωτοβουλιῶν και άποφάσεων.

Δέν έχω άντιπρόταση για τὸ σύμπτωμα, οὔτε βγαίνει τίποτα πὸν τὸ ξορκίζω με τίς περιγραφές μου. Ξέρω μόνο ὅτι εἶναι άδύνατο μιὰ χώρα νά λύσει τά προβλήματά της ὅταν τὰ έχει έμπιστευθεῖ

σὲ ἀνθρώπους μὲ τόσο κραυγαλέα ψυχολογικὴ ἀναπηρία.

Ἔχουν χάσει οἱ πολιτικοὶ μας τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα, ὁ ἐγωκεντρισμὸς τῆς ἀνασφάλειας τοὺς παγιδεύει στὴ μικρόνοια. Συζητᾶνε τώρα αὐξηση τῆς ἐπιχορήγησης τῶν κομμάτων κατὰ 400% — ἔχουμε πάψει νὰ ὀργιζόμαστε, ἀπλῶς καγχάζουμε. Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῆς ἐπιχορήγησης ξέρουμε ὅτι θὰ ξοδευτεῖ γιὰ διαφημιστικὴ πλύση τοῦ δικοῦ μας ἐγκεφάλου. Εἶναι σὰν νὰ μᾶς ζητᾶνε νὰ πληρώσουμε ἐμεῖς καὶ τὸ σκοινὶ τῆς ἀγχόνης ποὺ μᾶς ἔχουν περάσει στὸ λαιμό. Καγχάζουμε, γιὰτὶ δὲν μπορεῖς νὰ ἀντιδράσεις διαφορετικὰ σὲ ἓνα ἀπέραντο φρενοκομεῖο. Οὔτε διανοοῦνται νὰ ἐπιχορηγήσουν τὸ ἀνύπαρκτο ΙΚΑ, τὰ κρατικὰ νοσοκομεῖα, τὴν παιδεία τῶν παιδιῶν μας. Ὁ μικρονοϊκὸς κομματικὸς τους μικρόκοσμος, αὐτὸς μόνον τοὺς ἐνδιαφέρει, κι ἂν καταδείξεις τὴ μικρονοϊκὴ ἐγωπάθεια σὲ κατηγοροῦν ὅτι ὑπονομεύεις τὴ δημοκρατία!

Δὲν ἔχουν κατορθώσει τίποτα, μὰ οὔτε τὰ στοιχειώδη — εἶναι ἡ πιὸ ἀποτυχημένη καὶ ἀνυπόληπτη κοινωνικὴ ὁμάδα. Ἄνικανοι νὰ στήσουν δημόσια διοίκηση, ἀνικανοι νὰ ἀσκήσουν ἀποτελεσματικὴ διπλωματία, ἀνικανοι νὰ συγκροτήσουν σύστημα ὑγείας καὶ κοινωνικῆς ἀσφάλισης. Ἀσελγοῦν ἀσυνείδητα στὴν παιδεία, ἔχουν καταβαραθρώσει τὴν οἰκονομία. Μᾶς ἀρμέγουν καθημερινὰ μὲ ἄμεσους καὶ παρανοϊκοὺς ἔμμεσους φόρους, ἐνῶ μᾶς βομβαρδίζουν μὲ κρατικὲς διαφημίσεις μιᾶς ὑστερίας πολυποικίλου τζόγου, ντοπάροντα τοὺς πολίτες μὲ τὰ παραισθησιογόνα τῆς τύχης, μιᾶς ἐνδεχόμενης βροχῆς δισεκατομμυρίων.

Τὴ μία καὶ μοναδικὴ ζωὴ ποὺ ἔχουμε νὰ ζήσουμε πρέπει νὰ τὴ διαχειριστοῦμε μέσα σὲ ἄενα παρατεινόμενες συνθῆκες παράνοιας καὶ ἀπανθρωπίας. Μύωπες ὅλοι μας, ἄλλος πολὺ ἄλλος λιγότερο, μὲ κοινὸ τρόπο τοῦ βίου —δεδομένο «πολιτισμὸ»— θεμελιωμένον σὲ προδιαγραφὲς ἀτομοκρατίας, θωρακίσεις δικαιωμάτων, καταναλωτικὴ μονοτροπία, ἀπολη πολιτικὴ, ἄψυχη ψυχαγωγία, ἀνέραστο σεξουαλισμὸ.

Ούτε υποψιαζόμαστε πόσο ανθρωπεύει ό άνθρωπος και πλουτίζεται και αίσιοδοξεί μπροστά στον θάνατο όταν ξέρει να αγαπάει. Όχι με προγραμματικούς συναισθηματισμούς και ρομαντικές εξάρσεις, αλλά πηγαία και έμπρακτα μέσα και στην πιο έφιαλτική καθημερινότητα. Ταξιτζής με χαμόγελο και ζεστή καλημέρα, έλευθερωμένος από την άρπαχτική βουλιμία και μονομανία του κέρδους, με το μεροκάματο χαρά κοινωνίας, αίσθηση προσφοράς στους συνανθρώπους του. Ύδραυλικός, έφοριακός, δάσκαλος, εργάτης, αγρότης, μικροϋπάλληλος, καθέννας με τη χαρά της δικής του προσφοράς, χαρά μιας καθημερινότητας που πλουτίζεται από σχέσεις ζεστές, αφειδώλευτης καλοσύνης.

Τό έλλαδικό κρατίδιο τό διαχειρίζονται ανάπηροι έγωπαθείς, μικρονοϊκά άνίκανοι, αλόγιστα εϋτελισμένοι — αν ύπάρχουν εξαιρέσεις άς φανούν, να μάς πείσουν. Όμως την προσωπική μας ζωή τη διαχειριζόμαστε μόνοι. Τά όρια τών δυνατοτήτων μας είναι άσφυκτικά, αλλά σε πείσμα της μοίρας μας: μπορούμε.

18.1.1995

Πανελλήνια συνέγερση

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΕΓΩΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ στην Έλλάδα σήμερα αποδείχεται άκρως συντηρητική. Λογική έγκλωβισμένη στο άμεσο και έφήμερο, τόσο κοντόφθαλμα και μονότροπα που σχεδόν ταυτίζεται με τη μικρόνοια. Δεν ξέρει να προβλέψει, να διαβλέψει, δεν μπορεί να προστατέψει ούτε καν τα συμφέροντα που επιδιώκει. Άτολμη λογική, άνίκανη να αποστει από τους παγιωμένους και εύκολους τρόπους της εύκαιριακής εξασφάλισης, έστω κι αν όλα μαρτυρούν ότι είναι τρόποι μακροπρόθεσμα καταστροφικοί.

Λογική τών έγωκεντρικών συμφερόντων: λογική έπαγγελματιών της πολιτικής, μεγιστάνων του Τύπου και τών ραδιοτηλεοπτικών μέσων, άνομων μεγαλοεργολάβων, ήγετών του συνδικαλισμού, παρασίτων που έναλλάσσονται στις διευθυντικές θέσεις με κάθε κυβερνητική μεταβολή, λογική κάθε δημοσιογραφικής βεντέτας

πού διαχειρίζεται μεγάλη άκροαματικότητα.

Είμαι αδύνατη ή συνεννόηση μαζί τους. Αδύνατο να πείσεις τους μύωπες τής ιδιοτέλειας να δούν τὸ ἴδιο τους τὸ συμφέρον τὸ πραγματικὸ καὶ μακροπρόθεσμο. Αδύνατο να καταλάβουν ὅτι προτιμῶν τὸ κλαδὶ ὅπου κάθονται. Ἰδιοφυεῖς σὲ ιδιοτελῆ τεχνάσματα, ἐμφανίζουν ταυτόχρονα μιὰ κρετινικὴ τυφλότητα, μιὰν ἄλογη ἐμμονὴ στὴ συντηρητικὴ ἀτολμία. Σχεδὸν καθημερινὰ δημοσιεύονται κείμενα στὸν Τύπο, ἡμερήσιο καὶ περιοδικό, πού ἀνατέμνουν καὶ ἀναλύουν τὴν καταστροφικὴ μικρόνοια τῶν διαχειριστῶν τῆς ποικίλης ἐξουσίας. Καταδείχνουν τὰ κραυγαλέα λάθη, ἐπισημαίνουν συγκεκριμένες πρακτικὲς ἐπανόρθωσης ἢ πρόληψης ὀλέθριων ἐπαναλήψεων. Ἀλλὰ οἱ φωνές τῆς σύνεσης, οἱ ἀγωνιώδεις ἐκκλήσεις γιὰ ἀνάνηψη ἤχουν στὸ κενό. Ἡ συντήρηση συνεχίζει, τυφλὰ καὶ μονότροπα, νὰ αὐτοχειριάζεται. Συμπαρὰσύροντας τὴν πατρίδα στὸ χάος, στὴν ἄβυσσο. Κυριολεκτικὰ.

Ὅλο καὶ σαφέστερα, ἡ Ἑλλάδα χωρίζεται σὲ δυὸ στρατόπεδα: Ἀπὸ τὴ μιὰ, οἱ συντηρητικοὶ τῶν ἐγκεντρικῶν συμφερόντων μὲ ὅλες τὲς ἐξουσίες συγκεντρωμένες στὰ χέρια τους. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, μιὰ ἀνήμπορη πλειοψηφία ὑποταγμένη στὴν ἀσυδοσία τῶν ιδιοτελῶν, πολίτες ὀξυδερκεῖς ἀλλὰ χωρὶς δυνατότητα νὰ ἀντιδράσουν στὴ σήψη καὶ διάλυση τῆς πατρίδας.

Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργοποιηθεῖ αὐτὴ ἡ δεύτερη μερίδα, ἡ συντριπτικὰ πολυπληθέστερη, οἱ ἄνθρωποι πού κατανοοῦν τουλάχιστον ὅτι τὸ κοινὸ συμφέρον προηγεῖται καὶ διασφαλίζει ἀκόμα καὶ τὴν ἀτομικὴ ιδιοτέλεια; Μὲ ποιὸς τρόπους νὰ ἀντισταθοῦν οἱ πραγματικὰ καὶ ὄχι ψευδεπίγραφα προοδευτικοὶ πολίτες, οἱ συνειδητοὶ ἀντίπαλοι ὅσων συντηροῦν τὴ σήψη καὶ ἐπιτείνουν τὴν κατάρρευση ἐμπορευόμενοι τὸ ἀδιέξοδο πού οἱ ἴδιοι δημιουργοῦν;

Ἐνα καινούργιο πολιτικὸ κόμμα, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἀγνότερη καὶ ιδιοφυέστερη στελέχωση, δὲν εἶναι λύση. Γιατὶ θὰ ὑποχρεωθεῖ «νὰ παίξει στὸ γῆπεδο» τῶν ἀντιπάλων μὲ τοὺς ὄρους πού αὐτοὶ

ἔχουν ἐπιβάλει καὶ συντηροῦν. Ἐξάλλου οἱ ἐπαναστατικὲς τομὲς ποὺ ἀπαιτοῦνται σὲ ὅσα θέματα ἔχουν φτάσει νὰ κρίνουν τὴν ἴδια τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ θὰ ἦταν ἀντιφατικὸ καὶ ἀναποτελεσματικὸ νὰ ταυτιστοῦν μὲ ἓνα ἐπιμέρους κομματικὸ πρόγραμμα. Ἡ ἀνατροπὴ τῶν τετελεσμένων στὸ Κυπριακὸ, ἡ συνέγερση πανευρωπαϊκῆς εὐθύνης γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τοῦ τουρκικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἡ ἐνεργητικὴ ἐξασφάλιση συνθηκῶν ἐπιβίωσης στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Βορείου Ἠπείρου, ἡ ἀναπτυξιακὴ ἐξανάσταση τῆς Θράκης, ἡ διαβαλκανικὴ συνεννόηση καὶ ἡ ἀνασκευὴ τῶν ὄρων διαπραγματεύσεως τοῦ σκοπιανοῦ προβλήματος εἶναι θέματα ποὺ ἀπαιτοῦν καθολικὴ συστράτευση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὄχι κομματικὲς πρωτοβουλίες. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ριζοσπαστικὲς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα, ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὸ θανατερό τέλημα τῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ἀπὸ μηδενικὴ βάση ἀνασύνταξη τῆς δημόσιας διοικήσεως, τοῦ ἀσφαλιστικοῦ συστήματος, τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Γιὰ νὰ ἀντιταχθεῖ στὶς ἀνίερες συντεχνίες τῶν ἐγωκεντρικῶν συμφερόντων ἢ ἀφυπνισμένη πλειοψηφία μιᾶς κοινωνίας τῶν πολιτῶν χρειάζονται ἄλλα σχήματα, ἄλλοι τρόποι συσπείρωσης, ἄλλη λογικὴ, ἄλλη νοοτροπία, ἄλλες μέθοδοι ἐνεργοποίησης καὶ συμπύκνωσης κοινωνικῶν δυνάμεων. Τοπικὲς πρωτοβουλίες λαϊκῶν συνελεύσεων, «φιλικὲς ἐταιρεῖες», κινήματα πολιτῶν — ἀλλὰ ὄχι σὲ πολυδιάσπαση, ὄχι μὲ ρομαντικοὺς ἐρασιτεχνισμούς. Ἀπαιτεῖται δικτύωση καὶ συντονισμὸς τῆς πανελληνίας συστράτευσης, ἐπιτελικὸς σχεδιασμὸς.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, οἱ συντεχνίες τῆς συντήρησης θὰ ἀντιδράσουν λυσσαλέα ἔστω καὶ στὸ ἐλάχιστο ἴχνος μιᾶς τέτοιας ὀργανωμένης ἀφύπνισης. Μὲ τὶς γνωστὲς μεθόδους τῆς λάσπης, τοῦ χλευασμοῦ, τῶν ἀποπροσανατολιστικῶν ἀπομιμήσεων. Ἀλλὰ ἡ μεγάλη δυσκολία δὲν θὰ εἶναι στὶς μηχανορραφίες καὶ στὰ κοῦρα τῆς τυφλῆς ἰδιοτέλειας. Θὰ εἶναι στὴν ἐξασφάλιση ἀφεγάδιαστης ἀνθρώπινης ποιότητος τουλάχιστον γιὰ τὸν ἐπιτελικὸ συντονισμό. Ἐκεῖ τὸ πρωταρχικὸ ζητούμενο.

Μοιάζει νὰ ἦρθε ἡ ὥρα. Ἡ πανελλήνια συστράτευση

συνειδητοποιημένων πολιτῶν, ἡ ὀριστική συμφιλίωση μὲ τὸ ἱστορικό μας τέλος.

8.3.1995

Περιφερειακὴ αὐτοάμυνα

Ἡ ΠΟΛΩΣΗ κέντρου και περιφέρειας ὀξύνεται δραματικά και εἶναι ἐλπιδοφόρο σημάδι στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Γιατὶ μόνο ἂν ἡ Ἑλλάδα διευρυνθεῖ λειτουργικά πέρα ἀπὸ τὸ ἀθηναϊκὸ καρκίνωμα, ἔχει προοπτικές ἐπιβίωσης.

Κατὰ τοῦτο ἡ καταιγιστικὴ ἐπιτάχυνση τῆς φθορᾶς τοῦ ἐξουσιαστικοῦ κέντρου τῆς Ἀθήνας εἶναι ἐξαιρετικὰ θετικὸ γεγονός. Οἱ ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς και οἱ ἔμποροι τῆς θεαματικότητας (ἢ τῆς «ἀναγνωσιμότητας») κάνουν ὅ,τι μποροῦν για νὰ ὑπονομεύσουν οἱ ἴδιοι τὶς ὑπερεξουσίες τους. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς περιφέρειας τὸ κλειστὸ ἀθηναϊκὸ μικροσύμπαν ἀποδείχεται, ὅλο και περισσότερο, μιὰ ἐξωσωματικὴ (ἄσχετη μὲ τὸ κοινωνικὸ σῶμα και τὶς ἀνάγκες του) κακοήθης δυσπλασία. Δὲν ἐντυπωσιάζουν τόσο οἱ ρεμουῦλες, τὰ σκάνδαλα, ἡ διαφθορά, ὅσο ἡ μικρόνοια, ἡ ἀνικανότητα, ἡ αὐτοκαταστροφικὴ τυφλότητα.

Ἡ ἀγανάκτηση τῆς περιφέρειας ἔχει γίνεи κραυγή, ξεπηδάει ἀπὸ κάθε γωνιὰ τῆς Ἑλλάδας. Δὲν εἶναι δυνατὸ ἡ μία και μοναδικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τὸ καθημερινὸ τους ψωμί, τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν τους, ἡ ἀξιοπρέπεια και ὁ πολιτισμὸς τους νὰ ἐγκαταλείπονται στὴν εὐθύνη αὐτοῦ τοῦ ἀνυπόληπτου αὐτοτηδονιζόμενου θιάσου ποὺ συγκροτεῖ τὸ ἀθηναϊκὸ καρκίνωμα τῆς ἐξουσίας. Δὲν ὑπάρχουν ἄλλα περιθώρια ἀνοχῆς.

Ἡ ἀπαίτηση τῆς περιφέρειας εἶναι: ἓνα κάποιο σχῆμα ὀργανωτικῆς συσπείρωσης τῆς κοινωνικῆς αὐτοάμυνας, κάποιοι ἄξονες συντονισμοῦ τῆς δημιουργικῆς αὐτενέργειας τῶν πολιτῶν. Ἡ κατ' εὐφημισμὸν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση ἐλέγχεται ἀκόμα ἀσφυκτικά ἀπὸ τὸ ἀθηναϊκὸ ἐξωκοινωνικὸ ἐκτόπλασμα. Ἡ διαχείριση τῶν παραγωγικῶν ἐπενδύσεων, τὰ ἔργα ὑποδομῆς, ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος, ὁ σχεδιασμὸς τῆς παραγωγῆς, στὰ

χέρια τῶν ἀνίκανων καὶ ἀδιάφορων μανδαρίνων τῆς Ἀθήνας. Καὶ ἢ νοοτροπία νὰ τὰ περιμένουμε ὅλα ἀπὸ τὶς μυθοποιημένες ἐξουσίες ριζωμένη ἀκόμα βαθιὰ στὶς συνειδήσεις. Ποιές πρακτικὲς διεξόδους νὰ βρεῖ ἢ λαϊκὴ αὐτοάμυνα, ἢ δημιουργικὴ αὐτενέργεια τῆς περιφέρειας;

Τὰ γόνιμα σχήματα δὲν τὰ ὑποδεικνύουν ἐπιφυλλίδες, γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν πίεση τῆς ἀνάγκης γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν ἀνάγκες. Ἡ κυοφορία μοιάζει βραδύτατη, οἱ ἀπειλητικὲς ἐξελίξεις τρέχουν. Ὅμως τὰ πρῶτα δείγματα δυναμικῶν πρωτοβουλιῶν στὴν περιφέρεια ἔχουν ἀρχίσει νὰ ἀναφαίνονται. Αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ προσφέρει μιὰ ἐπιφυλλίδα δὲν εἶναι νὰ τὰ ἀπογράψει, ἀλλὰ νὰ ἐπισημάνει τὰ σημεῖα ἐκκίνησης, τὰ κίνητρα τῆς ἔμπνευσης, τὴ λογικὴ τοῦ σχεδιασμοῦ.

Ὅπου ἔχει ὡς τώρα ἐμφανιστεῖ περιφερειακὴ πρωτοβουλία σὲ πείσμα τῆς ἀθηναϊκῆς τροχοπέδης, ἔχει περισσότερο ἢ λιγότερο βασιστεῖ στὴν ἀφύπνιση ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ συγκεκριμένη τοπικὴ παράδοση, τὴν ἀξιοποίηση τῆς πείρας, κυρίως τῆς ἀπώτερης. Σὲ αἰῶνες σκληρῶν συνθηκῶν δουλείας, γιατί συγκεκριμένες πόλεις ἢ περιοχὲς κατόρθωναν νὰ ἀναπτύξουν ἐκπληκτικὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, γιατί ἀνθοῦσαν σὲ παραγωγικότητα οἱ συνεταιριστικὲς ἐνώσεις, γιατί ἢ κοινωνικὴ συνοχὴ ἐμφάνιζε ζωτικὴ λειτουργικότητα; Χωρὶς ἐπιδοτήσεις καὶ «ὀλοκληρωμένα προγράμματα» τότε, χωρὶς κρατικὲς ἐνισχύσεις καὶ δεκανίκια τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Γιατί; Ὅσες προσπάθειες ξεκινᾶνε σήμερα μὲ αὐτὸ τὸ θυμωμένο ἐρώτημα βρίσκουν τὸ δρόμο τους γιὰ τὴν αὐτόνομη ἀνάπτυξη. Ἄγνοοῦν τὸ κακομοιριασμένο κράτος ποὺ στήθηκε καὶ λειτουργεῖ ἐρήμην τῶν ἀναγκῶν μας. Ξαναμπαίνουν στὴ νοοτροπία τοῦ Ἑλλήνα ποὺ συνδέει τὴν ὅποια ἐπιχειρηματικὴ ἀπόπειρα καὶ μὲ τὸ κέρδος, σίγουρα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προσωπικὴ του ἀνάδειξη, τὴν κοινωνικὴ του δημιουργικότητα, τὴν προσφορὰ στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του.

Ἄλλο σημεῖο ἐκκίνησης: οἱ τοπικὲς ἐθελοντικὲς συσπειρώσεις κοινωνικῆς δραστηριοποίησης. Σύλλογοι φιλολογικοί, ἐξωραϊστικοί, πολιτιστικοί συγκροτοῦνται καὶ λειτουργοῦν χάρις σὲ κάποιες προσωπικότητες μὲ φαντασία, ἔμπνευση καὶ τόλμη.

Δυναμική ζύμη πολύτιμη σὲ κάθε ἐπαρχιακή πόλη. Συνήθως προσβλέπουν, μὲ μειωτική τῶν δυνατοτήτων τους προσήλωση, στὴ βοήθεια τοῦ ἀθηναϊκοῦ κέντρου: γιὰ ὁμιλητές, γιὰ ὑποδείγματα, γιὰ χρηματική ἐνίσχυση. Αὐτοὶ οἱ πολύτιμοι τοπικοὶ πυρῆνες κοινωνικῆς ἐνεργοποίησης θὰ ἀποδώσουν πολλαπλάσια δυναμικὴ ἂν ἀρχίσουν νὰ αὐτοτροφοδοτοῦνται, νὰ ἀξιοποιοῦν τὴν ντόπια ἀνθρώπινη ποιότητα. Μὲ τὴν ἐπίγνωση ὅτι μποροῦν, αὐτοὶ οἱ ἐλάχιστοι, νὰ διασώσουν μαγιά παιδείας καὶ πολιτισμοῦ, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάπηρη καὶ ἀφασική κρατικὴ ἐκπαίδευση. Μαθήματα ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας παντοῦ, σὲ κάθε σύλλογο, σὲ κάθε γειτονιά. Καὶ δίκτυα συνεργασίας περιφερειακά, νὰ διασυνδεθοῦν μεταξύ τους οἱ πυρῆνες διαφορετικῶν ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων.

Τρίτο ἐνδεικτικὸ σημεῖο ἐκκίνησης: ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα, ἡ ἐνορία. Ἡ λαϊκὴ αὐτὴ σύναξη καὶ πράξη ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ σαρκώνει —ἔστω ἀνεπίγνωστα, ἔστω μηχανιστικὰ— τὴ διαχρονικὴ ἑλληνικὴ πρόταση πολιτισμοῦ. Ὅχι κηρύγματα, ὄχι εὐσεβοφλυαρίες. Ἐνας καφές — μπορεῖ νὰ προσφέρεται κάθε φορὰ μετὰ τὴ λειτουργία ἕνας καφές; Νὰ προσεγγίσουν οἱ ἄνθρωποι ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, νὰ κουβεντιάσουν, νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι στὴν ἐνορία συγκροτοῦν τὴν τελευταία δυνατότητα κοινωνίας προσώπων — ἐκρηκτικὴ θρυαλλίδα μετασχηματισμοῦ τοῦ ἀπονευρωμένου καταναλωτικοῦ πολτοῦ σὲ ἀνθρώπινη κοινότητα μὲ ὄραμα καὶ πρόταση.

Ἡ Ἀθήνα, ἐπιτέλους, καταρρέει. Κάθε βράδυ στὴν τηλεόραση παρακολουθοῦμε αὐτὴ τὴν εὐτελισμένη κατάρρευση, τὸ κωμικὸ τσίρκο ποὺ διαλύεται, βουλιάζει μὲ θεαματικὲς γκριμάτσες, γαβγίσματα ἀντὶ γιὰ συζητήσεις, ἀμήχανη προστυχιά, βουλιάζει μέσα στὸν ξεχειλισμένο ὑπόνομο τῶν ἴδιων του τῶν ἀφοδευμάτων.

Ἡ σωτηριώδης ἀνάκαμψη θὰ ἀρχίσει ὅταν παντοῦ στὴν περιφέρεια οἱ Ἕλληνες θὰ συζητοῦν ἕνα καὶ μόνο θέμα: Πῶς θὰ αὐτονομηθοῦμε ἀπὸ τὸ κέντρο, πῶς θὰ ὀργανώσουμε κοινωνικὴ αὐτοάμυνα καὶ τοπικὴ αὐτενέργεια, πῶς θὰ ἀποδεσμευθοῦμε ἀπὸ τὸ σαπισμένον ἀθηναϊκὸν καρκίνωμα.

8.2.1995

Κριτήρια ἐπιβίωσης

ΛΙΒΑΝΩΤΟΣ ΑΦΕΙΔΩΛΕΥΤΟΣ για πρόσωπα πρωταγωνιστικά τοῦ πολιτικοῦ μας βίου. Καὶ ὁ πολίτης μὲ τὴν ἀπλὴ κοινὴ λογικὴ διερωτᾶται: Ἄν πράγματι ἡ χώρα μας διέθετε τὶς τελευταῖες δεκαετίες τόσο πελώρια πολιτικὰ ἀναστήματα, πῶς ἔγινε καὶ φτάσαμε στὸ σημερινὸ κατάντημα, στὴ σημερινὴ ἐσωτερικὴ διάλυση καὶ διεθνὴ ἀνυποληψία;

Τὴν ἀπάντηση τὴν ἔχουν ἔτοιμη οἱ τὸν λιβανωτὸν προσάγοντες: Ὑπονομεύθηκε, λένε, τὸ ἔργο τῶν μεγάλων μας ἀνδρῶν, πολεμήθηκε, ἀδικήθηκε. Λησμονοῦν ἴσως ὅτι τὸ μεγαλεῖο τῶν μεγάλων κρίνεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀνθεκτικότητά θεμελίωσης τοῦ ἔργου ἢ τοῦ ὁράματός τους. Κυρίως τοῦ ὁράματος. Μπορεῖ τὸ ἔργο νὰ διαβληθεῖ ἢ νὰ ὑποτιμηθεῖ. Τὸ ὄραμα ὅταν εἶναι ζωτικὸ —καὶ ὄχι φαντασιῶδες ἢ ἐπιφανειακὰ ἐντυπωσιακὸ— δὲν ἀναχαιτίζεται ἀπὸ καμιά ὑπονόμευση.

Ἔχει καίρια σημασία ἡ κριτικὴ μας ἐγρήγορη. Ὅχι γιὰ νὰ ἀποδοθεῖ ἐδῶ καὶ τώρα ἱστορικὴ δικαιοσύνη, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ λιβανωτὸς δημιουργεῖ σύγχυση κριτηρίων καὶ στόχων. Ἀπορεῖ κανεὶς πῶς δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται ἀκόμα καὶ εὐφυεῖς δημοσιογράφοι ἢ πολιτικοὶ ἀναλυτές.

Κάποτε ἦταν οἱ δάσκαλοι. Σήμερα εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ οἱ δημοσιογράφοι ποὺ κρατοῦν τὰ κλειδιὰ τῆς διαμόρφωσης κριτηρίων καὶ ἀξιολογικῶν ἐκτιμήσεων σὲ μιὰ κοινωνία. Αὐτοὶ δημιουργοῦν τὰ πρότυπα, ἐπιβάλλουν ἰνδάλματα, καθιερώνουν ἀξίες. Καὶ στὴ μὲν ἠλεκτρονικὴ λεγόμενη δημοσιογραφία ἢ ἐμπορικὴ ἀναγκαιότητα μοιάζει ἀμείλικτη, ὑποχρεώνει καὶ τοὺς πιὸ προικισμένους δημοσιογράφους νὰ πειθαρχοῦν στὴν προτεραιότητα τῶν ἐκζητήσεων ἐντυπωσιασμοῦ, τῶν εὐτελῶν προκλήσεων θεαματικότητας. Ἀλλὰ τουλάχιστον νὰ ἀντιστεκόταν ἢ ἐντυπὴ δημοσιογραφία, νὰ μὴν ἐνέδιδε στὴ σύγχυση τῶν κριτηρίων ἀξιολόγησης τῆς ποιότητας.

Γιατί νὰ τὸ κάνει; Γιὰ λόγους ἠθικῆς, γιὰ λόγους ἐντιμότητας; Θὰ

ἔλεγα, ὄχι. Ἄν πρέπει νὰ διασωθοῦν κριτήρια ἀξιολογικῶν ἐκτιμήσεων τῆς ποιότητας εἶναι μόνο καὶ κυριολεκτικὰ γιὰ λόγους ζωῆς καὶ θανάτου. Μιὰ κοινωνία μὲ ἀλλοιωμένα αἰσθητήρια ἀποτιμήσεων τῆς ποιότητας εἶναι καταδικασμένη νὰ πεθάνει. Καταδικασμένη στὴν ὑπανάπτυξη, στὴν ὀπισθοδρόμηση, στὴ διάλυση.

Ἔστω ἀναπόδεικτος στὸν χῶρο μιᾶς ἐπιφυλλίδας ὁ ἰσχυρισμός, ὅς λογαριαστεῖ σὰν κατάθεση ὑποκειμενικῆς βεβαιότητας: Στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει ἀκόμα ἐκπληκτικὴ ἀνθρώπινη ποιότητα.

Κρυμμένη ὅμως, πνιγμένη στὴν ἀφάνεια. Εὐφυΐα καὶ δημιουργικότητα, ἐντιμότητα καὶ ταλέντο, διάκριση τοῦ ζωτικῆ καὶ οὐσιώδους: πίσω ἀπὸ τὸ ἔργο μορφωτικῶν ἰδρυμάτων, πολύτιμης ἐκδοτικῆς προσφορᾶς, πρωτοποριακῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, γόνιμης καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ἐντιμης ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας, διορατικῶν ἐγχειρημάτων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης. Ποτὲ κανεὶς δὲν μιλάει γι' αὐτὰ στὸν Τύπο. Γιὰ νὰ φτάσει κάτι στὴ δημοσιότητα πρέπει νὰ πειθαρχεῖ σὲ προδιαγραφὰς λαϊκίστικου ἐντυπωσιασμοῦ.

Ἔτσι, ὅταν ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ ἀποτιμηθεῖ ἡ προσφορὰ κάποιων ἡγετικῶν μορφῶν μὲ ἀποφασιστικὴ συμβολὴ στὴ διαμόρφωση τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας, τὰ κριτήρια τῆς κρίσης ἔχουν πιά ἀμβλυθεῖ. Οἱ δημοσιογράφοι καταφεύγουν στὴν εὐκολία ἀξιολογήσεων ἄσχετων μὲ τὴν ἀντοχὴ τῆς ποιότητας καὶ τὴ γονιμότητα τῶν ὄραμάτων ποὺ θεμελιώνουν τὴν κοινωνικὴ δυναμικὴ. Μετρᾶνε μόνο ποσοτικὰ ἀποτελέσματα ὠφελιμιστικοῦ ἀκτιβισμοῦ, ὡσὰν νὰ ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἱστορικοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀκόμα δημιουργικὴ του ζωτικότητα, μόνο ἀπὸ κατασκευὰς δρόμων, διυλιστηρίων, ἐργοστασίων, ἀθλητικῶν σταδίων, ξενοδοχείων, ἔργων ἐξηλεκτρισμοῦ.

Κανένας δὲν δείχνει νὰ ὑποψιάζεται ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ "αναγκαῖα καὶ πολύτιμα ἀποδείχνονται ἔωλα καὶ ἀναποτελεσματικὰ ὅταν ἀπουσιάζει ὄραμα ποιότητας τῆς ζωῆς. Ἀκόμα καὶ καίρια πολιτικὰ ἐπιτεύγματα, ὅπως ἡ εἴσοδος τῆς Ἑλλάδας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση, μεταστρέφονται σὲ ἐπικίνδυνη καὶ ταπεινωτικὴ περιπέτεια ὅταν ἐξαντλοῦνται στὴ βουλιμία μιᾶς

κοντόφθαλμης ωφελιμοθηρίας, δίχως καθολική επιστροφή στην ανθρώπινη ποιότητα για την αξιοποίησή τους. Και την ποιότητα στην Ελλάδα την κρίνει μόνο ο ρεαλισμός της πολιτιστικής προτεραιότητας — που μόνη αυτή εξασφαλίζει την ιστορική μας επιβίωση.

Δυστυχώς στα μεταπολεμικά χρόνια δεν υπήρξε Έλληνας πολιτικός με έμπρακτη επίγνωση της ιδιαιτερότητας αυτού του τόπου. Όλοι διαχειρίστηκαν τις τύχες του με τη μονότροπη αφέλεια οικονομικών αποκλειστικά προτεραιοτήτων, ή επιδιώξεων προσαρμογής σε εισαγόμενα κοινωνικοπολιτικά ιδεολογήματα — σαν να κυβερνούσαν την Γκάνα ή τη Λιβύη. Και σήμερα είσπραττούμε τις συνέπειες: την κοινωνική αποσύνθεση, την αποσάθρωση θεσμών και δομών, διεθνείς ταπεινώσεις και περιθωριοποίηση.

Έστω ανιδιοτελής ο λιβανωτός των έγκωμίων, δεν μπορεί να έξωραΐσει την πολιτιστικά και πνευματικά ανυποψίαστη ήγεσία μας, τον τραγικό άφελληνισμό της.

22.3.1995

Η φενάκη τών «βελτιώσεων»

Η ΚΡΙΣΗ ΠΟΥ ΜΑΣΤΙΖΕΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ δεν ξεπερνιέται με διορθωτικές «βελτιώσεις» συμπτωμάτων και τακτικής. Δεν θα βγούμε από την κρίση, έστω κι αν κατορθωθεί αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, μείωση τών έπιτοκίων, περιορισμός της φοροδιαφυγής, προώθηση της εκτέλεσης μεγάλων έργων, ανάκαμψη τών επενδύσεων. Αντίθετα: για να κατορθωθούν έστω και αυτά τα στοιχειώδη, πρέπει να ανατραπούν οι θεμελιακοί συντελεστές της παρακμής μας. Είναι τουλάχιστον άφελές να πολεμάμε τα συμπτώματα παραβλέποντας τις αιτίες.

Είτε για την όργάνωση του βίου πρόκειται είτε για τη γνώση, την έπιστήμη, κάθε γόνιμη επαναστατική αλλαγή ξεκινάει από ρηξικέλευθες αναθεωρήσεις της μεθόδου, όχι από βελτιώσεις της πρακτικής. Να μεταβληθεί ή λογική, ο τρόπος θεώρησης τών

πραγμάτων. Αὐτὴ τὴν προφανέστατη διαπίστωση δείχνουν νὰ τὴν ἀγνοοῦν οἱ πολιτικοὶ μας ἄνδρες. Πιστεύουν ὅτι θὰ ξορκίσουν τὴν κρίση βελτιώνοντας τοὺς δείχτες τῆς οἰκονομίας ἢ τὴν τακτικὴ τῆς διπλωματίας. Τώρα συζητᾶνε καὶ γιὰ ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος, γιὰ «ἐκσυγχρονισμό» τῆς δημόσιας διοίκησης, γιὰ ἐνίσχυση τοῦ ρόλου τοῦ κοινοβουλίου. Ἐλπίζουν ἄραγε ὅτι μὲ ἀσπιρίνες καὶ κομπρέσες θὰ ἀναχαιτίσουν τὸ ἐπιθανάτιο κῶμα; Εἶναι τόσο ἀφελεῖς, τόσο μύωπες οἱ ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς; Σίγουρα ἡ μυωπικὴ συμπεριφορὰ δὲν ἔχει πάντοτε τὴν αἰτία τῆς στὴν ἔλλειψη φυσικῶν προσόντων, μόρφωσης, ταλέντου. Ἴσως καὶ νὰ ὑποψιάζονται διαισθητικὰ οἱ πολιτικοὶ μας ἄνδρες ὅτι μόνο μὲ ἐπαναστατικὲς ἀνατροπὲς μπορεῖ ἡ Ἑλλάδα νὰ ἀνακάμψει ἀπὸ τὴν παρακμὴ — γι' αὐτὸ καὶ υἱοθετοῦν κατὰ καιροὺς συνθήματα ὅπως: «ἀλλαγὴ», «ὑπέρβαση», «εἰρηνικὴ ἐπανάσταση». Ὅμως, γιὰ νὰ φτάσουν νὰ ἀντιληφθοῦν τὶς θεμελιώδεις αἰτίες τῆς κρίσης καὶ τὴν ἀνάγκη ριζοσπαστικῶν καινούργιων μεθοδολογικῶν ἀρχῶν, ἀπαιτοῦνται ἄλλα προσόντα: ἄλλη καλλιέργεια, ἄλλες εὐαισθησίες, μέτρα ὀριμότητος ἄσχετα μὲ τὴν νοοτροπία τῆς σημερινῆς πολιτικῆς ἀγορᾶς.

Γι' αὐτὸ καὶ μοιάζει ἀνέφικτο νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ ἡγέτες μας — ἢ ἡ «προοδευτικὴ» διανόηση ποὺ τοὺς ποδηγετεῖ — ποιά ἀνατροπὴ τῆς τρέχουσας ἀδιέξοδης πολιτικῆς στρατηγικῆς θὰ μπορούσε νὰ συντελεστεῖ ἂν δεχόμεσταν ὡς μεθοδολογικὴ ἀρχὴ τὴν προφανῆ πιστοποίηση: Οἱ Ἕλληνες εἴμαστε ἓνας ἱστορικὸς λαός. Νὰ ἀντιληφθοῦν αὐτὸ τὸν ἀφορισμὸ ὅχι σὰν ἐθνικιστικὴ ρητορεία, ἀλλὰ ὡς μεθοδολογικὴ ἀρχὴ πολιτικῆς στρατηγικῆς, ὡς λογικὴ καὶ τρόπο θεώρησης τῶν προβλημάτων.

Θὰ εἶναι ριζικὴ ἢ ἀνατροπὴ τῶν παγιωμένων σήμερα μεθόδων ἂν κατανοήσουμε ὅτι ἱστορικοὶ λαοὶ δὲν ἐπιβιώνουν μὲ ἡμίμετρα, δὲν ἀνακόπτεται ἢ παρακμὴ τους μὲ διορθωτικὲς «βελτιώσεις» τῶν συμπτωμάτων ἀποσύνθεσης. Οὔτε καὶ εἶναι δυνατὲς οἱ «βελτιώσεις», ἂν δὲν ἀφυπνισθοῦμε οἱ Ἕλληνες στίς καίριες προϋποθέσεις τῆς ἱστορικῆς μας ἰδιαιτερότητας.

Δεκαετίες τώρα πιθηκίζουμε ὄρους ἐπιβίωσης ποὺ δὲν εἶναι οἱ δικοὶ μας: Προσπαθοῦμε νὰ συντηρήσουμε τὴν κρατικὴ μας

ὑπόσταση μὲ κριτήρια καὶ μεθόδους ποὺ δανειζόμαστε ἀπὸ κρατικὰ σχήματα μὲ ἐντελῶς διαφορετικούς ὄρους συγκρότησης. Γι' αὐτὸ καὶ ζοῦμε μιὰ παρατεινόμενη τραγωδία ἀλλοτρίωσης, ταπεινώσεων, συρρίκνωσης, ἀνυποληψίας, περιθωριοποίησης. Μὲ προϊούσα τὴν ἐσωτερικὴ ἀποδιοργάνωση, τὴν ἀνίατη ὑπανάπτυξη τῆς παιδείας, τῆς διπλωματίας, τῆς οἰκονομίας, τῆς δημόσιας διοίκησης.

Μεθοδολογικὴ ἀρχὴ πολιτικῆς στρατηγικῆς: Εἴμαστε ἓνας ἱστορικὸς λαός, εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι. Δοκιμασμένος γιὰ μᾶς ὄρος ἐπιβίωσης: νὰ κομίζουμε πρόταση πολιτισμοῦ ποὺ ἐνδιαφέρει πανανθρώπινα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἱστορικὴ μας ὑπαρξὴ καὶ ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς μας δὲν ἐξαρτῶνται καταρχὴν ἀπὸ τοὺς δείκτες τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ οἱ δείκτες τῆς οἰκονομίας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση καὶ ἐνεργοποίηση ἐπίκαιρης πολιτιστικῆς πρότασης τοῦ δικοῦ μας τρόπου καὶ λόγου.

Μεθοδολογικὴ ἀρχὴ —λογικὴ καὶ τρόπος θεώρησης τῶν προβλημάτων— ἡ πολιτιστικὴ προτεραιότητα. Πάνω σὲ αὐτὸ τὸ ἀχνάρι νὰ συγκροτηθεῖ πολιτικὴ στρατηγικὴ κοινωνικῶν, θεσμικῶν καὶ ὀργανωτικῶν μεταρρυθμίσεων ποὺ δὲν θὰ ἀποβλέπουν σὲ δευτερογενῆ συμπτώματα, ἀλλὰ σὲ πρωταρχικοὺς παράγοντες ἀνάκαμψης τῆς Ἑλλάδας.

Ἐπιτέλους, εἶναι μιὰ πρόκληση γιὰ τὴν πολιτικὴ εὐφυΐα τῶν ἡγετῶν μας: Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ οἰκονομία καὶ μιὰ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ποὺ θὰ ὑπηρετεῖ καὶ θὰ ἀρθρώνει πρόταση πολιτισμοῦ; Ὅχι ρομαντικὰ καὶ θεωρητικά, ἀλλὰ μέσα στὶς συγκεκριμένες συνθῆκες τῆς διεθνοῦς συγκυρίας σήμερα. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ συγκροτηθεῖ δημόσια διοίκηση, ἀσφαλιστικὸ σύστημα, συνδικαλισμός, κοινοβουλευτικὴ λειτουργία, μὲ συνειδητὴ στράτευση στὴν πολιτιστικὴ ἐπιδίωξη;

Ἡ Ἑλλάδα πολιτιστικὴ ὑπερδύναμη. Μοιάζει ἡχηρὸ πυροτέχνημα, ἀλλὰ εἶναι, ὡμὰ καὶ ρεαλιστικά, ὁ ὄρος καὶ ἡ προϋπόθεση τῆς ἱστορικῆς μας συνέχειας. Δὲν ἔχουμε ἄλλη πρᾶμα νὰ

πουλήσουμε στὴν ἀγορά, πολιτισμὸ πουλᾶμε τρεισήμισι χιλιάδες χρόνια. Ἄλλὰ —προσοχῆ— ὄχι παρελθόν, ὄχι ἀνάμνηση πολιτισμοῦ. Πρόταση ἐπίκαιρη, ζωτική, ποὺ νὰ ἐνδιαφέρει πανανθρώπινα. Ποιῆς πτυχῆς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς μπορεῖ νὰ φωτίσει σήμερα ὁ λόγος τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Πλάτωνα, ἡ τραγωδία, ἡ βυζαντινὴ εἰκόνα, ἡ ὀρθόδοξη λατρεία, τὸ λαϊκὸ ἦθος αὐτοδιαχείρισης τῆς κοινότητος ἢ τῆς συντεχνίας, τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἡ σημερινή μας ποίηση καὶ μουσική.

Ἡ κρίση θὰ παραμένει ἀδιέξοδη ὅσο ἐπικεντρώνεται στὸ δῆλημα: καταναλωτισμὸς ἢ λιτότητα. Τὰ οὐσιώδη κρίνονται σὲ ἄλλο ἐπίπεδο.

1.3.1995

Ἡ λοιμικὴ τῆς ἀδράνειας

NOMIMOPOIHΣAME DE FACTO τὴν ἐκβιαστικὴ λογικὴ τῶν ἀπεργιῶν «κοινωνικοῦ κόστους». Ἀκόμα καὶ μιὰ ὀλιγάριθμη ὁμάδα διαμαρτυρόμενων πολιτῶν μπορεῖ νὰ νεκρώσει τὸ κέντρο τῆς πρωτεύουσας, νὰ ἐπιβάλλει ἀνελέητο βασανισμὸ σὲ δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους. Ἐξωραΐσαμε τὶς καταλήψεις τῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς μαθητές, τοὺς βανδαλισμούς, τὶς καταστροφές — βαφτίσαμε ὅλη αὐτὴ τὴν ἡροστράτεια παραφροσύνη «μαθητικὸ κίνημα» γιὰ «δημοκρατικὲς διεκδικήσεις». Δεχόμεστε παθητικὰ ὅτι τὸ κράτος δὲν ἔχει τρόπο νὰ μᾶς ὑπερασπίσει ὅταν τὰ τρακτὲρ τῶν ἀγροτῶν διχοτομοῦν ἢ τριχοτομοῦν τὴν Ἑλλάδα ἐξουδετερώνοντας κάθε ζωτικὴ γιὰ τὶς κοινωνικὲς λειτουργίες διακίνηση.

Ἔτσι ἡ βία γίνεται αὐτονόητη καὶ κυρίαρχη νοο-τροπία. Δὲν μᾶς ἐκπλήσσουν πιά οὔτε οἱ ποικιλότροπες καθημερινὲς ληστείες: ἀναπαράγουν ἀπλῶς τὴ λογικὴ τῶν ἐκβιαστικῶν ἀπεργιῶν καὶ καταλήψεων — τὴν ἴδια ἀκριβῶς λογικὴ. Δεκάδες αὐτοκίνητα κάθε βδομάδα πυρπολοῦνται μέσα στὴ νύχτα, τὰ περισσότερα

μόνο για τὴ διάστροφη ἡδονὴ τῆς καταστροφῆς — τὸ σύμπτωμα συνηθίστηκε, δὲν περνάει οὔτε στὸ ἀστυνομικὸ δελτίο. Καὶ ἂν ἡ ἀστυνομία ἀνακοίνωνε τὸν πραγματικὸ ἀριθμὸ τῶν διαρρήξεων σὲ κάθε εἰκοσιτετράωρο, θὰ συμπεραίναμε ἀπαθέστατα ὅτι μᾶλλον ὑπερβάλλει γιὰ νὰ μᾶς ἐκφοβίσει.

Μόνο ὅσοι ἔχουν παιδιά τολμοῦν ἀκόμα νὰ φελλίζουν στὶς φιλικὲς συντροφιᾶς τὴν ἀγωνία τους. Ἀγωνία γιὰ τὴ βία ποὺ κυριαρχεῖ στὰ σχολεῖα, τοὺς πιθηκισμοὺς ἀναρχικῶν ἢ φασιστικῶν ὑποδειγμάτων, τὰ κρυμμένα σιλέτα, τὶς ἐξωφρενικὲς ἀμφιέσεις, τὶς ἀλλόκοτες κομμώσεις, τὴν τραμπουκικὴ τρομοκρατία. Ἀγωνία καὶ γιὰ τὴ μετριοπαθέστερη καὶ σίγουρα πολυπληθέστερη μερίδα τὴ βυθισμένη σὲ μιὰ νωχελικὴ βαρεμάρα, ἀδιάφορη γιὰ ὅλα, σερνάμενη στὶς καφετέριες καὶ στὰ «ὀρθάδικα», μὲ ὀρίζοντες ἐνδιαφερόντων στεγανὰ ἀποκλεισμένους σὲ «τύπους»: τύπους μηχανῶν, ρούχων, παπουτσιῶν.

Κοινωνία φοβερῆς ἀνασφάλειας, ποὺ ἀπωθεῖ τὸ ἄγχος ἀντιδρώντας στὸν πραγματισμὸ τῶν διαπιστώσεων. Κρυβόμαστε στρουθοκαμηλικὰ σὲ προαποφασισμένη «αἰσιοδοξία» ἢ γλιστᾶμε σὲ ἀφελεῖς κοινωνιολογικὲς γενικεύσεις: Παγκόσμιο φαινόμενο ἢ βία στὶς καταναλωτικὲς κοινωνίες, λέμε, σύμπτωμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἢ ἄνευρη παθητικότητα, ἢ ἀποχαυνωτικὴ ἀνία τῆς νεολαίας.

Ναί, ἀλλὰ καμιὰ κοινωνικὴ ἐξέλιξη δὲν εἶναι μοιραία. Τὸ ἀπωθημένο ἄγχος λιθοβολεῖ τοὺς πραγματιστές, γι' αὐτὸ καὶ δημόσιος λόγος ἀντίστασης στὴν παρακμιακὴ διάλυση δὲν ὑπάρχει. Ὅμως ἡ κοινωνικὴ βία καὶ τὸ ὑπαρξιακὸ κενὸ δὲν ἀντιμετωπίζονται οὔτε μὲ ἠθικολογίες, οὔτε μὲ χαζοχαρούμενες ἐπισημάνσεις «θετικῶν πτυχῶν» ποὺ δίνουν παραισθησιογόνες ἐλπίδες. Εἶναι προβλήματα πολιτικῆς ἐνεργοποίησης, πολιτικῆς πράξης.

Ἡ ἐκμαυλιστικὴ πολιτικὴ τῶν παροχῶν τῆς δικτατορίας ἦταν ἴσως ἡ ἀφετηρία κρίσιμου γιὰ τὸν τόπο μας «κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ». Οὔτε ποὺ τὸν ὑποπτεύθηκε ἡ πρώτη μεταπολιτευτικὴ ἐπταετία, γι' αὐτὸ καὶ συνέχισε τὴ χουντικὴ πολιτικὴ τῆς ἀδρανοποίησης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος μὲ «παροχές» καὶ «διευκολύνσεις». Στὴ δεκαετία τοῦ '80 ὁ

ἀμοραλισμὸς ἔγινε ἐξουσία καὶ ἐπίσημη ἰδεολογία περιβεβλημένος τὴν αἴγλη τοῦ «ἐκδημοκρατισμοῦ» καὶ τῆς «προόδου»: κατάργησις κάθε ἀξιοκρατικῆς ἱεραρχίας στὴ δημόσια διοίκηση, στὴν ἐκπαίδευση, στὶς ἔνοπλες δυνάμεις. Δημόσιος χλευασμὸς τῶν ὅποιων ἠθικῶν καὶ παραδοσιακῶν ἐρεισμάτων κοινωνικῆς συνοχῆς. Διάπλατα ἀνοιχτὸς ὁ δρόμος γιὰ τὴ συνδικαλιστικὴ βία καὶ τὴν παρακμιακὴ νωχέλεια ποὺ ὀργανικὰ συνοδεύουν τὴν κατάργησις τῆς ἀξιοκρατίας καὶ τῆς ἄμιλλας.

Πολιτικὲς ἀφετηρίες ἔχει ἡ λοιμικὴ ποὺ μᾶς μαστίζει, πολιτικὴ θὰ εἶναι καὶ ἡ δυναμικὴ τῆς ἀντιμετώπισης. Ὅμως κανένα κόμμα σήμερα δὲν μιλάει γιὰ τὴ λοιμικὴ τῆς βίας καὶ τῆς νωχέλειας, οὔτε τολμάει ἀντιπρόταση. Ἀντιπρόταση συγκεκριμένης πολιτικῆς στρατηγικῆς ποὺ νὰ ξαναδώσει νεῦρο καὶ κίνητρα γιὰ ποιότητα ζωῆς στὸ κοινωνικὸ μας σῶμα: ἀξιοκρατικὴ ραχοκοκαλιὰ στέρεη καὶ αὐστηρὰ δομημένη στὴν κρατικὴ μηχανή, ριζικὴ ἀλλαγὴ «λογικῆς» στὴν παιδεία. Δημόσια διοίκηση καὶ ἐκπαίδευση νὰ ξαναστηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴ λογικὴ τοῦ ἀσκητικοῦ ἀθλήματος ποὺ σκοπεύει στὴν προσωπικὴ δημιουργία, στὴν ἀξιοκρατικὴ ἄμιλλα.

Τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιὰ μιὰ τέτοια πολιτικὴ ἀντιπρόταση εἶναι ὁ ἀναχρονιστικὸς συντηρητισμὸς τῶν «προοδευτικῶν» διανοουμένων. Ποὺ ἀναγνωρίζουν δικαιώματα μόνο στὸ ἐγωκεντρικὸ ἄτομο καὶ ὄχι στὸ κοινωνικὸ σῶμα — μόνο δικαιώματα ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ὄχι προστασίας τῆς κοινωνίας τῶν σχέσεων. Ἡδονίζονται μὲ τὸ κενό, τὴν ἀλογία, τὴν ἀπουσία κάθε νοήματος τῆς ζωῆς. Καὶ ἔχουν ἐπιβάλει τὴν τρομοκρατία τῶν φαντασμάτων τῆς «προόδου» ποὺ μεταφράζεται καθημερινὰ σὲ βία καὶ ἀμοραλισμὸ.

Τρομοκρατία παραισθησιογόνων: εἶναι ἡ ἐφιαλτικότερη βία.

19.7.1995

Ἀκοινωνησίας «διάλογος»

ΔΕΝ ΘΑ ΞΕΧΑΣΩ ΠΟΤΕ μιὰ πρὸ ἐτῶν δήλωση προέδρου τῶν συνδικαλισμένων νοσοκομειακῶν γιατρῶν: «Οἱ θέσεις μας εἶναι ἀδιαπραγμάτευτες», εἶπε. «Ὅμως ὁ ὑπουργὸς μᾶς ἀρνεῖται τὸν διάλογο.»

Τὸ παράδειγμα εἶναι ἄκρως ἀντιπροσωπευτικό, συνοψίζει τὴν ἔννοια τοῦ «διαλόγου» ὅπως κυκλοφορεῖ σήμερα σὲ κάθε πτυχή τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ λέξη ἔχει χάσει καὶ τὴν ἐτυμολογικὴ τῆς σημασία καὶ τὸ περιεχόμενο ποὺ ἐπὶ αἰῶνες τῆς ἀπέδιδαν οἱ ἄνθρωποι. Δὲν παραπέμπει οὔτε στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους, οὔτε κὰν στὴν ἐγγελιανὴ ἢ στὴ μαρξιστικὴ διαλεκτικὴ. Ὁ «διάλογος» σήμερα εἶναι «δικαίωμα». Ἀπαίτηση νὰ ἀκουστεῖ κάθε ἄποψη, νὰ προβληθεῖ ἐπὶ ἴσοις ὅροις κάθε ἀπαίτηση. Τὸ δικαίωμα ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀξιωματικὴ ἀρχὴ τοῦ «πλουραλισμοῦ»: Ἡ ἀρχὴ λέει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀξίωση ἀπόλυτης ἀλήθειας, οὔτε αὐθεντία μὲ κοινὰ ἀποδεκτὸ κύρος. Ἐπομένως ὅλες οἱ γνώμες ἔχουν καταρχὴν τὴν ἴδια ἐγκυρότητα, γι' αὐτὸ καὶ κατατίθενται ὅλες καὶ εἶναι ὅλες ἐξίσου σεβαστές. Σὲ περίπτωση ἀντιπαλοτήτων καὶ ἀντιθέσεων, μόνο ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις μποροῦν νὰ ἐξασφαλίσουν συμφωνία ποὺ νὰ θίγει κατὰ τὸ δυνατὸ λιγότερο ἢ νὰ ἐξισορροπεῖ τὰ συμφέροντα τῶν «διαλεγόμενων».

Μὲ αὐτὸ τὸν στόχο —τῶν χρησιμοθηρικῶν ἐξισορροπήσεων— κάνουν «διάλογο» οἱ ὑπουργοὶ μὲ τοὺς συνδικαλιστές, οἱ δάσκαλοι μὲ τὸ «μαθητικὸ κίνημα» καὶ τὸ «φοιτητικὸ κίνημα», ὅπως καὶ ὁ Κληρίδης μὲ τὸν Ντενκτάς, οἱ Σερβοβόσνιοι μὲ τοὺς μουσουλμάνους. Ἀκόμα καὶ ἡ μεταφυσικὴ, τὸ νόημα τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς ζωῆς, γίνεται στίς μέρες μας ἀντικείμενο «διαλόγου»: Ἔχουν θεσμοθετηθεῖ «διάλογοι» τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς, τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Προτεστάντες, ἀλλὰ καὶ «διάλογοι» τῶν Χριστιανῶν μὲ τὸ Ἰσλάμ, τὸ Ἰσραήλ, τοὺς Βουδιστές.

Ὅλοι καὶ ὅλα ὑποταγμένα στὴν ἀρχὴ τοῦ «πλουραλισμοῦ», ἄρα στὸ «δικαίωμα τῆς διαφορᾶς», στὴν ἀξίωση τοῦ «ἰσότητου διαλόγου». Ποιὸς μπορεῖ νὰ ἔχει ἀντίρρηση γι' αὐτὴ τὴν ἰσότητα; Εἶναι «κατάκτηση», ἐπίτευγμα «προόδου», τεκμήριο

«δημοκρατικῆς», «φιλελεύθερης» στάσης. Βέβαια, ἔχει κάποιες συνέπειες πού σπάνια ὑπολογίζονται: Για νὰ λειτουργήσῃ ἡ συμβιβαστικὴ λογικὴ τοῦ «διαλόγου» πρέπει νὰ ἀντιπαρατεθοῦν θέσεις ἀντικειμενοποιημένες, ἐξορθολογισμένες, ἐπομένως ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐμπειρία τῆς ζωῆς νὰ μετασχηματιστοῦν σὲ ἰδεολογία, νὰ θωρακιστοῦν μὲ νομικὴ διατύπωση, νὰ προσφερθοῦν στὴ δικανικὴ μέτρηση τῶν ποσοτικῶν «ὑποχωρήσεων». Πολὺ συχνὰ οἱ θέσεις πού ἀντιπαρατίθενται στὸν διάλογο εἶναι προαποφασισμένο νὰ μείνουν ἀδιαπραγμάτευτες, ἐκ προοιμίου ὁ «διάλογος» δὲν σκοπεύει σὲ ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις, ἀλλὰ μόνο στὴ λογικὴ τῆς προβολῆς ἰδεολογικῶν ἀπόψεων ἢ συμφερόντων, στὴ λογικὴ τῆς διαφήμισης, τῆς προπαγάνδας. Ἡ λεγόμενη «τηλεοπτικὴ ἐνημέρωση» ἔχει καθολικὰ καὶ κυριαρχικὰ ἐπιβάλλει αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ ἐμπορευματοποιημένου «διαλόγου», ὅπου ὁ καθένας «πουλάει» τὴν ἰδεολογικὴ ἢ μικροσυμφεροντολογικὴ του πραμάτεια σὲ ἀκριβοδίκαια μοιρασμένο χρόνο.

Καὶ ἡ τηλεοπτικὴ εἰκόνα γίνεται καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ κοινωνικὸ πρότυπο: Οἱ ἰδιωτικὲς συζητήσεις, οἱ φιλικὲς συντροφιές, οἱ συνεννοήσεις συνεργασίας ὑποτάσσονται αὐτονόητα στὴ λογικὴ τῆς μετρητῆς ἐκφορᾶς γνωμῶν καὶ ἀπόψεων, τῆς ἀσύμπτωτης παραλληλίας, τῆς πλουραλιστικῆς «ἀντικειμενικότητος». Χάνεται ὅλο καὶ περισσότερο ἡ ἀνάγκη νὰ κοινωνηθεῖ ἡ ζωὴ μέσα ἀπὸ τὴ διαλογικὴ σχέση, νὰ συντεθοῦν οἱ διαφορετικὲς ἐμπειρίες, χάνεται ἡ χαρὰ ἀνακάλυψης τῆς ἑτερότητας τοῦ ἄλλου, ἡ ἀρχοντιὰ ἀναγνώρισης ὅτι ὁ ἄλλος ἔχει δίκιο καὶ ἐγὼ ἄδικο.

«Οἱ θέσεις μας εἶναι ἀδιαπραγμάτευτες, ἐλάτε λοιπὸν νὰ κάνουμε διάλογο.» Ἕνας πολιτισμὸς μὲ ἰλιγγιώδεις κατακτήσεις στὴ γνώση, στὴν τεχνικὴ, στὴν εὐζωία δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν κωμικὴ παιδαριωδία τῆς «διαλογικῆς» αὐτῆς νοοτροπίας. Πολιτισμὸς παράλληλων μονολόγων, κοινωνιῶν ἀκοινωνησίας τῆς ζωῆς. Σίγουρα, δὲν ἐφεῦρε ἡ ἐποχὴ μας τὶς εἰρηνευτικὲς συνδιασκέψεις, τὶς συναντήσεις ἀλληλογνωριμίας ἀντιπάλων, τὰ συνέδρια, τὴν ἀνταλλαγὴ ἐπιχειρημάτων, τὴ διπλωματία τῶν προσεγγίσεων, τῶν

ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀμφισβήτηση τῆς σημερινῆς ἐκδοχῆς τοῦ «διαλόγου» δὲν σημαίνει ὅπωςδῆποτε προτίμηση ἐμμονῆς σὲ ἀντιπαλότητες, σὲ ρήξεις, σὲ διαιώνιση συγκρούσεων, σὲ φανατισμοὺς ἰδεολογιῶν. Τὸ ἀντίθετο: Ὁ «διάλογος», ὅπως τὸν καταλαβαίνουμε σήμερα, εἶναι ὁ μέγας κίνδυνος νὰ παγιώνονται οἱ ἀντιθέσεις στὸ πλαίσιο τοῦ θεσμοποιημένου «πλουραλισμοῦ».

Ἄς ἀντισταθοῦν κάποιοι, ἔστω ἐλάχιστοι. Νὰ σαρκώσουν τὸν διάλογο, χωρὶς εἰσαγωγικά, ὡς ἄθλημα τίμιας αὐθυπέμβασης, βιωματικῆς ἀμεσότητος στὴν κοινωνία τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Νὰ ἀναδείχεται μέσα ἀπὸ τὸν διάλογο ἡ προσωπικὴ ἑτερότητα, ἡ ἐλευθερία τῶν ἐκπλήξεων τῆς προσωπικῆς σχέσης.
27.9.1995

Οἱ ἀλλοτριοῦντες τὴν πόλιν

ΤΙ ΚΑΝΟΥΝ Οἱ «ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ» γιὰ τὴν κρίση ποὺ μαστίζει τὴν πατρίδα; Γιατί ἀδρανοῦν, γιατί δὲν ἀναλαμβάνουν πρωτοβουλίες νὰ ἡγηθοῦν σὲ σταυροφορία ἀναχαίτισης τοῦ ξεπεσμοῦ καὶ τῆς διάλυσης;

Ἐρώτημα ἀπελπισίας καὶ γι' αὐτὸ συγγνωστὰ ἀνεδαφικό. Ἡ κρίση εἶναι καθολικὴ, δὲν ἀφήνει ἀλώβητη καμιὰ τάξη κοινωνικὴ ἢ ἐπαγγελματικὴ — οὔτε τοὺς «πνευματικούς ἀνθρώπους», ὅπως κι ἂν ἐρμηνεύσουμε τὸν ὄρο. Κρίση ἀπουσίας «ὄραματος» πρὶν ἀπὸ ὅλα. Ἐπομένως ἔχει τὴ ρίζα τῆς ἀκριβῶς στὴν ἀποτυχία ἢ ἀδυναμία τῶν «πνευματικῶν ἀνθρώπων» νὰ ἀρθρώσουν πρόταση γιὰ τὶς ἐλληνικές, τὶς δικές μας ἀνάγκες στὴ σύγχρονη κατακλυσμικὴ ἐποχὴ.

Πειστήρια τῆς ἀποτυχίας ἢ ἀδυναμίας τῶν «πνευματικῶν ἀνθρώπων» πάμπολλα — πασίγνωστα καὶ κραυγαλέα: Ὁ εὐτελισμὸς τῶν πανεπιστημίων ἀντιστάσεως μὴ οὔσης. Ἡ μακάβρια νέκρα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ὁ αὐτοδιασυρμὸς τῆς Ἱεραρχίας τῶν ἐπισκόπων. Ὁ γκανγκστερισμὸς τοῦ συνδικαλισμοῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Ἡ σὲ χρόνον βραχύτατο ἀπονεύρωση καὶ

ἀχρήστευση τοῦ Ἰδρύματος Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Ἡ σύγχυση καὶ ἀγραμματοσύνη στὸ «πολιτιστικὸ» παλκοσένικο τοῦ κυριακάτικου Τύπου. Καὶ τελειωμὸ δὲν ἔχουν τὰ νεκροφόρα συμπτώματα.

Στὸ μεταξὺ ὁ Ἑλληνισμὸς καταρρέει ἔμπρακτα καὶ καθημερινά. Χάνει τὸ πρόσωπό του, ἐξομοιώνεται μὲ τὴν ἀπρόσωπη περιφερειακὴ ὑπανάπτυξη, μοναδική του ταυτότητα οἱ δείκτες τῆς οἰκονομίας. Καὶ συρρικνώνεται ραγδαῖα, τὶς τελευταῖες δεκαετίες ταπεινώνεται καὶ ἐνδίδει. Ὁ ἐνδοτικὸς αὐτῶν τῶν ἡμερῶν εἶναι «πνευματικὸς ἄνθρωπος», πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς — ὁ ἀναπληρωτὴς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κύριος Γεώργιος-Ἀλέξανδρος Μαγκάκης. Ἀσκεῖ ἐθνικὴ πολιτικὴ μὲ τὸ ὕφος ἔμφοβου λακὲ ποὺ δικαιολογεῖται ὅτι ἀπλῶς ἐκτελεῖ ἐντολές. Δὲν ὑποψιάζεται οὔτε ποιά γλώσσα θὰ μπορούσε νὰ μιλήσει ὡς Ἑλληνας στὸ συμβούλιο ὑπουργῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης. Ἐκπροσωπεῖ φτηνοὺς διπλωματικοὺς ἐλιγμοὺς ἐνὸς κακομοιριασμένου κρατιδίου, ὅχι τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὺ μιᾶς πανευρωπαϊκῆς πολιτιστικῆς εὐθύνης. Εὐθύνης ἀπέναντι στὸν ὀλοκληρωτισμὸ καὶ στὶς θηριωδίες τοῦ καθεστῶτος τῆς Τουρκίας. Ἀπὸ κάποιους ἀνάλογους ἀνυποψίαστους Μαγκάκηδες χάθηκε ἡ μαρτυρικὴ Μικρασία, ξεριζώθηκε ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἰμβρου, τῆς Τενέδου, τῆς Κωνσταντινούπολης, ἐγκαταλείφθηκε στοὺς Τούρκους ἢ μισὴ Κύπρος, σκόρπισαν στὴν προσφυγιὰ οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου, ἐξαλείφεται σήμερα ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορείου Ἠπείρου.

Τὸ πιὸ δυσκαταμάχητο στοιχεῖο τῆς κοινωνικῆς μας κρίσης εἶναι ἡ περιθωριοποίησις τῆς ἀνθρώπινης ποιότητος. Ἡ τηλεοπτικὴ δημοσιότητα ἀποδείχεται ἄκρως ἐνδεικτικὴ: Εἶδατε ποτὲ νὰ καλεῖται σὲ τηλεοπτικὴ συζήτηση ὁ ποιητῆς Τίτος Πατρίκιος, ὁ ζωγράφος Σωτῆρης Σόρογκας, ὁ συνταγματολόγος Ἀντώνης Μανιτάκης, ὁ πρῶν πρέσβης Θέμος Στοφορόπουλος, ὁ καθηγητῆς Γιώργος Κουμάντος, ὁ ἐπιχειρηματίας Θόδωρος Παπαλεξόπουλος; Σταχυολογῶ ἐνδεικτικὰ ὀνόματα μὲ ἀνειλημμένη εὐθύνη δημόσιου

λόγου —υπάρχουν και πολλά άλλα— ονόματα με τὸ κύρος τῆς κοινῆς ἀναγνώρισης, κι ὅμως ἐρημητικὰ ἀποκλεισμένα ἀπὸ τὰ μέσα ἐπικοινωνίας καὶ πληροφόρησης. Τὰ καίρια προβλήματα τοῦ τόπου καλοῦνται νὰ τὰ συζητήσουν οἱ ἴδιοι καὶ οἱ ἴδιοι πάντα χιλιοφθαρμένοι ἐκπρόσωποι τῶν κομμάτων, εὐτελισμένες ἀσημαντότητες με ξύλινη γλώσσα, μαζὶ καὶ κάποιοι «πνευματικοὶ ἄνθρωποι» ποὺ ἐπιλέγονται γιὰ νὰ προκαλέσουν «θέαμα» γαβγίζοντας ἀντιθέσεις.

Εἶδατε ποτὲ πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς νὰ συναναστρέφονται ἀνθρώπους καταξιωμένους στὸν κοινωνικὸ βίο, ταλαντούχους, ὀξύνοες, προσωπικότητες με φαντασία, ἔμπνευση καὶ τόλμη; Μιὰ τέτοια ἀνθρώπινη ποιότητα νὰ εἶναι ἡ καθημερινή τους συντροφιά, οἱ ἔμπιστοι φίλοι τους ποὺ θὰ προσφέρουν ἔγκυρη γνώμη καὶ γόνιμη κριτική; Αὐτὸ ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε οἱ ἀπλοὶ πολίτες ὡς ἄμεσο περιβάλλον τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν εἶναι οἱ χαμερπεῖς αὐλοκόλακες, οἱ μικρονοϊκοὶ συνεταιῖροι τοῦ κομματικοῦ μικρομάγαζου, ἓνα κλειστὸ μικροσύμπαν ἀσφυκτικῶν ὀριζόντων.

Ἡ διαπίστωση ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς ἐπιλογές ἀνθρώπων ποὺ κάνουν οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοί: εἴτε γιὰ νὰ σχηματίσουν κυβέρνηση ποὺ θὰ διαχειριστεῖ τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων, εἴτε γιὰ νὰ στελεχώσουν τὸ κόμμα τους καὶ τὰ ἐπιτελεῖα τῶν συνεργατῶν τους. Τὸ μεγαλύτερο προσὸν ἐνὸς ἡγέτη εἶναι νὰ ξέρει νὰ ἐπιστρατεύει τὴν ἀνθρώπινη ποιότητα σὲ κάθε πτυχή τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ προσὸν ποὺ τὸ ἀπεμπολοῦν πρῶτο οἱ ἔλληνες πολιτικοὶ ἀρχηγοί. Γιὰ νὰ ἐγκλωβιστοῦν σὲ γυάλινο πύργο φαντασιώδους αὐτάρκειας με θλιβερὸ συνήθως καὶ εὐτελισμένο τὸ τέλος τους.

Τὴν ἴδια ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ποιότητα ἐπιδεικνύουν καὶ τώρα ποὺ καλοῦνται νὰ ἐπιλέξουν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας. Δὲν τοὺς ἐνδιαφέρουν τὰ πρόσωπα, παρὰ μόνο στὸ ποσοστὸ ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸ κομματικὸ τους παιχνίδι. Γι' αὐτὸ καὶ συζητᾶνε ὑποψήφιους γιὰ τὴν κορυφαία ἐκπροσώπηση τῆς εὐγένειας τοῦ ἑλληνικοῦ ονόματος, ἀνθρώπους τέτοιας κραυγαλέας ἀνεπάρκειας, ποὺ προκαλοῦν κυριολεκτικὰ πνιγμὸ ἀγανάκτησης καὶ ντροπῆς.

Κι ὅμως, τὸ τελευταῖο χαρτὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας ἐπιβίωση εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ποιότητα. Αὐτὴ καὶ μόνο.

15.2.1995

Χωρισμὸς κράτους-κυβέρνησης

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΟΓΟ στὴν Ἑλλάδα θὰ ἀρθρώσει μόνο ὁ ἡγέτης ἢ τὸ κόμμα ποὺ θὰ κατορθώσει νὰ ἀπεμπλακεῖ ἀπὸ τὰ κατεστημένα αὐτονόητα τῆς «προοδευτικῆς» ιδεοληψίας.

Ἡ «προοδευτικὴ» ιδεοληψία συγκροτεῖ, εἴκοσι χρόνια τώρα, ἕναν ἀντικοινωνικὸ πολιτικὸ λόγο: λόγο ποὺ διαχωρίζει ἀντιθετικὰ τὴν κοινωνία ἀπὸ τὸ κράτος. Ἐκδέχεται τὴν κοινωνία σὰν σύνολο ἀτομοκεντρικῶν ἢ συνασπισμένων ἀπαιτήσεων, καὶ τὸ κράτος σὰν ἐξωκοινωνικὸ θεσμὸ ἐπιφορτισμένον νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις μὲ παροχές. Ἰδεότυπος ἀντιπαράθεσης ἀφέντη-πατέρα καὶ παιδιοῦ ποὺ φοβᾶται νὰ ἐνηλικιωθεῖ, σύνδρομο ἐξάρτησης τοῦ ὑπηκόου ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα, τοῦ δούλου ἀπὸ τὸν κύριο. Ἐξωραϊσμένη αὐτὴ ἢ ὑπανάπτυξη μὲ τὸ «προοδευτικὸ» περιτύλιγμα τοῦ «ἰσότιμου διαλόγου», τῶν «δημοκρατικῶν διαδικασιῶν».

Στόχοι κοινωνικῆς λειτουργικότητας, κινήτρων δημιουργικῆς ἀνάπτυξης, δὲν ὑπάρχουν στὴν «προοδευτικὴ» ιδεοληψία. Ὑπάρχει μόνο ἡ διαρκῶς ὀξυνόμενη πόλωση ἀπαιτήσεων γιὰ παροχές καὶ δυνατοτήτων τοῦ κράτους νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις. Ἡ πληρέστερη δυνατὴ ἀνταπόκριση εἶναι καὶ ἡ ἀσφαλέστερη μέθοδος παραμονῆς ἐνὸς κόμματος στὴν ἐξουσία. Μέθοδος ποὺ παγιδεύει τὴν ἄρθρωση πολιτικῶν προγραμμάτων καὶ πολιτικοῦ λόγου. Ἡ κορυφαία συμβολικὴ φράση τῆς «προοδευτικῆς» ρητορικῆς: «Τσοβόλα δῶσ' τα ὅλα» συνοψίζει αὐτὴ τὴ λογικὴ τῆς μεθόδου γιὰ διαρκέστερη νομὴ τῆς διανεμητικῆς ἐξουσίας.

Ἀλλαγὴ τοῦ πολιτικοῦ σκηنيοῦ θὰ ὑπάρξει μόνο ἂν ἐμφανισθεῖ λόγος καὶ πρόγραμμα μὲ στόχο τὴ συγκρότηση κοινωνικοῦ κράτους. Καὶ κοινωνικὸ εἶναι τὸ κράτος ποὺ μὲ θεσμοὺς καὶ

νόμους μεταθέτει τὴ λειτουργία του στοὺς πολίτες καὶ ὄχι στὴν αὐθαιρεσία κάθε κομματικῆς καμαρίλας. Κοινωνικὸ δὲν εἶναι μόνο καὶ ἀπευθείας τὸ «κράτος πρόνοιας». Γιὰ νὰ ὑπάρξει κράτος πρόνοιας πρέπει νὰ προηγηθεῖ κράτος ποὺ ἐκφράζει τὴν κοινωνικὴ δυναμικὴ, ποὺ συντονίζει καὶ ἐνισχύει ἀποφασιστικὰ τὶς δημιουργικὲς παραγωγικὲς δυνάμεις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ὅχι μὲ τὴ λογικὴ καὶ πάλι τῶν παροχῶν «θέσεων ἐργασίας». Ἀλλὰ μὲ τὴ λογικὴ τῆς ἐνίσχυσης κάθε δημιουργικῆς πρωτοβουλίας σὲ ὅλη τὴν κλίμακα τῆς ἀπασχόλησης: ἀπὸ τὸν ἀνειδίκευτο ἐργάτη ὡς τὸν κεφαλαιουχὸ ἐπενδυτή. Μὲ θεσμοθετημένα κίνητρα ἀνάδειξης τῶν ἱκανῶν, τῶν ἐργατικῶν, τῶν καταρτισμένων, θεσμοθετημένα κριτήρια καταξίωσης τῆς ποιότητας, τῆς δημιουργικῆς φαντασίας.

Ἡ ἀναξιοπιστία τοῦ πολιτικοῦ κόσμου στὴν Ἑλλάδα σήμερα σηματοδοτεῖ τὴ χρεοκοπία τῆς «προοδευτικῆς» ἰδεολογίας, τὸ ξεγύμνωμα σὲ κοινὴ θεὰ τοῦ συντηρητικοῦ καὶ ἀντικοινωνικοῦ χαρακτήρα της. Ἡ λογικὴ τοῦ κράτους ποὺ παρέχει καὶ τῶν πολιτῶν ποὺ ἀπαιτοῦν ἔφτασε στὰ ὅριά της, δὲν μπορεῖ πιά νὰ λειτουργήσει — βύθισε τὴν Ἑλλάδα στὴν ὑπανάπτυξη, στὴν ἀνημπόρια, στὸν διεθνὴ ἑξευτελισμό. Οἱ ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς, ἔστω κι ἂν ἦσαν ἰδιοφυῖες, δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ λύσουν προβλήματα, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, ποὺ ἀπαιτοῦν ἐξ ὀρισμοῦ καθολικὴ ἐνεργοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἡ λυδία λίθος γιὰ τὴν ἀνάκαμψη, τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ σημερινὸ τέλμα, εἶναι ὁ χωρισμὸς τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, τῆς κυβέρνησης ἀπὸ τὸ κόμμα. Τὸ κοινωνικὸ κράτος, τὸ κράτος ποὺ ἐκφράζει τὴν κοινωνικὴ δυναμικὴ, μπορεῖ καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ ἀποτελεσματικὰ τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος κάθε κυβέρνησης. Τὸ κράτος-δοῦλος στὸ κόμμα-ἀφέντη αὐτοδιαλύεται κατατρῶγοντας τὶς σάρκες του.

Μᾶς ξαφνιάζει ἡ μικρόνοια ποὺ κυριαρχεῖ στὸν δημόσιο βίον, ἡ μυωπία, ἡ τυφλότητα. Ἀλλὰ εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς λογικῆς τοῦ «πολιτικοῦ κόστους», δηλαδή τῆς αὐτονόμησης τοῦ κράτους ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀνάγκες, τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς του στὸ κόμμα. Ἡ κοινωνία ὑφίσταται ἀνήμπορη τὴ δῆωση, τὸν

βανδαλισμό, τὴν καταστροφή τῶν πανεπιστημίων ἀπὸ ὀλιγοφρενεῖς «ἀναρχικούς», ὅμως τὸ κράτος εἶναι δέσμιον στὴν «προοδευτικὴ» ιδεολογία τοῦ «ἀσύλου». Δὲν λογαριάζει τὴν κοινωνικὴ ἀνάγκη, τὴν κοινωνικὴ προτεραιότητα, ὑπολογίζει μόνον τὸ κόστος ποὺ θὰ ἔχει γιὰ τὸ κόμμα ἢ παρέκκλιση ἀπὸ τὸ ιδεολογητικὸ ταμπού. Κόστος γιὰ τὴν ἐκλογή κομματικῶν πρυτάνεων, γιὰ τὴν ἄγρα ψήφων ἀπὸ τὴν εὐεπίφορη σὲ «προοδευτικὲς» ιδεολογίες φοιτητικὴ νεολαία. Ἀνάλογη καὶ ἡ προτεραιότητα τοῦ κομματικοῦ συμφέροντος ἔναντι τῆς κοινωνικῆς ἀνάγκης καὶ στὴν περίπτωση καταστολῆς τῶν ἐξέγερσεων στὶς φυλακὲς ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλης ἀντικοινωνικῆς ἔκρηξης.

Ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ἐξάρθρωση τῆς «ἀναρχικῆς» τρομοκρατίας στὰ πανεπιστήμια, στὰ σχολεῖα, στὰ γήπεδα, ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν πειθαρχία στὶς φυλακὲς, δὲν μπορεῖ νὰ ἀνατίθεται στὴν κυβέρνηση. Πρέπει νὰ εἶναι εὐθύνη τῶν μόνιμων στελεχῶν τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ποὺ ἔχουν ταχθεῖ νὰ ὑπηρετοῦν τὴ λειτουργικότητα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἄν δὲν ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀπαιτήσεις αὐτῆς τῆς λειτουργικότητας, τότε παραιτεῖται ὁ ὑπουργὸς γιὰτὶ δὲν διέβλεψε ἔγκαιρα τὴν ἀνικανότητά τους.

Δίχως θεσμοὺς καὶ νόμους ποὺ νὰ ἐπιβάλλουν κριτήρια κοινωνικῶν προτεραιοτήτων, ἐλπίδα σωτηρίας ἀπὸ τὴ διάλυση καὶ τὴν καταστροφή δὲν ὑπάρχει.

29.11.1995

Γ' ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΠΕΡΙ

Εύχρηστικός ρεαλισμός

ΕΛΕΓΕ Ο ΑΪΝΣΤΑΪΝ: «Δὲν ὑπάρχει λογικὸ μονοπάτι ποὺ νὰ ὀδηγεῖ στοὺς πολὺ γενικοὺς ἐκείνους νόμους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μποροῦμε μὲ καθαρὴ παραγωγὴ νὰ ἀντλήσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Μπορεῖ νὰ φτάσει κανεὶς σὲ αὐτοὺς μόνο μὲ μιὰ διαίσθηση βασισμένη σὲ κάτι ποὺ μοιάζει μὲ νοητικὴ ἀγάπη γιὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας.»

Μήπως ἰσχύει κάτι ἀνάλογο καὶ στὴν πολιτικὴ; Μήπως τὶς πολὺ γενικὲς ἀρχὲς ἑνὸς πολιτικοῦ προγράμματος, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μποροῦμε μὲ καθαρὴ παραγωγὴ νὰ ἀντλήσουμε ὄραμα κοινοῦ βίου, τὶς φτάνουμε μόνο μὲ μιὰ διαίσθηση βασισμένη σὲ ἀγάπη καὶ πόνο γιὰ τὴν κοινωνία-πατρίδα;

Καλοκαιρινὲς νύχτες στὴν Ἑλλάδα, καὶ κάποια εὐφάνταστη σολομωνικὴ ὅταν ἤμασταν παιδιὰ πρόσταζε νὰ λέμε μιὰν εὐχὴ κάθε φορὰ ποὺ πεφταστέρι φωτίζει τὸν οὐρανό. Ποιὰ πρώτη εὐχὴ θὰ λέγαμε σήμερα γιὰ τὴν πατρίδα, ἂν ξαναβρίσκαμε τὴν παιδική μας ἀθωότητα; Μήπως ἀπὸ ἓνα τέτοιο μὴ λογικὸ μονοπάτι φτάναμε —«μὲ καθαρὴ παραγωγὴ»— σὲ κάποιες πολὺ γενικὲς, ἀλλὰ κοινὰ ποθοῦμενες ἀρχὲς πολιτικοῦ ὁράματος;

Νὰ ἔχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὰ χρειώδη τοῦ βίου, νὰ μὴν ὑπάρχουν φτωχοὶ καὶ στερημένοι. Νὰ ἔχουμε λιγότερο κράτος καὶ περισσότερες δυνατότητες δημιουργικῆς πρωτοβουλίας. Νὰ ἐξασφαλίζουμε εἰρήνη μένοντας μακριὰ ἀπὸ πολεμικὲς ἐμπλοκὲς. Νὰ ἀναδιοργανωθοῦν τὰ κόμματα, νὰ ἀποκτήσουν δημοκρατικὲς λειτουργίες. Νὰ ἐκσυγχρονιστεῖ ἐπιτέλους ἡ κρατικὴ μας μηχανή.

«Ἑλληνες αἰεὶ παῖδες», γι' αὐτὸ καὶ μὲ τέτοια εὐχολόγια κατακλυζόμαστε καθημερινά, δίχως κὰν τὸν ρομαντισμὸ τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ ἐναποθέτει τὴν πραγμάτωση τῶν εὐχῶν στὰ πεφταστέρια. Εὐχὲς ἀνέλπιδες, σπέρματα ἀνενέργητα πολιτικῶν

προγραμμάτων. Γιατί; Ίσως γιατί μένουμε μόνο στην άνορθόλογη άφραση τής διαίθησης, άνίκανοι για όρθολογική «παραγωγή» συμπερασμάτων-άρχων. Ίσως γιατί λείπει από τή διαίθηση και ή δημιουργική έμπνευση βασισμένη σε άγάπη και πόνο για τήν πατρίδα.

Παρ' όλα αυτά, θέλω να προσθέσω μιάν ακόμα άνορθόλογη εϋχή. Και ό άναγνώστης άς κρίνει πόσες και ποιές άρχές πολιτικοϋ προσανατολισμοϋ μποροϋν να συναχθοϋν με άγαπητική συνέπεια από τήν εϋχή μου.

Να γινόταν να συγκλίνουν οί γλώσσες στην Έλλάδα, θα εϋχόμουνα. Να διαρραγοϋν τὰ γλωσσικά στεγανά, να βροϋν τὰ κόμματα και οί «συνιστώσες» κοινό κώδικα συνεννόησης, να άνταποκρίνονται οί λέξεις σε πράγματα. Να λέμε «δημοκρατία», «πρόοδος», «συντήρηση», «πόθεν έσχες», να λέμε «παιδεία», «πολιτισμός» και να ξέρουμε όλοι τί κοινά έννοοϋμε. Να σεβαστοϋν κυρίως οί διανοοϋμενοι τή σημαντική τής επικοινωνίας, να μήν άσελγοϋν πρώτοι αϋτοί στη γλώσσα στρεβλώνοντας τὰ νοήματα για να δικαιώσουν τή δική τους σύγχυση, τὸ μέσα τους κενό.

Και για να γίνει πιὸ παραμυθένια, αλλά και περισσότερο καθοδηγητική ή εϋχή μου: Να συγκλίνουν θα εϋχόμουνα ή γλώσσα τής πολιτικής και ή ζωτική γλώσσα τής ποίησης, ή γλώσσα τής οίκονομίας και ή γλώσσα —ναί— τής μεταφυσικής. Να λειτουργήσουν γέφυρες ανάμεσα στα οϋσιώδη και πρώτιστα πὸ νοηματοδοτοϋν τή ζωή μας, και στα εϋκαιριακά ή χρειώδη τής καθημερινής άναγκαιότητας.

Αϋτὸς ό λαός, ό λαός μας, σημάδεψε τήν Ίστορία, γιατί μετροϋσε ακόμα και τὰ πρακτικά τοϋ βίου όχι με κριτήρια εϋκαιριακής χρησιμότητας, αλλά με μέτρα ζωής, ζωής άπερίσταλτης, ζωής άκατάλυτης, μέτρα ύπαρκτικής πληρότητας. Σήμερα, ακόμα και τὰ άπομνημειωμένα ίχνη αϋτῶν τῶν ζωτικῶν άποκαλύψεων τὰ έχουμε μετατρέψει σε έμπόρευμα, θέαμα προσφερόμενο άντι είσιτηρίου στοϋς τουρίστες. Στερημένοι από κάθε μεταφυσικό άνασασμό τής ζωής, δίχως έμπειρικές ψηλαφήσεις έλπίδας, έπιβιώνουμε τυφλά έγκλωβισμένοι στην έπιδερμική

περιπτωσιολογία τῆς «πληροφόρησης», στήν παραισθησιογόνο εἰκονολαγνεία.

Ἡ διανόηση ἀκκίζεται σέ διανοητικά παιχνίδια μακάβριας καύχησης γιά τήν κτηνώδη ἀλογία τοῦ βίου μας. Ἡ λογοτεχνία ἠδονίζεται φωτογραφίζοντας τò κοινότοπο ἢ βυθομετρώντας τήν ψυχοπαθολογία τῆς ἐξάιρεσης, τῆς διαστροφῆς. Ἀκόμα καί ἡ θρησκευτική διδαχὴ μοιάζει νὰ παραπέμπει μόνο σέ γυμνά νοήματα, σέ ψυχολογικές παρηγόριες.

Ποιός λόγος νὰ μᾶς ἐτοιμάσει γιά τὴ στιγμή τοῦ θανάτου, γιά τὴ δοκιμασία τοῦ πόνου, τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἔρωτα, τὴ χαρὰ τῆς αὐθυπέμβασης καὶ αὐτοπροσφορᾶς; Ποιός νὰ μᾶς χειραγωγῆσει στὸ ζωτικὸ ἄθλημα νὰ ἀντλοῦμε ὑπαρξὴ ὄχι ἀπὸ τὴν ἐφήμερη βιολογική μας φύση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μένουσα σχέση, τὴν πίστη-ἐμπιστοσύνη, στὸν καλοῦντα «τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι»;

Ἡ πολιτικὴ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸν πολιτισμό. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι εὐχή. Εἶναι ἱστορικὴ βεβαιότητα.

26.7.1995

Κοινωνικοῦ κλίματος ἀναστροφὴ

ΣΕ ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ τῆς Καθημερινῆς, πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες, διαβάσαμε πέντε συμπερασματικές διαπιστώσεις ἀπὸ τὸ «θέατρο τοῦ παραλόγου» —φρίκη αἱματοχυσίας καὶ προσφυγιᾶς ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνθρώπων— στὴ γειτονική μας πρώην Γιουγκοσλαβία. Σῆμα κινδύνου γιά τὴ χώρα μας οἱ διαπιστώσεις καὶ τίς συνοψίζω:

1. Τὸ διεθνὲς δίκαιο σήμερα ἔχει πάψει νὰ ἰσχύει. Ἐρμηνεύεται καὶ ἐφαρμόζεται σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ἰσχυρῶν.
2. Οἱ διεθνεῖς ὀργανισμοὶ εἶναι μόνο ἐργαλεῖα προώθησης τῶν συμφερόντων καὶ ἐπιδιώξεων τῶν ἰσχυρῶν.
3. Προωθοῦνται μὲ κινισμὸ καὶ ἀναλγησία σχέδια γιά ἀλλαγὲς στὸν χάρτη τῶν Βαλκανίων καὶ τοῦ Καυκάσου.

4. Ένα νέο «Σιδηροῦν Παραπέτασμα» δημιουργείται στην Εὐρώπη. Τὸ Βατικανὸν —συμπράττοντας μὲ Γερμανοὺς καὶ μουσουλμάνους, ὅπως πάντοτε— κατασκευάζει τὸν δικό του «φράκτη», γιὰ νὰ χωρίσει καὶ νὰ ἀπομονώσει τοὺς ὀρθόδοξους λαοὺς τῆς Εὐρώπης.

5. Ἡ ροὴ τῆς πληροφόρησης διεθνῶς εἶναι ἀπολύτως ἐλεγχόμενη ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτὰ κέντρα ἐξουσίας τῶν ἰσχυρῶν.

Ὅσοι συνειδητοποιοῦν τὸ ἀντίκρουσμα πραγματικότητας ποὺ ἔχουν αὐτὲς οἱ διαπιστώσεις βλέπουν σὲ ποιά κόψη ξυραφιοῦ πορευόμαστε σήμερα οἱ Ἕλληνες. Ἀκόμα καὶ τὰ πιὸ ἐφιαλτικὰ ἐνδεχόμενα εἶναι πιθανὰ καὶ μὲ τὴ βεβαιότητα πὼς ἂν προκύψουν, βοήθεια δὲν μπορεῖ νὰ περιμένει ἡ χώρα μας ἀπὸ πουθενά. Οὔτε ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, ποὺ εἶναι ἕρμαιο τῶν ἐπιδιώξεων τῆς οἰκονομικὰ πανίσχυρης Γερμανίας, οὔτε ἀπὸ τὸν ΟΗΕ ποὺ ὑπηρετεῖ ἀποκλειστικὰ τὰ συμφέροντα τῶν ΗΠΑ, οὔτε βέβαια ἀπὸ τὸ NATO ἢ ἀπὸ τὸν διεθνή Τύπο. Οἱ Σέρβοι, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν βωμοὺς καὶ ἐστίες πατρώας γῆς, μάχονται μόνοι ἐναντίον ὄλων. Εἴμαστε οἱ Ἕλληνες ἔτοιμοι γιὰ μιὰ τέτοια μέχρις ἐσχάτων ἄμυνα;

Στὸν πολιτικό μας ὀρίζοντα δὲν διαφαίνεται ἡγετική προσωπικότητα ἱκανὴ νὰ συνεγείρει τὸν λαό μας στὴν καθολικὴ ἐγρήγορση ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις. Κάποιες συνετὲς δηλώσεις καὶ σπανιότερα ψυχραίμες ἀναλύσεις εἶναι παρήγορα σημάδια μέσα στὴν πλημμυρίδα τῶν μικροτήτων ποὺ κατακλύζει τὸ πολιτικό μας σκηνικό. Ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν. Ἐδῶ ποὺ βρισκόμαστε, τὸ ζητούμενο εἶναι μιὰ ριζικὴ ἀναστροφή τοῦ κοινωνικοῦ κλίματος, μιὰ ἔμπρακτη δυνατότητα νὰ δηλωθεῖ ἡ θέληση τοῦ λαοῦ μας γιὰ ἐπιβίωση, αὐτοσεβασμό, ἀξιοπρέπεια. Προτοῦ ὁ πανικὸς ἐκθρέφει ἐθνικιστικὲς ὑστερίες ἢ πτοημένους μειοδότες.

Θὰ φανεῖ ἴσως παράδοξο, ἀλλὰ ἡ μόνη ἔμπρακτη δυνατότητα καθολικῆς συνέγερσης τοῦ λαοῦ μπροστὰ στοὺς ἔξωθεν κινδύνους θὰ ἦταν μιὰ θαρραλέα, ριζοσπαστικὴ καὶ συνολικὴ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Ναί, στὴν ἀβεβαιότητα ποὺ δημιουργεῖ γιὰ τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης ὁ κυνισμὸς καὶ ἡ ἀναλγησία τοῦ

νεοβαρβαρισμοῦ τῶν ἰσχυρῶν, ἡ Ἑλλάδα ἀντιτάσσει μιὰ ρωμαλέα ἀνασύνταξη τῆς παιδείας τοῦ λαοῦ της. Ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο ὡς τὶς μεταπτυχιακὲς σπουδές. Ὅχι πιά γιὰ νὰ πιθηκίσει θεσμοὺς καὶ πρακτικὲς «προηγμένων» νεοβαρβάρων, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀρθρώσει δυναμικὰ τὴ δική της πολιτιστικὴ ραχοκοκαλιὰ ποὺ κράτησε τὴν Ἑλλάδα ὄρθια στὶς θύελλες τριῶν χιλιάδων χρόνων.

Μὴ σκεφθεῖτε κάποιον καινούργιον κωμικὸν τερτίπι «ἐθνικοῦ διαλόγου γιὰ τὴν παιδεία», ὅπως αὐτὸ ποὺ γνωρίσαμε στὸ πρόσφατον παρελθόν. Οἱ στοιχειωδῶς νουνεχεῖς γνωρίζουν ὅτι οἱ προσανατολισμοὶ καὶ οἱ πρακτικὲς τῆς ἐκπαίδευσης ἀπαιτοῦν ἔργο ἐπίμοχθο ἐξειδικευμένων προσοντούχων, σὲ συνεργασία μὲ πνευματικὸς ἡγέτες ὀξυδερκεῖς καὶ ἀμείλικτους σὲ κριτήρια ποιότητας.

Ἀπαιτεῖται μιὰ ἐπιτελικὴ ὁμάδα κεντρικοῦ σχεδιασμοῦ — ὅ,τι καλύτερο σὲ γνώση, ἦθος καὶ διορατικότητα διαθέτει ὁ τόπος. Κάθε κόμμα νὰ προτείνει δέκα ὀνόματα, ποιούς κρίνει κατάλληλους καὶ καθολικὰ ἀποδεκτοὺς. Τὰ τρία, τέσσερα, πέντε ὀνόματα στὰ ὁποῖα θὰ συμπέσουν οἱ προτάσεις τῶν κομμάτων θὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ ἐγχειρήματος. Δὲν εἶναι ἡ καλύτερη μέθοδος (ὅλοι ξέρουμε ποιὲς μετριότητες μεσουρανοῦν στὴ δημοσιότητα καὶ στελεχώνουν «πνευματικὰ» ἰδρύματα καὶ θεσμοὺς, ὅπως ξέρουμε καὶ πόσο εὐτελὴ εἶναι τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ κόμματα). Ἀλλὰ εἶναι μᾶλλον ἡ μόνη λύση πραγματικῆς συναίνεσης.

Ἡ ἐπιτελικὴ ὁμάδα θὰ κληθεῖ νὰ ξαναδεῖ ἐξ ὑπαρχῆς τὴ συνολικὴ λογικὴ τῆς ἐκπαίδευσης, στὴν προοπτικὴ ἄμυνας τῆς πολιτιστικῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν Ἑλλήνων, ἀφύπνισης τῶν κοινωνικῶν ἀντιστάσεων στὴν ἀλλοτρίωση. Μὲ πρωταρχικοὺς ἄξονες τὴ γλωσσικὴ καλλιέργεια (καταλύτη γιὰ τὴ διαμόρφωση ἦθους καὶ κοινωνικῆς δυναμικῆς), τὴν ἄσκηση στὶς προϋποθέσεις πρόσβασης στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση (καταργώντας τὸν πληθωρισμὸ τῆς παρεχόμενης «πληροφόρησης»).

Καὶ θὰ ξεκινήσει τὴν ἄγρον ἀνθρώπινης ποιότητας γιὰ τὴ συγκρότηση ἐπιμέρους ἐπιτελικῶν ὀργάνων πρὸς ἀνασύνταξη κάθε πτυχῆς τῆς στοιχειώδους, μέσης, ἀνώτερης καὶ ἀνώτατης

έκπαίδευσης. Αρχίζοντας από ριζικό ανασχηματισμό της στελέχωσης και άρθρωσης του Υπουργείου Παιδείας προκειμένου να τὸ καταστήσει μόνιμο ἐπιτελικὸ ὄργανο πολιτιστικῆς αὐτοάμυνας τῆς πατρίδας.

Τὰ ἐφιαλτικὰ ἐνδεχόμενα ποὺ κυοφοροῦνται στὴν Εὐρώπη ἀπαιτοῦν παλλαϊκὴ συστράτευση ἐτοιμότητας. Ὑπάρχει ἄλλη πρόταση πρακτικῆς γι' αὐτὴ τὴ συστράτευση;

23.8.1995

Κατάργηση εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων

ΕἶΝΑΙ ΠΙΑ ΚΟΙΝΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ὅτι οἱ πανελλήνιες ἐξετάσεις γιὰ τὴν εἰσαγωγή τῶν ἀποφοίτων τοῦ λυκείου στὰ πανεπιστήμια καθορίζουν σήμερα ὀλόκληρο τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα:

- Ἐπιβάλλουν τὴ «φροντιστηριοποίηση» τοῦ λυκείου, ἀναιροῦν τὸν αὐτόνομο «ἐγκύκλιο» χαρακτῆρα τῆς μέσης παιδείας, ὑπονομεύουν τὴ βασικὴ μορφωτικὴ ὑποδομὴ τοῦ Ἑλληνόπουλου.
- Συντηροῦν τὴ λοιμικὴ τῆς παραπαιδείας, αὐτὸν τὸν νομιμοποιημένο ἐξευτελισμὸ τοῦ συνταγματικοῦ δικαιώματος τῶν Ἑλλήνων γιὰ ἴσες εὐκαιρίες μόρφωσης.
- Θεσμοθετοῦν τὴν τυποποίηση τῆς γνώσης καὶ τὴν ψυχοκτόνο ἀπομνημόνευση προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν ἀμεροληψία καὶ ἀντικειμενικότητα. Ἔτσι ἀποκλείουν τοὺς πραγματικὰ ἱκανότερους, τοὺς προικισμένους μὲ κρίση, φαντασία, δημιουργικότητα.
- Ἵποχρεώνουν δεκάδες χιλιάδων παιδιῶν κάθε χρόνο νὰ ἀποδυθοῦν στὴν περιπέτεια τῆς καταφυγῆς σὲ πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερικοῦ, μετριότατου συχνὰ ἐπιπέδου, δημιουργώντας πελώριο οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ πρόβλημα γιὰ τὴ χώρα μας.

Μὲ αὐτὰ τὰ πασιφανῆ δεδομένα, κανένα πολιτικὸ ἐγχείρημα

οὐσιαστικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ σημερινοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας τέλματος δὲν μπορεῖ νὰ τελεσφορήσει ἂν δὲν τολμηθεῖ ἡ ριζοσπαστικὴ καὶ μόνη ρεαλιστικὴ λύση: Ἡ κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν στὰ πανεπιστήμια ἐξετάσεων. Τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ μιὰ τέτοια λύση εἶναι ἐπίσης πελώρια, ἀλλὰ εἶναι προβλήματα γόνιμα: ἡ ἀντιμετώπισή τους μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ θαρραλέα ἀνασύνταξη καὶ ἀναβάθμιση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος.

Καταγράφω ἐνδεικτικὰ καὶ τηλεγραφικὰ τὰ προβλήματα-προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων:

1. Ἀπαιτεῖται ριζικὴ ἀλλαγὴ τῶν προγραμμάτων σπουδῶν καὶ λειτουργίας τῶν ΑΕΙ. Αὔξηση κατὰ ἓνα ἢ δύο χρόνια τῆς διάρκειας τῶν σπουδῶν, ἀνάλογα μὲ τὴ σχολή. Καταμερισμὸς τῶν φοιτητῶν στὰ δύο πρῶτα ἔτη σὲ παράλληλα προγράμματα (πρωινά, ἀπογευματινά, βραδινά). Συνεχῆς κρίση καὶ ἀξιολόγηση τῶν φοιτητῶν σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῶν δύο πρώτων ἐτῶν, μὲ περιορισμένες δυνατότητες ἐπαναληπτικῶν ἐξετάσεων σὲ περίπτωση ἀποτυχίας, καὶ ὀριστικὸ ἀποκλεισμὸ τῶν ἀποτυχόντων στὸ τέλος τῆς δεύτερης χρονιᾶς. Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ τρίτου ἔτους σπουδῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιλεγμένων μὲ διετὴ δοκιμασία φοιτητῶν νὰ εἶναι μικρότερος ἀπὸ τοὺς εἰσαγόμενους σήμερα.
2. Θὰ χρειασθεῖ σημαντικὰ μεγαλύτερος ἀριθμὸς διδασκόντων στὰ πανεπιστήμια καὶ θὰ δημιουργηθοῦν πρόσθετες κτιριακὲς ἀνάγκες. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ προβλήματα μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν σὲ σημαντικὸ ποσοστὸ μὲ ἀντλήση ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη στελέχωση καὶ τὴν κτιριακὴ ὑποδομὴ τῆς σημερινῆς παραπαιδείας. Ἡ διδασκαλία στὰ δύο πρῶτα ἔτη δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γίνεται ἀπὸ κατόχους διδακτορικοῦ διπλώματος· ἀρκεῖ νὰ ἀνασυνταχθεῖ μιὰ αὐστηρὴ ἀκαδημαϊκὴ ἱεραρχία στὸ ἐσωτερικὸ κάθε σχολῆς, ποὺ θὰ ἔχει τὴν ἐπιτελικὴ εὐθύνη τοῦ πανεπιστημιακοῦ προγράμματος.
3. Τὰ τεράστια ποσὰ ποὺ δαπανᾷ σήμερα ἡ ἑλλαδικὴ κοινωνία γιὰ τὴν παραπαιδεία καὶ τίς σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ πρέπει νὰ διοχετευθοῦν στὴν κρατικὴ πανεπιστημιακὴ ἐκπαίδευση. Νὰ

μπεί τέλος στην κωμωδία-φενάκη της «δωρεάν παιδείας». Δωρεάν θα είναι ή πανεπιστημιακή σπουδή μόνο για τα παιδιά οικογενειών με πολύ χαμηλά εισοδήματα. Οι υπόλοιποι θα πληρώνουν έγγραφή και δίδακτρα τουλάχιστον ανάλογα με τις σημερινές οικονομικές απαιτήσεις ενός φροντιστηρίου ξένων γλωσσών. Τα ποσά που θα συγκεντρωθούν υπερεπαρκούν και για κτιριακές επεκτάσεις των υπαρχόντων ΑΕΙ και για αξιοπρεπέστερη μισθοδοσία των διδασκόντων και για την ίδρυση καινούργιων πανεπιστημίων.

- 4.Το δυσκολότερο πρόβλημα είναι ο κοινωνικός προγραμματισμός επαγγελματικής απορρόφησης των πτυχιούχων. Καταρχήν, με μιαν ευρύτατη εκστρατεία ενημέρωσης της κοινής γνώμης πρέπει να καταστεί σαφές ότι με την υπάρχουσα ζήτηση πανεπιστημιακής μόρφωσης στην ελληνική κοινωνία, το πτυχίο, εκ των πραγμάτων, δεν μπορεί να έχει από μόνο του κανένα επαγγελματικό αντίκρισμα. Ένα έπιτελικό μηχανογραφικό κέντρο, τροφοδοτούμενο με πληροφορίες από τα υπουργεία, τους δημόσιους οργανισμούς, τους επαγγελματικούς συλλόγους, τα έπιμελητήρια, τα νοσοκομεία, θα προκηρύσσει κάθε χρόνο συγκεκριμένο αριθμό θέσεων σε κάθε νομό και έπαρχία, για κάθε μορφή επαγγελματικής δραστηριότητας που απαιτεί πτυχίο. Οι διαγωνισμοί των υποψηφίων για τις θέσεις αυτές θα οργανώνονται με την εθύνη των τοπικών φορέων οργάνωσης κάθε επαγγελματικής έξειδίκευσης.
- 5.Το ίδιο αυτό έπιτελικό μηχανογραφικό κέντρο θα μπορέσει να κατευθύνει μιαν αναδιάρθρωση των ΤΕΙ και των ΙΕΚ με στόχο την εκπαίδευση σε επαγγελματικές ειδικότητες κοινωνικά αναγκαίες και ζητούμενες στην αγορά. Άποδευμένα τα ΤΕΙ από τον σημερινό τους ρόλο να είναι κανάλια όπου διοχετεύονται όσοι αποτυγχάνουν στα ΑΕΙ, θα μπορέσουν να βρουν προοδευτικά τη δική τους αυτόνομη κοινωνική λειτουργία και να έλκύσουν σπουδαστές σε γόνιμες έξειδικεύσεις.

Τηλεγραφικές έπισημάνσεις για ένα θέμα που καταδικάζει σήμερα σε άγκύλωση και τελμάτωση ολόκληρο τὸ εκπαιδευτικό μας σύστημα. Θέμα που κρίνει τὴν αὐτοκαταδίκη μας σε ὑπανάπτυξη ἢ τὴ θέλησή μας για δυναμικὴ κοινωνικὴ ἀνασύνταξη.

30.8.1995

Λειτουργικῶς ἀναλφάβητοι

ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΣΕ ΚΑΙΡΙΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ, στελέχη δημόσιων ὑπηρεσιῶν, εκπαιδευτικοί. Πτυχιούχοι κατὰ κανόνα ἀνωτάτων σχολῶν. Καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ συντάξουν μιὰν ἔκθεση, μιὰν ἀναφορά, τὸ πόρισμα μιᾶς σύσκεψης, νὰ ἀρθρώσουν μιὰ σελίδα κειμένου. Ὁ εὐτελισμὸς καὶ ἡ ἀποσάθρωση τῆς ἐκπαίδευσης τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια ἔχει ἀρχίσει νὰ δίνει πικροὺς καρποὺς στὸν δημόσιο βίο.

Ἄνθρωποι δίχως γλώσσα εἶναι καὶ ἄνθρωποι δίχως σκέψη. Ἄνικανοι νὰ ὀργανώσουν ὀτιδήποτε μὲ λογικὴ σειρὰ καὶ τάξη, ἀνικανοι νὰ συσκεφθοῦν, νὰ ἀποτιμήσουν προτεραιότητες, νὰ λειτουργήσουν κριτικά. Δὲν διδάχθηκαν ποτὲ στέρεα δομὴ καὶ σύνταξη τοῦ λόγου· ἂν ἔχουν κάποιαν ἰδέα γραμματικῆς τὴν ὀφείλουν στὴ σπουδὴ μιᾶς ξένης γλώσσας. Τὴν τελευταία εἰκοσαετία ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση παράγει πολίτες λειτουργικὰ ἀναλφάβητους.

Τὸ κόμμα τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης ἔδωσε στὴ δημοσιότητα, μὲ ὀλοσέλιδη καταχώριση στὸν Τύπο, τὶς προγραμματικὲς τοῦ ἑξαγγελίες για τὴν ἐκπαίδευση. Συμπαθητικὲς προτάσεις, θετικὲς. Ἄλλὰ οἱ συντάκτες τους μοιάζουν μᾶλλον ἀνυποψίαστοι για τὸ τί ἀκριβῶς ἔχει συμβεῖ στὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια. Μοιάζει νὰ μὴν ἔχουν ἀντιληφθεῖ ὅτι σὲ αὐτὸ τὸν τόπο πραγματοποιήθηκε

ριζικός και με δαιμονική εϋφυΐα «κοινωνικός μετασχηματισμός» βασισμένος κυρίως στην αποδιάρθρωση τῆς ἐκπαίδευσης (ὅπως καὶ τῆς δημόσιας διοίκησης). Μετασχηματισμός ἰσοδύναμος μὲ γενοκτονία ἢ ξεριζωμὸ ἀπὸ πατρῶα ἐδάφη.

Τὸ ἄθλημα ἢ διαγώνισμα τῆς ἄμιλλας καταργημένο, οἱ μαθητὲς προάγονται ὅλοι, κίνητρα καὶ στόχοι ἀρίστευσης θεωροῦνται «ἐλιτίστικοι ἀναχρονισμοί». Ὁ ἰσοπεδωτικὸς λαϊκισμὸς ἐπιβάλλει νὰ μὴ διορθῶνται λάθη στὰ τετράδια τῶν μαθητῶν — «Κάτω τὰ αἵματοβαμμένα γραπτά!». Ἀναιρέθηκε κάθε ἱεραρχία, τὸν δάσκαλο δὲν τὸν ἐλέγχει κανεὶς, οἱ ἐπιθεωρητὲς καταργήθηκαν, ἢ ἀνεξέλεγκτη αὐθαιρεσία εἶναι «προοδευτικὸ» κεκτημένο. Γυμνασιάρχης καὶ λυκειάρχης ἐπιλέγονται ἐφήμερα ἀπὸ τὶς «κλαδικές» τῶν κομμάτων γιὰ νὰ διεκπεραιώσουν γραφειοκρατικὲς ἀπλῶς διαδικασίες, ἱεραρχικὴ κλίμακα συνοχῆς καὶ ἐλέγχου δὲν ὑπάρχει στὴν ἐλληνικὴ ἐκπαίδευση. Ἔτσι δὲν ὑπάρχουν καὶ κίνητρα προσφορᾶς, ἀφοῦ μόνον τὰ χρόνια ὑπηρεσίας διαφοροποιοῦν, μισθολογικὰ καὶ μόνον, τοὺς ἐκπαιδευτικούς, χωρὶς ἄλλη διάκριση τοῦ ἱκανοῦ ἀπὸ τὸν ἀνίκανο, τοῦ ἐργατικοῦ ἀπὸ τὸν ράθυμο, τοῦ εὐσυνείδητου ἀπὸ τὸν ἀσυνείδητο.

Τὰ σχολεῖα ἀριστούχων ἔχουν καταργηθεῖ· ἡ κοινωνία μας δὲν χρειάζεται διακεκριμένα στελέχη, ἀφοῦ σὲ καμιὰ πτυχή τοῦ δημόσιου βίου δὲν ξεχωρίζουμε τὶς παρασιτικὲς ἀπὸ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Δὲν θέλουμε τὴν ποιότητα, γιὰτὶ εἶναι θεσμικὰ ἐπιβεβλημένος ὁ παρασιτισμὸς μὲ τὶς φουρνιὲς διορισμῶν στὴν κρατικὴ μηχανὴ «τῶν δικῶν μας παιδιῶν» σὲ κάθε κυβερνητικὴ μεταβολή. Ἄς τολμοῦσε κάποιος μιὰ θαρραλέα στατιστικὴ ἀπογραφή: Τί ποσοστὸ ἀντιπροσωπεύουν στὸν κοινωνικὸ μας βίον οἱ λειτουργικῶς ἀναλφάβητοι, πόσοι πτυχιούχοι τῶν παιδαγωγικῶν μας σχολῶν καταλαβαίνουν τὴ γλῶσσα τοῦ Παπαδιαμάντη, ποῖο ποσοστὸ ἀποφοίτων λυκείου δὲν γνωρίζει οὔτε αὐτὸ ποὺ λέμε «γραφή» — ὄχι ὀρθογραφία ἢ νοηματικὴ τῶν λέξεων, ἀλλὰ τὴ γραπτὴ σημαντικὴ τῆς γλῶσσας: νὰ ξεχωρίζει τὸ ζῆτα ἀπὸ τὸ ξί, τὸ φι ἀπὸ τὸ ψί, νὰ διαστέλλει τὴ μιὰ λέξη ἀπὸ τὴν ἄλλη, νὰ γράφει σὲ εὐθεία γραμμή.

Δυστυχῶς οὔτε οἱ ἐκπαιδευτικὲς προτάσεις τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης προδίδουν συνειδητοποίηση τῆς συντελεσμένης καταστροφῆς. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὶς ἱστορικὲς προοπτικὲς του, ὁ ξεριζωμὸς ἀπὸ τὴ Μικρασία μοιάζει καταστροφή μικρότερη ἀπὸ αὐτὴν ποὺ συντελεῖται εἴκοσι χρόνια τώρα στὴν παιδεία — δὲν εἶναι ρητορικὴ ὑπερβολή.

Ἄγραμματοσύνη, ἀγλωσσία, προγραμματικὴ ἰσοπέδωση κάθε ἀξιοκρατικῆς διαβάθμισης, διαστροφή τῆς Ἱστορίας, δηλαδή: συστηματικὸς ἀφελληνισμὸς. Ἡ ἰδεολογία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης σήμερα θεμελιώνεται στὸ δόγμα τῶν «προοδευτικῶν» δυνάμεων: «Δὲν ὑπάρχει ἔθνος, τὸ ἔθνος εἶναι ἰδεαλιστικὸ ἐποικοδόμημα στὸ κράτος, πρόξενος συγκρούσεων καὶ ἀντιθέσεων ποὺ ἀποπροσανατολίζουν τὴν ἐξέλιξη τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων». Καὶ σὲ μιὰ τέτοια ἀντίληψη καὶ νοηματοδότηση τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος ἡ παιδεία ἐνδιαφέρει μόνο σὰν χρηστικὸ μέσο, γλῶσσα καὶ παιδεία ὑπηρετοῦν μόνο (ἂν ὑπηρετοῦν) τὸν βιοποριστικὸ ὠφελισμὸ.

Ἄλλὰ οὔτε κι αὐτὸν ὑπηρετοῦν. Ἀκόμα καὶ σὲ «λόγια» ἐπαγγέλματα (δάσκαλος, δημοσιογράφος) δὲν ἔχει πιά σημασία νὰ ξέρεις γράμματα, ἀφοῦ κανένας δὲν ἐλέγχει τὴν ἀγραμματοσύνη σου. Ἐξάλλου ἡ κοινωνία μας σήμερα ἀμείβει πλουσιοπάροχα ἄλλες ἱκανότητες, ἄσχετες μὲ τὴ μόρφωση. Οὔτε καὶ ἐνδιαφέρει κανέναν ποὺ δημόσιοι ὀργανισμοί, τράπεζες, ὑπουργεῖα, τεχνικὲς ὑπηρεσίες δὲν διαθέτουν πιά στελέχη μὲ παιδευτικὸ ἐξοπλισμὸ ἱκανὸν νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις ἀποδοτικῆς λειτουργίας τους. Ὅταν συνταξιοδοτηθοῦν καὶ οἱ τελευταῖοι ποὺ διδάχτηκαν στέρεη γλῶσσα στὰ σχολεῖα, τότε θὰ ἀπολαύσουμε τὰ κορυφαῖα ἐπιτεύγματα δυσλειτουργίας τῆς κρατικῆς μηχανῆς.

Ὁ καίριος ἀποσταθεροποιητικὸς παράγων γιὰ τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἡ τουρκικὴ ἀπειλή, οὔτε ἡ κρίση τῆς Βαλκανικῆς. Εἶναι τὸ ἀύξανόμενο ποσοστὸ τῶν λειτουργικῶς ἀναλφάβητων.

«Προοδευτικές» ψυχώσεις

ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΟΛΥ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ για να πάψουν τὰ πανεπιστήμια να προσφέρουν ἄσυλο στὴ βία: Νὰ ἀλλάξει ὁ νόμος ἐκλογῆς τῶν πρυτανικῶν ἀρχῶν.

Τὸ πανεπιστημιακὸ ἄσυλο μὲ τὴ σημερινή του ἔννοια τοῦ ξέφραγου ἀμπελιοῦ ἀποτελεῖ τὸ «ταμποῦ» τῶν «προοδευτικῶν» πολιτικῶν δυνάμεων. Καὶ κανένας πρύτανης ἢ ἀντιπρύτανης στὴν Ἑλλάδα, ἐδῶ καὶ δεκατρία χρόνια, δὲν τολμάει νὰ ἀμφισβητήσει ἢ νὰ ἀντιταχθεῖ στὸν φετιχισμό τῆς «προοδευτικῆς» ἐτικέτας καὶ ἐπομένως στὸ «ταμποῦ» τῶν «προοδευτικῶν» δυνάμεων: στὸ ξέφραγο «ἄσυλο». Διότι ἡ ἐκλογὴ τῶν πρυτανικῶν ἀρχῶν —οἱ παροικοῦντες τὴν Ἱερουσαλὴμ τὸ γνωρίζουν καλὰ— ἐδῶ καὶ δεκατρία χρόνια ἀποφασίζεται ὄχι στὰ πανεπιστήμια, ἀλλὰ στὰ κομματικὰ γραφεῖα.

Μὲ τὸν διαβόητο νόμο-πλαῖσιο τοῦ 1982, στὸ ἐκλεκτορικὸ σῶμα ποὺ ψηφίζει πρύτανη καὶ ἀντιπρυτάνεις, οἱ ἔχοντες τὴν εὐθύνη τῆς διδασκαλίας στὰ πανεπιστήμια ἀποτελοῦν μειοψηφία. Τὴν πλειοψηφία συγκροτοῦν οἱ φοιτητὲς τῶν κομματικῶν νεολαιῶν μαζὶ μὲ τοὺς κομματικοὺς συνδικαλιστὲς τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ. Αὐτὴ ἡ σύνθεση κομματικοποιεῖ ἀναπόφευκτα τὴν ἐκλογὴ. Ἐπιπλέον, δὲν ψηφίζονται πρόσωπα ἀλλὰ τριπρόσωπα ψηφοδέλτια (ἓνας πρύτανης, δυὸ ἀντιπρυτάνεις). Γιὰ νὰ ὑπερψηφισθεῖ ἓνα ψηφοδέλτιο, πρέπει νὰ συγκροτεῖται ἀπὸ πρόσωπα ποὺ ἔχουν τὴν εὐνοια κομματικῶν πλειοψηφιῶν — νὰ ἔχει ἐξασφαλίσει τὸ ψηφοδέλτιο τὴν ὑποστήριξη κάποιων κομματικῶν νεολαιῶν καὶ συνδικαλιστικῶν συλλόγων.

Οἱ κομματικὰ ἐκλεγμένες πρυτανικὲς ἀρχὲς κατὰ κανόνα τρέμουν μήπως δυσारेστήσουν τὶς κομματικὲς δυνάμεις ποὺ τοὺς ἀνέδειξαν. Δίχως τὴν ὑποστήριξή τους κινδυνεύει νὰ μποῦκοταριστεῖ κάθε πρυτανικὴ πρωτοβουλία. Ἐπιπλέον, ἡ πείρα ἔχει ἀποδείξει ὅτι ἡ μία πρυτανικὴ θητεία ἀνοίγει πάντοτε τὴν ὄρεξη καὶ γιὰ δεύτερη — συνήθως γίνεται ἐφελτήριο γιὰ πολιτικὴ

σταδιοδρομία. Ἐπομένως δὲν θὰ ἀντιδικήσει ποτὲ πρῦτανης ἢ ἀντιπρῦτανης μὲ κομματικὲς πλειοψηφίες.

Γι' αὐτὸ καὶ θὰ ὑποταγεῖ ὅπωςδήποτε στὸ «ταμποῦ» τῶν «προοδευτικῶν» πολιτικῶν δυνάμεων: στὸ ξέφραγο «ἄσυλο». Ἡ ἐρμηνεία τοῦ φρετιχισμοῦ τῶν λέξεων εἶναι ἀρμοδιότητα ψυχολόγων καὶ ψυχιάτρων. Κοινωνικοὶ ψυχολόγοι πρέπει κάποτε νὰ μᾶς ἐρμηνεύσουν τὸ παρανοϊκὸ γεγονός: νὰ ἐμφανίζονται ὡς «προοδευτικοὶ» οἱ ὀπαδοὶ καὶ ὑποστηρικτὲς στυγνῶν ὀλοκληρωτικῶν ἰδεολογιῶν, ἢ κομμάτων ποὺ καπηλεύονται καὶ ἀχρειαίνουν τὸ ὄραμα τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ λαϊκίστικο ἀμοραλισμό. Καὶ κάποιοι ἔμπειροὶ ψυχίατροι νὰ μᾶς ἀναλύσουν τὴν ψυχωτικὴ σύγχυση ποὺ ἐκλαμβάνει σὰν προστασία τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐλευθεριῶν τὴν ἐκχώρηση τῶν πανεπιστημίων σὲ ἐγκληματίες τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς βίας.

Δεκατρία χρόνια τώρα, κανένας ὑπουργὸς Παιδείας δὲν τόλμησε νὰ ἀπαλλάξει τὰ πανεπιστήμια ἀπὸ τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς ὑποταγῆς τῶν πρυτανικῶν ἀρχῶν στὸν κομματικὸ λαϊκισμό ἀλλάζοντας τὶς διατάξεις τοῦ νόμου γιὰ τὴν ἐκλογή τῶν πρυτάνεων. Ὁ Ἀντώνης Τρίτσης εἶχε εἰσηγηθεῖ στὸ ΕΣΑΠ τὴ σχετικὴ ἀλλαγὴ, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἐπὶ συνυπουργίας Σημίτη - Κοντογιαννόπουλου (στὴν οἰκουμενικὴ κυβέρνηση) εἶχε συνταχθεῖ καὶ κοινοποιηθεῖ ἡ νομοθετικὴ τροπολογία, χωρὶς νὰ προλάβει νὰ προωθηθεῖ στὴ Βουλὴ. Ὁ Γ. Σουφλιάς ἐπέφερε τελικὰ μιὰν ἄτολμη συμβιβαστικὴ τροποποίηση ποὺ ἀνακλήθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴ σημερινὴ κυβέρνηση.

Παρατηρήστε τὸν σημερινὸ ὑπουργὸ Παιδείας σὲ κάθε τηλεοπτικὴ του ἐμφάνιση: Αὐτὸν τὸν νέο, ταλαντοῦχο καὶ συμπαθέστατο ἄνθρωπο, ποὺ θὰ περίμενε κανεὶς νὰ κομίσει στὴν παιδεία ζωηφόρο ἄνεμο ἀλλαγῶν ἐπαναστατικῆς τόλμης. Παρατηρήστε τον, πῶς τρέμει ἔμφοβος μήπως τυχὸν καὶ τοῦ ξεφύγει κάποια φράση ποὺ δὲν θὰ θεωρηθεῖ «προοδευτικὴ», μήπως τυχὸν καὶ τοῦ καταλογίσουν ἀσέβεια στὰ ψυχωτικὰ «ταμποῦ» τῶν «προοδευτικῶν» δυνάμεων. Ἐκλιπαρεῖ γιὰ «διάλογο» τοὺς δεκατριάρηδες καταληψίες τῆς πλάκας καὶ τοῦ χαβαλέ, δὲν τολμάει νὰ ἐκφέρει προσωπικὴ γνώμη ἢ

προβληματισμό για την άνιση καπηλεία του ακαδημαϊκού ασύλου. Αυτός, που όλες τις σπουδές του τις έκανε σε φημισμένα πανεπιστήμια του έξωτερικού, παραιτείται ακόμα και από τη φιλοδοξία να μεταφέρει στην ίδια του την πατρίδα κάποιες από τις θετικές του εμπειρίες σοβαρής σπουδής.

Άλλα και οι έγκυροι δημοσιογράφοι που διευθύνουν τις σχετικές τηλεοπτικές συζητήσεις ή οι εκπρόσωποι πρυτανικών αρχών που τις πλαισιώνουν, βλέπετε να ακρωτηριάζουν βάνουσα την κοινή λογική, πάντοτε με τον όλοφάνερο τρόπο μήπως και άσεβήσουν στις «προοδευτικές» ψυχώσεις. Για να πειθαρχήσουν και στο άλλο «ταμπό» του «πλουραλισμού των απόψεων», καλούν και έπαγγελματίες της νομικής υπεράσπισης έγκλημάτων βίας και συγκατανεύουν στην άμφισβήτηση ακόμα και της προφάνειας κινηματογραφημένων γεγονότων.

Τα «προοδευτικά» παραισθησιογόνα είναι συμπτώματα κοινωνικής κρίσης έπιθανάτιας. Τουλάχιστον ως δοθεί νομική δυνατότητα αντίδρασης σε δυνάμεις που διατηρούν ακόμα λογική και κρίση. Με άλλαγή του τρόπου έκλογής των πρυτανικών αρχών.

3.5.1995

Βανδαλισμός έλπίδων

ΤΙ ΒΑΡΑΙΝΕΙ ΠΙΟ ΠΟΛΥ ως άπειλή για την έπιβίωση του γένους των Έλλήνων: ο τουρκικός ιμπεριαλισμός, οί ταπεινώσεις που μάς έπιβάλλει ο νάνος των Σκοπίων ή ο βανδαλισμός ένός όλοκαίνουργιου πανεπιστημιακού κτιρίου από τον άνθό της έλληνικής νεολαίας, τή φοιτητική της πρωτοπορία; Παραδίνουμε στα χέρια τους ένα κομμάτι της πατρίδας —χώρους ιερούς σπουδής, περιουσία έθνική στημένη με τó ύστέρημα του δεινά φορολογούμενου Έλληνα— και αυτοί άτιμάζουν συνειδητά την προσφορά. Ποιάν αίσθηση πατρίδας έχουν αυτά τά παιδιά, ποιά συνείδηση κοινωνικής εϋθύνης, τί θα υπερασπισθοϋν αύριο ως πολιτικοί ήγέτες ή στελέχη του κοινωνικού μας σώματος, ως

πολίτες-όπλίτες τῆς πατρίδας;

Διανύουμε τὴν τρίτη δεκαετία ἐξακολουθητικοῦ βανδαλισμοῦ τῶν χώρων τῆς σπουδῆς στὴν Ἑλλάδα. Τὰ πρῶτα συμπτώματα ξεκίνησαν μὲ τὴν ἀγνότητα καὶ τὸν αὐθορμητισμὸ τῆς ἀντίστασης στὴ δικτατορία, ἀπηχοῦσαν καὶ τὸ πανηγύρι τῶν φοιτητικῶν ἐξεγέρσεων σὲ Εὐρώπη καὶ Ἀμερικὴ στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60. Ὅμως ἐκεῖ ἡ ἔκρηξη τῆς νεολαίας, ποὺ ζητοῦσε νὰ μπολιάσει μὲ φαντασία καὶ ὄραμα τὴν καταναλωτικὴ ἀποχαύνωση τῶν κοινωνιῶν μας, ἀψήφησε κανόνες εὐπρέπειας καὶ αἰσθητικῆς γιὰ κάποιους μῆνες, ἴσως γιὰ ἐλάχιστα χρόνια. Στὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὴ μεταπολίτευση, ἡ κομματικὴ λοιμικὴ διέστρεψε ταχύτατα τὸν αὐθορμητισμὸ τοῦ πρωτοτύπου σὲ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ κυριαρχικὰ καὶ μόνιμα στοὺς χώρους τῆς σπουδῆς ἢ γυφτιὰ τῆς ρυπαρότητας καὶ τῆς ἀσχήμιας. Μὲ πρόσχημα βέβαια τὴν «ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ιδεῶν» — ὡσὰν ἡ ἐπαγγελματικὰ ὀργανωμένη καὶ καλοπληρωμένη ξύλινη κομματικὴ συνθηματολογία νὰ ἔχει σχέση μὲ «ιδέες». Καὶ τὸ ιδεολογικὸ ἄλλοθι διευρύνθηκε σὲ ἀνοχὴ τῆς κάθε μικρονοικίᾳς ἢ ψυχοπαθολογικῆς ιδιωτικῆς σαχλαμάρας ποὺ ἀπομνημειώνεται σὲ τοίχους, σκαλοπάτια καὶ ἔδρανα τῶν ἐκπαιδευτικῶν χώρων. Γιὰ τρίτη τώρα πιά δεκαετία.

Ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὰ παραπάνω συγκεκριμένη: Πρὶν ἀπὸ ἕναν περίπου μῆνα (στὶς 10.10.95) ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, παρόντος καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας, ἐγκαινίασε λαμπρῆς ἐμφάνισης καινούργιο κτίριο στὸ συγκρότημα τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου. Ἴσως δεῖγμα μοναδικὸ πολυτελοῦς καὶ αἰσθητικὰ ἀψογῆς πανεπιστημιακῆς ἐγκατάστασης στὴν Ἑλλάδα. Φροντίδα τῆς λεπτομέρειας, κατασκευαστικὴ ποιότητα ἀφεγάδιαστη, ἐπίπλωση καὶ διακόσμηση τῶν χώρων ἀπαραμίλλη. Ὡς καὶ ἀντίγραφα πινάκων σύγχρονων ἐλλήνων ζωγράφων κοσμοῦν σὲ κάθε ὄροφο τοὺς χώρους ἔξω ἀπὸ τὶς αἴθουσες διδασκαλίας. Ἐγνοια καὶ μόχθος ἑνός, κυρίως, ἐμπνευσμένου ἀνθρώπου: τοῦ γενικοῦ γραμματέα τοῦ πανεπιστημίου.

Ἀξίζει νὰ δεῖ κανεὶς αὐτὸ τὸ κτίριο σήμερα, ἐλάχιστες μέρες μετὰ τὴν ἔναρξιν λειτουργίας του: συνθήματα μὲ σπρέι στοὺς ὀλόφρεσκους τοίχους, βαφές ξεφλουδισμένες ἀπὸ διαδοχικὲς ἀφισοκολλήσεις, ὁ ρύπος ποικίλων «ἀνακοινώσεων» πάνω στὴ λαμπρὴ ὀρθομαρμάρωση, τὰ ἔδρανα βρωμισμένα ἀπὸ αὐτοκόλλητα καὶ μαρκαδόρους, ἀποτσιγάρα παντοῦ στὰ δάπεδα, ἔπιπλα σημαδεμένα ἀπὸ τὴ φωτιὰ τσιγάρων ποὺ σβήστηκαν πάνω τους. Εἰκόνα ἀπὸ ἐγκατάσταση βανδάλων ἀνίκανων νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἀρχοντιά, ἐθισμένων νὰ ζοῦν μόνο μέσα στὴ γυφτιά, νὰ ρημάζουν τὴν ὁμορφιά.

Τὸ σύμπτωμα ἀπελπίζει. Δὲν ἔχει πιά νόημα οὔτε ἡ διδασκαλία οὔτε ἡ ἐρευνητικὴ συνεργασία σὲ τέτοιους χώρους ἀτίμωσης τῆς εὐπρέπειας, τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς. Ποιὲς ἐλπίδες «ἀνάπτυξης» καὶ «προόδου» ἢ καὶ ἱστορικῆς ἐπιβίωσης ἔχει αὐτὸς ὁ τόπος, ποὺ μεταβάλλει ἀστραπιαῖα σὲ γυφταριὸ τοὺς χώρους τῆς μὀρφωσης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἔρευνας; Ποιὰ Κίρκη μεταμόρφωσε αὐτὸ τὸν λαὸ ποὺ τιμοῦσε πάντοτε τὴν «πάστρα» σὰν «μισὴ ἀρχοντιά»;

Σίγουρα, ἡ κοινωνία μας ὀλόκληρη καθρεφτίζεται στὴν ἀτίμωση τῶν χώρων τῆς σπουδῆς. Θὰ ἐπαναλάβω τὰ ἀπαράμιλλα λόγια τοῦ Ἑλύτη: *Τὴ σημασία τῶν λαῶν τὴ μετρᾶνε ἀπ' τὸ πόση εὐγένεια παράγουν, ἀκόμη καὶ κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ δυσμενεῖς καὶ βάνουσες συνθήκες, ὅπως ὁ δικὸς μας ὁ λαὸς στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπου τὸ παραμικρὸ κεντητὸ πουκάμισο, τὸ πιὸ φτηνὸ βαρκάκι, τὸ πιὸ ταπεινὸ ἐκκλησιάκι, τὸ τέμπλο, τὸ κιούπι, τὸ χράμι, ὅλα τους ἀποπνέανε μιὰν ἀρχοντιά κατὰ τι ἀνώτερη τῶν Λουδοβίκων.* Σήμερα καταντήσαμε λαὸς χωρὶς σημασία, μιὰ καὶ παράγουμε μόνο εὐτέλεια. Ἡ εὐτέλεια μεταφέρεται μὲ τὴν ἀρχὴ τῶν συγκοινωνούντων δοχείων: ἀπὸ τὰ κομματικὰ παρασκήνια στὴ λαϊκότροπη συμπεριφορὰ τῶν τηλεοπτικῶν προτύπων· ἀπὸ τὸν ραδιοφωνικὸ ἐκβαρβαρισμὸ γλώσσας καὶ μουσικῆς στὸν προκλητικὸ ἀμοραλισμὸ πολιτικῶν ἡγετῶν καὶ ἀδίστακτων συνδικάτων. Διαχέεται ἡ εὐτέλεια σὲ κάθε πτυχὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καταλύοντας εὐαισθησίες, ἰσοπεδώνοντας ἀξίες, ἐκχυδαίζοντας τὶς συμπεριφορές.

Ποτὲ ἴσως ἄλλοτε ἢ ἀπόγνωση τῶν στοιχειωδῶς ὀξυδερκῶν δὲν
εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο βάθος ψυχῆς.

15.11.1995

Δ' ΤΑ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΑ

Δίχως στόχους έπιβίωσης

«ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ»: Αύτη ή άπειλητική διαπίστωση ήχει άναξιόπιστα. Γιατί έπαναλαμβάνεται κατά κόρον τὰ τελευταία χρόνια άπό την έκάστοτε άντιπολίτευση σάν εύκαιριακή κριτική για την όποια κυβέρνηση. Άναπαράγεται ό παροιμιώδης μύθος του βροσκοϋ που οι ψεύτικες κραυγές του έκαναν άναξιόπιστη και την άληθινή άγωνιώδη έκκλησή του.

Όμως, χρόνια τώρα, ή συμπτωματολογία του δημόσιου βίου στην Έλλάδα παραπέμπει σταθερά και με έμφαση στην άπουσία κεντρικού πολιτικού σχεδιασμού. Οι κυβερνήσεις —στην καλύτερη περίπτωση— άσχολοϋνται με περιστασιακά «μερεμέτια» και περιστατικά «φτιασιδώματα». Υπουργικό Συμβούλιο, ως κεντρικό έπιτελικό όργανο κυβερνητικής πολιτικής, δέν λειτουργεί. Οι ύπουργοί έχουν υποβαθμισθεί σε ρόλο γενικού διευθυντή των ύπηρεσιών του ύπουργείου τους. Και ό άπόλυτος μονάρχης-πρωθυπουργός, ό έκάστοτε, μοιάζει με έργοδηγό άνυποψίαστο για την τελική σκοπιμότητα του έργου που έπιβλέπει.

Περισποϋν και τον πολίτη στα δευτερεύοντα και άσήμαντα: τις έσωκομματικές φαγωμάρες, τὰ καμώματα άχυρανθρώπων που λυσσάνε για δημοσιότητα. Η καθημερινή «ύπερπληροφόρηση» του λαοϋ άποδείχεται ή καλύτερη μέθοδος για την παραπληροφόρησή του. Την πραγματική εικόνα της χώρας δέν την δίνουν τὰ «μέσα ένημέρωσης», την ψηλαφεί ό πολίτης στην καθημερινότητά του και την έπαληθεύει με την άνταλλαγή της πείρας στις ιδιωτικές συζητήσεις. Έκει πιστοποιεί τον έφιαλτικό πληθωρισμό των συμπτωμάτων κρατικής άποσύνθεσης, που παραπέμπουν όλα στην άπουσία κοινωνικής λογικής και στόχων έπιβίωσης.

Αυτό είναι ή Έλλάδα σήμερα: μιá χώρα που ψυχρά και

προμελετημένα αὐτοκτονεῖ. Ἄρνεῖται κάθε κοινωνική λογική καὶ δὲν ἔχει στόχους ἐπιβίωσης. Ἡ ἴδια ἢ διαχείριση τῆς ἐξουσίας ταυτίζεται μὲ τὴν ἀδίσταχτη ὑπονόμευση τῆς ἐπιβίωσης τοῦ λαοῦ καὶ τὴν κατάλυση κάθε κοινωνικῆς λογικῆς. Τί ἄλλο εἶναι ἡ συντήρηση, μὲ πακτωλοὺς κρατικοῦ χρήματος, τῶν προβληματικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ὀργανισμῶν τοῦ δημοσίου; Τί ἄλλο εἶναι ἡ ἀνικανότητα ἀπορρόφησης τῶν ἐπιχορηγήσεων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, ἐπειδὴ πρωτεύει ἡ μέριμνα νὰ πλουτίσουν οἱ κομματικὰ «ἡμέτεροι»; Καὶ στὸ πιὸ ἀπομονωμένο χωριὸ οἱ Ἕλληνες ξέρουν ὅτι γιὰ ἓνα δημόσιο ἔργο μὲ κόστος ἑκατὸ χιλιάδων δραχμῶν θὰ δαπανηθοῦν τουλάχιστον δυόμισι μὲ τρία ἑκατομμύρια —ἡ ἀναλογία σταθερὴ σὲ κάθε περίπτωση— προκειμένου νὰ καρπωθοῦν τὸ κρατικὸ χρήμα οἱ ἐπιτήδριοι. Ἡ κοινωνικὴ λογικὴ ἔχει καθολικὰ ὑποκατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἐγωκεντρικὴ ἀπληστία. Ποὺ τὴ συντηρεῖ καὶ τὴ θεσμοποιεῖ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία. Αὐτὴ πρώτη δολοφονεῖ τὸ κοινωνικὸ σῶμα, τοῦ στερεῖ τὴ δυνατότητα ἐπιβίωσης. Διορίζει στρατιᾶς ὑπεράριθμων στὸν δημόσιο τομέα — δὲν προσλαμβάνει τοὺς δύο εἰδικούς ἐπιστήμονες ποὺ χρειάζεται ἓνα ὑπουργεῖο, προτιμᾷ νὰ διορίσει τέσσερις ἐπιπλέον φύλακες ἀρχαιοτήτων στὴ Δῆλο (ὄλους ἀποσπασμένους στὴν Ἀθήνα), γιὰ τὴν ἔτσι ἐξασφαλίζει τὶς ψήφους τεσσάρων καὶ ὄχι δύο οἰκογενειῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ λογικὴ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας καὶ δὲν ὑπάρχει δικαστήριον ἐγκληματικῶν τῆς πολιτικῆς γιὰ νὰ δικάσει τοὺς ὑπεύθυνους.

Σὲ ἄλλες ἐποχές, ὄχι πολὺ παρωχημένες, τέτοια κοινωνικὴ διάλυση καὶ ἀποσύνθεση θὰ εἶχε δημιουργήσει ἀντισώματα: καινούργια πολιτικὰ σχήματα μὲ ἀνανεωμένη ἀνθρώπινη ποιότητα καὶ στελέχωση. Σήμερα αὐτὴ τὴν ἀνανέωση τὴν ἀποκλείει ἡ ἐμπορικὴ λογικὴ τῆς ὑπερεξουσίας τῶν «μέσων ἐνημέρωσης»: Δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ἀναφανεῖ σοβαρὸς πολιτικὸς λόγος, ἐμπεριστατωμένη πρόταση, μεθοδικὴ ἀνάλυση. Παγιδεύουν ὀλόκληρο τὸν πολιτικὸ βίον στὴ λογικὴ τῆς «σαπουνόπερας»: Τί εἶπε ὁ τάδε γιὰ τὸν δεῖνα, τί φιλοδοξεῖ ὁ γάμμα, τί σκευωρεῖ ὁ

δέλτα — νὰ «βγάλουν εἶδηση» ἀπὸ μικρότητες, κακεντρέχειες καὶ χαμαιζηλίες. Αὐτὴ ἡ ὑπερεξουσία ἀναδείχνει σὲ «δελφίνους» καὶ «στελέχη» τὰ σκουπίδια τῆς κάθε κομματικῆς κουζίνας. Πῶς νὰ τολμήσουν ἔστω καὶ καλοπροαίρετοι πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ νὰ ἀγνοήσουν τὶς βεντέτες τῆς κομματικῆς σαπουνόπερας; Ὅταν ὁ Κ. Καραμανλῆς ἱδρυσεν τὴ Νέα Δημοκρατία, προσπάθησε, μὲ σχετικὴ ἐπιτυχία, νὰ προσελκύσει νέα πρόσωπα. Ὅταν ὁ Α. Παπανδρέου ἱδρυσεν τὸ ΠΑΣΟΚ, ἀγνόησε ὀλοκληρωτικὰ τὴν πατρῶα Ἑνωσὴ Κέντρου, βασίστηκε σὲ ριζικὰ καινούργια στελέχωση. Ἡ σημερινὴ παρακμὴ καὶ φθορὰ τῶν ὑπαρχόντων κομμάτων ἀπαιτεῖ ἀκόμα τολμηρότερα βήματα δημιουργίας νέων σχημάτων μὲ στρατολόγησιν καινούργιου ἀνθρώπινου δυναμικοῦ. Πῶς ὁμως νὰ προκύψουν νέα σχήματα ὅταν ὁ πολιτικὸς βίος χειραγωγεῖται ἀπὸ τὴν εὐτέλεια τῶν κριτηρίων τοῦ τηλεθέαματος;

Εἴμαστε μιὰ χώρα δίχως κοινωνικὴ λογικὴ καὶ δίχως στόχους ἐπιβίωσης. Μιὰ χώρα ποὺ ψυχρὰ καὶ προμελετημένα αὐτοκτονεῖ. Ὅποιος ἀμφισβητεῖ αὐτὴ τὴ χειροπιαστὴ διαπίστωση ἅς μᾶς ὑποδείξει: ποιὸς πολιτικὸς λόγος, ποιό κομματικὸ πρόγραμμα σκοπεύει στὴν κοινωνικὴ λειτουργικότητα καὶ σὲ στόχους ἐθνικῆς ἐπιβίωσης. Ποιό κομματικὸ σχῆμα δίνει ἐχέγγυα ὅτι μπορεῖ νὰ συγκροτήσῃ ὑπαρκτὴ κυβέρνησιν, κεντρικὸ ἐπιτελικὸ ὄργανο γιὰ τὴν ἀνασύνταξιν κοινωνικῆς λογικῆς καὶ στόχων ἐπιβίωσης.
6.9.1995

Ἡ Ἑλλάδα θέλει νὰ πεθάνει

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΔΙΩΤΕΣ ΡΩΤΑΜΕ: Εἶναι σοβαρὸς ἄνθρωπος; Μπορῶ νὰ τὸν ἐμπιστευθῶ; Συνοψίζουμε στὴν ἀποτίμησιν τῆς «σοβαρότητας» τὰ ἐχέγγυα τῆς ἐμπιστοσύνης. Γιατί ὄχι καὶ γιὰ τὸ κράτος; Τὸ σύγχρονο ἑλλαδικὸ τουλάχιστον μοιάζει ἐλάχιστα σοβαρό. Οὔτε οἱ πολῖτες του μποροῦν νὰ τὸ ἐμπιστευθοῦν, πῶς νὰ κερδίσει καὶ ἐκτίμησιν ἢ κύρος στὴ διεθνή κοινότητα;

Ἄρκοῦν μερικῆς δεκάδες ψυχοπαθολογικῶν ἀτόμων, ποὺ τοὺς χαρακτηρίζουμε «ἀναρχικούς», γιὰ νὰ «καταλύσουν τὸ κράτος». Ἡ ἔκφραση «καταλύθηκε τὸ κράτος» ἐπαναλαμβάνεται στερεότυπα στὸν Τύπο κάθε τρεῖς καὶ λίγο. Καίνε τὰ πανεπιστήμια, λεηλατοῦν καταστήματα, τραυματίζουν ἀστυνομικούς καὶ πολίτες, νεκρώνουν τὴν πρωτεύουσα. Καὶ τὸ κράτος ὄχι μόνο ἀδυνατεῖ νὰ προστατεύσει τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὶς περιουσίες τῶν πολιτῶν ἀπὸ αὐτὴ τὴν παρανοϊκὴ κτηνωδία, ἀλλὰ καὶ τῆς προσφέρει «ἄσυλο» στοὺς πανεπιστημιακοὺς χώρους. Οὔτε διανοοῦνται οἱ φορεῖς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας νὰ ἐρμηνεύσουν καὶ νὰ ἐφαρμόσουν τὴν οὐσία τοῦ νόμου ποὺ κατοχυρώνει τὴν ἀκαδημαϊκὴ καὶ μόνο ἀσυλία. Δὲν θὰ ἦταν «προοδευτικὸ», θὰ ξεσήκωνε θύελλα διαμαρτυριῶν ἀπὸ τὰ «προοδευτικὰ» κόμματα καὶ τοὺς «προοδευτικούς» διανοομένους. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς μὴ σοβαρότητας, τὸ γνῶρισμα ἑνὸς κράτους φαιδροῦ, ἀναξιόπιστου. Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς παράνοιας τῶν δῆθεν «ἀναρχικῶν» εἶναι μόνο ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπειράριθμα συμπτώματα ἀπουσίας σοβαρότητας τοῦ κράτους. Κράτος δίχως σχεδιασμὸ τῆς οἰκονομίας, δίχως κοινωνικοὺς στόχους, κράτος ποὺ αὐτοσχεδιάζει κατ' ἐξακολούθησιν μὲ ἀνατριχιαστικὴ ἐπιπολαιότητα ἀκόμα καὶ στὶς θεμελιώδεις λειτουργίες τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Αὐτὴ εἶναι ἡ Ἑλλάδα σήμερα.

Ἕνας σοβαρὸς ἄνθρωπος ἢ ἓνα σοβαρὸ κράτος ξέρεи τί θέλει, ἀναζητᾷ συνεχῶς τοὺς πρόσφορους καὶ ἀποδοτικούς τρόπους γιὰ νὰ πετύχει αὐτὸ ποὺ θέλει, ἐργάζεται μὲ συνέπεια γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν στόχων του. Ἀποβλέπει σὲ πραγματικὰ ἀποτελέσματα καὶ ὄχι στὸν ἐντυπωσιασμὸ ἀπατηλῶν πυροτεχνημάτων. Κρίνει τὶς ἐπιδιώξεις του καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του μὲ μέτρα ποιότητας, μακροπρόθεσμης ἀποδοτικότητας. Θεωρεῖ τὴν ἐπιπολαιότητα ἔγκλημα, γιὰτὶ ἡ ἐπιπολαιότητα βασανίζει τὴ ζωὴ, τὴν κάνει ἀνάπηρη. Καταλαβαίνει ὅτι οἱ ἰδεολογίες μποροῦν νὰ ὑπηρετήσουν γόνιμα τὴ ζωὴ, ἀλλὰ εἶναι τυραννία καὶ ἀπανθρωπία νὰ ὑποτάξουν τὴ ζωὴ σὲ ἰδεολογήματα. Ἔστω καὶ στὰ πιὸ «προοδευτικὰ».

Ἡ Ἑλλάδα δίνει σήμερα τὴν εἰκόνα ἑνὸς κράτους ποὺ ζεῖ μόνο μὲ ψευδαισθήσεις, μὲ χαμένη τὴν αἴσθηση τῆς πραγματικότητας. Βασικὴ ἀρχὴ κάθε κρατικῆς λειτουργίας στὴν Ἑλλάδα ὁ ἐντυπωσιασμός, ἡ εὐφορία τῶν συναισθημάτων, τὰ «προοδευτικὰ» παραισθησιογόνα, ἡ προτεραιότητα τῶν συνδικαλιστικῶν ἀπαιτήσεων. Ὅλοι θέλουμε νὰ κορέσουμε τὴν καταναλωτικὴ μας βουλιμία δίχως ἀντιστάθμισμα δημιουργικῆς παραγωγικότητας. Κράτος ἀνέμελο, παιδαριωδῶς ἐπιπόλαιο, μὲ ὄραμα τὴν τύχη στὸν τζόγο, τὸ ἀεριτζίδικο κέρδος, τὴν μὲ κάθε τρόπο κατάχρηση τοῦ δημόσιου χρήματος.

Νὰ ἀναφέρει κανεὶς παραδείγματα ἄλλων κρατῶν μὲ σοβαρότητα καὶ σύνεση, μὲ ἐκπληκτικούς ρυθμούς ἀνάπτυξης σήμερα —κυρίως στὴν Ἄπω Ἀνατολή— δὲν ἔχει νόημα ὅταν λείπει ἡ ἐμπειρικὴ αἴσθηση τῆς ἀμεσης πιστοποίησης, τῶν ἐκεῖ ἐπιτόπου ψηλαφήσεων ἔστω καὶ ἀπὸ περαστικὸ ἐπισκέπτη. Ἀκόμα καὶ ἡ Εὐρώπη μοιάζει σήμερα μὲ μικρὴ γειτονιά, μᾶλλον ἀνέμελη στοὺς ἐθισμούς τῆς εὐζωίας τῆς ἂν συγκριθεῖ μὲ τὸν ἐργώδη πυρετὸ τῆς ἀνάπτυξης κάποιων χωρῶν τῆς Ἀσίας ποὺ διεκδικοῦν ἤδη τὸν ἔλεγχο τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας. Ἀκούγονται κιόλας ἀγωνιώδεις φωνές ἂν ἡ ἴδια ἡ Ἀμερικὴ θὰ κατορθώσει νὰ ἐπιβιώσει ὡς ὑπερδύναμη, ἂν δὲν θὰ καταρρεύσει ἐντυπωσιακὰ μέσα σὲ λίγα χρόνια.

Μὲ τέτοιες διεθνεῖς συνθήκες, ποιά τύχη ἀναμένει τὴ μικρὴ Ἑλλάδα ποὺ ἐπιμένει στὴν παρασιτικὴ ἀνεμελιὰ ἔχοντας ἀπεμπολήσει καὶ τὴ μοναδικὴ δυνατότητα γιὰ τὴν ἐπιβίωσή της: τὴν πολιτιστικὴ τῆς πρόταση — τὴ δυνατότητα νὰ ἀξιοποιήσει τὸν ρόλο μιᾶς πολιτιστικῆς ὑπερδύναμης; Βγῆκε ὁ καινούργιος πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ μᾶς εἶπε, ἀνέμελα κι αὐτός, ὅτι πρέπει νὰ εἴμαστε αἰσιόδοξοι. Σὲ ποιά αἴσθηση τῆς πραγματικότητας νὰ βασίσουμε τὴν αἰσιοδοξία, δὲν μᾶς τὸ ἐξήγησε.

Περιμένουμε πολιτικὸ λόγο ποὺ θὰ ἐγγυηθεῖ προϋποθέσεις γιὰ νὰ σοβαρέψει κάποτε αὐτὸ τὸ φαιδρὸ καὶ ἀνυπόληπτο κράτος. Ἡ δημοκρατία εἶναι ἄθλημα καὶ ἡ ἐλευθερία ἀγώνισμα, ὅχι «χαβαλές» καὶ ἐπιπόλαιο γλέντι ἐγκεντρικῆς ἀσυδοσίας. Κάθε

ἄθλημα καὶ ἀγώνισμα προϋποθέτει τὴν ἀσκητικὴ του, κάθε δημιουργία ἔχει τοὺς ὅρους καὶ τοὺς κανόνες της. Ναί, ἔχει καὶ ρόλο κατασταλτικὸ τὸ κράτος, ἂν θέλει νὰ εἶναι τίμιο καὶ συνεπὲς στὴν ἐξασφάλιση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν πραγματικὰ θέλουμε νὰ ἐπιβιώσουμε ὡς κρατικὴ ὄντοτητα. Γιατὶ ὅλα δείχνουν ὅτι τὸ φαιδρὸ μας κρατίδιο ἔχει ἀποφασίσει νὰ πεθάνει καὶ θὰ πεθάνει.

19.4.1995

Χρεία ἀπόγνωσης

ΟΤΑΝ, ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΜΕΡΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ, κάποιες μοναχικὲς φωνὲς στὴν Ἑλλάδα ἄρχισαν νὰ μιλᾶνε μὲ τόλμη γιὰ τὴν ἀναξιοπιστία τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς, οἱ ἀντιδράσεις ἦταν σχεδὸν βίαιες: Κατηγορήθηκαν εὐθέως οἱ μοναχικὲς φωνὲς ὅτι ὑπονομεύουν τὴ δημοκρατία, ὅτι εὐνοοῦν τὸ κλίμα δικαίωσης ἀνορθόδοξων πολιτικῶν λύσεων.

Ὁ προφητικὸς χαρακτήρας ἐκείνης τῆς πρώιμης τόλμης ἄρχισε νὰ διαφαίνεται στὴν ἀπροσδόκητη αὐξηση τῆς ἀποχῆς καὶ τῶν λευκῶν ψηφοδελτίων σὲ διαδοχικὲς ἐκλογικὲς ἀναμετρήσεις. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν ψηφοφόρων, οἱ ἀγανακτισμένες ἀπαντήσεις τους στὶς σφυγμομετρήσεις, ἡ γενίκευση τῆς λέξης «ἀηδία» γιὰ τὴν ἔκφραση τῶν συναισθημάτων ποὺ γεννάει στὸν λαὸ ἡ ἀνικανότητα καὶ ὁ ἀμοραλισμὸς τῶν κομματαρχῶν καὶ τῶν στελεχῶν τους ἦταν τὰ συμπτώματα ποὺ συνόδευσαν τὴν ἀποχὴ καὶ τὸ λευκὸ.

Τότε —εἰδικὰ μετὰ τὶς εὐρωεκλογὲς καὶ τὶς δημοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ προηγούμενου χρόνου— ἐμφανίστηκαν καὶ κάποια ἐλάχιστα σημάδια ἀνησυχίας σὲ δηλώσεις καὶ συζητήσεις ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς. Ἀντιδράσεις ἄμυνας καὶ αὐτοὑπεράσπισης ἢ διαμαρτυρίας γιὰ τὸν καταλογισμὸ τῆς ἀναξιοπιστίας σὲ ὅλους, δίχως τὴν ἐπισήμανση ἐξαιρέσεων.

Ὅμως κανένας —οὔτε πολιτικὸς οὔτε δημοσιογράφος— δὲν τόλμησε νὰ βάλει νυστέρι στὸ σύμπτωμα, νὰ ἀναλύσει τὶς πραγματικὲς αἰτίες τῆς κοινῆς περιφρόνησης γιὰ τὸ κομματικὸ

παλκοσένικο. Οί ελάχιστες τηλεοπτικές συζητήσεις που ἐπιχειρήθηκαν, ἐξάντλησαν τὸ θέμα στὸν κλασικὸ καὶ νηπιώδη κομματικὸ καβγά τῆς ἀλληλοεπίρριψης εὐθυνῶν, ἢ σὲ ψελλίσματα ἄνευρων διανοουμένων που ἡ λογοκρισία τῶν καναλιῶν τοὺς ἔχει ἐπιβάλλει ὡς μόνιμους τηλεσυζητητές.

Σήμερα πιά τὰ ἴδια αὐτὰ τηλεοπτικὰ κανάλια εἶναι οἱ πειστικότεροι δείκτες τῆς καθολικευμένης ἀποστροφῆς τῆς κοινῆς γνώμης γιὰ τοὺς ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς. Ἡ ἀποστροφή μετριέται μὲ ποσοστὰ θεαματικότητας, γι' αὐτὸ καὶ οἱ εἰδικές ἐκπομπές πολιτικῶν συζητήσεων ἔχουν πάψει νὰ καλοῦν πολιτικούς. Προτιμοῦν τραγουδιστές, ἠθοποιούς, βεντέτες τοῦ φτηνοῦ τηλεθεάματος. Συζητοῦν γιὰ τὰ «καλλιτεχνικά» παρασκήνια, γιὰ δίκες σατανιστῶν, γιὰ προβλήματα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ἀθλητισμοῦ ἢ ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτὸς πολιτικῆς. Εἔρουν καλά, ἀπὸ τίς μετρήσεις που διενεργοῦν οἱ διαφημιστές, ὅτι μιὰ πολιτικὴ συζήτηση γιὰ τὸ Σκοπιανό, τὸ Κυπριακό, τίς ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις, τὸν ἀνθελληνισμὸ τῶν εὐρωπαίων ἐταίρων μας θὰ ἔριχνε στὸ ναδῖρ τοὺς δείκτες θεαματικότητας. Γιατὶ ἡ ἀνελπιστία τῶν Ἑλλήνων εἶναι πιά δεδομένη. Δὲν θέλουν τίποτα νὰ ἀκούσουν γιὰ τὰ κρίσιμα αὐτὰ θέματα ἀπὸ πολιτικούς που ἔχουν ἀποτύχει παταγωδῶς στὴ διαχείρισή τους. Οὔτε ἀναλύσεις διεθνολόγων καὶ πολιτικῶν ἐπιστημόνων θέλει ὁ τηλεθεατής, ἀφοῦ ξέρει ὅτι δὲν ὑπάρχουν πολιτικοὶ που νὰ κάνουν πράξη τὰ συμπεράσματα τῶν ἀναλύσεων.

Ἴσως ποτὲ ἄλλοτε ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν εἶχε ἐμφανιστεῖ τόσο παγερὰ ἀδιάφορη, τόσο ριζικὰ ἀπελπισμένη ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῆς ἐκπροσώπηση. Αὐτὴ τὴν ἔρμη πατρίδα μας, τὴν ἐδαφικὴ τῆς ἀκεραιότητα, τὸ φωμὶ τῶν παιδιῶν μας, τὴ γλώσσα τὴν ἑλληνικὴ, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ἀξιοπρέπειά μας, τὰ διαχειρίζονται ἄνθρωποι ἀνίκανοι ἀκόμα καὶ γιὰ νὰ ἀπορροφήσουν τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια που μᾶς παρέχει ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Μόλις πρὶν ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα εἶδαμε τὴν Ἑλλάδα νὰ προπηλακίζεται στὸ Συμβούλιο Κορυφῆς, νὰ δέχεται ὀργανωμένη ἐπίθεση ἀπροκάλυπτης ἐχθρότητας ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους πρωθυπουργοὺς καὶ ἐταίρους μας, σὲ θέματα που κρίνουν τὴν ἴδια τὴν ἐθνικὴ μας

αὐτονομία καὶ τὴν ἱστορικὴ μας ἐπιβίωση. Καὶ ἡ Ἑλλάδα νὰ εἶναι
στὸ Συμβούλιο Κορυφῆς μιὰ λειψανώδης σκιά, ἐρειπιώδης
παρουσία μὲ κομπιαστὴ ἀνάσα, ἀνίκανη νὰ ἀρθρώσει φωνὴ
ὑπεράσπισης τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας.

Στὰ μάτια τῶν Εὐρωπαίων ἡ ἐρειπιώδης σκιά εἶναι σύμβολο μιᾶς
πολιτικῆς παλινωδιῶν, ἀμοραλισμοῦ, κατασπατάλησης τῶν
παροχῶν τῆς Κοινότητος, καθρέφτης μιᾶς κοινωνίας ποὺ ἐπιλέγει
τοὺς ἡγέτες κατ' εἰκόνα τῆς. Στὸ φόντο τῆς εἰκόνας, κωμικοὶ
μικροδελφίνοι, ἐσωκομματικὲς παιδαριωδίες, μιὰ κρατικὴ μηχανὴ
σὲ πολτώδη ἀδράνεια. Ἡ ἀηδία καὶ ἡ ἀπόγνωσις ἀκόμα δὲν
πλειοψηφοῦν, ἔστω κι ἂν τὰ ποσοστά τους ἀνεβαίνουν.

Χρειαζόμαστε κι ἄλλες, περισσότερες ἀπογοητεύσεις, πρόσθετες
ταπεινώσεις, ὀδυνηρότερες ἀποτυχίες. Γιὰ νὰ ἀφυπνισθεῖ ἐνεργᾶ
ἡ ἀντίδραση τῆς ἀξιοπρέπειας τῶν Ἑλλήνων.

5.7.1995

Κράτος-ψυχόδραμα

ΑΠΟΡΙΑ: Ἡ ἐντολὴ τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος στὸ κόμμα ποὺ
ἐκάστοτε πλειοψηφεῖ εἶναι γιὰ νὰ κυβερνήσει τὴ χώρα καὶ νὰ
ἐφαρμόσει τὸ πολιτικὸ του πρόγραμμα ἢ μόνον γιὰ νὰ κάνει
«διάλογο» μὲ διαφωνοῦσες μειοψηφίες; Ποιό εἶναι ἐπιτέλους τὸ
νόημα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τῆς πολιτικῆς βούλησης, τῆς
εὐθύνης γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ κράτους, τὴν προστασία τῆς
κοινωνίας τῶν πολιτῶν; Ἡ κύρια κρατικὴ λειτουργία σήμερον εἶναι
ὁ «διάλογος». Στασιάζουν οἱ βαρυποινίτες προξενώντας ζημιὰς
ἐκατομμυρίων στὰ σωφρονιστήρια — τὸ κράτος ἐκλιπαρεῖ γιὰ
«διάλογο» καὶ οἱ βαρυποινίτες ἐπιβάλλουν τοὺς ὅρους τους.
Ἐξεγείρονται γιὰ «πλάκα» καὶ «χαβαλὲ» τὰ σχολιαρόπαιδα τοῦ
«μαθητικοῦ κινήματος», πάλι μὲ ζημιὰς ἐκατομμυρίων στὰ
σχολικὰ κτίρια — ὁ ὑπουργὸς Παιδείας ἔντρομος ζητάει
«διάλογο». «Διάλογο» καὶ μὲ τὰ θλιβερὰ πλάσματα κάποιων
ψυχοπαθολογικῶν ἐπιβιώσεων τοῦ ἀριστερισμοῦ στὰ
πανεπιστήμια, ποὺ χειρίζονται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ μεταβάλουν τὸ

κέντρο τῆς πρωτεύουσας σὲ πεδίο μάχης. «Διάλογο» καὶ μὲ τοὺς ἀγρότες ποὺ κλείνουν τοὺς ἐθνικοὺς δρόμους κόβοντας τὴν Ἑλλάδα στὰ δυό. «Διάλογο» μὲ κάθε ἐκβιαστικὴ μειοψηφία, μὲ κάθε γκαγκστερικὰ ὀργανωμένο συμφέρον, μὲ κάθε μικρονοϊκὴ συσπείρωση ποὺ θίγεται ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ.

Αὐτὸ δὲν εἶναι κράτος, εἶναι ψυχόδραμα. Ἄντι γιὰ πολιτικὸ λόγο καὶ πολιτικὴ πράξη, ψυχολογικὲς ἐκτονώσεις ἀσυνάρτητων μονολόγων ἀπλῶς γιὰ νὰ ἱκανοποιεῖται τὸ φαντασιωτικὸ σύμπλεγμα τῶν «δημοκρατικῶν διαδικασιῶν». Ἐνα ὀλόκληρο κράτος σὲ κατάσταση ψυχωτικῆς ἄνοιας, μὲ σταθερὴ παραληρηματικὴ ἐπανάληψη τῶν ἴδιων ἰδεοληπτικῶν κενολογιῶν: «Διάλογος», «δημοκρατικὲς διαδικασίες», «ἐλεύθερη διακίνηση ἰδεῶν», «δικαίωμα στὴ διαφωνία», «ἐλεύθερη διεκδίκηση δικαιωμάτων».

Ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία σὲ χρόνια ἐτοιμότητα κατάρρευσης, ἢ ἀγορὰ σὲ ἀπόγνωση, οἱ μισθωτοὶ καὶ συνταξιούχοι στὰ πρόθυρα τῆς πείνας, ἢ ἀνεργία ἀπειλητικὴ, οἱ δημόσιοι ὀργανισμοὶ καὶ ἡ κρατικὴ διοίκηση μιὰ τελματωμένη μηχανὴ ποὺ μπλοκάρει κάθε παραγωγικὴ διαδικασία. Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης ὑπονομευμένη, ἢ παιδεῖα σὲ στάθμη τεταρτοκοσμικὴ, στὰ κόμματα κεντρόφυγες τάσεις διάλυσης καὶ ἀσυναρτησίας, ὁ πολιτικὸς κόσμος ἀναξιόπιστος, ἀνίκανος νὰ ἐγγυηθεῖ ἐλπίδα. Καὶ μέσα σὲ αὐτὸ τὸ χάος τῆς γενικῆς κατάρρευσης ἢ ψυχολογικὴ ἐγκύστωση σὲ ἔμμονες ἰδέες ἔχει ὑποκαταστήσει ἀκόμα καὶ τὴ στοιχειώδη λογικὴ. Δὲν ὑπάρχουν πιά ἐννοιολογικὲς σταθερὲς γιὰ νὰ παραχθεῖ συν-εννόηση, οἱ ἔννοιες κατανοοῦνται μόνο μὲ τὴν ψυχολογικὴ φόρτιση ποὺ ὁ καθένας αὐθαίρετα τοὺς ἐπιβάλλει.

Ἄν δὲν βροῦμε τὴν πρωτογενὴ ἀφετηρία καὶ αἰτιώδη ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ παραληρηματικοῦ ψυχοδράματος, κάθε κοινωνιολογικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνάλυση θὰ ἐξαντλεῖται ἄσκοπα στὴ φαινομενολογία τῶν συμπτωμάτων. Ἄς γίνῃ ἐπιτέλους μιὰ συζήτηση ἀπροκατάληπτων κατὰ τεκμήριο ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν πρόταση ἐντοπισμοῦ τῶν θεμελιακῶν αἰτίων τῆς σημερινῆς γενικῆς μας κατάρρευσης. Ἄπόπειρα ἔστω συζήτησης.

Ἄς ξεκινήσουμε, γιὰ παράδειγμα, ψάχνοντας τὶς καταβολὲς τῆς

σημερινής αὐτονόητης ἐκδοχῆς τοῦ «διαλόγου»: Μήπως ξεκίνησε ἀπὸ τὰ προεκλογικὰ μπαλκόνια τῆς δεκαετίας τοῦ '70;

Ὅνομάσαμε τότε «χαρισματικὸ» τὸν ἡγέτη ποὺ συνήγειρε τὰ πλήθη μὲ ἓναν καινούργιο συναρπαστικὸ τρόπο ἐπικοινωνίας: Τὸ μπαλκόνι σχηματοποιοῦσε τὸν λόγο, γιὰ νὰ τὸν πάρει τὸ πλήθος νὰ τὸν κάνει «σύνθημα». Τὸ μπαλκόνι παρείχε, ὁ λαὸς μετασκεύαζε τὴν παροχὴ σὲ ἀπαίτηση. Ἡ ψυχολογικὴ βεβαιότητα ποὺ μετάγγιζε αὐτὸς ὁ διάλογος ἦταν πῶς ὅλα μποροῦν νὰ γίνουν ἀπαιτητά, ὅλα μποροῦν νὰ χαρίζονται ἀπὸ ἓνα κράτος ποὺ εἶναι μήτηρ-τροφός, μήτρα ἀένων ἀτομικῶν ἐξασφαλίσεων.

Καὶ αὐτὴ ἡ παραίσθηση προσφερόταν μὲ τὸ σαγηνευτικὸ περιτύλιγμα τοῦ «κοινωνικοῦ κράτους», τοῦ «σοσιαλισμοῦ». Τράφηκε στὴ δεκαετία τοῦ '80 μὲ ἔμπρακτη ἐφαρμογὴ μιᾶς ἀλόγιστης πολιτικῆς παροχῶν ὄχι μόνο οἰκονομικῶν, ἀλλὰ καὶ γενικευμένων «δικαιωμάτων». Ταυτόχρονα τὸ συμβολικὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ προκλητικὰ ἐμφανῆς ἰδιωτικὸς του βίος καὶ ὁ ἀπροσχημάτιστος πολιτικὸς του λόγος, μεταγγίζανε τὴν ψυχολογικὴ καὶ πάλι βεβαιότητα στὸν λαὸ πῶς τώρα, μὲ τὸν καινούργιο «κοινωνικὸ μετασχηματισμό», ὅλα ἐπιτρέπονται. Ὅλα. Δίχως ἀναστολὲς αἰδημοσύνης καὶ παραδοσιακῆς ἠθικῆς.

Ὅμως, ἀπὸ τὸ '85 κιόλας, ἄρχισε νὰ γίνεται φανερὸ στὴν πράξη ὅτι ὁ παραισθησιογόνος «μετασχηματισμὸς» ἦταν δραματικὰ ἀντικοινωνικὸς, στοὺς ἀντίποδες τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κράτους. Γιατὶ κοινωνικὸ εἶναι τὸ κράτος ποὺ ἀρθρώνει καὶ συντονίζει τὴν κοινωνικὴ λειτουργικότητα, ὄχι τὸ κράτος ποὺ ἀποστασιοποιεῖται ἀπὸ τὴν κοινωνία ὡς φαντασιώδης διαχειριστὴς παροχῶν. Καὶ μιὰ κοινωνία ἰσοπεδωμένη, δίχως ἀξιοκρατικὴ ἀρθρωση καὶ ἱεραρχία, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ παράγει οὔτε νὰ εὐημερεῖ. Τὰ ταμεῖα ἄδειασαν, τὰ παραγωγικὰ κίνητρα ἐξαρθρώθηκαν, ἡ ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορὰ ἔγινε καθεστῶς. Ἀπόμεινε τὸ ψυχόδραμα τοῦ «διαλόγου» μόνο γιὰ νὰ συντηρεῖ παραισθήσεις.

Εἶναι αὐτὴ μιὰ πρόταση ἐρμηνείας.

22.11.1995

Ἄνεπίγνωστες προδοσίες

Ἡ ΑΝΑΞΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΔΙΑΦΘΟΡΑ στὸν δημόσιο βίο εἶναι ὀδύνη καὶ βασιανισμὸς γιὰ τὸν πολίτη, ἀλλὰ ὄχι ἀφορμὴ ἀπελπισμοῦ. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀναξιοπιστία ἢ ἡ ἀνικανότητα τῶν πολιτικῶν. Αὐτὸ ποὺ ἀπελπίζει καὶ πανικοβάλλει εἶναι ἡ ἀνυποψίαστη ἀδιαφορία γιὰ τὰ πρῶτιστα καὶ οὐσιώδη τῆς ἐθνικῆς ἐπιβίωσης, ἡ ἀνέμελη καὶ ἀνεπίγνωστη προδοσία τῆς πατρίδας γιὰ χάρη τῆς εὐτέλειας τῶν μικροσυμφερόντων.

Πόσοι ἀπὸ τοὺς δημάρχους, ἀντιδημάρχους καὶ «παράγοντες» τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Θεσσαλονίκης ὑποψιάζονται, ἔστω καὶ ὑποτυπωδῶς, τί θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει ἡ ἀνακήρυξη τῆς πόλης τους σὲ «πολιτιστικὴ πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης» τὸ 1997; Ποιὸ ἀνεπίγνωστο ἔγκλημα τελεσιουργοῦν ὑποτάσσοντας καὶ αὐτὴ τὴν εὐκαιρία στὸ ἄθλιο ρουσφετολόι μικροεξυπηρετήσεων σὲ «ἡμετέρους»;

Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἡ ζημιὰ θὰ εἶχε πολὺ μικρότερη σημασία. Ἡ Ἀθήνα, ὡς σύμβολο ἐνότητας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης, εἶναι μιὰ ρητορικὴ κοινοτοπία, τίποτε περισσότερο. Ἐξάλλου τὴν ἔχουν οἰκαιοποιηθεῖ οἱ Εὐρωπαῖοι — ρομαντικοὶ ἀρχαιολάτρεις· καυχῶνται ὅτι αὐτοὶ συνεχίζουν τὴν παράδοση τῆς κλασικῆς Ἑλλάδας. Ἀλλὰ ἡ Θεσσαλονίκη; Θεσσαλονίκη σημαίνει Βυζάντιο, καὶ τὸ νὰ δεχθεῖ ἡ Εὐρώπη τὸ Βυζάντιο σὰν πολιτιστικὴ πρωτεύουσα, ἔστω συμβολικά, ἔστω γιὰ δώδεκα μῆνες, εἶναι πρόκληση ἄκρωσ ἐπώδυνη γιὰ τὰ συμπλέγματά της.

Μεῖζον πολιτικὸ πρόβλημα σήμερα τῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως εἶναι ἡ πολιτιστικὴ τους ὁμοιογένεια, ἡ ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλιστεῖ μιὰ ἐνιαία βάση καὶ ταυτότητα εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ διεργασίες καὶ ζυμώσεις γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐπίκεντρο ἔχουν ἔκταση καὶ ἔνταση ποὺ ἐκπλήσσει. Εἶναι τὸ θέμα ποὺ εἰδικὰ τὴν Ἑλλάδα θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἔχει συνεγείρει καθολικά — ὄχι μόνο τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ἀλλὰ κάθε θεσμὸ τοῦ κρατικοῦ βίου, τὴν ἐκπαιδευτικὴ πράξη καὶ τὴ σύνολη διανόηση. Γιατὶ ἐμεῖς εἴμαστε τὸ κυρίως πρόβλημα τῶν

Ευρωπαίων, τὸ ἐνοχλητικὸ ἀγκάθι στὴν πολιτιστικὴ ἐνοποίηση. Μᾶς τὸ λένε συνεχῶς, καταπρόσωπο καὶ ταπεινωτικά, μὲ κάθε τρόπο. Ἐμεῖς, ὄχι μὲ τὴν Ἀθήνα ποὺ μᾶς τὴ φόρεσαν διακοσμητικὴ περικεφαλαία, ἀλλὰ ἐμεῖς πού, παρὰ τὴ μακρόχρονη πλύση τοῦ ἐγκεφάλου μας, ἐπιμένουμε στὴ θεσσαλονικιά μας ἰδιαιτερότητα, δηλαδὴ στὴν παρεφθαρμένη αὐτοκρατορικὴ μας συνείδηση, ἔστω ἀνεπίγνωστα, ἔστω καὶ πίσω ἀπὸ τὸ κιτσαριὸ τῆς βλαχαδερῆς μας ἀλλοτρίωσης.

Θεσσαλονίκη «πολιτιστικὴ πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης» λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει τὴν πιὸ συναρπαστικὴ εὐκαιρία γιὰ τὴ δυναμικὴ ἀξιοποίηση τῆς πρόκλησης ποὺ ἴσως ἀπερίσκεπτα ἐπέτρεψαν οἱ ἑταῖροι μας. Ἀξιοποίηση, ὄχι βέβαια μὲ τὶς πανηγυριώτικες «ἐκδηλώσεις» ποὺ καταλαβαίνουν οἱ «ἀντιδήμαρχοι πολιτισμοῦ», ὄχι μὲ προσκλήσεις εὐρωπαϊκῶν μουσικῶν συγκροτημάτων ποὺ θὰ ἐπιβεβαιώσουν ὅτι μόνο δάνεια καὶ μεταπρατισμὸ μειονεξίας διαθέτουμε στὴν πολιτιστικὴ μας φαρέτρα. Ἀλλὰ συνεχίζοντας καθολικὰ τὴ δυναμικὴ καὶ ὄση ἀναλλοτρίωτη ποιότητα διαθέτει ἀκόμα αὐτὴ ἡ πατρίδα, σὲ ἐπιτελικὰ ἀρθρωμένο πρόγραμμα ὀλόκληρης χρονιάς, πρόγραμμα ψηλαφητῶν φανερώσεων μιᾶς πρότασης πολιτισμοῦ μὲ πανανθρώπινη ἐμβέλεια: Τί μπορεί νὰ σημαίνει γιὰ τὴν Εὐρώπη καὶ τὸν κόσμο σήμερα ἢ βυζαντινὴ Ἑλλάδα, σὲ ποιά ἀδιέξοδα θὰ μπορούσε νὰ ἀντιτάξει ζωτικὲς διεξόδους καὶ προοπτικές.

Στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ ἓναν ὀλόκληρο χρόνο. Μὲ τὴ σάρκα σύγχρονης τέχνης, μὲ τὰ σημαίνοντα ἐπίκαιρου καὶ ἀσυμβίβαστου ἑλληνικοῦ λόγου, τὴ μεθοδικὴ ἀνάδειξη τῆς μαρτυρίας τῶν μνημείων τῆς πόλης. Ποιὸν μίτο ἀπαντήσεων σαρκώνει ἢ βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη στὸ πρόβλημα τῶν ἐθνικισμῶν τῆς σημερινῆς Εὐρώπης, στὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα, πρόβλημα νοήματος τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ὕλη, τὴ φύση, τὴ ζωὴ, στὸ πρόβλημα τῆς πόλωσης κοινωνίας-κράτους, κοινωνίας-οἰκονομίας καὶ παραγωγικότητας-προσωπικῆς δημιουργίας. Ποιὲς οἱ δυνατότητες νὰ ἀναδειχθοῦν σήμερα ἐνεργὰ οἱ ἑλληνορωμαϊκὲς συντεταγμένες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, νὰ μὴν ἐγκαταλειφθεῖ ἢ εὐρωπαϊκὴ ταυτότητα στὴ μονοπώλησὴ τῆς ἀπὸ τὴ

φραγκογερμανική οικονομολογία.

Μιά τέτοια γλώσσα αδυνατούν να την παρακολουθήσουν, έστω και κατά προσέγγιση, οί «άντιδήμαρχοι πολιτισμοῦ» τῆς θλιβερῆς «συμπρωτεύουσας» — αὐτοὶ κοιτᾶνε πῶς θὰ μοιράσουν κάποια ἑκατομμύρια γιὰ μελλοντικὴ ψηφοθηρία, τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρει. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἀπελπίζει καὶ πανικοβάλλει τὸ κατάντημα τῆς ἀνυποψίαστης ἀδιαφορίας γιὰ τὰ πρῶτιστα καὶ οὐσιώδη.

Εἴμαστε αὐτοκαταδικασμένοι σὲ ἀφανισμό. Ἐδῶ ἀχρηστέψαμε ἀπὸ τὰ γεννοφάσκια του τὸ τολμηρότερο ἐγχείρημα ποὺ κατόρθωσε νὰ ἀναλάβει ἡ ἑλλαδικὴ πολιτεία στὰ ἑκατὸν ἐβδομήντα χρόνια τοῦ ἐλεύθερου βίου: τὸ Ἴδρυμα Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Ἐδῶ τὸ ὑπουργεῖο μας τῶν Ἐξωτερικῶν χρησιμοποιεῖ τὴ Διεύθυνση Μορφωτικῶν Ὑποθέσεων καὶ τὴ Διεύθυνση Ἐκκλησιῶν σὰν κάλαθο γιὰ τὸν παροπλισμὸ ἀνεπιθύμητων ἢ ἀνίκανων διπλωματῶν. Γνωστά, πασίγνωστα πράγματα.

Γιὰ Θεσσαλονικὴ πολιτιστικὴ πρωτεύουσα θὰ μιλάμε τώρα;

10.12.1995

Δημόσιου βίου ἐκτουρκισμὸς

ΣΤΟ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ἡ πτήση 912 γιὰ Θεσσαλονικὴ εἶναι προγραμματισμένη γιὰ τὶς πέντε τὸ ἀπόγευμα. Ἀπεργία ὁποιουδήποτε κλάδου δὲν ἔχει ἀναγγελθεῖ, μόνο μιὰ ἀπειλὴ στὶς ἐφημερίδες γιὰ ἐπικείμενες — ὕστερα ἀπὸ δύο μέρες — «στάσεις ἐργασίας» στὸν πύργο ἐλέγχου.

Στὶς πέντε παρὰ δέκα τὰ μεγάφωνα ἐξαγγέλλουν ἔκφραση λύπης τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας: Ἡ ἀναχώρηση τῆς πτήσης 912 μετατίθεται στὶς 5.30 «λόγω καθυστερημένης προσέλευσης τοῦ προσωπικοῦ». Ἡ αἰτιολόγηση ἔχει σίγουρα διεθνή πρωτοτυπία, πουθενὰ στὸν κόσμον ἑταιρεία μεταφορῶν δὲν διανοεῖται νὰ προβάλλει σὰν αἰτία καθυστέρησης τὴν μὴ ἔγκαιρη προσέλευση τῶν ὑπαλλήλων στὴ δουλειά τους.

Στὶς πέντε καὶ εἴκοσι μᾶς καλοῦν στὴν ἔξοδο ἀριθμὸς 11.

Πειθήνιοι οἱ ἐπιβάτες σχηματίζουμε «οὐρά», ἀλλὰ ἡ ἔξοδος παραμένει πεισμόνως κλειστή. Ἀνοίγει μόλις στίς ἕξι παρὰ δέκα καὶ ἀρχίζει ἡ ἐπιβίβασή μας στὰ λεωφορεῖα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ ἀεροσκάφος. Ἐξι καὶ μισὴ ἔχουμε ὅλοι ἐπιβιβασθεῖ, εἶναι ὅμως ἄδειο τὸ πιλοτήριο. Ζέστη ἀφόρητη, μπόχα ἀνθρώπινης ἀπλυσιαῶς, ἀναμονή. Κάποτε ἐπιτέλους ἐμφανίζεται στὴν εἴσοδο ἓνας πιλότος. Οἱ ἐπιβάτες ξεσποῦν σὲ χειροκροτήματα, ὁ πιλότος ἐκλαμβάνει τὸ χειροκρότημα ὡς εἰρωνεία, ἀρπάζει ὀργίλος τὸ μικρόφωνο νὰ μᾶς ἐκδικηθεῖ: «Ἀκουστε ἴδῶ, ἔρχομαι ἀπὸ τετράωρη πτήση, κι ἂν θέλετε νὰ ξέρετε ὁ πύργος ἐλέγχου μοῦ δίνει ἀναχώρηση τῆς πτήσης σας στίς ἑννέα τὸ βράδυ».

Πρώτη ἀντίδραση παγωμένη σιωπή, ἀμέσως μετὰ διαμαρτυρίες, κραυγές, ἀπειλές, βωμολοχίες. Περισσότερο ἕξαλλοι γιὰ τὴν ἀσυνέπεια τῆς Ὀλυμπιακῆς εἶναι οἱ ἐπιβάτες ποὺ σὲ πείσμα νόμων καὶ διατάξεων ἔχουν μαζί τους ὄχι τὴν ἐπιτρεπόμενη χειραποσκευή, ἀλλὰ ὑπερμεγέθεις βαλίτσες, δύο καὶ τρεῖς, ποὺ ἀρνήθηκαν νὰ τὶς παραδώσουν καὶ κανένας ἔλεγχος δὲν τοὺς τὸ ἀπαίτησε.

Νὰ μὴ μακρηγορῶ: ἡ πτήση 912 ἡ προγραμματισμένη γιὰ τὶς πέντε τὸ ἀπόγευμα πραγματοποιήθηκε τελικὰ στίς ἑννέα καὶ εἴκοσι πέντε τὸ βράδυ. Ματαιώθηκαν διαλέξεις, ἀκυρώθηκαν συσκέψεις, χάθηκαν εὐκαιρίες συναλλαγῶν, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζημιώθηκαν ἢ ταλαιπωρήθηκαν οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπολογιστεῖ, οὔτε καὶ ἐνδιαφέρει τοὺς συνδικαλιστὲς τυράννους τοῦ κοινωνικοῦ σώματος.

Κάθε Ἑλληνας ἔχει νὰ διηγηθεῖ κάποια ἀνάλογη ἐμπειρία ταξιδιοῦ μὲ τὸν ἐθνικὸ μας ἀερομεταφορέα καὶ σειρὰ ὀλόκληρη ἴδιων ἢ χειρότερων ταλαιπωριῶν ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ τοὺς δημόσιους ὀργανισμοὺς τῆς πατρίδας μας. Εἶναι ἡ «τουρκικὴ» ὄψη τοῦ κρατικοῦ μας βίου, αὐτὴ ποὺ παραβιάζει κατάφωρα τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη, ἐπιβάλλει ἀπροσχημάτιστα σωματικὲς καὶ ψυχικὲς βασάνους, προβάλλει προκλητικὰ τὴν ἄσκηση μιᾶς ἀνεξέλεγκτης ἐξουσίας, ταπεινώνει τὸν Ἑλληνα ὅσο καὶ τὸ κεμαλικὸ κράτος τὸν τοῦρκο πολίτη.

Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι στὴν Ἑλλάδα αὐτὸ τὸ τυραννικὸ κράτος τὸ

συγκροτοῦμε καὶ τὸ συντηροῦμε ὅλοι μας — ἢ ἔστω ἢ πλειοψηφία τῶν πολιτῶν. Ἡ πλειοψηφία, ποὺ ἀρνήθηκε μὲ τὴν ψῆφο της τὴν ιδιωτικοποίηση τῆς Ὀλυμπιακῆς, ἀρνεῖται ἔμπρακτα μὲ τὴν καθημερινή συμπεριφορά της τὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς κρατικῆς μηχανῆς, προκειμένου τὸ δημόσιο χρήμα νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν ιδιωτικὴ καταναλωτικὴ ἀδηφαγία καὶ ὄχι τὶς κοινὲς κοινωνικὲς ἀνάγκες.

Κάθε πτυχὴ τοῦ κρατικοῦ μας βίου, κάθε παραμικρὴ λεπτομέρεια τοῦ δημόσιου λογιστικοῦ εἶναι καὶ φάσμα ποικιλότροπων περιστατικῶν ιδιοποίησης τοῦ δημόσιου χρήματος ἀπὸ ἀδίστακτους ἀετονύχηδες. Φαλκιδευμένοι μειοδοτικοὶ διαγωνισμοὶ ὡς τὸ τελευταῖο χωριὸ καὶ τὴν πιὸ ἀποκεντρωμένη δημόσια ὑπηρεσία, προμήθειες εὐτελισμένων ἢ ἄχρηστων ὑλικῶν, ψεύτικες κατασκευὲς σὲ δημόσια ἔργα, ἔντεχνες κλοπὲς ὑλικῶν, ἀτέλειωτες ἀργομισθίες, χρῆση καὶ τῆς ἐλάχιστης ἐξουσίας γιὰ ἐκβιασμὸ τοῦ πολίτη καὶ χρηματισμὸ τοῦ ἐξουσιαστῆ, διορισμοὶ μὲ καθιερωμένες στὰ γραφεῖα τῶν βουλευτῶν ταρίφες ἐξαγορᾶς, εἰκονικὲς ἐνοικιάσεις ξενοδοχείων γιὰ τὴ στέγαση φοιτητῶν — τέλος δὲν ἔχει αὐτὸ τὸ ἐφιαλτικὸ καλειδοσκοπίο τῶν καταχρήσεων δημόσιου χρήματος στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἀξέχαστος Μάνος Χατζιδάκις ἔλεγε: «Νὰ καλέσουμε τοὺς Εὐρωπαίους νὰ διοικήσουν τὸ κράτος μας, γιὰ νὰ μπορέσουμε οἱ Ἕλληνες νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ οὐσιώδη». Μὰ καὶ ἡ πιὸ αὐταρχικὴ διακυβέρνηση εἶναι σίγουρο ὅτι θὰ διαβρωθεῖ ἀπὸ τὸ δαιμόνιο τῆς ἐγωκεντρικῆς μας ἀπληστίας. Ἡ λύση εἶναι στὸ δεύτερο σκέλος τῆς χατζιδάκειας ρήσης: Νὰ μποροῦσε νὰ ἀφυπνιστεῖ ὁ Ἕλληνας στὰ οὐσιώδη. Νὰ ἀνακαλύψει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς ἔξω ἀπὸ τὴ ζωώδη κατανάλωση καὶ τὴ βολεμένη ραστώνη. Νὰ γευθεῖ τὴν ἐμπειρία ἀπὸ ἐκείνη τὴν ποιότητα ζωῆς ποὺ γεννιέται μὲ τὴν πολιτιστικὴ ἀρχοντιά, τὴν προτεραιότητα τῆς παιδείας καὶ καλλιέργειας, τῆς προσωπικῆς δημιουργίας.

Πολιτικὸς λόγος ποὺ νὰ προμηνύει μιὰ τέτοια ἀφύπνιση δὲν ξεμυτίζει πουθενά.

Τηλεοπτική δικτατορία

ΤΗΝ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ τὴν ἀποκλείει σήμερα ἡ τηλεόραση. Γιὰ λόγους ἀνερμήνευτους, οἱ διαχειριστὲς τοῦ τηλεοπτικοῦ θεάματος ἔχουν ἀποφασίσει ὅτι μόνον ἡ προβολὴ τῶν ἴδιων πάντοτε καὶ χιλιοφθαρμένων κομματικῶν «στελεχῶν» ἐξασφαλίζει τὴν πολυπόθητη «ἀκροαματικότητα».

Ἀπὸ τοὺς τριακόσιους βουλευτὲς τοῦ κοινοβουλίου, οἱ ἔλληνες τηλεθεατὲς γνωρίζουν κάποιους ἐλάχιστους ποὺ ἡ τηλεόραση ἔχει αὐθαίρετα χρίσει καὶ ἐπιβάλλει σὰν μόνιμους τηλεοπτικοὺς «ἀστέρες». Οἱ ὑπόλοιποι, καὶ νὰ ἔχουν πολιτικὸ λόγο, δὲν τοὺς δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ τὸν ἀρθρώσουν δημόσια. Ἀκόμα κι ἂν ὑπάρχει ἀνάμεσά τους μιὰ ἔκτακτη ἰδιοφυΐα, πολιτικὸς μὲ χαρισματικὴ ὀξύδερκεια, διορατικότητα, φαντασία, τόλμη, θὰ ταφεῖ στὴν ἰσοπέδωση τῆς κοινοβουλευτικῆς του «ὀμάδας» ἂν τὰ κανάλια προγραμματικὰ τὸν ἀποκλείσουν.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς πλειονότητος τῶν βουλευτῶν. Εἶναι κυρίως ὁ στραγγαλισμὸς τοῦ πολιτικοῦ λόγου ποὺ μεθοδευμένα ἐπιχειρεῖται στὴν τηλεόραση. Ὡσὰν ἡ πολιτικὴ ἀνάλυση, ἡ τεκμηριωμένη ἐπιχειρηματολογία, ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, ἡ ἐνημέρωση καὶ γνώση τοῦ διεθνοῦς σκηنيκοῦ νὰ ἐνοχλοῦν τοὺς ὑπεύθυνους τοῦ τηλεοπτικοῦ θεάματος. Μόλις ξεμουτίσει ποιότητα πολιτικοῦ λόγου, θὰ ἐπέμβουν ἀμέσως οἱ τηλεπαρουσιαστὲς νὰ διακόψουν, νὰ εἰρωνευθοῦν, νὰ στρέψουν τὴ συζήτηση ὅπωςδὴποτε στὰ ἄπλυτα τῆς κάθε κομματικῆς κουζίνας.

Στραγγαλισμὸς τοῦ πολιτικοῦ λόγου, στὴν κυριολεξία. Ὑπάρχουν πολιτικοὶ ἐπιστήμονες στὴν Ἑλλάδα, διεθνολόγοι μὲ κύρος, διπλωμάτες ἔμπειροι, κοινωνικοὶ ἐπιστήμονες διεθνῶς καταξιωμένοι. Δὲν θὰ τοὺς δεῖτε ποτὲ στὴ μικρὴ ὀθόνη. Γιὰ ὅποιοδὴποτε θέμα θὰ κληθοῦν νὰ ἐκφέρουν γνώμη τὰ ἀενάως ἀνακυκλούμενα κομματικὰ «στελέχη», ποὺ προτοῦ ἀνοίξουν τὸ στόμα τους ξέρουμε ὅλοι τί θὰ μᾶς ποῦν.

Σὲ κάποιες περιόδους ἡ ἀδιαφορία τοῦ κοινοῦ γιὰ τοὺς χιλιοφθαρμένους μοιάζει νὰ γίνεται ἐπιτέλους ἀντιληπτὴ καὶ ἀπὸ

τοὺς ὑπεύθυνους τῶν καναλιῶν. Ἄλλα οὔτε καὶ τότε στρέφονται σὲ ἀναζήτηση ἐκφραστῶν καίριου πολιτικοῦ λόγου. Ἐκπομπές πολιτικῶν συζητήσεων, καὶ γιὰ νὰ κερδίσουν δημοτικότητα καταφεύγουν σὲ ἠθοποιούς τῆς ἐπιθεώρησης, λαϊκοὺς τραγουδιστές, βεντέτες τοῦ ἀθλητικοῦ θεάματος. Ἀνακαλύπτουν ἀσήμαντους δημοσιογράφους μὲ μοναδικὸ προσὸν τὴν ἀναιδῆ προκλητικότητα καὶ τοὺς στήνουν ἀπέναντι σὲ ἀνερμήνευτης ἐπιλογῆς «διανοομένους» μόνο μὲ τὴν προσδοκία νὰ γεννήσουν καβγατζίδικο θέαμα.

Ἔτσι, μεθοδικὰ καὶ μελετημένα, ἡ τηλεόραση ἀποκλείει τὴν ἀνανέωση τοῦ πολιτικοῦ σκηنيοῦ. Ἀπαγορεύει τὸν πολιτικὸ λόγον ποὺ θὰ κόμιζε πρόταση, ὄραμα, ἐπιτελικὸ σχεδιασμὸ. Ἐξαλείφει συστηματικὰ ἀπὸ τίς συνειδήσεις τὰ κριτήρια γόνιμου πολιτικοῦ προβληματισμοῦ, ἀξιολογικῆς ἐκτίμησης προσώπων καὶ προτάσεων. Συντηρεῖ καὶ ἐπιβάλλει ὡς ὑπόδειγμα πολιτικοῦ ἤθους καὶ ὕφους τὴν δημαγωγικὴν ταυτολογία, τὴν ψυχοπαθολογικὴν ἐγωπάθεια, τὴν προπαγανδιστικὴν εὐχέρεια, τὴν λαϊκίστικη κοινοτοπία.

Στὸ μεταξύ, τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸ κοινωνικὸ σῶμα καὶ στίς πολιτικὲς δυνάμεις τοῦ τόπου διευρύνεται ραγδαῖα καὶ ἐπικίνδυνα. Οἱ καταξιωμένοι τοῦ κοινωνικοῦ βίου δὲν διανοοῦνται νὰ ἀναμιχθοῦν στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν, τὰ κόμματα τροφοδοτοῦνται πιά μόνο μὲ «στελέχη» ἀπὸ τίς κομματικὲς νεολαίες ἢ τὸν κομματικὸ συνδικαλισμὸ — μονότροπους ἐπαγγελματίες τῆς πολιτικῆς «καριέρας». Ὅλοι σήμερα μιλοῦν γιὰ τὴν ἀναξιοπιστία τῶν πολιτικῶν, ἀλλὰ ξεχνοῦν ὅτι αὐτὴ τὴν ἀναξιοπιστία ἂν δὲν τὴν προκαλοῦν, πάντως τὴν συντηροῦν καὶ τὴν τρέφουν οἱ αἰνιγματικὲς ἐπιλογές τῆς τηλεόρασης. Ἡ τηλεόραση μᾶς ἐμφανίζει τὴν ἐπιλεκτικὴν εἰκόνα ἐνὸς πολιτικοῦ κόσμου ποὺ δὲν μπορεῖ πιά νὰ πείσει οὔτε τοὺς πιὸ ἀφελεῖς.

Σίγουρα δὲν δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενὸς αὐτὴ ἡ εἰκόνα. Σίγουρα ἡ ποιότητα τοῦ πολιτικοῦ μας κόσμου ἔχει ἐκπέσει τραγικά. Ἀλλὰ κυρίως σὲ τέτοιες περιόδους κρίσης καὶ παρακμῆς τὰ μαζικὰ μέσα πληροφόρησης θὰ μπορούσαν νὰ παίξουν ρόλο θετικὸ καὶ δημιουργικὸ, ρόλο οἰκοδόμησης κριτηρίων καὶ

ἀξιολογικῶν ἀπαιτήσεων. Ἄν ἐμφανιζόταν στὴν τηλεόραση σωστὴ πολιτικὴ ἀνάλυση, λόγος μὲ πρόταση, ὄραμα, ἐπιτελικὴ ὀξύδερκεια, τότε θὰ ὑποχρεώνονταν καὶ οἱ πολιτικοὶ νὰ συντονιστοῦν στὸ ποιοτικὸ αὐτὸ ἐπίπεδο. Ἡ νὰ σιγήσουν ἀπὸ ντροπὴ.

Ἄς μὴ φοβόμαστε τὴ βαρύτητα τῶν λέξεων ὅταν σηματοδοτεῖ τὴν πραγματικότητα. Ὁ πολιτικὸς ρόλος τῆς τηλεόρασης σήμερα εἶναι μιὰ μορφή δικτατορίας μὲ δημοκρατικὴ λεοντή. Καθόλου τυχαῖο πὺ βρίσκεται στὰ χέρια τῆς ὑπερεξουσίας τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καὶ καμιὰ κυβέρνησις δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐλέγξει — ἀντίθετα, ὅλοι οἱ πολιτικοὶ τὴν καλοπιάνουν, μήπως καὶ τοὺς συγκαταλέξει μεταξὺ τῶν τηλεοπτικῶν προνομιούχων. Δικτατορία, πὺ ἀστυνομεύει ἀσφυκτικὰ τὸν πολιτικὸν λόγο καὶ κάθε κοινωνικὴ δυναμικὴ, ἐπιβάλλοντας ὡς «ἡγεσία» τὶς δικές της ἀνεξήγητες ἐπιλογές.

Ποιὸς θὰ ἀντισταθεῖ; Μόνον οἱ δημοσιογράφοι, ἂν συνειδητοποιήσουν τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης πὺ ἐπιφορτίζονται.

18.10.1995

Κομματικὸ πειθαρχεῖο

ΤΙ ΘΑΥΜΑΣΙΟ Αἴσθημα ἐλευθερίας νὰ μὴν ἀνήκεις σὲ κόμμα, νὰ μὴ φοβᾶσαι διαγραφή! Νὰ βρίσκεσαι στὸ μετερίζι τοῦ ἐλεύθερου πολίτη ἀπ' ὅπου κανένας δὲν μπορεῖ νὰ σὲ καθαιρέσει. Καὶ νὰ κραυγάζεις ἐλεύθερα τὴν ἀηδία ἢ τὴν ὀδύνη σου γιὰ τὸ θλιβερὸ κομματικὸ παλκοσένικο πὺ διαστρέφει σὲ κωμωδία τὴν τραγωδία τοῦ τόπου.

Πῶς γίνεται καὶ χάνουν οἱ ἄνθρωποι τὴν αἴσθησι τοῦ γελοίου καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας μὴ μόνον ἀνέβουν στὴ σκηνὴ ἐκτεθειμένοι στὴν κοινὴ θεά; Μωρολογοῦν γιὰ κομματικὴ πειθαρχία, ἰδεολογικὴ συνέπεια καὶ συσπείρωσι, πιστότητα στὴν παράταξι καὶ στὸν ἀρχηγό. Ὡσὰν νὰ μὴν τοὺς βλέπουμε ἐμεῖς οἱ πολίτες- κριτές, νὰ μὴν καταλαβαίνουμε τὶς φτηνὲς σκοπιμότητες, τὴν ἔλλειψι σθένους πὺ ὑπαγορεύει τὴν κομματικὴν τους ἀφοσίωσι.

Τὸ ἀρχετυπικὸ δρᾶμα ἀφέντη καὶ δούλου ἐξακολουθεῖ νὰ παίζεται μπροστὰ στὰ μάτια μας, μὲ σκηνικὰ καὶ φιοριτουῖρες σήμερα «δημοκρατίας» καὶ «προόδου». Ἱεροξεταστικὲς παραπομπὲς σὲ «πειθαρχικὰ συμβούλια» μὲν ἐκφράσεις γνώμη καὶ κρίση, κλήσεις σὲ ἀπολογία ἐνώπιον τῶν «ὀργάνων τοῦ κόμματος». Καὶ διερωτᾶται κανεὶς ἂν ἔχουν προχωρήσει τὰ πολιτικά μας κόμματα ἔστω καὶ ἓνα βῆμα πρὸ πέρα ἀπὸ τὸν βατικάνειο στρατωνισμὸ τῶν συνειδήσεων στὸν μεσαίωνα.

Βέβαια ὑπάρχει καὶ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Τρότσκι. Ποῦ γιὰ νὰ εἶναι συνεπὴς στὴν κομματικὴ ντιρεκτίβα ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι «ἄθλια ἀστική προκατάληψη», χαρακτήριζε καὶ τὴν ἐργασία τῶν δουλοπάροικων στὸν μεσαίωνα «προοδευτικὸ φαινόμενο» — «οἱ ἀλυσσοδεμένοι σκλάβοι ὑπῆρξαν γιὰ τὴν ἐποχὴ τους παραγωγικοί». Οἱ ἐλλαδικοὶ βουλευτὲς μοιάζει νὰ δικαιῶνουν τὸν Τρότσκι: Ἀλυσσοδεμένοι μὲν στὴν κομματικὴ δογματικὴ καὶ στὴν ἀλάθητη αὐθεντία τοῦ ἀρχηγοῦ, παράγουν ὅμως κοινοβουλευτικὸ πολυκομματισμὸ, τὴ ραχοκοκαλιὰ τῆς δημοκρατίας.

Ἡ ἐθελοδοουλία, ἡ ἔλλειψη σθένους δὲν εἶναι πρωτογενῆ συμπτώματα. Οἱ περισσότεροι πρέπει νὰ ξεκίνησαν περήφανα, ἴσως καὶ μὲ κίνητρα ἀγαθὰ. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν γεύτηκαν τὴν ἡδονὴ τῆς ἐξουσίας καὶ ἄρχισαν νὰ θωρακίζονται τὴν ἀπόλαυσή της μὲ «καθαγιασμένες» σκοπιμότητες: Ἡ κομματικὴ ἐνότητα, ὁ ἀρχηγὸς-ταμποῦ ποῦ ἐγγυᾶται τὴν ἐνότητα. Οἱ πολίτες-κριτὲς βλέπουν τὰ παιδαριώδη καμώματα τοῦ ἀρχηγοῦ: τὶς βίβλους, τὰ ἄτοκα δάνεια, τὴν οἰκογενειοκρατία — σκηνικὸ ποῦ θυμίζει λατινοαμερικάνικες «δημοκρατίες τῆς μπανάνας». Ὅμως οἱ βουλευτὲς αἰδημόνως σιωποῦν ἢ ψιθυρίζουν ὑπαινικτικὲς ἐνστάσεις ποῦ ἀμέσως τὶς ἀναιροῦν γιὰτὶ «παρανοήθηκαν». Οὔτε κὰν ὑποψιάζονται τὸν ἐξευτελισμὸ τους στὰ μάτια τῶν ἐλεύθερων πολιτῶν.

Ἀλλὰ τὸ ἱερότατο ἄβατο τοῦ ἐσωκομματικοῦ φετιχισμοῦ εἶναι ἡ ὑγεία τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ προέδρου. Ἐκεῖ ἡ ὑποκρισία τῆς λεκτικῆς σεμνοτυφίας ἐγγίζει κορυφώματα τέλους τῆς ἐποχῆς Μπρέζνιεφ ἢ Μάο Τσέ-Τούνγκ. Ὡσὰν οἱ πολίτες-κριτὲς νὰ εἶναι τυφλοὶ καὶ ἀνεγκέφαλοι, νὰ μὴ βλέπουν τὶς εἰκόνες τῆς τηλεόρασης, νὰ μὴ

δέχονται ἤχο φωνῆς στὰ ἄφτιά τους. Σίγουρα εἶναι οἱ ἴδιοι πολίτες ποὺ βλέποντας τὴν ἴδια αὐτὴ εἰκόνα ἐμπιστεύτηκαν στὸν συγκεκριμένο ἄνθρωπο τὴν κεντρικὴ εὐθύνη διακυβέρνησης τῆς χώρας. Naί, αὐτὸ πραγματικὰ εἶναι ἡ δημοκρατία, καὶ τὸ καυχόμεστε: Αὐτὸν ψήφισε ἡ πλειοψηφία γιὰ κυβερνήτη, ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ ὑγεία του. Ἀλλὰ ἂς εἶχαν τὸ σθένος οἱ βουλευτὲς καὶ τὰ στελέχη τοῦ κόμματός του νὰ μιλήσουν τέτοια τίμια καὶ σταράτη γλώσσα.

Ὅχι. Θέλουν νὰ παρουσιάσουν τὸν ἀρχηγὸ σὲ ἄκρα εὐεξία καὶ ζωτικότητα, ἀπόλυτα ἱκανὸν νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸν ἐξοντωτικὸ μόχθο συντονισμοῦ τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου. Καὶ γίνονται πάλι κωμικοί, ἐκθέτοντας τὴν εὐτελισμένη ἀυλοκολακεία τους σὲ δημόσια θέα. Κωμικοί, ἀλλὰ καὶ μακάβριοι: Ἐμφανίζονται ὡς δελφίνοι, «ἂν ποτὲ καὶ ὕστερα ἀπὸ χρόνια τεθεῖ θέμα διαδοχῆς»! Δὲν καταλαβαίνουν ὅτι αὐτὴ τὴ γλώσσα τὴν ξέρουμε, τὴ μιλοῦν τὰ «κοράκια» ποὺ παραμονεύουν στὶς εἰσόδους τῶν νοσοκομείων: «Ἄν ποτὲ καὶ παρ' ἐλπίδα μᾶς χρειασθεῖτε», λένε.

Ἐπιμύθιο ἐλπίδας: Δὲν μπορεῖ, κάποτε θὰ ἐνεργοποιηθοῦν πολιτικὰ οἱ ἀληθινὰ παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς πατρίδας.

Ἐργάτες, ἐπιχειρηματίες, πνευματικοὶ δημιουργοί. Θὰ ὀργανωθοῦν σὲ καινούργιους κομματικοὺς σχηματισμοὺς καὶ θὰ σαρώσουν τὶς χαρτοκοπτικὲς φιγοῦρες τῆς σημερινῆς ντροπῆς. Μὲ αἴσθησι ἐπιστράτευσης καὶ συνείδησι ἀγώνα γιὰ τὰ ἱερά καὶ τὰ ὄσια τῆς ζωῆς.

Τότε ὁ πολιτικὰ ἐνεργὸς πολίτης θὰ ἔχει προσωπικὴ ἐλευθερία καὶ ἀξιοπρέπεια στὴν κομματικὴ του στράτευσι. Τὴν ἐνότητα θὰ τὴν ἐξασφαλίζει τὸ ὄραμα, ὄχι τὸ πειθαρχεῖο.

9.8.1995

Πρωτόκολλο ἀνεπαίσχυντης θανῆς

ΓΡΑΦΩ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ τοὺς ἐορτασμοὺς στὸ νησὶ τῆς Πάτμου γιὰ

τὰ χίλια ἑννιακόσια χρόνια ἀπὸ τὴ συγγραφὴ τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη.

Ἐπειδὴ ἡ εὐγενικὴ καὶ ἀξιοπρεπὴς συμπεριφορὰ προϋποθέτει προσωπικὴ καλλιέργεια καὶ εὐαισθησία, ἀλλὰ καὶ μακροχρόνιους ἐθισμούς, νομίζω ὅτι κάτι πρέπει νὰ προβλεφθεῖ γιὰ δημόσια πρόσωπα στερημένα ἀπὸ τέτοια προσόντα: Ἴσως ἓνα πρωτόκολλο ποὺ νὰ θεσμοθετεῖ περιγραφτὰ ὅρια συμπεριφορᾶς τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐξουσίας. Τὰ ὅσα δὲν τοὺς δίδαξε ἐγκαίρως τὸ οἰκογενειακὸ τους περιβάλλον καὶ ἡ κοινωνικὴ τους ἐμπειρία, νὰ τὰ ὑπενθυμίζει αὐτὸ τὸ θεσμοθετημένο πρωτόκολλο.

Νὰ δώσω κάποια ἐνδεικτικὰ παραδείγματα:

1. Τὸ νὰ εἶσαι στὸ ἐλλαδικὸ κρατίδιο ὑπουργός, ὑφυπουργός, γενικὸς γραμματέας ὑπουργείου, διορισμένος διοικητὴς ἢ ὑποδιοικητὴς κάποιας τράπεζας ἢ δημόσιου ὀργανισμοῦ δὲν σημαίνει ὅτι ἔχεις προβάδισμα ἔναντι πατριαρχῶν, καρδιναλίων, ὑφυπουργῶν ἄλλων χωρῶν (ὅπως οἱ ΗΠΑ), κορυφαίων στὸν διεθνή στίβο ἐπιστημόνων. Γελοιοποιεῖσαι καὶ γελοιοποιεῖς τὴ χώρα σου ὅταν μπαίνεις σὲ αἴθουσα μὲ τέτοιους προσκεκλημένους καὶ σπεύδεις μὲ ὕφος ἀπροσμέτρητης ἔπαρσης νὰ θρονιαστεῖς στὴν πρώτη σειρὰ καθισμάτων, σταυροπόδι καὶ ἐπιδεικνύοντας ἀμεταχείριστες σόλες παπουτσιῶν. Διασύρεσαι ὁ ἴδιος ὅταν θεωρεῖς αὐτονόητο νὰ ἔχεις στραμμένα τὰ νῶτα σὲ ἀνθρώπους ποὺ κατέκτησαν τὴ διεθνή προβολή τους μὲ καταξιωμένο ἔργο καὶ σκληρὴ δοκιμασία τῶν ἱκανοτήτων τους.
2. Ὅποιοδήποτε ἀξίωμα στὸ ἐλλαδικὸ κρατίδιο, ἀκόμα καὶ τὸ ἀνώτατο, δὲν μπορεῖ νὰ ἱεραρχεῖται ἐθιμοτυπικὰ ὡς ὑπέρτερο τῆς οἰκουμενικῆς γιὰ τὸν Ἑλληνισμό εὐθύνης. Ὁ ἀνώτατος ἐλλαδικὸς ἄρχων πρέπει νὰ εἶναι ἐθιμοτυπικὰ ὑπόχρεως νὰ ὑποδέχεται τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη σὲ κάθε ἐκδήλωση μέσα στὰ ὅρια τῆς κρατικῆς Ἑλλάδας. Καὶ φυσικὰ νὰ προηγοῦνται σὲ ἔγκαιρη προσέλευση οἱ διορισμένοι μικρομεσαῖοι τῆς ἐξουσίας. (Στὴν πανηγυρικὴ λειτουργία τῶν προκαθημένων ὄλων τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὴν Πάτμο, οἱ ξένοι προσκεκλημένοι βρίσκονταν στίς θέσεις τους στίς

έννεα ἀκριβῶς τὸ πρωὶ — ὁ ὑφυπουργὸς Περιβάλλοντος τῆς κυβέρνησης τῶν ΗΠΑ, ὁ τοῦρκος ἀντιπρόεδρος τοῦ κόμματος τῆς κυρίας Τσιλέρ, ὁ ἀγγλικανὸς ἐπίσκοπος Λονδίνου, δυὸ καρδινάλιοι, διεθνεῖς προσωπικότητες ἐπιστημῶν τοῦ περιβάλλοντος. Ἐννεα καὶ τέταρτο προσῆλθαν οἱ πατριάρχες καὶ ἀρχιεπίσκοποι τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου. Μὲ καθυστέρηση δύο ὀλόκληρων ὥρῶν —στὶς ἔντεκα καὶ εἴκοσι— κατέφθασε ἀνέμελο καὶ περιχαρὲς τὸ πρῶτο κλιμάκιο τῶν λαϊκότερων στελεχῶν τοῦ κυβερνῶντος σήμερα κόμματος. Καὶ στὶς δώδεκα παρὰ δέκα —τῇ στιγμῇ τοῦ κορυφώματος τῆς εὐχαριστιακῆς ἀναφορᾶς— οἱ ἦχοι τῆς μπάντας κάλυψαν ἀνευδοίαστα τὴν πατριαρχικὴ ἱερουργία γιὰ νὰ δοξάσουν τὴν εἴσοδο τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Φρονῶ ταπεινῶς ὅτι αὐτὸ εἶναι πρωτόκολλο ἔσχατου ἐπαρχιωτισμοῦ καὶ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ.)

3. Στὴν ἴδια ἀναθεώρηση τοῦ ἐθιμοτυπικοῦ πρωτοκόλλου ἅς μνημονευθεῖ καὶ μιὰ λεπτομέρεια, ἀφοῦ οὔτε καὶ αὐτὴ δὲν εἶναι σήμερα αὐτονόητη: Ὅσο ἡ συζυγικὴ σχέση μὲ τὸν πρωθυπουργὸ συνιστᾶ στὴν ἐλλαδικὴ ἐπικράτεια ἀνώτατο πολιτικὸ ἀξίωμα, πρέπει νὰ ὑπενθυμίζεται στὴν ἐκάστοτε σύνευνον τοῦ πρωθυπουργοῦ μιὰ ἐπιπλέον ὑποχρέωσή της: Ὅταν τιμᾶται μὲ πρωτοκαθεδρία σὲ ἐπιστημονικὸ συνέδριο, καλὸ θὰ ἦταν νὰ μὴ μασάει τσίκλα καὶ νὰ μὴ χρησιμοποιεῖ ἐν μέσῃ συνεδρία τὸ κινητὸ τῆς τηλέφωνο κατ' ἐξακολούθησιν.
4. Δὲν ξέρω πῶς θὰ μποροῦσε ἓνας κώδικας συμπεριφορᾶς νὰ ὑποχρεώνει σὲ παραίτηση κάθε ὑπεύθυνου γιὰ πρωτοβουλίες κατάφωρης ἀσέβειας καὶ βεβήλωσης ἱερῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων. Γιὰ τὴν καταληκτικὴ ἐκδήλωση στὴν Πάτμο ἀνατέθηκε «ἐλεύθερη ἀπόδοση-δραματικὴ ἀνασύνθεση» τοῦ βιβλικοῦ κειμένου τῆς Ἀποκάλυψης σὲ διακεκριμένο καὶ ἀξιότατο ποιητὴ, ἀλλὰ ποιητὴ ποὺ τυχαίνει νὰ εἶναι ἄσχετος μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι βρέθηκαν πατριάρχες καὶ ἀρχιεπίσκοποι μπροστὰ σὲ μιὰν ἀθεϊστικὴ διασκευὴ τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, μεταλλαγμένου σὲ μηδενιστικὸ ποιητικὸ μανιφέστο. Ἦταν σὰν νὰ γιορτάζαμε

ἐπέτειο τῆς γέννησης τοῦ Μάρξ, καὶ ἡ «ἐλεύθερη ἀπόδοση-
δραματικὴ ἀνασύνθεση» κάποιων μαρξικῶν κειμένων νὰ εἶχε
ἀνατεθεῖ σὲ ἀκροδεξιὸ ὑπέρμαχο τῆς καπιταλιστικῆς
οἰκονομίας.

Ἡ Ἑλλάδα αὐτοκτονεῖ, ψυχρὰ καὶ προμελετημένα. Τουλάχιστον
ἄς θεσμοθετήσουμε ἓνα πρωτόκολλο συμπεριφορᾶς ποὺ νὰ
βοηθήσει ὥστε νὰ ἔχουμε τέλη ἀνεπαίσχυντα. Νὰ μὴ σβήσει
ἱστορικὰ τὸ πανάρχαιο γένος τῶν Ἑλλήνων μέσα στοὺς γέλωτες
καὶ στοὺς καγχασμοὺς τῆς ὑψηλίου.

4.10.1995

Πρόταση γιὰ πρόεδρο Δημοκρατίας

ΠΡΟΕΔΡΟΛΟΓΙΑ; Ναί, τίμια καὶ ἀπροσχημάτιστα. Γιατὶ εἶναι ἡ
πρώτη φορὰ ποὺ μποροῦν νὰ συζητηθοῦν κριτήρια ἐπιλογῆς
προέδρου τῆς Δημοκρατίας.

Οἱ στενὲς κομματικὲς σκοπιμότητες ἔχουν ἐκ τῶν πραγμάτων
ἀποκλεισθεῖ, οἱ συγκυρίες δὲν ἐπιτρέπουν κομματικὴ
ἐκμετάλλευση τῆς προεδρικῆς ἐκλογῆς. Τὸ ἐνδεχόμενο πρόωρων
ἐκλογῶν εἶναι γιὰ ὅλους ἀπειλή, οἱ πολιτικοὶ μας ὑποχρεώνονται
σὲ συναινετικὲς συγκλίσεις. Ἔτσι, ἡ ἐκλογὴ προέδρου τῆς
Δημοκρατίας ἀπὸ τὴν παρούσα Βουλὴ παρέχει στὰ κόμματα
μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξουν μὲ τὸ ἀζημίωτο ἐντυπωσιακὴ
φιλοπατρία, νὰ καυχηθοῦν γιὰ κριτήρια ποιοτικῶν ἀξιολογήσεων.

Ἄν καὶ μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ἀποδειχθοῦν οἱ πολιτικοὶ μας
ἀνίκανοι γιὰ ποιοτικὲς ἐκτιμήσεις, κανένα ἐλαφρυντικὸ δὲν θὰ
ἀναστέλλει πιά τὴν ἀνυποληψία τους. Ἄν συμπέσουν σὲ κάποιο
ἀπὸ τὰ ἤδη συζητούμενα κλασικὰ δείγματα μετριότητος, θὰ ἔχουν
οἱ ἴδιοι ἀχρηστέψει κάθε ἄλλοθι.

Τὸ συνταγματικὸ ἀσέλγημα τοῦ 1985 ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸν πρόεδρο

τῆς Δημοκρατίας κάθε πολιτικὸ ρόλο. Παραμένει ὡστόσο «βιτρίνα» τῆς χώρας στὶς διεθνεῖς σχέσεις. Ποῦ σημαίνει: Ὁ ρόλος του εἶναι πιά συνάρτηση μόνο τῆς προσωπικότητάς του. Ζητᾶμε προσωπικότητα ἱκανὴ νὰ ἐμπνεύσει, μὲ τὴν παρουσία της καὶ μόνο, ἐκτίμηση καὶ σεβασμό, νὰ ἐπιβληθεῖ, νὰ ἐντυπωσιάσει.

Προσωπικότητα ἔκτακτου κύρους. Ἄλλὰ μὲ κριτήρια ἐγκυρότητας ἱκανὰ νὰ λειτουργήσουν στὴ ζούγκλα τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς. Ὅχι μὲ ἐκτιμήσεις τῆς ἐπαρχιώτικης πολιτικῆς μας κουζίνας. Δὲν ἀρκοῦν οἱ ἐσωτερικῆς κατανάλωσης μυθοποιήσεις, οὔτε οἱ περγαμηνῆς ἐντόπιας εὐπρεποῦς σταδιοδρομίας. Χρειαζόμαστε μέγεθος καταξιωμένο στὸν διεθνή στίβο, ἢ μὲ τεκμηριωμένα ἐχέγγυα διεθνοῦς καταξίωσης.

Ἄφοῦ τὸ Σύνταγμα καθιερώνει πρόεδρο «βιτρίνας», ἄς σκεφθοῦμε σοβαρὰ τὰ φορμαλιστικὰ τουλάχιστον κριτήρια ποῦ θὰ καταστήσουν τὴ «βιτρίνα» ἐπιβλητικὴ καὶ ἀποδοτικὴ. Νεότητα, πρῶτο προσόν. Τόσο γιὰ τὸν κόπο ποῦ ἀπαιτεῖ ἢ ἀνάληψη ἐνεργητικῆς πρωτοβουλίας στὶς διεθνεῖς ἐπαφές, ὅσο καὶ γιὰ τὴ «φρεσκάδα» τῆς ἐνημέρωσης καὶ τῆς νοο-τροπίας. Ἐντυπωσιακὴ γλωσσομάθεια, σίγουρα, ταλέντο ἐκφραστικῆς εὐχέρειας. Ἀκόμα: ἐπιβλητικὴ εὐρυμάθεια, ἄκρα αἰσθητικὴ καλλιέργεια καὶ εὐαισθησία, ἄνεση συμπεριφορᾶς, παγιωμένους ἔθισμούς ἀπλότητας στὶς δημόσιες ἐμφανίσεις.

Πολιτικὰ ἔμπειρος ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ναί, ἀλλὰ ὄχι μὲ ἐμπειρία τῆς κακομοίρικης ἐσωτερικῆς μας πολιτικῆς. Ἐμπειρος τῆς διπλωματίας, μὲ γόνιμη τριβὴ στὰ διεθνῆ περιβάλλοντα. Καὶ κυρίως: φορέας ὄχι αὐτονόητης καὶ τυπικῆς, ἀλλὰ κατακτημένης συνειδητῆς ἐλληνικότητας. Δὲν εἶναι συμπτωματικὴ καταγωγὴ οὔτε κενὴ προγονολατρικὴ καύχηση τὸ ἐλληνικὸ ὄνομα. Εἶναι — καὶ ἦταν πάντοτε — ἄθλημα καὶ κατάκτηση. Τουλάχιστον ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας ἄς εἶναι ἀποτοξινωμένος ἀπὸ τὴ λοιμικὴ τῆς μειονεξίας ἀπέναντι στοὺς νεόκοπους ἰσχυροὺς τοῦ διεθνοῦς στίβου σήμερα. Σηκώνει βέβαια στοὺς ὤμους του τὴ χρεοκοπία ἐνὸς εὐτελισμένου κρατιδίου, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὸ βάρος μιᾶς ἀρχοντιᾶς πολιτισμοῦ μὲ πανανθρώπινη ἐμβέλεια καὶ ἐνεργὸ ἰσχύ. Ἐκπροσωπεῖ, ὅσο κι ἂν μοιάζει ἀπλῶς ἡχηρό, μιὰ

πολιτιστική υπερδύναμη.

Δημόσιες σχέσεις, γιατί όχι; Από την προσωπικότητα του προέδρου εξαρτάται να τις καταστήσει καταλύτη συναρπαστικής δυναμικής στην εξωτερική μας πολιτική. Άρκει, με την παρουσία του και μόνο, να υπονομεύσει και να αναιρέσει την παγιωμένη στη διεθνή κοινή γνώμη πεποίθηση ότι: «Άλλο πράγμα οί ένδοξοι αρχαίοι σας πρόγονοι, και άλλο έσεεις τὰ σημερινὰ βλαχαδερά». Ναι, έχουμε εύτελιστεί, πιθηκίζουμε τὸν καταναλωτικό άμοραλισμό και τὴ νεοφιλελεύθερη βαρβαρότητα, όμως, παρ' όλα αυτά, κάποια μαγιά από μᾶς, ὅπως πάντοτε μέσα στους αιώνες, εξακολουθεῖ να κομίζει πρόταση πολιτισμοῦ ποὺ ενδιαφέρει πανανθρώπινα.

Γλιστράς στη θεωρία, θὰ μοῦ καταλογίσει ὁ ἀναγνώστης. Όχι, σκισάρω μιὰν ἀνθρώπινη ποιότητα ποὺ πιστεύω ὅτι ὑπάρχει μέσα στην ἑλληνική κοινωνία.

Σκεφθεῖτε στὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἕναν νέο ἄνθρωπο, ἔμπειρο ἤδη διπλωμάτη, με τεκμηριωμένη προσφορὰ σὲ καίριες διπλωματικές θέσεις. Μὲ τέτοια ἐπίγνωση ἑλληνικότητας και εὐθύνης, ποὺ να μὴν ἔχει διστάσει να παραιτηθεῖ και να ιδιωτεύσει, γιὰ να μὴ συμπράξει με τὴ μυωπική καιροσκοπία τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς. Χαρισματικῆς εὐφυΐας, ἀφομοιωμένης ἀξιοπρέπειας, οὐσιαστικῆς καλλιέργειας. Μὲ βιωματική οἰκείωση τῶν δυτικῶν προδιαγραφῶν τοῦ διεθνοῦς πολιτικοῦ παιγνίου, ἀλλὰ και με τὴν ἄνεση τῆς βεβαιότητας ὅτι ἡ ἔθνική μας ἐπιβίωση κρίνεται, πρὶν ἀπὸ ὅλα, στην ἐπίγνωση τῆς πολιτιστικῆς μας πρότασης.

Μᾶς ζητοῦν εὐθύνες: «Όσοι ἔχετε δημόσιο λόγο, γιατί σιωπᾶτε; Ποιόν θὰ προτείνετε γιὰ πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας;»

Εἶπα τὴν πρότασή μου. Σχεδὸν ἐπώνυμα.

11.1.1995

Ἄποιος κλῆρος

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΗΜΑΙΝΕΙ: ἡ ἀνθρώπινη ποιότητα σὲ διωγμό. Στούς θώκους οἱ μετριότητες, κυρίαρχοι οἱ σπιθαμιαῖοι τῶν συμφερόντων. Ἡ καλλιέργεια, τὸ ταλέντο, ἡ φαντασία, ἡ δημιουργικότητα παραγκωνίζονται συστηματικὰ καὶ ἀγνοοῦνται. Στὸ προσκήνιο τῆς δημοσιότητας οἱ φανφαρόνοι τῆς ἐγωτικῆς μικρόνοιας, ἡ εὐτέλεια τῆς ὅποιας καμαρίλας.

Κρίση καθολικῆ, ἡ ἀνθρώπινη ποιότητα σὲ διωγμό. Παντοῦ. Στὴν πολιτικῆ, στὰ μέσα ἐνημέρωσης, στὴν ἐκπαίδευση. Ἀκόμα καὶ στὰ λεγόμενα «πνευματικὰ» ἱδρύματα. Ἀκόμα καὶ στὴν ἐκκλησιαστικῆ διοίκηση.

Τέσσερις καινούργιοι μητροπολίτες, οἱ πρόσφατοι ἐκλεκτοὶ τῆς ἐλλαδικῆς ἱεραρχίας. Τὸ εὐρὸ κοινό, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνεργὰ μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, δὲν ἔχουν στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀξιολογήσουν τὴν ἐκλογή: Ποιοὶ προτιμήθηκαν καὶ γιατί, ποιοὶ ἀποκλείστηκαν, ποιοὶ ἀγνοήθηκαν. Δημοσιογραφικὴ πληροφόρηση δὲν ὑπάρχει — «Ποιὸς ἐνδιαφέρεται τώρα γιὰ τοὺς παπάδες!». Μόνο ὅσοι τυχαίνει νὰ γνωρίζουν πρόσωπα καὶ καταστάσεις ὀδυνῶνται. Γιὰ τὸν διωγμὸ τῆς ἀνθρώπινης ποιότητας ἀκόμα καὶ μέσα στὴν ἐκκλησιαστικῆ διοίκηση.

Ἀπόγνωση. Δὲν εἶναι μόνο ὁ εὐτελισμὸς τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς, δὲν εἶναι ἡ τυραννικὴ ὀλιγαρχία τῶν συνδικαλιστῶν, ἡ ὑπερεξουσία τῶν μεγαλοεργολάβων, ὁ ἐκχυδαϊσμὸς τῆς τηλεόρασης, ἡ διάλυση τῆς παιδείας, ἡ ἐξαχρείωση τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Εἶναι καθολικὰ τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ποὺ παρακμάζει, τὸ ἀνθρωπολογικὸ μας κύτταρο ποὺ ἀποσυντίθεται. Τὸ φανερώνει ἡ κρίση στὴν ἐκκλησιαστικῆ διοίκηση.

Ποιμένες τῶν πιστῶν οἱ κραυγαλέες ἀσημαντότητες, οἱ ἀνύπαρκτοι καὶ παραγκωνισμένοι οἱ ἀληθινὰ χαρισματοῦχοι, τὰ ἡγετικὰ ἀναστήματα, ἡ ποιότητα τῆς αὐταπάρνησης, τῆς δημιουργικῆς προσφορᾶς. Τρέμει τὴν ποιότητα ἢ μετριότητα τῶν

ἐκλεκτόρων, ἀμύνεται ἀναπαράγοντας μέτρα εὐτέλειας. Ποιάν ἰσχυρότερη ἀπόδειξη νὰ φέρει κανεῖς; Γιὰ εἴκοσι πέντε ὀλόκληρα χρόνια ἡ ἑλλαδικὴ ἱεραρχία εἶχε καθηλώσει σὲ θέση βοηθοῦ ἐπισκόπου τὸν Ἀλβανίας Ἀναστάσιο — πανεπιστημιακὸ καθηγητὴ, ἀκαδημαϊκὸ, πρωτεργάτη τῆς ὀρθόδοξης ἱεραποστολῆς, μὲ κύρος μοναδικὸ στὸν διεθνή χῶρο. Δὲν τὸν ἔκριναν ἱκανὸ γιὰ μητροπολίτη οὔτε τῆς ἐλάχιστης ἑλλαδικῆς ἐπαρχίας. Καὶ μόνο χάρις στὴν ἐπιλογή του ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποδείχεται σήμερα ὁ Ἀναστάσιος κορυφαία ἡγετικὴ προσωπικότητα τοῦ βαλκανικοῦ χώρου.

Εἴκοσι ὀκτὼ χρόνια παραμένει σὲ ἀχρησία τιτουλάριος ὁ Βρεσθένης Δημήτριος — πανεπιστημιακὸς ἐπίσης καθηγητὴς καταξιωμένος στὸ Χάρβαρντ, ἀπὸ τὶς ἰδιοφυέστερες φυσιογνωμίες ποὺ φόρεσαν μὲ αὐταπάρνηση τὸ ράσο. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀρνήθηκε τὴν ἐκλογή του σὲ μητροπολίτη Ἀττικῆς στὰ χρόνια τῆς δικτατορίας. Ἀναφέρθηκε τὶς προάλλες ὡς ὑποψήφιος γιὰ τὴ μητρόπολη Νικαίας. Ἀλλὰ φυσικὰ προτιμήθηκε ὁ σπιθαμιαῖος τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς καμαρίλας.

Ἐπιπλέον παραδείγματα; Ἀπὸ τοὺς πιὸ συναρπαστικοὺς καὶ πολυδιαβασμένους ἀπὸ τὴ νεολαία θεολογικοὺς συγγραφεῖς τῆς τελευταίας δεκαετίας ὁ ἀρχιμανδρίτης Φιλόθεος Φάρος, ἐπίσης μὲ τίτλους πανεπιστημιακοῦ δασκάλου καὶ μάλιστα στὸν κλάδο τῆς ψυχολογίας, γνωστὸς καὶ δυναμικὰ παρῶν στὸ κοινωνικὸ μας γίγνεσθαι. Οὔτε συζητήθηκε ποτὲ ἢ προτάθηκε γιὰ θέση ἐπισκόπου. Τὸν ἔχει αὐτονόητα ἀποκλείσει ἡ σκυβαλικὴ μετριότητα ποὺ ἐπιπλέει σὲ κάθε ἐπισκοπικὴ ἐκλογή.

Σὲ διωγμὸ ἢ ποιότητα. Ποιοὶ ποιμένες νὰ στηρίξουν τὶς συνειδήσεις μέσα στὸν ἐφιάλτη τῆς γενικῆς κατάρρευσης; Χρυσοφορεμένα βλαχαδερά, ἀγράμματοι, μύωπες, μικρονοϊκοί, διαχειρίζονται ἀνυποψίαστοι μέτρα ζωῆς καὶ πανανθρώπινης ἐλπίδας σαρκωμένα σὲ ἓναν ἰλιγγιώδη πολιτισμὸ τέχνης καὶ ἐκφραστικῆς. Οὔτε καταλαβαίνουν ποιό λειτούργημα τοὺς ἀνατέθηκε νὰ λειτουργήσουν. Ἀνοίγουν τὸ στόμα τους καὶ

ἀνατριχιάζεις ἀπὸ τὶς παιδαριωδίες, τὴν κενολογία, τὶς ἠθικιστικὲς ἀφέλειες. Ὁ εὐτελισμὸς καὶ αὐτοῦ πιά τοῦ χώρου εἶναι ποὺ ἀπελπίζει καθολικὰ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων. Λένε: ἡ Ἐκκλησία. Καὶ ἐννοοῦν τὴν ὁμάδα τῶν συσπειρωμένων συμφερόντων ποὺ θὰ προλάβει νὰ ἰδιοποιηθεῖ τοὺς νομικοὺς τίτλους ἐκπροσώπησης τοῦ θεσμοῦ. Δὲν ἔχουν κὰν τὴν εὐφυΐα νὰ ἐκπροσωποῦνται μὲ στοιχειώδη αἰσθητικὴ καὶ ἀξιοπρέπεια. Περιφέρουν ἀπὸ κανάλι σὲ κανάλι μιὰν ἀποκρουστικὴ εἰκόνα παρακμιακῆς παχυσαρκίας καὶ φανατισμένης ἀμβλύνοιας, ποὺ καταθέτει, ὑποτίθεται, τὴν «ἐπίσημη» ἄποψη τῆς «Ἐκκλησίας» γιὰ τοὺς σκυλοκαβγάδες νομῆς τῆς ἐξουσίας. Καὶ στέλνουν τὴν ἀστυνομία νὰ ἀντιπαλέψει τὴν ἄλλη ψυχοπαθολογικὴ μικρόνοια, τὴ σέκτα τῶν εὐσεβιστῶν, στὶς τριόδους τῆς Λάρισας καὶ τῆς Κηφισιάς. Δίχως τὰ ρόπαλα τῆς κρατικῆς ἐξουσίας οἱ ἴδιοι εἶναι ἀνύπαρκτοι.

Ὁ πόνος τοῦ Ἑλληνα δὲν εἶναι γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Ξέρει ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι σαγήνη μὲ σαπρὰ καὶ ἀγαθὰ, τὸ νεκρὸ φύραμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας ποὺ ὅμως μυστικὰ κυοφορεῖ τὴν ἐλάχιστη ζύμη τῆς ὄντως ζωῆς. Ὁ πόνος εἶναι γιὰ τὴ νέκρωση τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀλλοτρίωση τῆς ἱστορικῆς σάρκας τοῦ εὐ-αγγελίου τῆς ζωῆς.

Ὅσοι ψηλαφοῦν τὰ ζωτικὰ καὶ οὐσιώδη μέσα στὸν θάνατο τοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ καὶ τῆς παραφθορᾶς δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ παρηγόριες. Ὅταν βρεῖς τὸν «καλὸ μαργαρίτη», τὰ πουλᾶς ὅλα γιὰ νὰ τὸν κερδίσεις, ἔστω κρυμμένον στὴν κοπριά. Ὅμως ποιὰ γλώσσα θὰ μᾶς χειραγωγῆσει σὲ αὐτὴ τὴν εὕρεση, ποιὰ ποίηση, ποιὰ δραματολογία, ποιὸ μέλος, ποιὰ εἰκονογραφία, ὅταν ἡ ἑλληνικὴ σάρκα ποὺ ποδηγέτησε αἰῶνες τὴν πανανθρώπινη ἐλπίδα ἀφανίζεται σήμερον μέσα στὴν παρακμὴ;

1.2.1995

Ὁ ἀτομικισμὸς τῶν Ἑλλήνων

ΕΙΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΚΠΛΗΞΗ ή διαιώνιση τής ταυτότητας του ἑλληνικοῦ χαρακτήρα σὲ διαδρομὴ χιλιάδων χρόνων. Ὑπῆρξαν δημόσιοι ἄνδρες στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ποῦ, ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν μὲ τοὺς συμπολίτες τους καὶ γιὰ νὰ διασώσουν τὸ φιλόδοξο πείσμα τους, δὲν δίστασαν νὰ καταφύγουν στὸ στρατόπεδο ἀκόμα καὶ τῶν θανάσιμων ἐχθρῶν τῆς πατρίδας τους, τῶν Περσῶν. Δυόμισι χιλιάδες χρόνια μετὰ, Ἕλληνες πολιτικοὶ δὲν αὐτοεξορίζονται πιά σὲ ἐχθρικές χώρες, ἀλλὰ καὶ δὲν διστάζουν νὰ προσφέρουν καίρια διπλωματικά ὄπλα σὲ ἐπίβουλους γείτονες, μόνο γιὰ νὰ δικαιώσουν ἀτομικές πολιτικές ἐπιλογές τους. Ὅπως δὲν διστάζουν καὶ νὰ διχάσουν ἢ νὰ διαλύσουν τὸ κόμμα τους μόνο γιὰ νὰ μὴν παραδώσουν σὲ ἄλλον τὴν ἐξουσία.

Μᾶς καταλογίζουν συχνὰ ὅτι ὕστεροῦμε οἱ Ἕλληνες σὲ «ἐξατομίκευση», ὅτι συντηροῦμε ἀκόμα ἰσχυροὺς δεσμοὺς ὁμάδας, πρότυπα ὁμαδικοῦ βίου. Ὅτι γι' αὐτὸ ἀναστέλλεται στὴν Ἑλλάδα ὁ παραγωγικὸς συντονισμὸς, ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος, ἡ ὁμαλὴ λειτουργία τῶν θεσμῶν. Ἀλλὰ ὁ καταλογισμὸς αὐτὸς εἶναι τουλάχιστον ἐλλειπτικός. Σίγουρα δυσκολεύεται ὁ Ἕλληνας νὰ προσαρμοσθεῖ στὸ δυτικὸ πρότυπο τῆς «ἐξατομίκευσης»: νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἑτερότητα, νὰ λειτουργήσῃ σὰν ἀδιαφοροποίητη παραγωγικὴ μονάδα, σὰν ἀπρόσωπος φορέας δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων. Ὅμως δυσκολεύεται ἀπὸ ὑπερβολή, ὄχι ἀπὸ ἔλλειψη ἀτομικισμοῦ. Δὲν ἐνδιαφέρει τὸν Ἕλληνα ἡ προστασία ποὺ παρέχει ἡ ἀνωνυμία μέσα στὴν ὁμάδα, οὔτε ἡ συλλογικὴ ἀποτελεσματικότητά. Τὸν ἐνδιαφέρει αὐτὸς νὰ ξεχωρίζει καὶ νὰ διακρίνεται, τὸν ἐνδιαφέρουν καὶ οἱ «δικοί του» ἄνθρωποι ποὺ ὁ ἴδιος ἐπέλεξε νὰ τὸν περιστοιχίξουν.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια τώρα ὁ ἀτομικισμὸς παραμένει καίριο στοιχεῖο τῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς μας ταυτότητας. Ἰδίωμα ἀριστοκρατῶν ἴσως, γιὰτὶ μόνο ἔθισμοι εὐγενικῆς καταγωγῆς καὶ ποιοτικῆς ὑπεροχῆς θὰ μπορούσαν νὰ δικαιολογήσουν κάπως τὸν ἀνυπότακτο στὴν ἐξομοιωτικὴ ἰσοπέδωση χαρακτήρα τοῦ Ἕλληνα. Ἡ τὰ κατάλοιπα μιᾶς βαθιᾶς φιλοσοφικῆς καλλιέργειας ποὺ ἀναγνωρίζει στὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα τὸ κυρίως

κατόρθωμα τῆς ἐλευθερίας, ἀσυμβίβαστης μὲ συλλογικοὺς προκαθορισμοὺς καὶ μὲ τὴν ὑποταγὴν σὲ κανόνες.

Ναί, δὲν ἀποκλείεται καθόλου τὰ λεγόμενα ἔθνικά μας ἐλαττώματα νὰ εἶναι διεστραμμένες ἀρετές μας. Ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀπολύτως βέβαιο ὅτι κατὰ προτεραιότητα ἐκδηλώνουμε τὴν ὄψη τοῦ ἐλαττώματος, ὄχι τὴν ὄψη τῆς ἀρετῆς αὐτῶν τῶν ἔθνικῶν μας ιδιωμάτων. Ἰδιαίτερα σὲ περιόδους ἔκπτωσης καὶ παρακμῆς. Τότε ὁ ἐγωκεντρικὸς ἀτομικισμὸς μας ἀπογυμνώνεται ἀπὸ κάθε συνειρμὸ «εὐγένειας ποὺ ὑποχρεώνει». Ἐκδηλώνεται μὲ βλαχαδερὴ ἔπαρση, μικρονοϊκὴ κομπορημοσύνη, εὐτελισμένη ἐξουσιολαγνεία. Βασανίζει καὶ ἀποσυνθέτει ὁ ἐγωκεντρισμὸς τὸ κοινωνικὸ μας σῶμα, ἀχρηστεύει τόσο τοὺς μέτριους ὅσο καὶ τοὺς «χαρισματικοὺς» ἡγέτες. Θυσιάζονται τὰ πάντα, ἀκόμα καὶ ἡ ἐπιβίωση τῆς πατρίδας, ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν πολιτῶν, ἡ εὐημερία τοῦ κράτους, ὅλα, στὸν βωμὸ τῆς ἀκόρεστης ἐγωπάθειας.

Σὲ τέτοιες περιόδους ἔκπτωσης καὶ παρακμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ διάστροφος ἀτομικισμὸς κάποιων ἡγετῶν δὲν εἶναι σύμπτωμα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ γενικὴ κοινωνικὴ καθίζηση. Ἀντίθετα, τρέφεται ὁ ἐγωκεντρισμὸς τῶν μετριοτήτων ἢ καὶ τῶν ὀποιων «χαρισματικῶν» ἀπὸ τὴ δίψα τῶν πολλῶν νὰ δικαιωθεῖ σὲ ἐξέχοντα σύμβολα ὁ κυρίαρχος ἀτομικισμὸς. Ἔτσι πλειοψηφοῦν στίς προτιμήσεις τῶν πολιτῶν ἄνθρωποι ποὺ προκλητικὰ περιφρονοῦν τὰ κοινὰ θέσμια, ἐπιδείχνονται ἀνυπότακτοι στὸ κοινωνικὸ αἰσθητήριό τῆς αἰδημοσύνης, μεταστρέφουν σὲ ἡγετικὸ προσὸν τὴν κραυγαλέα μετριοτήτα, ἀνικανότητα καὶ ἀποτυχία. Κερδίζουν σήμερα πρωτεῖα τηλεοπτικῆς ἐπιτυχίας λαϊκότροποι εὐτελεῖς αὐτάρεσκης μικρόνοιας, ἀνίκανοι νὰ ἀρθρώσουν φράση χωρὶς τὸ «ἐγὼ» νὰ παρεμβάλλεται σὲ κάθε δύο λέξεις.

Ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητα ψυχαναλυτῶν καὶ ψυχιάτρων νὰ μᾶς ἐξηγήσουν κάποτε γιατί ὁ ἐγωκεντρικὸς ἀτομικισμὸς τῶν Ἑλλήνων συνοδεύεται κατὰ κανόνα καὶ ἀπὸ ἀδυσώπητη φορὰ αὐτοκαταστροφῆς. Ὅσο παλεύουν οἱ ἐγωπαθεῖς ἡγέτες μας γιὰ καταξίωση καὶ ἐπιβολή, ἄλλο τόσο ἢ καὶ περισσότερο ὑπονομεύουν οἱ ἴδιοι συστηματικὰ τὸν στόχο τους. Δὲν φροντίζουν κὰν νὰ ὑποκριθοῦν, νὰ κρύψουν τὶς πομπές τους, ἢ νὰ δικαιώσουν

τὴν ἐξουσιολαγνεία τους παράγοντας ἔργο. Σὰν νὰ μὴν ξέρουν νὰ φιλοδοξήσουν τὰ καίρια καὶ οὐσιώδη τῆς ἐπιτυχίας, ἀναλίσκονται στὴν ἀπόλαυση παιδαριωδῶν ἱκανοποιήσεων ποὺ προσφέρει ἡ ἐξουσία. Ὅλη τους ἡ ἔγνοια εἶναι νὰ ὑπερτερήσουν στὶς καθημερινὲς μικροδιαμάχες ποὺ ἀναπαράγει συνεχῶς τὸ ἐπαγγελματικὸ τους συνάφι. Ὅχι νὰ δημιουργήσουν, ὄχι νὰ ἀφήσουν τὸ ὄνομά τους στὴν Ἱστορία.

Ἄραγε τί πρέπει νὰ παρεμβληθεῖ γιὰ νὰ μεταστραφεῖ ἡ μιζέρια τοῦ ἀτομικισμοῦ τῶν Ἑλλήνων σὲ ἀρετὴ καὶ ἀρχοντιὰ προσωπικῆς ἐτερότητας, ἐλευθερίας καὶ δημιουργίας;

8.11.1995

Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς λέει: χειροπέδες

ΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΓΙΟΥ στὰ μεσάνυχτα. Σβήνουν τὰ φῶτα, τὰ παράθυρα ἀνοιχτὰ νὰ φύγει ὁ παλιὸς ὁ χρόνος. Εὐχές, δῶρα, συγκίνηση μιᾶς ἀκόμα καμπῆς στὴ ροὴ τοῦ μετρημένου μας βίου.

Καινούργια χρονιά. Τὸ συμβατικὸ ὀρόσημο διεγείρει τὸν ρομαντισμὸ τῶν αἰσθημάτων. Ὅλη ἡ δίψα τῆς ζωῆς, οἱ ἐλπίδες, τὸ σπαρτάρισμα τῆς ἐπιθυμίας, ἐκεῖ: στὸ καβαντζάρισμα τῆς συμβατικῆς χρονολόγησης.

Εἶναι ἀπὸ τίς γόνιμες αἰσθηματικὲς ἐξάρσεις. Ἡ ἐπίγνωση τῆς καμπῆς ἐπιτρέπει τὴν κριτικὴ ἀναδρομὴ στὸ παρελθόν, ἐπανεξέταση πορείας, ἀποφάσεις συνεπέστερης ἐγρήγορης γιὰ τὸ μέλλον. Βέβαια, εὐκολύνει καὶ τὴν ἄκριτη ἐκμετάλλευση τοῦ ρομαντισμοῦ τῶν αἰσθημάτων, τὴν ἐπένδυση ἐλπίδων στὴν τυχειότητα, τὴ ρητορεία τοῦ λαϊκισμοῦ τῶν ὑποσχέσεων.

Ἡ συνύφανση τῆς ζωῆς μας μὲ τὸν χρόνο —ἐπώδυνο ὑπαρκτικὸ μας πρόβλημα— βρίσκει παρήγορη ἀναψυχὴ στὸν γιορτασμὸ τῆς ἀριθμούμενης ροῆς τῶν γιγνομένων. Ἡ φτηνὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἀναψυχῆς δὲν ἐξαντλεῖται στὴν ἐμπορευματοποιημένη «ψυχαγωγία» τῶν ἡμερῶν, οὔτε στὴ ρητορικὴ εὐφορία τῶν

πολιτικῶν διαγγελμάτων. Τελευταῖα ἐμφανίζεται ἡ ἀπαίτηση νὰ καθυποταγῆ ἡ σύνολη καθημερινότητά μας στὴν προβληματικὴ τοῦ χρονικοῦ καὶ τοῦ ἐπίκαιρου. Νὰ ἀρθρωθεῖ τὸ κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ γίγνεσθαι μὲ κριτήρια χρονικῶν ἀξιολογήσεων: τὰ κριτήρια τοῦ σύγχρονου ἢ τοῦ παρωχημένου. Μιλῶ γιὰ τὴν πολιτικὴ συνθηματολογία τοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ».

Ἡ λέξη διεγείρει τὸ συλλογικὸ αἶσθημα στὴν καθημερινὴ πιά βίωση μιᾶς παρατεινόμενης Πρωτοχρονιάς. Καλούμαστε νὰ προσαρμοστοῦμε σὲ κάποιο εἶδος ἀπεριόριστα διαστελλόμενου καινούργιου χρόνου, σὲ μιὰ χρονικότητα ἀποτοξινωμένη ἀπὸ τὴ φθαρτικὴ καὶ ἀντιδραστικὴ παλαιότητα θεσμῶν, δομῶν, νοοτροπίας, μεθόδων.

Λέξη νεφελώδης ὁ «ἐκσυγχρονισμός», ψευδαισθητικὴ, ὑποτάσσει στὴν προτεραιότητα τοῦ χρονικοῦ καὶ τοῦ ἐπίκαιρου τὰ καίρια τῆς ἀνθρώπινης εὐθύνης, τῆς πείρας, τῆς ὠριμότητας. Δὲν ἐνδιαφέρει ἂν κάτι λειτουργεῖ καὶ ἀποδίδει, ἐνδιαφέρει ἂν εἶναι σύγχρονο ἢ παλιό. Οὔτε ἐξετάζεται γιὰτί κάποιοι θεσμοὶ ποτὲ δὲν λειτούργησαν, ἀφοῦ ἦσαν μεταπρατικὰ εἰσαγμένοι, στεῖρος πιθηκισμὸς τοῦ κάποτε «σύγχρονου» ποὺ ὅμως ὑπηρετοῦσε ἄλλες ἀνάγκες, ἀλλότριες νοοτροπίες. Λέξη ψευδαισθητικὴ ὁ «ἐκσυγχρονισμός», παρακάμπτει τὶς πραγματικὲς ἀνάγκες, τὶς αἰτίες τῶν δυσλειτουργιῶν, ἀκόμα καὶ τὴ διασάφηση τῆς ὅποιας πρότασης θὰ μπορούσε νὰ κομίζει. Γιὰ νὰ ἀρθρωθεῖ σὰν διαφοροποιημένος «πολιτικὸς» λόγος, ζητάει ἐρείσματα σὲ ψευδοπολώσεις, σὲ φενακισμοὺς ἀντιθέσεων, σὲ μανιχαϊστικὲς ἀντιπαραθέσεις.

Ἔτσι, ἡ Ἑλλάδα καλεῖται σήμερα νὰ πιστέψει στὸν «ἐκσυγχρονισμό», ὅπως πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια συνεγειρόταν νὰ πιστέψει στὴν «ἀλλαγὴ». Τότε, μὲ βάνουση καπηλεία τῆς ἱερότητας τῶν ὀραμάτων τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τώρα, μὲ καμουφλαρισμένο τὸν κυνισμό τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ. Τότε, ὅποιος δὲν προσκυνοῦσε τὸ εἶδωλο τῆς συλλογικῆς ἑξαρσης ἦταν «συντηρητικὸς», ἀντίπαλος τῆς «προόδου». Τώρα, ὅποιος δὲν λατρεύει τὸν χρυσὸ μύσχο τοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ» εἶναι, σκέτα καὶ ἀπερίφραστα, φασίστας.

«Ἐκσυγχρονισμός» καὶ «ἀλλαγὴ», ἴδια ἐπένδυση δίψας ἐλπίδων στὴ δημεγερευτικὴ μυθοποίηση τῆς χρονικότητος, τοῦ «ἔδῳ καὶ τώρα». Ἡ μυθοποίηση ποντάρει στὴν ἀπελπισία τοῦ Νεοέλληνα, στὴν κατάπικρη ἀπόγνωση ἀπὸ τὸ κράτος του, τοὺς θεσμούς, τὶς ἀνίκανες ἡγεσίες. Ὅμως ἡ ψευδαισθητικὴ συνθηματολογία δημεγεύροντας τὴν ἀπόγνωση γεννάει ἡροστράτειους «κοινωνικοὺς μετασχηματισμοὺς». Σὰν τὸν βασανιστικὸ ἐφιάλτη τῆς κοινωνικῆς ἀποσύνθεσης ποὺ θεσμοποιήθηκε στὴ δεκαετία τοῦ '80.

Ποιὸν καινούριο ἐφιάλτη κυοφορεῖ τώρα τὸ παραισθησιογόνον τοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ»; Ἡ λογικὴ τῶν νεοφιλελεύθερων γιάπηδων ποὺ τὸν ὑπερασπίζονται φανατισμένα προβάλλει μόνον μανιχαϊστικὲς ἀντιθέσεις: Ἀντίπαλος τοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ» ὁ «ἔθνικισμός», ἐμπόδιο στὴ μὲ κάθε θυσία προσαρμογὴ σὲ σημερινὲς ἀπαιτήσεις τῆς διεθνοποιημένης «οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς» — φάντασμα ποὺ θέλει νὰ κατασπιλῶσει κάθε αἴσθησι πατρίδας καὶ πολιτιστικῆς ἰδιαιτερότητος. Ἄλλος ἀντίπαλος: ἡ «ἀντι-υλιστικὴ ἀναθεώρηση», ἡ ἀντίστασις τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας στὸν νεοκυνισμὸ τοῦ αἰσθησιακοῦ καταναλωτισμοῦ. Ἀκόμα: «ἡ ἀπόρριψις τοῦ Διαφωτισμοῦ», ἔστω κι ἂν προηγήθηκαν σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόρριψις ὁ Adorno, ὁ Horkheimer. Ἀκόμα: «μιὰ ρητορικὴ τῆς παρακμῆς», δηλαδὴ κάθε τόλμημα κριτικοῦ λόγου.

«Ἡ παράδοσις λέει: ἡ νύφη στὰ λευκὰ» — ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο βγαίνει μιὰ μαυροντυμένη κοπέλα. «Ἡ παράδοσις λέει: χρήσιμα δῶρα» — ἡ κοπέλα ὑψώνει ἀστραφτερὲς χειροπέδες. Ἡ εἰκόνα κατακλύζει τὰ τηλεοπτικὰ κανάλια, ἔγινε ἀφίσα στοὺς δρόμους. Χειροπέδες, τὸ σύμβολο τοῦ νεοκυνισμοῦ. Οὔτε ἄγνα ἀντίδρασις. Γιὰ τοὺς «ἐκσυγχρονιστὲς» ἀντίπαλος εἶναι ἡ Παράδοσις, ὄχι ἡ κτηνώδης δουλεία, ὄχι οἱ χειροπέδες. Ἀντίπαλο εἶναι τὸ φάντασμα τῶν «ἔθνικιστῶν», ὄχι ἡ ὑπάνθρωπη χυδαιότητα τοῦ σεξουαλικοῦ λόγου ποὺ ἀξιώνει ἀπόλυτη κοινωνικὴ ἐπιβολή. Κλίξ, Μάξ, Ντίβα, Μαστοράκης, Κωστόπουλος, Μυλωνὰς — ὁ «ἐκσυγχρονισμός» ἀρχίζει βάζοντας ἕναν ἀηδιαστικὸ ὑπόνομο στὸ σαλόνι σας. Κόντρα στὴν Παράδοσις.

Στὴν καμπὴ τοῦ καινούργιου χρόνου ἀστράφτουν οἱ χειροπέδες.
Ἐκούσια ἐπιλεγμένες. Γιὰ χάρη τοῦ νεοκυνικοῦ
«ἐκσυγχρονισμοῦ».

4.1.1995

Ἐτήσιος ἰσολογισμὸς

Ἡ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ἀρχίζει μὲ δυὸ διάττοντα δῶρα
παρηγοριᾶς γιὰ τοὺς Ἕλληνες: δυὸ καινούργια βιβλία τοῦ
Ὀδυσσέα Ἐλύτη.

Εὐφημος ὑπερβολὴ γιὰ χάρη τοῦ ποιητῆ, θὰ σκεφθοῦν οἱ φίλοι —
ρομαντικὲς ὠραιολογίες, θὰ εἰρωνευθοῦν προσπερνώντας οἱ
ἀνίδεοι. Τὸ μέτρο γιὰ νὰ ξεχωρίζεις τὴν ἐλπίδα ἀπὸ τὶς
ψευδαισθήσεις, τὸ στάρι ἀπὸ τὸ ἄχερο, δὲν διδάσκεται. Οὔτε
μεταγράφεται σὲ δείκτη ἀγοραίων ἀξιῶν.

Κι ὅμως, τὸ καθαρὸ ἐθνικὸ προϊόν τῆς Ἑλλάδας, τὸ ὄντως
ὑπαρκτὸ καὶ μένον, στὴ χρονιὰ ποὺ πέρασε, ποιό ἄλλο ἦταν;
Μέσα σὲ πλήθουσα σήψη καὶ παρακμῆ, μόνο κάποια θραύσματα
λόγου ἐλληνικοῦ σελασφόρου. Αὐτὰ κομίσαμε στὴν παγκόσμια
ἀγορά, μαργαρίτη μὲ πανανθρώπινη ἀγοραστικὴ ἀξία.

Τὸ ὑπόλοιπο τῆς ἐτήσιας χρήσης, ντροπὴ καὶ εὐτέλεια. Γλωσσικὸς
ἐκβαρβαρισμὸς — κάθε χρόνο καὶ πιὸ αὐτονόητος· ἀνατριχιάζεις
πιὰ σὲ κάθε σχεδὸν φράση δημόσιου λόγου: ὑπουργῶν,
κομματικῶν στελεχῶν, τηλεπαρουσιαστῶν ἢ συνεντευξιαζομένων.
Πολιτικὴ μικρόνοια, διπλωματικὴ ἀμβλυωπία, διοικητικὴ χαύνωση,
βλαχαδερὴ καταναλωτικὴ ἀπληστία. Συνυπολογίστε τὸ ἔγκλημα
καὶ τὴ βία στὴ χρονιὰ ποὺ πέρασε, τὶς καθημερινὲς ληστείες, τὴ
φρίκη στὶς φυλακές, τὴν κτηνωδία στὰ γήπεδα, στὶς καταλήψεις
τῶν πανεπιστημίων, τὴν ἀπειλὴ τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν σὲ κάθε πιὰ
στιγμὴ μέρας καὶ νύχτας.

Ἄν ὑπῆρχε μέθοδος σύνταξης ἰσολογισμοῦ γιὰ τὴν ποιότητα τῆς
ζωῆς, τὰ μεγέθη τῆς ἀπαθλίωσης καὶ τοῦ ἐκβαρβαρισμοῦ θὰ
ὑπερτεροῦσαν ἀκόμα καὶ τῶν ἱλιγγιωδῶν ὀφειλῶν τῆς κρατικῆς
ὑπερχρέωσης. Γι' αὐτὸ καὶ ἐκπλήσσει τὸ ἀπρόσμενο δῶρο: νὰ

βλαστάνει ἀκόμα ποιητικὸς λόγος, ὅπως τοῦ Ἑλύτη, μέσα ἀπὸ τέτοιαν ἔκπτωση.

Δὲν κομίζει αἰσθήματα γιὰ ψυχολογικὴ κατανάλωση ὁ ποιητής, οὔτε ἀπλῶς μιὰ γλώσσα εὐμελὴ μέσα σὲ τόσο ἐκφραστικὸ σακατλίκι. Πρόταση χτίζει νοήματος τοῦ βίου, διάκρισης τῶν ὑπαρκτῶν ἀπὸ τὰ ἀνύπαρκτα. Πόσοι μποροῦν νὰ τὴ συλλαβίσουν; Ὅλοι μαζί ὄχι κράτος δὲν φτιάχνουν, μὰ οὔτε πόλη, ἴσως μόλις ἓναν μικρὸ οἰκισμὸ στὴν ἑλληνικὴ διαχρονικότητα. Σπέρμα ὥστόσο ζωηφόρο συντηροῦν, πανανθρώπινης ἐλπίδας, ἀφοῦ ἀπαξ καὶ κάποιος ἐπέτυχε —στὸν πολιτισμὸ ἐννοῶ— δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπανέλθει. Μετὰ μυριάδες χρόνια θὰ ἐπανέλθει.

Αὐτὸ τὸ «ἐπέτυχε» βυθίζεται, μὲ κάθε χρονιὰ ποὺ περνάει, βαθύτερα στὴν παχυλὴ μας ἄγνοια τῶν σημερινῶν δῆθεν Ἑλλήνων. Ὅσο καὶ ἡ νοσταλγία τῆς ἐπανόδου δεμένη μὲ τὴν ταπεινὴ ἐπίγνωση τοῦ δώρου τῆς μοναδικότητας. Ποῦ νὰ βροῦνε στέγη οἱ ἄνθρωποι ἐνὸς τέτοιου χώρου ἐὰν ὄχι στὴν ἴδια τους τὴν μοναδικότητα; Τὴν μοναδικότητα τοῦ Νησιωτισμοῦ, τὴν μοναδικότητα τοῦ Ἀγιορειτισμοῦ καὶ κείνη, τὴν πιὸ σημαντικὴ, τοῦ διαχρονικοῦ χαρακτήρα τῆς Γλώσσας, ὅπου τ' ἀντικείμενα δὲν ἄλλαξαν ιδιοκτῆτη ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια.

Πληθωρικὴ καὶ ἡ περασμένη χρονιὰ σὲ κρώγματα τῶν συμπλεγματοκῶν ἀπάτριδων, σὲ φροκάλια ἄγλωσσης «προοδευτικῆς» ὑστερίας ποὺ ξέρει μόνο νὰ μηρυκάζει τὴ σύγχυση. Στὸν ἐτήσιο ἰσολογισμό της θὰ λογαριάσει πόση «πρόοδο» κατακτήσαμε, δηλαδὴ πόσο βαθύτερα βυθιστήκαμε στὴν παράνοια τῶν ταμπού: τοῦ «διαλόγου», τοῦ «πανεπιστημιακοῦ ἀσύλου», τῆς «ἀντίστασης» τῶν χουλιγκάνων στὸν «αὐταρχισμό», τῆς παροχῆς πτυχίων ἐρήμην σπουδῶν, πόσο ἀσκηθήκαμε νὰ «βάζουμε ζήτημα», νὰ δεχόμαστε ὅτι «μπαίνει πρόβλημα» γιὰ «ἐνεργῆ» ἀντιπαράθεση μὲ τὴν εὐπρέπεια καὶ τὴν ἀνθρωπιά.

Μιὰ ἀκόμα χρονιὰ κενοῦ ἢ χρονιὰ ποὺ ἔφυγε, μὲ μᾶς τοὺς ἴδιους νὰ φτυαρίζουμε τὴν Ἑλλάδα στὰ ἀπόβλητα τῆς Ἱστορίας. Σκουπιδαριὸ ψιμυθιωμένου ἀμοραλισμοῦ, τηλεοπτικῆς χαμέρπειας, κομματικῆς φτήνειας. Καὶ στὴν ἄλλη μεριά τῆς

πλάστιγγας νὰ μετράει τὸν ζόφο ἢ ποιητικὴ ἔκπληξη — ἐξ ἔρημαίων φώταυγος φρουκτωρία. Γιὰ νὰ ἀρθρώσει τὸν πραγματικὸ ἰσολογισμὸ τῆς χρονιᾶς. Νὰ πάρουν τὶς πραγματικὲς τους διαστάσεις τὰ ξύλινα κροταλίσματα τῆς κομματικῆς ρητορείας, ἢ μικρονοϊκὴ ληθαργία τῶν τηλεοπτικῶν ἀναμετρήσεων, ὁ δύσαρθρος χοχλακισμὸς τῆς παιδαριωδίας στὰ κράσπεδα τοῦ Ὠνάσειου.

Νὰ βάλει ὁ Θεὸς τὸ χέρι του, ὄχι στὸν καραγκιόζικο λαὸ ποὺ αὐτοβούλως αὐτοκτονεῖ, ἀλλὰ σὲ αὐτὴ τὴ γλώσσα ποὺ τὴν προσέλαβε σάρκα τῆς ἱστορικῆς του ἐπιφάνειας. Νὰ σώσει τὰ ὅσα πανανθρώπινα ἐπαγγέλματα αὐτὴ ἢ γλώσσα κομίζει: τὴν παμφαέστατη σημαντικὴ —δραματοουργίας, εἰκονογραφίας, φιλόσοφου λόγου— ποὺ συγκροτεῖ σὲ ζωηφόρο γεγονὸς τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης καταπάνω στὸν θάνατο.

Ἔστω μετὰ μυριάδες χρόνια ἢ Ἑλλάδα νὰ ἐπανέλθει.

31.12.1995

Ε' ΤΑ ΕΠΩΝΥΜΑ

Τὸ παπανδρεϊκὸ «παράδειγμα»

Ἡ ΛΕΞΗ «ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ», μὲ τὸ νόημα ποὺ τῆς προσέδωσε ὁ ἐπιστημολογικὸς σχετικισμὸς, ἔχει μπεῖ στὴν καθημερινή μας γλώσσα. Δηλώνει ἓνα σύνολο ἐννοιολογικῶν, μεθοδολογικῶν καὶ κανονιστικῶν παραδοχῶν ποὺ ἐπιβάλλονται ὡς ἀρχές στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, στὶς πειραματικὲς ἐφαρμογές, στὶς ἀξιολογικὲς ἀποτιμήσεις. Γιὰ κάποια μικρὴ ἢ μεγάλη περίοδο ἓνα τέτοιο «παράδειγμα» συνιστᾶ ὀλοκληρωμένη ἐρμηνευτικὴ προοπτικὴ ἢ καὶ κοσμοαντίληψη.

Ἴσως, μὲ ἀναλογικὸ συσχετισμὸ, αὐτὴ ἡ σημασία τῆς λέξης «παράδειγμα» θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ εἰδικότερα — ἴσως στὸν χῶρο τῆς πολιτικῆς. Νὰ μιλήσουμε π.χ. στὴν Ἑλλάδα γιὰ ἓνα «βενιζελικὸ» (μὲ ἀναφορὰ στὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο) «παράδειγμα» ποὺ κυριάρχησε στὸν πολιτικὸ μας βίον ἐπὶ πενήντα περίπου χρόνια — ὡς τὸ 1974. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Βενιζέλου, ἡ κοινοβουλευτικὴ του συμπεριφορὰ, οἱ ἀξιολογικὲς του ἀποτιμήσεις, τὰ κριτήρια καὶ οἱ στρατηγικὲς του, καθιέρωσαν ἀρχές πολιτικοῦ βίου, προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς. Ποὺ ἀφομοιώθηκαν αὐτονόητα καὶ καθολικὰ ἀπὸ φίλους καὶ ἀντιπάλους του.

Ἀπὸ τὸ 1974 ἐμφανίζεται ἓνα καινούργιο «παράδειγμα» ποὺ ἐπιβάλλεται ἐπίσης καθολικὰ, κυρίως μετὰ τὸ 1981. Ἀνατρέπονται οἱ βενιζελικοὶ ὅροι ἄσκησης τῆς πολιτικῆς, εἰσάγονται καινούργιες πρακτικὲς, ἄλλα ἤθη, ἄλλη νοοτροπία, ἄλλος τύπος πολιτικοῦ λόγου. Ἡ ἀλλαγὴ ἀποβλέπει σὲ εὐρύτερο «κοινωνικὸ μετασχηματισμὸ» ποὺ δὲν τὸν ἐξαντλεῖ σὲ μεταρρυθμίσεις δομῶν καὶ θεσμῶν — ἐπιβάλλει καινούργια ὑποδείγματα συμπεριφορᾶς, γλώσσας καὶ λογικῆς τοῦ καθημερινοῦ βίου. Εἶναι τὸ «παπανδρεϊκὸ» (μὲ ἀναφορὰ στὸν Ἄνδρέα Παπανδρέου) «παράδειγμα».

Ζοῦμε τὶς τελευταῖες μέρες ἕναν ἀκόμα καταιγισμὸ συμπτωμάτων τῆς λογικῆς τοῦ παπανδρεϊκοῦ «παραδείγματος».

Ἡ κραυγαλέα παλινωδία τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας — παραπομπὴ πολιτικῶν στὸ Εἰδικὸ Δικαστήριον καὶ ταχύτατη ἀνάκληση τῆς παραπομπῆς— προβάλλεται σὰν λογικὴ ἐθνικῆς συναίνεσης.

Ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρτηση τοῦ πρωθυπουργοῦ μὲ ἄτοκους δανεισμοὺς ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς του ἐρμηνεύεται μὲ τὴ λογικὴ τῆς φιλίας καὶ πιστότητας σὲ προσωπικοὺς δεσμούς. Ὁ λαὸς διδάσκεται ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ τὴ νομιμοφανῆ φοροδιαφυγὴ σὰν αὐτονόητη λογικὴ συμπεριφορᾶς.

Σωρευτικὰ συμπτώματα: Δυὸ ὑπουργοὶ Παιδείας, ἕνας πρῶην καὶ ἕνας νῦν, πλαισιωμένοι ἀπὸ προσωπικότητες τοῦ δημόσιου βίου, διαλέγονται στὴν τηλεόραση μὲ μαθητοῦδια γιὰ τὶς καταλήψεις τοῦ «χαβαλέ» καὶ τῆς «πλάκας». Τὰ μαθητοῦδια γαυριοῦν γιὰ «δικαιώματα» ποὺ ἢ ἐξασφάλισή τους δικαιολογεῖ τὴν πιὸ ὠμὴ φασιστικὴ συμπεριφορᾶ. Καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἔμφοβος ἐκλιπαρεῖ γιὰ «διάλογο» τὰ ὑπὸ ἐκκόλαψιν φασιστοειδῆ.

Λογικὴ τοῦ παπανδρεϊκοῦ «παραδείγματος»: Ὁ πρῦτανος τοῦ Πολυτεχνείου δηλώνει ὅτι οἱ ἐλάχιστοι «γνωστοὶ-ἄγνωστοι» ποὺ καΐνε κάθε τόσο τὴν Ἀθήνα δὲν πρέπει νὰ συλληφθοῦν, γιὰτὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐμφανισθοῦν κάποιοι ἄλλοι νὰ συνεχίσουν τοὺς ἐμπρησμούς. Μὲ τὴν ἐκπληκτικὴ αὐτὴ λογικὴ κανέννας ληστῆς τραπεζῶν δὲν πρέπει νὰ συλλαμβάνεται, ἀφοῦ ὅπωςδὴποτε κάποιοι ἄλλοι θὰ συνεχίσουν τὶς ληστεῖες.

Στὸ ἴδιο μοτίβο: σπουδαστὲς καὶ καθηγητὲς τῶν ΤΕΙ παραλύουν μὲ διαδηλώσεις τὴ ζωὴ τῆς πόλης καὶ βασανίζουν χιλιάδες ἀνθρώπων ἀπαιτώντας νὰ ἐκληφθοῦν τὰ ἰδρύματά τους σὰν πανεπιστήμια. Μὲ λογικὴ ἐπιχειρημάτων ποὺ θὰ μπορούσαν αὖριο νὰ τὴν ἐπικαλεσθοῦν καὶ τὰ νηπιαγωγεῖα ζητώντας τὴν ἀναβάθμισή τους σὲ πανεπιστήμια.

Όλα επιτρέπονται. Είναι ή θεμελιώδης αρχή του παπανδρεϊκού «παραδείγματος». Καταστρατήγηση κάθε λογικής για χάρη του εύκαιριακού συμφέροντος. Αχρήστευση της επικοινωνίας και συνεννόησης, κανόνας συμπεριφοράς ή ιταμότητα των έγωκεντρικών απαιτήσεων.

Όλα επιτρέπονται. Να αναθεματίζεις την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ και δίχως καμιά εξήγηση να μεταστρέφεις σε θιασώτη της ΕΟΚ και του ΝΑΤΟ. Να βεβαιώνεις ότι «οί βάσεις φεύγουν», ενώ έχεις υπογράψει την παραμονή των βάσεων. Να ρητορεύεις με πάθος για «άλλαγή» έκδημοκρατισμού και να συγκροτείς κομματικό κράτος ασύγκριτα πιο ολοκληρωτικό από το μετεμφυλιακό της Δεξιάς. Να προκαλείς βάνουσα το ήθος, την ευαισθησία και την παράδοση του λαού με τον ιδιωτικό σου βίο. Να προβάλλεις σαν «δημοκρατική κατάκτηση» την ισοπέδωση κάθε ιεραρχίας, την κατάλυση κάθε κινήτρου αξιοκρατίας και δημιουργικότητας. Να δηλητηριάζεις το κοινωνικό σώμα με εμφυλιακό διχασμό, για ψηφοθηρία και μόνο. Να έξυμνεις από το βήμα της Βουλής τον πιο χυδαίο δημοσιογραφικό λαϊκισμό, και όταν αυτός μεταστρέφεται έναντίον σου, να καταγγέλλεις τον ατύτουργό ως υπόκοσμο.

Άφομοιωμένο από όπαδούς και αντιπάλους, το παπανδρεϊκό «παραδείγμα» είναι πια κυρίαρχο στην Ελλάδα. Οί ίδιοι οί στυλοβάτες του «παραδείγματος» όμολογούν δημόσια την κοινωνική διάλυση, την παράλυση της κρατικής μηχανής, την αναξιοπιστία των πολιτικών, τη σήψη των σκανδάλων, την υπερεξουσία των έργολάβων — στα τελευταία είκοσι χρόνια ή ελληνική κοινωνία έχει κυριολεκτικά ανασκολοπισθει. Και ό ανασκολοπισμός έχει προσωπικό επώνυμο σύμβολο: την ήροστράτεια ιδιοφυΐα του Άνδρέα Παπανδρέου.

Είμαστε ακόμα στην αρχή. Το παπανδρεϊκό «παραδείγμα» θα κυριαρχεί για πολλά χρόνια στην Ελλάδα. Γιατι κολακεύει και «άξιοποιεί» ό,τι πιο εύτελές έχουμε όλοι μέσα μας.

25.1.1995

Έβερτ και Μητσοτάκης

ΔΙΑΘΕΤΩ ΤΗΝ ΑΠΛΗ ΟΞΥΔΕΡΚΕΙΑ τοῦ μέσου πολίτη. Τίποτα παραπάνω. Τὸ αἰσθητήριο τοῦ πολίτη ποὺ ἐπιμένει σὲ κομματικὰ ἀδέσμευτη κριτικὴ στάση. Μὲ αὐτὸ καὶ μόνο τὸ προσὸν εἶχα καταθέσει πρὶν ἀπὸ ἕξι χρόνια μιὰ μαρτυρία. Ἐνα ἄρθρο στὸν Οἰκονομικὸ Ταχυδρόμο, στὶς 31.8.1989. Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου ἦταν: «Οἱ φιλοδοξίες τοῦ κ. Κων. Μητσοτάκη ἢ φανταστικὸ πολιτικὸ σενάριο». Τὸ ἄρθρο ἔχει συμπεριληφθεῖ στὸ βιβλίο μου: Τὸ κενὸ στὴν τρέχουσα πολιτικὴ — στὶς Ἐκδόσεις Καστανιώτη. Ἄς μοῦ συχωρέσει ὁ ἀναγνώστης αὐτὴ τὴν ὀλίγον ἀδιάντροπη διαφημιστικὴ παραπομπή, ἀλλὰ θὰ ἤθελα πολὺ νὰ βρεθοῦν κάποιοι Ἕλληνες ποὺ θὰ διαβάσουν σήμερα, ὕστερα ἀπὸ ἕξι κρίσιμα χρόνια, ἐκεῖνο τὸ κείμενο.

Προδιέγραφε ὅτι ὁ κ. Μ. θὰ εἶναι «πρωθυπουργὸς μιᾶς χρήσεως». Παρὰ τὰ πολλὰ του προσόντα, εἶναι ὁ κλασικὸς τύπος τοῦ κομματάρχη, ὄχι τοῦ ἡγέτη. Δὲν διαθέτει οὔτε τὴ φαντασία οὔτε τὴν τόλμη γιὰ νὰ ἀξιοποιήσει μοναδικὲς καὶ ἐκπληκτικὲς ιστορικὲς δυνατότητες ὅπως αὐτὲς ποὺ τοῦ προσφέρονταν τότε. Δὲν εἶχε κὰν ἀντιληφθεῖ ὅτι παρελάμβανε τὴν κυβερνητικὴ διαδοχὴ ὄχι ἀπὸ ἕνα ἀντίπαλο κόμμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα κοινωνικὸ σύμπτωμα. Ἡ ὀκταετία ποὺ εἶχε προηγηθεῖ τοῦ κληροδοτοῦσε ἕναν «κοινωνικὸ μετασχηματισμὸ» καὶ ὁ λαὸς μὲ τὴν ψῆφο του τοῦ ζητοῦσε νὰ τὸν βγάλει ἀπὸ τὸν ἀμοραλισμὸ καὶ τὸν ἰσοπεδωτικὸ λαϊκισμὸ αὐτοῦ τοῦ «μετασχηματισμοῦ».

Ὁ κ. Μ. δὲν κατάλαβε τίποτα. Δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ προετοιμασία γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ θεμελιακὰ καὶ οὐσιώδη προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἦταν κομματάρχης, ὄχι ἡγέτης. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπέτυχε μὲ τρόπο παταγώδη καὶ τραγικὸ. Σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα: ἀπὸ τὴν παιδεία ὠς τὴν οἰκονομία καὶ ἀπὸ τὴ δημόσια διοίκηση ὠς τὴν κρατικὴ τηλεόραση.

Γλῶσσα ἡγέτη, γλῶσσα φαντασίας καὶ τόλμης ἐμφανίστηκε νὰ

μιλάει τότε ὁ κ. Μιλτιάδης Ἔβερτ — ὅταν βρέθηκε ἐπὶ πρωθυπουργίας Μητσοτάκη στὴν ἐσωκομματικὴ ἀντιπολίτευση. Οἱ ἐπισημάνσεις καὶ οἱ προτάσεις του ἦταν μιὰ ἐκπληξη γιὰ ὅσους πολίτες ἐπιμένουν σὲ κομματικὰ ἀδέσμευτη κριτικὴ στάση. Ἀλλὰ ἦταν καὶ πρόκληση γιὰ τὸν ἀφασικὸ πολτὸ τῶν παραδοσιακῶν κομματικῶν ὀπαδῶν τῆς Δεξιᾶς, τὸν δίχως νεῦρο κοινωνικῶν ἐπιδιώξεων, δίχως ὄραμα ἐθνικοῦ βίου. Πρόκληση ποὺ δὲν θὰ τοῦ τῆ συχωρέσει ποτὲ ὁ πολτός.

Ὁ Μιλτιάδης Ἔβερτ συνέχισε νὰ μιλάει γλῶσσα ζωντανῆ καὶ ἀφυπνιστικῆ γιὰ κάποιον μικρὸ διάστημα ἀφοῦ ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τοῦ κόμματός του. Ἐφτασε νὰ δηλώσει ὅτι τὸ κόμμα του δὲν εἶναι ἔτοιμο νὰ κυβερνήσει, χρειάζεται μακρόχρονη προετοιμασία, ἐπιστράτευση τῶν καλύτερον δυνάμεων ποὺ διαθέτει ὁ τόπος, ἄσχετα ἀπὸ παρατάξεις. Ξεσηκώθηκε τότε τέτοια ἐσωκομματικὴ ἀντίδραση, ὥστε ἀναγκάστηκε σὲ τρεῖς μὲν νὰ ἀνακαλέσει, νὰ διακηρύξει ὅτι εἶναι πανέτοιμο τὸ κόμμα του νὰ διαχειριστεῖ τὴν ἐξουσία.

Ἀπὸ τότε δείχνει νὰ βαδίζει τὴν πεπατημένη τοῦ προκατόχου του. Ἄμεσο περιβάλλον καὶ ἐπιτελεῖο του οἱ φθαρμένοι κομματικοὶ ἐπαγγελματίες. Πρώτιστη ἔγνοια του νὰ χαλιναγωγήσει τὴ γνωστὴ «κρούστα» τῶν αὐλοδίαιτων τῆς Ρηγίλλης. Νὰ κρατήσῃ ἰσορροπίες, νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ, νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ διασπάσεις. Μοιάζει νὰ ἐπέλεξε τὸν ρόλο τοῦ κομματάρχη, ὄχι τοῦ ἡγέτη.

Ἀλλὰ στὸν ρόλο τοῦ κομματάρχη ὑπερτερεῖ συντριπτικὰ ὁ προκατόχος του. Γι' αὐτὸ καὶ —ἂν ἀληθεύουν τὰ ὅσα διαβάζουμε στὶς ἐφημερίδες— ὁ κ. Μητσοτάκης ὀργανώνει μεθοδικὰ καὶ ἔντεχνα δικούς του ἐσωκομματικούς μηχανισμούς καὶ συσπειρώσεις, ὥστε νὰ ὑποχρεώνει τὸν κ. Ἔβερτ νὰ ἀμύνεται μὲ νοοτροπία κομματάρχη. Νὰ παίξει συνεχῶς στὸ γήπεδο τοῦ ἀντιπάλου του καὶ μὲ τοὺς ὄρους τοῦ ἀντιπάλου του.

Ποιὰ θὰ ἦταν ἡ διαφορὰ ἂν ὁ κ. Ἔβερτ ἐπέλεγε μὲ συνέπεια τὸν ρόλο τοῦ ἡγέτη καὶ ὄχι τοῦ κομματάρχη; Ὁ ἡγέτης δὲν δίνει μάχες

για την άρχηγία, παλεύει για ένα όραμα. Και είναι η δυναμική του οράματος που συντρίβει τις μικρόψυχες αντιζηλίες, τα φιλόδοξα καμώματα των αντιπάλων του. Την ένότητα του κόμματός του την εξασφαλίζει ο ήγέτης με την πειθώ των στόχων του, τη γονιμότητα της φαντασίας του, τη θερμότητα του λόγου του. Όσοι σπιθαμιαίοι δεν αντέχουν να τον ακολουθήσουν, φεύγουν. Άλλα η δυναμική των οραμάτων του έλκύει καινούργιους συνεργάτες, άλλης ποιότητας, άλλης έγκυρότητας από αυτήν της ιδιοτέλειας των θεσιθήρων. Την κάθαρση σε ένα κόμμα τη φέρνει το όραμα, όχι τα πειθαρχικά μέτρα, ούτε οι ιδεολογικοί νάρθηκες. Ο κ. Μητσοτάκης έχει ταλέντο μόνο κομματάρχη, γι' αυτό και απέτυχε· οι ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας τον έχουν ξεπεράσει. Το έρώτημα είναι αν ο κ. Έβερτ έχει πραγματικά τις ικανότητες του ήγέτη. Στο θέμα αυτό, με τη μέση όξυδέρκεια πάντοτε του άπλου πολίτη, έχω άποψη: Πιστεύω ότι η δύναμη ενός ήγέτη στην Ελλάδα σήμερα θα είναι η συνέπειά του στην άπλη λογική. Και η ειλικρίνεια των λόγων του. Αν επιμένει στην άπλη λογική και στην ειλικρίνεια, τότε θα χτίσει και όραμα. Δίχως δημαγωγίες και δίχως ρητορικά ιδεολογήματα.

Θα φιλοδοξήσει ο κ. Έβερτ αυτή την «άλλη» δυναμική του ήγέτη; Αν όχι, θα είναι εφήμερος κομματάρχης. Προσωρινής χρήσεως.
31.5.1995

Άπυρόβλητος ένδοτισμός

ΔΗΛΩΣΗ ΚΑΤΑΠΕΛΤΗΣ: Ποτέ, στην παγκόσμια διπλωματική ιστορία, μιὰ χώρα δεν έδωσε, έδω και τώρα, τόσα πολλά και δεν πήρε, χειροπιαστά και άμεσα, τίποτα. Ποτέ, αντί για το ύψιστο όριο διαπραγματεύσεως, δεν επέλεξε το έσχατο.

Ο κ. Μιχάλης Χαραλαμπίδης είναι μέλος του Έκτελεστικού Γραφείου του κυβερνώντος σήμερα κόμματος. Στην ανώτατη βαθμίδα της κομματικής ιεραρχίας και πρόσωπο άναμφισβήτητα

ἀδιάβλητο: οὔτε «δελφίνος», οὔτε διεκδικητὴς ὡς τῶρα θῶκων κυβερνητικῶν. Ἡ δήλωσή του, γιὰ τὴν ἀπόφαση τῆς ἡγεσίας τοῦ κόμματός του νὰ συναινέσει στὴν τελωνειακὴ ἔνωση τῆς Τουρκίας μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση, εἶναι πολιτικὴ παρέμβαση ποὺ σημαδεύει —κυριολεκτικὰ— τὴ φθίνουσα νεοελληνικὴ μας Ἱστορία.

Παρέμβαση στὸ κενό, σηματοδοτεῖ τὴ νέκρωση κάθε πολιτικῆς εὐαισθησίας. Ἡ δήλωση Χαραλαμπίδη δὲν θὰ περνοῦσε οὔτε στὰ φιλά τῶν ἐφημερίδων ἂν δὲν τὴν ἐπεκαλεῖτο ἓνας βουλευτὴς Ἑβρου ὡς ἐνδεχόμενη αἰτιολόγηση ἀρνητικῆς ψήφου στὴν κρίσιμη ἐκλογή προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον ἦταν ἐκεῖ: νὰ ἐκλεγεῖ ὁ κομματικὸς ὑποψήφιος, νὰ γλιτώσει ἢ κυβέρνηση τὴν ἀνατροπὴ τῆς. Ἡ κραυγὴ τοῦ Χαραλαμπίδη γιὰ τὴν κατάφωρη ἔσχατη προδοσία (τί ἄλλο ἄραγε συνιστᾷ προδοσία ἔσχατη;) οὔτε ἐνδιέφερε, οὔτε λογαριάστηκε.

Δώσαμε στὴν Τουρκία ἀκέραιο αὐτὸ ποὺ ζητοῦσε — τὸ μέγιστο τῶν ἐπιδιώξεών της, ἐδῶ καὶ τῶρα. Καὶ εἰσπράξαμε ἡμερομηνία σὲ ἀπώτερο μέλλον ἔναρξης συνομιλιῶν γιὰ πιθανὴ εἴσοδο τῆς Κύπρου στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση.

Δὲν χρειάστηκαν παρὰ μόνο λίγα λεπτὰ μετὰ τὴν ἐξωφρενικὴ συνυπογραφή καὶ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ὑπουργὸ τοῦ τουρκικοῦ θριάμβου γιὰ νὰ δικαιωθεῖ ἡ δήλωση Χαραλαμπίδη: Ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἐξέδρα, πλαισιωμένος ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊοὺς ὁμολόγους του, ὁ κορυφαῖος τῆς τουρκικῆς διπλωματίας ἔσπευσε νὰ ἐξευτελίσει ὡμὰ καὶ ἀνενδοίαστα τὸν ἐλληνικὸ ἐνδοτισμό, νὰ τὸν χλευάσει ἀπροκάλυπτα: *Ναί, καὶ τὶς πύλες τῆς Εὐρώπης μᾶς ἀνοίξατε οἱ Ἕλληνες διάπλατα, ἀλλὰ μὴ διανοηθεῖτε ὅτι θὰ ἀφήσουμε οἱ Τοῦρκοι ποτὲ νὰ εἰσπράξετε στὴν Κύπρο ἀνταλλάγματα τοῦ ἐνδοτισμοῦ σας.*

Ὁ κ. Χαραλαμπίδης θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιγράψει: *Ποτέ, στὴν παγκόσμια διπλωματικὴ ἱστορία, μιὰ χώρα δὲν γελοιοποιήθηκε τόσο ἀκαριαῖα καὶ ἀπροσχημάτιστα σὲ διπλωματικὸ τῆς ἐνέργημα.* Ἡ προδοσία εἶναι πάντοτε σύμφυτη μὲ τὴ μικρόνοια, πάντοτε τὸν προδότη θὰ τὸν χλευάσουν ὅλοι κατὰ πρόσωπο: *Εἶσαι προδότης, εἶσαι καὶ βλάξ.*

Ἄλλὰ ὁ κ. Μιχάλης Χαραλαμπίδης περάτωσε διαφορετικὰ τὴν ἱστορικὴ —στὴν κυριολεξία— δήλωσή του. Δέσμιος στὴ λογικὴ τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς, ἔσπευσε νὰ κρατήσῃ ἀποστάσεις ἀσφαλείας ἔναντι τοῦ κομματικοῦ ἀρχηγοῦ του. Τοῦ καταλόγισε ἀπλῶς ἀσυνέπεια, «παραίτηση ἀπὸ τὴ ριζοσπαστικὴ κληρονομιά του, μὲ τὴν ὁποία γαλουχηθήκαμε, μάθαμε νὰ σκεπτόμαστε, νὰ ἀναλύουμε, νὰ βλέπουμε τὸν Ἑλληνισμό καὶ τὴν Ἱστορία».

Ἐδῶ τὰ περιγράμματα γίνονται ὑδαρά. Ἀκόμα καὶ ὁ κ. Γεώργιος-Ἀλέξανδρος Μαγκάκης θὰ μπορούσε νὰ ἐφεύρει δικαιολογίες μέσα ἀπὸ τέτοιες παραισθήσεις. Μὲ ποιὰ κληρονομιά θεώρησης τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἱστορίας γαλουχήθηκε ὁ κ. Χαραλαμπίδης μέσα στὸ κόμμα του; Κάποια κληρονομιά ἄσχετη μὲ τὸν φανατισμένο ἀφελληνισμό τῶν συνειδήσεων ποὺ ἐμεῖς γνωρίσαμε στὴν ἐμφυλιοπολεμικὴ συνθηματολογία καὶ στὴν ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ κόμματός του; Ἐέχασε μήπως ὁ κ. Χαραλαμπίδης τὸ βιβλίο Ἱστορίας τοῦ διαβόητου Σταυριανοῦ ποὺ τὸ κόμμα του ἐπέβαλε γιὰ νὰ «ἀπομυθοποιήσῃ» τὸν Ἑλληνισμό στὶς συνειδήσεις τῶν παιδιῶν μας; Λησμόνησε τὴ θεσμοποίηση τῆς γλωσσικῆς διαστροφῆς στὴ δεκαετία τοῦ '80, τὶς ὠμές δημόσιες προκλήσεις τῆς εὐαισθησίας καὶ τοῦ ἥθους τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης;

Ποιὸν ἄλλο τρόπο σκέψης καὶ ἀνάλυσης ἄφησε σὰν ριζοσπαστικὴ κληρονομιά» ὁ ἀρχηγὸς του ἔξω ἀπὸ τὸν ἀμοραλισμὸ τῆς πιὸ ἀδίστακτης καταδημαγωγῆσης τοῦ λαοῦ, τὴν ὑποταγὴ κάθε στρατηγικῆς καὶ τακτικῆς στὴ λογικὴ τῆς ἡδονοθηρικῆς σκοπιμότητος; Ἡ λαγνεία τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐγωκεντρικῆς ἀπόλαυσης πάνω καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ συνέπεια, πάνω ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸ κομματικὸ συμφέρον: Ἐφτάσε νὰ προτείνει ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κ. Χαραλαμπίδη γιὰ πρόεδρο Δημοκρατίας ἀκράϊο κομματικὸ τοῦ ἀντίπαλο, ἀσύγκριτα «δεξιότερον» ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν θανάσιμο προσωπικὸ του «δεξιὸν» ἀντίζηλο, μόνον γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς ἐκλογὲς ποὺ βιολογικὰ δὲν τὶς ἔβγαζε πέρα.

Εἴτε τὸ θέλει ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς (φιλελεύθερος καὶ μαρξιστικὸς) εἴτε ὄχι, οἱ λαοὶ πειθαρχοῦν σὲ φαντασιώδη σύμβολα καὶ ὄχι στὶς ἐπιταγὲς τῶν ἀναγκῶν τους. Ἀκόμα καὶ μιὰ λειψανώδης, τρεμάμενη καὶ ἀσθμαίνουσα πρώην ἡγετική παρουσία μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ὡς ἱερὸ «ταμποῦ» ποὺ κανεῖς, οὔτε ὁ τολμηρότερος ἀμφισβητίας, δὲν διανοεῖται νὰ τῆς καταλογίσει μομφὴ ἢ ψόγο. Δὲν εἶναι μόνον ὁ βλακώδης ἐνδοτισμὸς προδοσία. Εἶναι πρωταρχικὰ ἢ ἐθελόδουλη ὑποταγὴ σὲ σύμβολα ἀμοραλισμοῦ καὶ παρακμῆς.

15.3.1995

Ὁ δικός μας θάνατος

Ο ΡΙΛΚΕ ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΣΕ ΤΟΝ ΘΕΟ «νὰ χαρίζει στὸν καθένα τὸν δικό του θάνατο». Τὸ αἶτημα τοῦ γερμανοῦ ποιητῆ μοιάζει ἀνέφικτο γιὰ κάποια δημόσια πρόσωπα σήμερα: Δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν τὸ δῶρο νὰ εἶναι μόνον δικές τους οἱ ὥρες τοῦ θανάτου. Νὰ εἶναι κρυμμένες ἀπὸ τὰ ἀδηφάγα βλέμματα τοῦ πλήθους, τὶς ἐπιπόλαιες συγκινήσεις τῶν ὀπαδῶν, τὴν ἀγχώδη ἀδημονία τῶν δελφίνων.

Βάναυσο θέαμα ἱατρικῶν ἀνακοινωθέντων σὲ γλώσσα ἀπολογισμοῦ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Μπροστὰ σὲ στίφη δημοσιογράφων ποὺ ἐπιμένουν ἄπληστα νὰ τρυγήσουν «εἶδηση» ἀπὸ τὶς ἐξειδικευμένες λεπτομέρειες τῆς ἱατρικῆς φροντίδας. Φροντίδας σμήνους θεραπόντων μὲ ἔκδηλο τὸ ἄγχος τῆς εὐθύνης γιὰ τὶς πολιτικὲς ἐπιπτώσεις κάθε παραμικρῆς ἐνέργειας. Μὲ τὰ κυβερνητικὰ καὶ κομματικὰ στελέχη νὰ δηλώνουν συνεχῶς τὴν ἄσκοπη παρουσία τους, γιὰ νὰ εἶναι τηλεοπτικὰ ὑπαρκτοὶ στὸ δημόσιο θέαμα τῆς μοναχικῆς περιπέτειας τοῦ ἡγέτη. Καὶ μὲ πλήθη ὀπαδῶν στὰ πεζοδρόμια παγιδευμένα στὴ φαντασιωτική ψευδαίσθηση τῆς «συμπαράστασης» στὸν μεγάλο ἀσθενή, ἀνίκανοι νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι δὲν ὑπηρετοῦν παρὰ μόνον τὴν

έγωκεντρική δικαίωση τῶν ψυχολογικῶν ἐπιλογῶν τους.

Συμπτώματα συνεπέστατα τῆς εἰδωλοποίησης ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ λειτούργησε μόνο ὡς σύμβολο. Μόνο ὡς φανταχτερὸ «σημαῖνον» ὀρμέμφυτων ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους, πάντοτε αὐτονομημένο ἀπὸ πραγματικὰ «σημαινόμενα». Ὅμως ἡ κριτικὴ εἶναι συμφωνημένα ἀνεπίτρεπτη ὅταν τὸ εἶδωλο σκιασθεῖ ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου. Ἔστω καὶ ἂν ἡ μεθοδικὴ εἰδωλοποίηση ἐκμεταλλεύεται ἀκόμα καὶ τὸ «κοινὸ αἶσθημα» σεβασμοῦ τῆς ἔσχατης ἀνθρώπινης δοκιμασίας, γιὰ νὰ ἐξωραΐσει πληρέστερα τὸ αὐτονομημένο σύμβολο ἐξασφαλίζοντας ἐξουσιαστικὰ ὀφέλη στοὺς ἐπίδοξους διαχειριστὲς τῆς φαντασιωτικῆς ψευδαίσθησης.

Ναί, ἡ ἀγνή ἀνθρώπινη συμπάθεια ἐπιμένει στὸν σεβασμὸ τῆς δοκιμασίας τοῦ θανάτου, ἀπαιτεῖ τὴ σιγὴ μπροστὰ στὴν ἄκρως ἰδιωτικὴ αὐτὴ ἀναμέτρηση. Ἀλλὰ τὸ θέλησε ὁ ἴδιος ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ δράματος νὰ εἶναι ἡ κλίνη τῆς δοκιμασίας του καταλύτης ἀποφασιστικῶν γιὰ τὸ σύνολο κοινωνικὸ σῶμα ἐξελίξεων. Μὲ δική του ἐπιλογὴ στὴν ἔσχατη προσωπικὴ του περιπέτεια διακυβεύεται τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς πατρίδας, ἡ ζωὴ μας καὶ ἡ ζωὴ τῶν παιδιῶν μας.

Ποιὰ κυβέρνηση θὰ προκύψει, ἀπὸ ποιὰ κομματικὴ συνοχή, ὅταν καὶ μὲ τὴν ἔκλειψη τοῦ ἀρχηγοῦ στελέχη καὶ ὀπαδοὶ δὲν τολμοῦν νὰ ἐνηλικιωθοῦν, ἀλλὰ παραμένουν ψυχολογικὰ δέσμιοι στὸ εἶδωλο τοῦ πατέρα-ἀφέντη; Φοβίζει τὸ γεγονὸς ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ σκιά αὐτοῦ τοῦ ἡγέτη, μετὰ τὴν τραγικὴ σωματικὴ του κατάρρευση, λειτούργησε μὲ πρωτοφανὴ ἡγεμονισμό ψυχολογικῆς ἐπιβολῆς σὲ συνεργάτες καὶ ὀπαδοὺς. Τοὺς ἦταν ἀδιανόητο νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ εἶδωλο, τὴν ἐπάρκεια τῶν βιολογικῶν του δυνάμεων. Φρικιοῦν καὶ στὴν παραμικρὴ κριτικὴ ἐπιφύλαξη γιὰ τὸν ἡγέτη καὶ τὸ ἔργο του. Πῶς νὰ ἐπωμισθοῦν τὴν εὐθύνη νὰ τὸν ἀναπληρώσουν στὸ βᾶθρο του;

Πέρα ἀπὸ τὸ πλήθος τῶν ἐπώδυνων λαθῶν τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ —μὲ κορυφαῖο τὴν πολεοδομικὴ καταστροφὴ τῆς Ἑλλάδας— τοῦ ἀναγνωρίζουμε ὅλοι τρία μεγάλα πολιτικὰ ἐπιτεύγματα: Τὸ ἀναίμακτο πέρασμα ἀπὸ τὴ δικτατορία στὴ δημοκρατία, τὴν ἀπαλλαγὴ μας ἀπὸ τὴν παλατιανὴ γάγγραινα,

τὴν ἔγκαιρη εἴσοδο τῆς χώρας μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι. Ποιά πολιτικὰ ἐπιτεύγματα μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε, ἔστω καὶ μὲ τὴν πιὸ θαυμαστικὴ προδιάθεση, στὸν Ἀνδρέα Παπανδρέου; Ἐστὼ ἓνα — ποιοῦ; Ποιά πρόβλεψη ἔστω ποὺ νὰ ἐπαληθεύτηκε, ποιὸν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, ποιό ἔργο ὑποδομῆς; Τὸ ἐρώτημα δὲν βεβηλώνει τὸν σεβασμὸ τῆς προσωπικῆς του δοκιμασίας, κρίνει ὡστόσο ἀπαιτητικὰ τὶς γύρω ἀπὸ τὴν κλίνη του διεργασίες. Οἱ ὧρες κρίσιμες, καὶ αὐτὸ ποὺ φοβίζει εἶναι ὅτι στελέχη καὶ ὀπαδοὶ δὲν δείχνουν νὰ ἔχουν τὸν διαυγὴ ψυχισμὸ νὰ ἀπαντήσουν στὴν πρόκληση τῆς διαδοχῆς. Σὲ ποιοῦ ἐπίτευγμα θὰ σκοπεύσουν: Μήπως στὶς ἐφήμερες παροχὲς «κοινωνικοῦ κράτους» ποὺ μᾶς βύθισαν στὴ χρεοκοπία καὶ στὴν ὑπανάπτυξη; Μήπως στὴ διαιώνιση τοῦ ἐμφυλιοπολεμικοῦ διχασμοῦ, τοῦ κομματικοῦ κράτους ποὺ ἀντιπαρατάχθηκε στὴν «ἐπάρατη Δεξιά»; Μήπως στὴ θεσμικὴ ἰσοπέδωση κάθε ἱεραρχικῆς ἀξιοκρατίας;

Νὰ ἀπαντήσουν στελέχη καὶ δελφίνοι στὸ ἐπιθανάτιο γιὰ τὴ χώρα ἐρώτημα: Ἄν τὸ κόμμα τους, ποὺ θὰ μᾶς κυβερνήσει δυὸ ἀκόμα χρόνια, θὰ τολμήσει τὴν ἐνηλικίωσή του, ἂν θὰ ἀναζητήσει πολιτικὴ ταυτότητα ἀποβάλλοντας τὸν χαρακτήρα κοινωνικοῦ συμπτώματος. Ἄν θὰ πάψει νὰ εἶναι ψευδεπίγραφη ἢ σοσιαλιστικὴ τοῦ ἐπωνυμίου, ἂν θὰ ἀποφασίσει μὲ συνέπεια νὰ ὑπηρετήσῃ κοινωνικὲς προτεραιότητες.

Ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία ποὺ συνοδεύουν τὴν ἔκλειψη τοῦ ἡγέτη ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὶς προτεραιότητες ποὺ συμβόλισε τὸ πολιτικὸ καὶ ἀνθρώπινο ὑπόδειγμά του. Ἡ κοινωνικὴ μας ἀνάκαμψη ἐξαρτᾶται ἀπὸ διαδόχους ἱκανοὺς νὰ δώσουν νόημα διαφορετικὸ στὴ ζωὴ καὶ στὸν θάνατο.

3.12.1995

Ἄορασία τῆς γύμνιας

ΜΙΑ ΚΡΑΥΓΗ ΠΑΙΔΙΟΥ μὲ τὴ στεντόρεια εἰλικρίνεια τῆς ἀθωότητας — πόσο λείπει στὴν Ἑλλάδα σήμερα. Νὰ ἐξαγγεῖλει θαρραλέα τὴν περίβλεπτη γύμνια ποὺ δὲν τὴ βλέπουμε. Ναί, ὁ

βασιλιάς είναι γυμνός. Ούτε τραγωδία, ούτε πλεκτάνη. Μόνο τυφλότητα. Αποκρουστική ή γύμνια, άσεμνη, κι όμως φαντάζει στα μάτια των πολλών σαν μεγαλόπρεπη στολή.

Παραισθησιογόνο όπιο, ό κομματισμός αναπληρώνει τις ατομικές μας ανασφάλειες, τις ψυχολογικές υπεκφυγές μας από τή διακινδύνευση τής ευθύνης. Ποιός τολμάει να άμφισβητήσει τήν όρθότητα τής κομματικής του έπιλογής, τής ψήφου του; Ποιός έχει τò κουράγιο να κραυγάσει τò όλοφάνερο ποù όλοι συμφωνημένα τò άποσιωπούν; Η είδηση, ή πληροφορία, άκόμα και ή πρόσφατη μνήμη ή πιό έναργής, χωνεύονται άμέσως στην πυρακτωμένη έπιλογή τής προκατάληψης: Ό,τι μάς συμφέρει τò ύψώνουμε λάβαρο, ό,τι μάς θίγει τò άπωθοῦμε, τò θάβουμε.

Ντύνουμε τή γύμνια με λέξεις κενές: χαρισματικός ήγέτης, προοδευτικός όπαδός, δημοκρατικό κόμμα. Όποιος τὰ άμφισβητήσει είναι αντίπαλος, ή κρίση του δέν λογαριάζεται, όσοδήποτε τεκμηριωμένη. Οί μαζικές διαγραφές στελεχών, οί άτιμωτικές άπολύσεις ύπουργών, ό άποκεφαλισμός των σαράντα από τὰ έβδομήντα πέντε μέλη τής πρώτης Κεντρικής Έπιτροπής, των τριάντα πέντε από τὰ έκατò μέλη τής δεύτερης, των δεκαπέντε από τὰ είκοσι μέλη του Κεντρικού Συμβουλίου τής νεολαίας, ή άποπομπή δυò χιλιάδων πιονιέρων των πρώτων κομματικών πυρήνων, μιὰ πορεία είκοσι χρόνων δικτατορικού όλοκληρωτισμού στο κόμμα έξωραίζεται με τὰ παραισθησιογόνα του μύθου.

Οί στόχοι ποù συνήγειραν τούς άγνους όραματιστές —να άποκτήσει ή Ελλάδα ένα σύγχρονο και δημοκρατικά όργανωμένο σοσιαλιστικό κόμμα, με διαδικασίες αύτοοργάνωσης, με τόλμη δημιουργικών μεταρρυθμίσεων— ευτελίστηκαν, βιάστηκαν κατάφωρα. Η άλλεργία στην άμφισβήτηση και στην κριτική, ή σταλινοειδής λατρεία του άρχηγού, ή δημαγωγική σπορά έμφυλιοπολεμικού διχασμού στον λαό, ό λαϊκίστικος όπορτουνισμός, χίλιες-δυò πομπές, ύφάνθηκαν σε φαντασιώδη, στανικά θαυμαζόμενη άλουργίδα του γυμνού βασιλιά.

Και τώρα περιμένουμε από τούς έθελότυφλους θαυμαστές τής είκοσάχρονης γύμνιας να δοῦν τò κενò έξουσίας και κάποιος από

αὐτοὺς νὰ ὑποκαταστήσει τὸ εἶδωλο. Ἄλλὰ ποιός; Ποιός ξεχώρισε ποτὲ ἀπὸ τὸ λείμμα τῶν πειθαρχημένων στὸν ἀρχηγικὸ ἡγεμονισμό, τῶν συμβιβασμένων μὲ τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ σοσιαλιστικοῦ ὁράματος; Ὅλοι οἱ σημερινοὶ εἶναι οἱ προσαρμοσμένοι, αὐτοὶ ποὺ εἴκοσι ὀλόκληρα χρόνια χειροκροτοῦσαν ἐκστασιασμένοι τὴ διπλὴ γλώσσα τοῦ ἀρχηγοῦ, θαύμαζαν τὶς ἀσύστολες παλινωδίες του. Οἱ συνεπεῖς σὲ ἀρχές, οἱ ἀσυμβίβαστοι, ὅσοι κράτησαν ἀπροσκύνητη τὴν κριτικὴ τους σκέψη, τὴν εὐτολμη ἔκφρασή τους, εἶναι αὐτοὶ ποὺ διαγράφηκαν, ποὺ ἀποπέμφθηκαν. Ὁ ἀρχηγὸς πρέπει νὰ ἐκλεγεῖ ἀπὸ τοὺς ἐθισμένους στὴν ὑποτελεία. Τὰ προσόντα τους διαβαθμίζονται μὲ βάση ὄψιμα νηπιώδη ψελλίσματα ἀμφισβήτησης, ὅταν πιά τὸ εἶδωλο εἶχε βιολογικὰ καταρρεύσει, δὲν τοῦ ἀπέμενε οὔτε ἡ δύναμη νὰ τοὺς διαγράψει.

Τὸ σύμπτωμα δὲν περιορίζεται σὲ ἓνα κόμμα, ἡ ἀορασία τῆς γύμνιας μοιάζει σήμερα καθολικὴ κοινωνικὴ μας ἀναπηρία. Δὲν μποροῦμε πιά νὰ ξεχωρίσουμε τοὺς ντυμένους ἀπὸ τοὺς γυμνοὺς, τὴν ἀσχημοσύνη ἀπὸ τὴν εὐπρέπεια. Τόσο, ποὺ ἡ εὐπρέπεια ἔφτασε νὰ θεωρεῖται ντροπὴ καὶ νιώθεις μειονεκτικὸς ἂν δὲν ὑπερασπίζεσαι τοὺς χουλιγκάνους ποὺ καΐνε τὴ σημαία τῆς πατρίδας ἢ ἀτιμάζουν τὰ δικαστήρια.

Κύκλος φαῦλος στροβιλώδης: Ἡ ἀμβλυωπία τῶν ψηφοφόρων ἐκλαμβάνεται ὡς ἀθωωτικὴ ἐτυμηγορία γιὰ τὶς πομπές τῶν πολιτικῶν, καὶ ὁ ἀμοραλισμὸς τῶν πολιτικῶν διαστρέφει ὅλο καὶ ριζικότερα τὸ πολιτικὸ αἰσθητήριό τῶν ψηφοφόρων. Τύπος, τηλεοράσεις καὶ ραδιόφωνα διεκδικοῦν ἅπληστα τὴν ἐπικαρπία τῆς ἀμβλύνοιας, τῆς ἀμνησίας καὶ ἀκρισίας τῶν πολλῶν. Αὐτὸ τὸ 40% τῶν πολιτῶν ποὺ ἀμνήστευσε μὲ τὴν ψήφο του τὸ 1989 τὴν ὁμολογημένη πολιτικὴ εὐθύνη γιὰ τὴν ἀθλιότητα τοῦ σκανδάλου Κοσκωτᾶ, τὸν πληρωμένο «κουτσονόμο», τὴν προκλητικὴ στήριξη τοῦ ἀπατεώνα μὲ τὸ χρῆμα δημόσιων ὀργανισμῶν, αὐτὸ τὸ ποσοστὸ τῶν ψηφοφόρων, αὐξημένο σὲ 47% τὸ 1993, εἶναι γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τῶν media ἐμπορικὴ πελατεία. Δὲν πρέπει νὰ δυσαρεστηθεῖ, δὲν πρέπει νὰ θυμηθεῖ, δὲν πρέπει νὰ προκληθεῖ σὲ σκέψη, κρίση, εὐθύνη.

Ένας καινούργιος γυμνός βασιλιάς κυοφορείται στην καμαρίλα τῶν συμβιβασμένων. Τὰ φαντασιώδη ἐνδύματα ἐτοιμάζονται μὲ πλήθουσα ὠραιολογία παραισθησιογόνων χαρακτηρισμῶν. Ράκη φαντασιώσεων, ἀφοῦ λείπει ἐκ προοιμίου τὸ δραστικότερο παραισθησιογόνο: τοῦ «χαρισματικοῦ».

Καὶ ὅσοι ἀρνοῦνται ἀκόμα νὰ μεταμορφωθοῦν σὲ ρινόκερους περιμένουν ἀπεγνωσμένα μιὰ θαρραλέα κραυγὴ εἰλικρίνειας. Νὰ καταδείξει τὴν περίβλεπτη γύμνια ποὺ ἀκκίζεται σὰν δῆθεν ἀόρατη.

17.12.1995

ΣΤ' ΑΚΡΟΘΙΓΩΣ ΤΑ ΚΑΙΡΙΑ

Τὸ «δικαίωμα» καὶ ἡ ἀντιπρόταση

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΑΤΡΙΔΑΣ, ἐπιβίωσης, ἐλευθερίας διεκδικοῦν οἱ σφαγιαζόμενοι Κοῦρδοι. Δικαίωμα νὰ ὑπερασπίσουν τὴν κρατική τους συνοχή προβάλλουν οἱ Τοῦρκοι δικαιολογώντας τὴ γενοκτονία τῶν Κούρδων. Δικαίωμα στὴ διαφωνία ἀπαιτοῦν οἱ ἐσωκομματικὲς ἀντιπολιτεύσεις μονοπωλώντας τὸ ἐνδιαφέρον τῆς δημοσιότητας στὴν Ἑλλάδα. Δικαίωμα εἰσόδου στὴν ἐλεύθερη ἀγορὰ ἐπικαλοῦνται καὶ οἱ «κουλοχέρηδες» τοῦ ἐγκληματικοῦ τζόγου νεκρώνοντας τὸ κέντρο τῆς πρωτεύουσας. Δικαίωμα διαμαρτυρίας προβάλλουν οἱ ἀγρότες ποὺ σὰν στρατὸς κατοχῆς καταλαμβάνουν τὸ ὀδικὸ δίκτυο τῆς χώρας βασανίζοντας ἀνελέητα δεκάδες χιλιάδων συμπατριωτῶν τους.

Τὰ ἱερά καὶ τὰ ὄσια τοῦ μαρτυρικοῦ κουρδικοῦ λαοῦ στὴν ἴδια λογική τοῦ «δικαιώματος» μὲ τὴν ὠμὴ βαρβαρότητα τῶν σφαγιαστῶν τους. Αὔριο μπορεῖ νὰ ἐμφανιστοῦν στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας καὶ οἱ μαστροποὶ τῶν ρόζ τηλεφώνων» διεκδικώντας μαζί μὲ τοὺς «κουλοχέρηδες» δικαιώματα ἐπιχειρησιακῆς ἐλευθερίας. Καὶ μεθαύριο οἱ κυνηγοὶ νὰ ὀχυρωθοῦν ἔνοπλοι σὲ ὄδοφράγματα, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν ἀγροτῶν, γιὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης θήρας.

Στὴ γλώσσα, στὴ νοοτροπία, στὴν καθημερινὴ πρακτικὴ, ἢ λογική τοῦ «δικαιώματος» ἔχει ἀπόλυτη καὶ αὐτονόητη προτεραιότητα. Κάθε πρόβλημα, κάθε ἀπαίτηση, κάθε πολιτικὴ, κοινωνικὴ ἢ διεθνῆς διαπραγμάτευση θεμελιώνεται στὴν καθολικὰ ἐπιβεβλημένη ἔννοια τοῦ «δικαιώματος». Ὁ κοινὸς τρόπος τοῦ βίου, δηλαδὴ ὁ πολιτισμὸς μας σήμερα, ἀρθρώνεται μόνο στὴ βάση τῶν «ἀτομικῶν δικαιωμάτων». Ἀφαιρέστε τὴν ἔννοια τοῦ δικαιώματος ἀπὸ τὴ γλώσσα τῆς καθημερινῆς ἐπικοινωνίας καὶ θὰ δεῖτε νὰ ἀποδιαρθρώνεται ἀμέσως κάθε συλλογιστικὴ, νὰ γίνεται ἀδύνατη κάθε θεωρητικὴ πρόταση.

Στοιχεῖο ταυτότητας τοῦ πολιτισμοῦ τῶν «φώτων», ἢ ἔννοια τῶν

ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἦταν ἄγνωστη τόσο στήν ἀρχαιοελληνική παράδοση ὅσο καί στὸ ρωμαϊκὸ καὶ βυζαντινὸ δίκαιο. Ἐπειδὴ ἦταν ἄγνωστη ἡ ἀτομοκρατία. Πρῶτευε ἡ κοινωνία τῶν σχέσεων, ὄχι ἡ κατοχύρωση τῶν ἐγκεντρικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀτόμου.

Ἡ ἀτομοκρατία εἶναι ἱστορικὸ γέννημα τῆς ἀλλοτριωτικῆς θρησκευοποίησης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος στὸν βαρβαρικὸ μεσαίωνα τῆς εὐρωπαϊκῆς Δύσης. Στὴν πρώτη ἐκείνη φάση συνοδεύτηκε ἀπὸ μηχανισμοὺς καὶ θεσμοὺς ὑποταγῆς τῶν αὐτονομημένων ἀτόμων σὲ αὐθεντίες καὶ ἰδεολογήματα ἱκανὰ νὰ τιθασιεύσουν τὴν ἀτομικὴ αὐθαιρεσία. Ἡ Ἀναγέννηση καὶ ὁ Διαφωτισμὸς ἀποτίναξαν τὸν ζυγὸ αὐτῆς τῆς βάνουσης τιθάσευσης. Θεμελίωσαν τὸν πολιτισμὸ τῆς νεωτερικότητας πάνω στήν ἀρχὴ τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ποὺ ἐξισορροποῦνται στήν κοινωνικὴ πρακτικὴ μὲ βάση τὴν πίστη στὸν ὀρθολογισμὸ τῶν συμβάσεων, στὴ νοησιαρχικὴ ἀποδοχὴ ἐνὸς «κοινωνικοῦ συμβολαίου». Ἀποθέωση τῆς μεσαιωνικῆς ἀτομοκρατίας, ἀλλὰ μὲ δικλείδα ἀσφαλείας τὴ συλλογικὴ ὀρθολογικὴ ὠφελιμοθηρία.

Βιβλιογραφία πλήθουσα ἀνατέμνει σήμερα τὴ χρεοκοπία τοῦ νεωτερικοῦ «παραδείγματος», τὴν κατάρρευση τῆς πίστεως στὸν ὀρθολογισμὸ τῶν συμβάσεων, τὸ ἀδιέξοδο τῆς λογικῆς τῶν δικαιωμάτων. Καὶ ἡ ἀντιπρόταση σίγουρα δὲν θὰ προκύψει ἀπὸ θεωρητικὲς ἀναλύσεις. Μόνο ὅταν ὠριμάσει ἡ ἀνάγκη τῆς προτεραιότητας τῆς κοινωνίας τῶν σχέσεων καὶ ὄχι τῆς ἀτομοκεντρικῆς θωράκισης, μόνο τότε θὰ διαφανεῖ ἐλπίδα ἐξόδου ἀπὸ τὸ ἐφιαλτικὸ σήμερα ἀδιέξοδο.

Προσπαθῆστε νὰ ἀντικαταστήσετε τὴν ἔννοια τοῦ δικαιώματος στὴ γλώσσα τῆς καθημερινῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ αἶτημα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, τῶν κοινωνικῶν προτεραιοτήτων. Θὰ δεῖτε νὰ ἀλλάζει ριζικὰ ὁ προβληματισμὸς, ἡ συλλογιστικὴ, ἡ προοπτικὴ τῆς κοινωνικῆς δυναμικῆς σὲ κάθε παραμικρὴ πτυχὴ τοῦ βίου.

Ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔχει μακραίωνες ἐθισμοὺς στήν ἀτομοκρατία, δὲν ὑποτάχθηκε ποτὲ στήν προτεσταντικὴ ἠθικὴ ἢ στοὺς δικανικοὺς κώδικες τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Ὁ ἐγωισμὸς τοῦ Ἑλληνα εἶναι κυρίως φιλοπρωτία, ἀπαίτηση ἀναγνώρισης τῆς ὑπαρκτικῆς του

έτερότητας μέσα στην κοινότητα που όμως πια δέν λειτουργεί. Στην κρίσιμη και μεταβατική αυτή περίοδο όπου ο πολιτισμός των δικαιωμάτων του ατόμου καταρρέει, δίχως να διαφαίνεται ζωτική αντιπρόταση, οι ιστορικοί έθισμοί της έλληνικής κοινωνίας προσφέρονται για δημιουργικά έγχειρήματα πρωτοπορίας. Αντι να άμφισβητούν με μακάβριους ύπαινιγμούς έκπνοα σερνάμενα λείψανα έξουσιολαγνείας, οι δελφίνοι της έσωκομματικής αντιπολίτευσης θα μπορούσαν να άρθρώσουν καινοτόμες πολιτικές προτάσεις. Προτάσεις κρατικής ανασύνταξης στην προοπτική των προϋποθέσεων μιās κοινωνίας πολιτών και όχι έξισοροπήσεων της έκβιαστικής λογικής των δικαιωμάτων. Θα μπορούσε να είναι αυτή μιā πολιτιστική παρέμβαση του φθίνοντος Έλληνισμού στον σημερινό παραπαίοντα κόσμο. Άλλα μάλλον άπίθανο να καταλαβαίνουν καν οι έπαγγελματίες της πολιτικής έστω και για ποιό θέμα μιλάμε.

29.3.1995

Το οικολογικό: Πρόβλημα ύπαρκτικό, όχι κανονιστικό

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ του Ίωάννη θεωρήθηκε κορυφαίο σύμβολο της άποφασιστικής στροφής που γνώρισε ή πορεία της άνθρωπότητας με τον χριστιανισμό: στροφής άπό τή φύση στην Ίστορία. Το οικολογικό πρόβλημα —ό βιασμός της φύσης, ή άμετρη έκμετάλλευσή της άπό τον άνθρωπο— κρίνεται ως όργανική συνέπεια της προτεραιότητας που έδωσε ο χριστιανισμός στην Ίστορία ύποτάσσοντας τή φύση σε μιάν έσατολογική προοπτική τελικού άφανισμού της για χάρη της προσδοκώμενης πνευματικής «βασιλείας».

Μιλάμε για «στροφή», γιατί προηγήθηκε του χριστιανισμού ή Άρχαία Ελλάδα. Για τους Έλληνες ή ιδέα της ιστορικότητας της φύσης είναι άγνωστη. Δέν τίθεται πρόβλημα χρονικής άρχής και σκοπούμενου τέλους. Η φύση συγκροτεί τήν πληρότητα του είναι: ένα κάλλος άρμονίας και τάξης που τήν καθιστά κόσμο-κόσμημα. Σύμπαν τέλειο, άρμονικά διατεταγμένο, με δεδομένη άπόλυτη

λογικότητα, ἐμπεριέχει καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀποτελεῖ μέρος αὐτῆς τῆς καθολικῆς κοσμιότητος. Δεδομένος καὶ αἰώνιος, ὁ κόσμος δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει στόχο ἄλλον ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Μπορεῖ μόνο νὰ εἶναι. Καὶ τὸ μέγιστο ποὺ μπορεῖ νὰ πετύχει ὁ ἄνθρωπος εἶναι νὰ θεωρεῖ καὶ νὰ μιμεῖται τὴν κοσμικὴ τελειότητα. Ἡ γνώση τοῦ κόσμου, ἡ ἐπιστήμη, ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρετὴ, τὴ γαλήνια σωφροσύνη τῆς μέθεξης στὸν συμπαντικὸ «κοινὸ λόγο». Ἡ συλλογικὴ μίμηση τῆς κοσμικῆς ἀρμονίας συγκροτεῖ τὸν «μικρὸν τῆς πόλεως κόσμον», τὸ κοινὸ ἄθλημα τῆς πολιτικῆς ποὺ δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν τέχνη τοῦ μουσουργοῦ ἢ τοῦ ζωγράφου, ἀφοῦ σκοπεύει στὴν ἴδια μίμηση τῶν νόμων τῆς καλλοποιοῦ τῶν ὄλων λογικότητος. Αὐτὸ ποὺ εἶχε τὴν πρώτη σημασία γιὰ τοὺς Ἑλληνας δὲν ἦταν τὸ γίγνεσθαι ἢ τὸ δέον, δὲν ἦταν ἡ δυνατότητα καὶ ἡ θέληση, ἀλλὰ τὸ εἶναι καὶ ἡ λογικὴ του πληρότητα.

Ἡ νεώτερη Εὐρώπη εἶδε —μὲ τὰ μάτια κυρίως τοῦ Hegel, τοῦ Fichte, τοῦ Schelling— τὴν ἐμφάνιση τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ριζικὴ ἀντιστροφή στὴν ἑλληνικὴ θεώρηση τῆς φύσης. Ὁ Θεὸς τῆς ἰουδαιοχριστιανικῆς παράδοσης εἶναι ἐξωκοσμικός, αὐτὸς δημιουργεῖ τὸν κόσμο δίνοντάς του συγκεκριμένη χρονικὴ ἀρχὴ καὶ κατευθύνοντάς τον σὲ προκαθορισμένο τέλος. Προτεραιότητα ἔχει τώρα ἡ Ἱστορία, ὄχι ἡ φύση, τὸ γίγνεσθαι τῆς φύσης, ὄχι τὸ εἶναι τῆς φύσης. Αὐτὴ ἡ ἱστορικότητα τῆς φύσης εἶναι ἐκ προοιμίου ἀπαξιωμένη, ἀφοῦ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς «πτώσης» καὶ ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ μετᾶσχει στὴ θεία Ἱστορία —στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου— καὶ τὸ πετυχαίνει στὸ ποσοστὸ ποὺ ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν νόμων τῆς πτώσης ποὺ τὴ δυναστεύουν. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη ἐρμηνεύτηκε ὡς ριζοσπαστικὴ καὶ τελικὴ καταδίκη τῆς φύσης, ἀφοῦ ἡ προσδοκώμενη ἐσχατολογικὴ «Βασιλεία» ἀναγγέλλεται ὡς ἐφιάλτης φυσικῶν καταστροφῶν καὶ κατάρρευσης τοῦ κοσμικοῦ ὅλου. Ἔτσι ὁ κόσμος ἐμφανίζεται σὰν ἀπλὸ ἐπεισόδιο σὲ μιὰ Ἱστορία ποὺ οὐσιαστικὰ τὸν ὑπονομεύει καὶ τελικὰ τὸν ἀναιρεῖ. Ἡ ἔκφραση «ὁ κόσμος οὗτος» γίνεται

συνώνυμη τῆς ἔκφρασης «ὁ αἰὼν οὗτος» καὶ σημαίνει μιὰ συγκεκριμένη ἱστορικὴ ἐποχὴ, ἓναν «αἰῶνα» ἐχθρικό καὶ ἀντίθετο πρὸς τὸν «μέλλοντα αἰῶνα» τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἦταν πραγματικὰ τόσο ριζικὰ ἀντίθετη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἢ χριστιανικὴ θεώρηση τῆς φύσης; Ἄς ἀφήσουμε προσωρινὰ ἐκκρεμὲς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, προκειμένου νὰ ἐπισημάνουμε καὶ τὴ δεύτερη καίρια «στροφὴ» στὴν ἀντιμετώπιση τῆς φύσης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ συντελεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτερικότητας — τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ μας.

Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς θεμελιώθηκε, ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Διαφωτισμοῦ, σὲ πολεμικὴ ἀντίθεση πρὸς τὴ μεταφυσικὴ. Ἡ ἀντίθεση ἐξέφραζε ἱστορικὴ ἀνάγκη, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὀδυνηρὴ μεσαιωνικὴ ἐμπειρία τοῦ δυτικοευρωπαϊοῦ ἀνθρώπου — ἐμπειρία αἰῶνων ποὺ στὴ διάρκειά τους ἡ μεταφυσικὴ εἶχε μετατραπῆ σὲ κυρίαρχη ἰδεολογία ὀλοκληρωτικοῦ χαρακτήρα.

Ἡ ἀντίθεση τῆς νεωτερικότητας στὴ μεταφυσικὴ — ἡ ἀποτίναξη τοῦ θρησκευτικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ — ἐμφανίστηκε ὡς ἐνθουσιώδης κατάφαση τῆς φύσης καὶ τῶν δυνατοτήτων τῆς φύσης. Ἐνδιέφερε κατὰ προτεραιότητα ἡ γνῶση τῆς φυσικῆς πραγματικότητας καὶ ὄχι τῶν μεταφυσικῶν ἐρεισμάτων της. Ἐνδιέφερε ὁ ἄνθρωπος ὄχι ὡς δημιουργήμα καὶ «εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς φυσικὴ ὄντοτητα, φυσικὸ ἄτομο. Ἐνδιέφερε ἡ καταξίωση τῆς φυσικῆς ὑπαρξῆς καὶ ζωῆς, ὄχι μιὰ Ἠθικὴ μὲ ἀπειλὲς αἰώνιας τιμωρίας, ἀλλὰ ἡ συμμόρφωση μὲ τὴ λογικότητα τῆς φύσης, ἓνα «φυσικὸ δίκαιο» ποὺ νὰ ἐγγυᾶται τὰ δικαιώματα κάθε φυσικοῦ ἀτόμου.

Ὡστόσο, ἡ φυσιοκεντρικὴ «στροφὴ» ποὺ ἐνσάρκωνε ὁ πολιτισμὸς τῆς νεωτερικότητας δὲν συνιστοῦσε καὶ ἐπιστροφὴ στὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἐκδοχὴ τοῦ κόσμου ὡς μέτρου τῆς λογικῆς ἀρμονίας καὶ πληρότητας — ὅσο κι ἂν ἐπιδιώχθηκε μιὰ τέτοια ἐπιστροφὴ ἀπὸ τοὺς ἑλληνολάτρες «οὐμανιστὲς» τῆς Δύσης. Σίγουρα ἀποδόθηκε στὴ φύση ὁ χαρακτήρας τῆς μόνης βεβαιωμένης ἐκδοχῆς τοῦ πραγματικοῦ, ὅμως τὸ μέτρο καὶ ὁ ἄξονας τῆς λογικῆς τοῦ πραγματικοῦ ἦταν μόνο ἡ ἀνθρώπινη ἀτομικὴ ὑποκειμενικότητα. Ἡ λογικὴ αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου θεωρήθηκε τὸ μοναδικὸ θεμέλιο τοῦ

πραγματικοῦ ποὺ ἡ ἀμφιβολία δὲν μποροῦσε νὰ κλονίσει.

Ἡ φυσιοκρατία τῆς νεωτερικότητας ἀποδείχθηκε ἀνθρωποκεντρική, ὄχι κοσμοκεντρική. Ὁ δυτικοευρωπαῖος ἄνθρωπος ἀνακάλυψε μὲ ἐφηβικὸ ἐνθουσιασμὸ τὸ σύμπαν τῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ ὡς κυρίαρχος καὶ ἰδιοκτῆτης. «Ἀντιλαμβάνομαι σημαίνει κυριαρχῶ», ἔγραφε ὁ νεαρὸς Hegel στὶς *Πρώιμες θεολογικὲς συγγραφές* του (*Theologische Jugendschriften*). Ἡ ἀτομικὴ νόηση ἀποκρυπτογραφεῖ τὴ λογικὴ τῆς φύσης, παρεμβαίνει στὶς δυνατότητές της γιὰ νὰ συναγάγει χρηστικὸ καὶ ὠφέλιμο γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀποτέλεσμα. Ἡ φύση στὴ νεωτερικότητα εἶναι χρηστικὸ ἀντικείμενο καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐξουσία.

Ἔτσι εἰσάγεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία ἡ ἔννοια καὶ ἐπιταγὴ τῆς προόδου, ποὺ δὲν ἔχει πιά σχέση μὲ τὴ χριστιανικὴ ἐκδοχὴ ἐξέλιξης τῆς Ἱστορίας πρὸς ἓνα ἔσχατο τέλος ἀποκαλυπτικῆς πληρότητας. Πρόοδος εἶναι τώρα ἡ συνεχῆς ἐπέκταση τῆς κυριαρχίας τῶν ἀνθρώπινων παραγωγικῶν δυνάμεων σὲ ὁλόκληρη τὴ φύση. Μετριέται ἡ πρόοδος μὲ δείκτες παραγωγικότητας καὶ καταναλωτικῆς εὐχέρειας, ἡ οἰκονομία ὑποτάσσει τὴν πολιτικὴ καὶ κάθε κοινωνικὴ δυναμικὴ, ἀναδεικνύεται σὲ ἀποκλειστικὸ συντελεστὴ καὶ κριτήριον κοινωνικῆς «ἀνάπτυξης».

Res extensa - res cogitans: ἡ ἀντιθετικὴ διαστολὴ ἀνθρώπου καὶ φύσης δρομολογήθηκε ἀπὸ τὸν Descartes, ὁ ὁποῖος ὀδήγησε τὴ μεσαιωνικὴ σχολαστικὴ σκέψη στὶς ἀνεπίγνωστες ἀλλὰ ὀργανικὲς τῆς συνέπειες. Ὁ Kant θὰ ἐσωτερικεύσει καὶ τὴν ἀντι-κείμενη ἐξωτερικότητα στὸν ὑποκειμενικὸ λόγο: «Ἐξω ἀπὸ μένα τίποτα δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον μὲσω τῆς δικῆς μου ἐπίγνωσης». Ἐνα βῆμα πρὸς πέρα ὁ Hegel θὰ δεῖ στὸ ἀνθρώπινο ἐργαλεῖο τὴ «μετα-φύση» καὶ στὴν τεχνολογία τὴν «ὑλοποιημένη μεταφυσική». Θὰ διακηρύξει ὅτι «εἴμαστε πολὺ ἐγγύτερα στὸ πνεῦμα ὅταν κατασκευάζουμε ἓνα ἐργαλεῖο, παρὰ ὅταν γεννᾶμε ἓνα παιδί». Καὶ σὲ ἀπόλυτη σύμπνοια μὲ τὸν ἰδεαλιστὴ Hegel ὁ ὑλιστῆς Marx θὰ ὀρίσει ὅτι «ἡ ἱστορία τῆς βιομηχανίας εἶναι τὸ ὀρθάνοιχτο βιβλίον τῶν οὐσιαστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνθρώπινη

ψυχολογία που γίνεται εμπειρικά αντιληπτή».

Ἀπὸ τὶς θεωρητικὲς αὐτὲς νοηματοδοτήσεις ὡς τὴν πρακτικὴ τοῦ βιασμοῦ τῆς φύσης ἀπὸ τὴν τεχνολογία, ἡ ἀπόσταση εἶναι ἐλάχιστη. Γι' αὐτὸ καὶ μοιάζει τουλάχιστον παραλογισμὸς νὰ ἀναζητᾶμε λύση γιὰ τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα σήμερα ἐμμένοντας στὶς προδιαγραφὲς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτερικότητας, ὁ ὁποῖος καὶ ὁδήγησε μὲ νομοτελειακὴ συνέπεια στὴν ἀπειλητικὴ πιά γιὰ τὸν ἄνθρωπο καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Νὰ ξαναγυρίσουμε στὸ ἐρώτημα ποὺ ἀφήσαμε ἐκκρεμές: Ἦταν, πραγματικά, τόσο ἀντίθετη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἢ χριστιανικὴ θεώρηση τῆς φύσης; Εἶναι ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη ἓνας θρίαμβος τῆς Ἱστορίας πάνω στὴ φύση, ἢ ἐξαγγελία τῆς ἔσχατης ἀπαξίωσης καὶ καταστροφῆς τῆς φύσης γιὰ χάρι τῆς μεσσιανικῆς Βασιλείας;

Καὶ τὰ δυὸ ἐρωτήματα θέτουν πρόβλημα ἐρμηνείας τῶν σχέσεων καὶ διαφορῶν ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ, καὶ μαζὶ πρόβλημα κριτηρίων κατανόησης τῶν συμβολισμῶν τῆς Ἀποκάλυψης. Οἱ ἐρμηνευτικὲς διαφορὲς δὲν ἐξαντλοῦνται πάντοτε στὸ ἐπίπεδο τῆς θεωρίας, μπορεῖ νὰ ὁδηγήσουν καὶ σὲ συνολικὲς διαφοροποιήσεις πολιτισμῶν, ὅπως συνέβη στὴν Εὐρώπη τὸν 11ο μ.Χ. αἰώνα: Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος κατανοοῦσε τὴ σχέση του μὲ τὸν χριστιανισμὸ μὲ τρόπο πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὸν ὁποῖο τὰ γερμανικὰ φύλα τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Εὐρώπης κατανοοῦσαν τὴ δική τους σχέση τόσο μὲ τὴν ἑλληνικὴ ὅσο καὶ μὲ τὴ χριστιανικὴ παράδοση.

Στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας τὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα γίνονται ἀδιέξοδα ἂν ἀγνοήσουμε ἢ παραβλέψουμε τὴν κρίσιμη ρῆξη ἀσυνέχειας στὴν ἐξέλιξη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ: τὴ λεγόμενη «μεγάλὴ μετανάστευση λαῶν». Δηλαδή τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου ἕως καὶ τὸν 6ο μ.Χ. αἰώνα ἡ Εὐρώπη, στὸ μεγαλύτερο γεωγραφικὸ της τμήμα, ὑποχρεώθηκε σὲ μιὰ πολιτιστικὴ ὀπισθοδρόμηση κυριολεκτικὰ τραγικὴ σὲ σύγκριση μὲ τὸ ἑλληνορωμαϊκὸ παρελθόν της. Τὰ καινούργια φύλα ποὺ

μετανάστευσαν και ἐγκαταστάθηκαν τότε στὴν Εὐρώπη — Φράγκοι, Γότθοι, Οὔννοι, Βάνδαλοι, Βουργούνδιοι, Νορμανδοὶ— βρίσκονταν σὲ ἐπίπεδο πολιτισμοῦ ἐξαιρετικὰ χαμηλό, ἂν ὄχι σὲ κατάσταση πρωτογονισμοῦ.

Πρῶτο βῆμα ἐκπολιτισμοῦ τους ἦταν νὰ ἐκχριστιανισθοῦν. Ἀλλὰ τί μποροῦσε νὰ σημαίνει ὁ ἐκχριστιανισμὸς γιὰ λαοὺς ποὺ δὲν διέθεταν οὔτε τίς στοιχειώδεις προϋποθέσεις παιδείας γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου μὲ τὸν ὅποιο ἐκφραζόταν ἡ χριστιανικὴ ἐμπειρία; Ἦταν ἀναπόφευκτο νὰ προσαρμόσουν τὴν κατανόηση τοῦ χριστιανισμοῦ στὸ ἐπίπεδο τῶν δικῶν τους κριτηρίων καὶ ἀναγκῶν.

Σὲ κάθε περίπτωση πολιτιστικῆς ὀπισθοδρόμησης μέσα στὴν Ἱστορία, ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ πραγματικοῦ —ποὺ νοηματοδοτεῖ τίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, τὸν συνάνθρωπο καὶ τὸν Θεὸ— γίνεται ἀπλουστευτικὰ σχηματικὴ, συνήθως ἔντονα πολωτικὴ τῶν διακρίσεων «καλοῦ» καὶ «κακοῦ» καὶ συνακόλουθα δικανικὴ-νομικὴ. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα στὴν ἰουδαϊκὴ λ.χ. ἱστορία, ἡ ἔκπτωση τῆς ταλμουδικῆς παράδοσης σὲ φαρισαϊκὸ νομικισμὸ ἢ, στὴν ὕστερη ἑλληνιστικὴ περίοδο, ἡ παραφθορὰ τοῦ πλατωνικοῦ δυαλισμοῦ σὲ μανιχαϊκὸ γνωστικισμὸ.

Γιὰ νὰ τεκμηριωθεῖ ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ διαπίστωση θὰ χρειαζόταν μιὰ εἰδικὴ μελέτη. Ἐδῶ παρεμβάλλεται μόνο ὡς πρόταση κριτηρίου ἐρμηνείας τῶν διαφορῶν τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς («βυζαντινῆς» λέμε σήμερα) ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ δυτικοευρωπαϊκὴ ἐκδοχὴ τῶν σχέσεων ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ. Ἡ δεύτερη αὐτὴ ἐκδοχὴ, ἡ μεσαιωνικὴ δυτικοευρωπαϊκὴ, κληροδοτήθηκε ἐν πολλοῖς καὶ στὴ νεωτερικότητα. Στὴ μελέτη του γιὰ τὸν Nietzsche ὁ Heidegger ἔδειξε μὲ ἐνάργεια τὴν ὀργανικὴ συνέχεια (Kontinuität) τῆς μεταφυσικῆς τοῦ δυτικοῦ μεσαίωνα στὰ θεϊστικὰ καὶ ἀθεϊστικὰ συστήματα τῆς νεωτερικότητας.

Στὴ σύντομη αὐτὴ εἰσήγηση ἀξίζει νὰ σταθοῦμε ἐπιγραμματικὰ σὲ κάποιες βασικὲς θέσεις τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς ἐκδοχῆς τῶν σχέσεων ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ. Κυρίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα φύσης καὶ Ἱστορίας ποὺ ἄμεσα ἐντοπίζεται στὴν

Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη.

Σίγουρα ὁ χριστιανισμὸς ἀρνεῖται τὴν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου. Ἄλλὰ εἶναι τὸ στοιχεῖο αὐτὸ θεμελιῶδες γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς κοσμολογίας; Ὅταν δὲν τίθεται πρόβλημα ἀρχῆς καὶ τέλους τοῦ κόσμου, ἢ ιδιότητα τοῦ αἰώνιου (τοῦ «αἰεὶ ἔοντος») ἀφορᾷ κυρίως στὴν πληρωματικὴ λογικότητα μὲ τὴν ὁποία ὁ κόσμος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ χρόνο καὶ ἐποχὴ, προσφέρεται στὴ θεά-θεωρία τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ βασικὸ καὶ ἰδιότυπο γνῶρισμα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς κοσμολογίας δὲν εἶναι ἡ αἰωνιότητα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἡ ἀναγνώριση ἑνὸς συμπαντικοῦ «ξυνοῦ» (κοινοῦ) λόγου ποὺ ἀρθρώνει, δομεῖ καὶ διέπει τὴ φυσικὴ πραγματικότητα. Ὁ λόγος συγκροτεῖ τὸ σύμπαν σὲ «κόσμο»-κόσμημα ἀρμονίας καὶ κάλλους. Ὁ λόγος-τρόπος μετοχῆς στὸ εἶναι διαφοροποιεῖ τὶς οὐσίες τῶν ὑπαρκτῶν, διαμορφώνει τὴν ποικιλία τῶν εἰδῶν, συνιστᾷ τοὺς νόμους τῆς εὐταξίας καὶ κοσμιότητας, τῆς συνύπαρξης καὶ κίνησης τῶν ὄντων. Ὁ λόγος-εἶδος εἶναι τὸ ἐρώμενον τῆς ὕλης, τὸ κίνητρο (τὸ ὄρεκτὸν) ποὺ τὴν ὠθεῖ στὴν εἰδοποιὸ κίνηση, στὴν ἐντελέχεια τῆς μορφοποίησης.

Αὐτὴ τὴ λογικὴ σύσταση καὶ λειτουργία τοῦ κόσμου ὁ χριστιανισμὸς οὔτε τὴν ἀρνεῖται οὔτε τὴν ἀναιρεῖ. Μόνο τὴν ἐρμηνεύει καλύπτοντας τὰ ἀνερμήνευτα κενὰ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ὄντολογίας. Ὁ λόγος ποὺ συνιστᾷ, δομεῖ καὶ διέπει τὸ σύμπαν δὲν εἶναι ἓνα ἀνεξήγητο δεδομένο ποὺ καταλήγει σὲ τυφλὴ εἰμαρμένη. Εἶναι ἐνέργεια προσωπικὴ ἑνὸς δημιουργοῦ Προσώπου, κτιστὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἄκτιστης Αἰτιώδους Ἀρχῆς. Ἄκτιστη καὶ γι' αὐτὸ ἄχρονη καὶ ἀπεριόριστη ἢ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, κτιστὴ καὶ γι' αὐτὸ χρονικὴ καὶ περατὴ ἢ φύση τοῦ κόσμου.

Ὅμως, ὅπως ἡ ἀνθρώπινη προσωπικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ζωγράφου, τοῦ γλύπτη, τοῦ μουσουργοῦ εἶναι οὐσίας διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς ζωγραφιάς, τοῦ ἀγάλματος, τοῦ τραγουδιοῦ, καὶ ὡστόσο ἢ ζωγραφιά, τὸ ἄγαλμα, τὸ τραγούδι δὲν παύουν νὰ εἶναι λόγος ἀποκαλυπτικὸς τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας καὶ ἐλευθερίας τοῦ

δημιουργοῦ-καλλιτέχνη, ἔτσι καὶ ὁ κόσμος, παρὰ τὴν οὐσιαστικὴν του διαφορὰ ἀπὸ τὸν Θεό, δὲν παύει νὰ εἶναι λόγος ἀποκαλυπτικὸς τοῦ Προσώπου Του.

Αὐτὸ εἶναι ἓνα κορυφαῖο μέτρο οἰκολογικῆς, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, στάσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴ φύση: Γιὰ τὸν χριστιανὸ ἡ φύση δὲν εἶναι ἀπρόσωπο καὶ οὐδέτερο ἀντικείμενο, ἔστω δημιουργημένο ἀπὸ κάποιο Ἄνωτατο Ὦν. Ἡ φύση εἶναι ποίημα τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ-Λόγου ποὺ ἀποκαλύπτει σὲ κάθε πτυχὴ τῆς τὴν προσωπικὴν ἑτερότητα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ ποιητῆ τῆς. Ὁ ὅρος «φυσικὴ θεωρία» στὸ χριστιανικὸ λεξιλόγιο σημαίνει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀσκητικῆς αὐθυπέμβασης, τὸ ἀσκητικὸ κατόρθωμα νὰ ὑπερβεῖ ὁ ἄνθρωπος τὶς ἐγωκεντρικὲς του κτητικὲς καὶ χρηστικὲς προτεραιότητες καὶ νὰ βιώσει τὴ σχέση του μὲ τὸν κόσμο ὅπως βιώνει τὴ σχέση μὲ ἓνα ζωγραφικὸ, γλυπτό, μουσικὸ ἢ ὅποιο ἄλλο καλλιτέχνημα.

Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται ὄχι σὲ μονομερῆ θέα-θέαση τοῦ κόσμου, ἀλλὰ σὲ σχέση προσωπικὴ μὲ τὸν λόγο τοῦ κόσμου, γιὰ αὐτὸς ὁ λόγος εἶναι κλητικὸς σὲ κοινωνία ζωῆς μὲ τὸν Δημιουργὸ τοῦ κόσμου. Ἡ χρῆση τοῦ κόσμου — ἡ τροφή, τὸ ἔνδυμα, τὸ ἐργαλεῖο — εἶναι ἔτσι κι ἀλλιῶς ζωτικὴ προϋπόθεση γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ὅμως αὐτὴ ἡ χρῆση ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐφήμερη ἐπιβίωση τοῦ κτιστοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ συγκροτήσῃ σχέση ὑπαρκτικῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό: προσλαμβάνοντας τὴ φύση, νὰ ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος ὄχι μὲ τὸν τρόπο τῆς κτιστῆς φύσης, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο τῆς σχέσης, τῆς ἀγαπητικῆς κοινωνίας, ποὺ εἶναι ὁ τρόπος ὑπάρξεως τοῦ ἀκτίστου — «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» (1 Ἰωάν. 4, 16).

Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς *Εὐχαριστίας* ποὺ συνιστᾶ καὶ συγκροτεῖ τὴν Ἐκκλησία καὶ νοηματοδοτεῖ τὴν πρακτικὴν τοῦ χριστιανικοῦ βίου. Στὴν *Εὐχαριστία* οἱ χριστιανοὶ προσλαμβάνουν ἄμεσα ὡς τροφήν τὴ φύση, τὸν κόσμο — τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρασί, δυὸ εἶδη τροφῆς ποὺ συγκεφαλαιώνουν τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ προσλαμβάνουν «μετὰ εὐχαριστίας» ὡς δωρήματα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὴ ἡ πρόσληψη συνιστᾶ κοινωνία ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, σάρκα κοσμικῆς θείας κοινωνίας. Σὲ κάθε *Εὐχαριστία* οἱ χριστιανοὶ κοινωνοῦν τῆς σαρκὸς τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου,

τοῦ Λόγου ποὺ σαρκώθηκε μέσα στὴν Ἱστορία ὡς ἀπαρχὴ τῆς δυνατότητας νὰ ὑπάρξει ἡ κτιστὴ φύση μὲ τὸν τρόπο τοῦ πληρώματος ζωῆς τοῦ Ἀκτίστου.

Ἡ «οἰκολογία» τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ εὐχαριστιακὴ νοηματοδότηση καὶ χρῆση τοῦ κόσμου. Ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι μιὰ μονότροπη ἀναγκαιότητα: Διακυβεύεται ἀδιάλειπτα στὴν ὑπαρκτικὴ περιπέτεια τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ βιβλίο τῆς Ἀποκάλυψης εἰκονογραφεῖ μὲ συναρπαστικὴ ποιητικὴ εἰκονολογία αὐτὴ τὴν τρέχουσα περιπέτεια καὶ τὸν ἐσχατολογικὸ της στόχο ποὺ ἀδιάκοπα πληροῦται καὶ μέλλει νὰ συντελεσθεῖ ὄχι ὡς καταστροφή τῆς φύσης καὶ τέλος τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ὡς ἀποκατάσταση τῆς φύσης καὶ τοῦ χρόνου σὲ πληρωματικὴ κοινωνία ζωῆς κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, σὲ συμπαντικὴ Εὐχαριστία.

Ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὰ σημερινὰ οἰκολογικὰ ἀδιέξοδα δὲν μπορεῖ νὰ συντελεστεῖ ὅσο ὁ πολιτισμὸς μας παραμένει δέσμιος στὴν ἀνθρωποκεντρικὴ φυσιοκρατία τῆς νεωτερικότητας καὶ στίς μεσαιωνικὲς θρησκευτικὲς τῆς ρίζες. Μιὰ διαφορετικὴ ἀνάγνωση τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη μᾶς εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ συγκρότηση ἐκείνης τῆς θεώρησης τῶν σχέσεων φύσης καὶ Ἱστορίας ποὺ θὰ ὀδηγήσει σὲ καινούργια κριτήρια χρήσης τοῦ κόσμου.

Εἰσήγηση στὸ συνέδριο «Ἀποκάλυψη καὶ περιβάλλον», Πάτμος, 22-25.9.1995

Καπιταλισμὸς καὶ φονταμενταλισμὸς

ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ τοῦ καπιταλισμοῦ (καὶ εἰδικότερα τὸ φαινόμενο τῆς συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς) γεννήθηκε σὲ κοινωνικὰ περιβάλλοντα μὲ ἔντονο νομικὸ χαρακτήρα ἠθικῆς θρησκευτικότητας εἶχε ἐπισημανθεῖ ἀπὸ οἰκονομολόγους καὶ ἱστορικούς, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερους στοχαστές, ἤδη ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα.

Όμως τὸ ἀποφασιστικὸ ἔναυσμα γιὰ μιὰ ἐργώδη διεύρυνση τῆς μελέτης αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἦταν, ὅπωςδὴποτε, τὸ βιβλίον τοῦ Max Weber, *Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ* (α' ἔκδοση 1904, β' ἔκδοση 1920). Ὁ Weber ἐντόπιζε τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τοῦ καπιταλιστικοῦ φαινομένου στὴν κυριαρχία συγκεκριμένων φονταμενταλιστικῶν προτεσταντικῶν κινήματων καὶ ἀπόψεων σὲ περιοχὲς καὶ κοινωνίες τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Εὐρώπης. Οἱ φονταμενταλιστικὲς αὐτὲς τάσεις ἐκπροσωπήθηκαν, κατὰ τὸν Max Weber, ἀπὸ: α) τὸν καλβινισμό, μὲ τὴν ἀκραία μορφή ποὺ ἔγινε ἀποδεκτὸς σὲ ὀρισμένες χῶρες, κυρίως τὸν 17ο αἰώνα· β) τὸ εὐρύτατο κίνημα τοῦ πιετισμοῦ· γ) τοὺς μεθοδιστὲς· δ) τοὺς βαπτιστὲς.

Ἡ ἐπίδραση ποὺ ἄσκησε τὸ βιβλίον τοῦ Max Weber θὰ μπορούσε νὰ μετρηθεῖ μὲ τὴν εὐρύτητα τῆς βιβλιογραφίας ποὺ προκάλεσε. Ἡ γόνιμη αὐτὴ πλήθουσα βιβλιογραφία ὁδήγησε καὶ σὲ ὀρισμένες συστηματικὲς συνθέσεις ποὺ σήμερα πιά θεωροῦνται ἐξίσου «κλασικὲς» μὲ τὴ μελέτη τοῦ Weber. Θὰ ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ: τὸ βιβλίον τοῦ Werner Sombart, *Der Bourgeois*· τὴν ἱστορικὴ μελέτη τοῦ R. H. Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism*· τὰ βιβλία τοῦ E. Troeltsch, *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt*· τοῦ K. Samuelson, *Religion and Economic Action*· τοῦ Amintore Fanfani, *Cattolicesimo e protestantesimo nella formazione storica del capitalismo*· τοῦ H. M. Robertson, *Aspects of the Rise of Economic Individualism*— ἢ τὴν ἐνημερωτικὴ ἀνθολόγηση καὶ παρουσίαση ἀντιπροσωπευτικῶν κειμένων ἀπὸ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ βιβλίον τοῦ Philippe Besnard, *Protestantisme et capitalisme*.

Θὰ μπορούσαμε νὰ συνοψίσουμε —μὲ ὑπερβολικὴ ὅπωςδὴποτε ἀφαίρεση καὶ σχηματικότητα— τοὺς ἄξονες τῆς προβληματικῆς ποὺ διατρέχει αὐτὴ τὴ βιβλιογραφία στὶς ἐξῆς διατυπώσεις:

1. Τὰ δυὸ ἀφετηριακὰ γνωρίσματα τοῦ καπιταλιστικοῦ φαινομένου (αὐτὰ ποὺ δηλώνουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ φαινομένου στὸν χῶρο τῆς οἰκονομίας) εἶναι:
 - α. Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου — συσσώρευση ποὺ δὲν ἀποβλέπει καταρχὴν στὴν αὐξηση τῆς καταναλωτικῆς

εὐχέρειας, ἀλλὰ ἐμφανίζεται ὡς παραγωγικὸς αὐτοσκοπός. Ἡ παραγωγή μεθοδεύεται στὴν προοπτικὴ τῆς σταθερῆς χρησιμοποίησης ἑνὸς τμήματος τῶν ἐσόδων γιὰ τὴ βελτίωση καὶ αὐξηση τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου.

β. Ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς, μὲ πρωταρχικὸ κριτήριον ὀρθολογικότητος τὴ μετρητὴ ἀποδοτικότητα — ἢ ἀποτελεσματικὴ μεθόδευση τῆς ἐργασίας μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς συνεχῶς ἀνανεούμενου κέρδους.

2. Ἡ πρώτη ἐμφάνιση καὶ τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν γνωρισμάτων τοῦ καπιταλιστικοῦ φαινομένου ἐντοπίζεται γεωγραφικὰ σὲ χῶρες ἢ περιοχὲς μὲ προτεσταντικὸ κατὰ πλειοψηφία πληθυσμὸ καί, ἱστορικά, στὶς περιόδους ἀκμῆς καὶ ἰσχυρῆς κοινωνικῆς ἐπιβολῆς τῶν μεγάλων φονταμενταλιστικῶν κινήματων τοῦ προτεσταντισμοῦ (17ος-18ος αἰῶνας).
3. Ἡ παράλληλη μελέτη τῶν ἀρχῶν τῆς προτεσταντικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν βασικῶν γνωρισμάτων τοῦ καπιταλισμοῦ ἐπιτρέπει μιὰν αἰτιακὴν συσχέτιση ἀνάμεσα:
 - α. στὸ θρησκευτικὸ χρέος καὶ στὸ οἰκονομικὸ κέρδος (μετρητὴ ἀνταπόκριση στὸ θρησκευτικὸ χρέος — μεθοδικὴ ἐπιδίωξη οἰκονομικοῦ κέρδους).
 - β. στὴ θρησκευτικὴ ἀσκητικὴ καὶ στὴν ἀτομικὴ ἐργατικότητα.
 - γ. στὴ θρησκευτικὴ σωτηρία καὶ στὴν ἐπαγγελματικὴ ἐπιτυχία (πιστοποίηση τῆς θείας εὐλογίας μὲσω τῆς αὐξησης τοῦ κεφαλαίου).
4. Ὅσο καὶ ἂν συνέβαλε ὁ προτεσταντισμὸς στὴ διαμόρφωση ἑνὸς ἀτομοκεντρικοῦ ἠθικισμοῦ μὲ ἄμεσες συνέπειες στὴν οἰκονομικὴ συμπεριφορά, δὲν εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὁ ἴδιος γέννησε μιὰ τέτοια στάση. Τουλάχιστον ἡ ἔμφαση στὴν ἀτομικὴ σωτηρία, στὶς ἀτομικὲς ἀξιομισθίες, στὸν ἀτομικὸ «ἀπόλυτο προορισμὸ» (*praedestinatio*) ἀποτέλεσε θεμελιῶδες στοιχεῖο διαφοροποίησης ὁλόκληρης τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη χριστιανοσύνη, ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ πρώτου Σχίσματος (867). Ἡ ἀνάγκη μετρητοῦ τεκμηρίου τῆς σωτηρίας καὶ ἡ μέτρηση τῆς ἀξίας τῆς σωτηρίας σὲ χρῆμα εἶχε βρεῖ τὴ χαρακτηριστικότερη ἱστορικὴ τῆς ἔκφραση, πολὺ

πρὶν ἀπὸ τὸν προτεσταντισμό, στὶς περίφημες «ἀφέσεις» (indulgentiae) ποὺ χορηγοῦσε ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.

5. Ὁ καπιταλισμὸς ἀντλήσε κριτήρια καὶ ἀρχές ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς ἠθικὲς ἀντιλήψεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἀφετηριακὲς νοηματοδοτήσεις τοῦ βίου (τὴν κοινὴ ὄντολογία, κοσμολογία καὶ ἀνθρωπολογία) ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ προτεσταντισμοῦ. Τέτοιες νοηματοδοτήσεις ποὺ ἐπισημαίνονται στὴ βιβλιογραφία εἶναι:

α. Ἡ νοητικὴ προτεραιότητα στὸν καθορισμὸ τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ πραγματικοῦ, ἡ ταύτιση νοητικοῦ «σημαίνοντος» καὶ πραγματικοῦ «σημαινομένου».

β. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κόσμου ὡς συνόλου ὄντοτήτων καὶ ὄχι ὡς συνόλου ἐνεργούμενων σχέσεων, ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας ὡς ἀθροίσματος ἀτομικότητων καὶ ὄχι διαπροσωπικῶν σχέσεων, ἡ ἐκδοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου καὶ ὄχι ὡς προσώπου μὲ ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα, δηλαδὴ ἐλευθερία ἀπὸ κάθε προκαθορισμό.

γ. Ὁ ὠφελιμιστικὸς χαρακτήρας τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκευτικότητας, ὁ συλλογικὸς ὠφελιμισμὸς (unitas communis utilitatis) ποὺ ὄχι μόνο ἀθροίζει τὰ ἀτομικὰ ὀφέλη καὶ συμφέροντα, ἀλλὰ λειτουργεῖ καὶ ὡς μεθοδολογία ἀντικειμενικῆς ἀποδεικτικῆς τῆς «ἀλήθειας».

δ. Ἡ ἐκνομίκευση τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, τὴ φύση, τοὺς συνανθρώπους του. Ὁ νόμος καὶ ἡ ἠθικὴ δὲν σημαίνουν (μετροῦν) τὴν πραγματοποίηση ἢ τὴν ἀποτυχία καὶ ἀλλοτριώση τῆς σχέσης, ἀλλὰ διαβαθμίζουν καὶ ἀξιολογοῦν τὸ ἀντικειμενοποιημένο προϊόν τῆς σχέσης: ἀτομικὲς πράξεις καθεαυτὲς καὶ ἀτομικοὺς χαρακτήρες καθεαυτοῦς.

Μὲ βάση τὶς παραπάνω τηλεγραφικὲς ἐπισημάνσεις συμπερασμάτων ποὺ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀφετηριακὴ μελέτη τοῦ Max Weber καὶ τὴ συνακόλουθη βιβλιογραφία, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ θέσει ὡς κεντρικὸ πρόβλημα ἔρευνας καὶ σπουδῆς τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα:

I. Κατὰ πόσο τὰ βασικά γνωρίσματα τοῦ θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ ἐνυπάρχουν, περισσότερο ἢ λιγότερο ἀναπτυγμένα, σὲ ὁλόκληρη τὴ δυτικοευρωπαϊκὴ χριστιανικὴ παράδοση. Δηλαδή στὴν καινούργια ἐκδοχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ (μὲ πυρήνα τὴν ἀτομοκεντρικὴ θρησκευιοποίησι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος) ποὺ ἐγκαινιάζεται μὲ τὴν κατάρρευση τῆς συνέχειας τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου στὴν εὐρωπαϊκὴ Δύση — τὸν ἐκχριστιανισμὸ τῶν καινούργιων φύλων καὶ φυλῶν ποὺ τὴν κατακλύζουν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου ἕως καὶ τὸν 6ο αἰώνα.

II. Κατὰ πόσο ὁ καπιταλισμὸς, ὡς οἰκονομικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ ποὺ ἐκφράζει μιὰ καθολικὴ νοηματοδότηση τοῦ βίου, ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ δυτικοευρωπαϊκὴ θρησκευτικὴ παράδοση τὰ κυρίως φονταμενταλιστικά της στοιχεῖα καὶ κατὰ πόσο ἐξακολουθεῖ ὁ καπιταλισμὸς νὰ διασώζει ἕναν δικό του πιά καὶ αὐτονομημένο ἀπὸ θρησκευτικὲς ἀναφορὰς φονταμενταλιστικὸ χαρακτῆρα.

Γιὰ νὰ γίνῃ δυνατὴ μιὰ τέτοια ἔρευνα καὶ σπουδὴ ὀφείλουμε νὰ διασαφηνίσουμε τὸν ὅρισμὸ τοῦ φονταμενταλισμοῦ καὶ τὰ βασικά του γνωρίσματα:

Ἡ λέξι φονταμενταλισμὸς (Fundamentalismus) ἐπισημαίνει τὴν ἐμμονὴ στὸ θεμελιώδες, στίς ἰδρυτικὲς διατυπώσεις μιᾶς θεωρίας ἢ διδαχῆς, ἐπομένως τὴν ἐμμονὴ ἢ ἐπιστροφή στὴν ἀφετηρικὴ γνησιότητα. Ἡ γνησιότητα τοῦ ἰδρυτικοῦ καὶ θεμελιώδους πρέπει νὰ εἶναι ἀντικειμενικὰ κατοχυρωμένη καὶ ἀποδείξιμη, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἐμμονὴ στὴ γνησιότητα νὰ εἶναι ἀντικειμενικὰ καταφανὴς καὶ μετρήσιμη.

Ὁ ὅρος πρωτοεμφανίστηκε στὴν Ἀμερικὴ, στὰ τέλη τοῦ 19ου - ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ταυτότητα μιᾶς θεολογικῆς τάσης καὶ ἐνὸς εὐρύτερου θρησκευτικοῦ κινήματος ποὺ ἀπέριπτε τὸν «μοντερνισμὸ» (κυρίως τὴ δαρβινικὴ θεωρία τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, ἀλλὰ καὶ τὴ μηχανιστικὴ ἐπιστημονικὴ κοσμοαντίληψη), τὴ συνακόλουθη «ἐκκοσμίκευση» τῆς θεολογίας καὶ τὴ χαλάρωση τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἠθικῆς, ἐπιμένοντας στὴν ἀπόλυτη αὐθεντία καὶ ἀντικειμενικὴ ἐγκυρότητα τῆς Βίβλου.

Σήμερα ό όρος φονταμενταλισμός έχει σαφώς διευρυνθεί και αναφέρεται σέ φανατισμένες συντηρητικές έκφάνσεις κάθε μορφής θρησκευτικού ή ιδεολογικού δογματισμού.

Τά πιό χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ φονταμενταλιστικού φαινομένου σήμερα θά μπορούσαν νά προσδιοριστοῦν μέ τίς ακόλουθες έπισημάνσεις:

- α. Ἀπολυτοποιείται «τò γράμμα» τῶν ιδρυτικῶν διατυπώσεων μιᾶς θεωρίας ή διδαχῆς. Οἱ ιδρυτικές διατυπώσεις καθεαυτές θεωροῦνται ἀξιωματική ἀρχή και ἀλάθητο δόγμα, ἀντικειμενική αὐθεντία και «πηγή» τῆς ἀλήθειας.
- β. Ὑπάρχει μία και μόνη «καθέδρα» ή «ίερατείο» αὐθεντικῆς ἐρμηνείας τῶν ιδρυτικῶν διατυπώσεων. Κάθε παρέκκλιση ἀπό «τò γράμμα» τῶν ιδρυτικῶν διατυπώσεων και ἀπό τήν ἐρμηνεία τους ποῦ παρέχει ή επίσημη «καθέδρα» εἶναι ἀλλοίωση τῶν θεμελιῶν και τῆς γνησιότητας τῆς θεωρίας ή διδαχῆς, αἶρεση, ἀντίπαλη ἐχθρική ιδεολογία.
- γ. Ἀπό τίς ιδρυτικές διατυπώσεις προκύπτουν πάντοτε κανονιστικές ἀρχές τῆς ἀτομικῆς και συλλογικῆς συμπεριφορᾶς. Οἱ ἀρχές αὐτές κωδικοποιοῦνται μέ ἄτεγκτο νομικισμό ὥστε νά περιλαμβάνουν μιᾶ λεπτομερειακή περιπτωσιολογία.
- δ. Ἡ ἀτομική πιστότητα στόν νόμο και κώδικα τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι μετρητή και ἐλέγξιμη, ἐπικεντρωμένη κυρίως σέ ἐξωτερικούς τύπους. Ἡ παραβίαση τῶν ἐξωτερικῶν τύπων θεωρεῖται ἄρνηση ή ἀπειθαρχία στίς θεμελιώδεις προϋποθέσεις τῆς διδαχῆς.
- ε. Τò ἀλάθητο δόγμα και ό κωδικοποιημένος νομικισμός παρέχουν στό ἄτομο ψυχολογική προστασία και βεβαιότητα «σωτηρίας». Τò ἀπαλλάσσουν ἀπό τή διακινδύνευση τῆς «ἐνηλικίωσης», τή βάσανο τῆς ἀμφιβολίας, τò ρίσκο τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτò και κάθε φονταμενταλισμός συνοδεύεται ἀπό ἔντονο ψυχολογικό φανατισμό, ἀμετακίνητη ἐγκύστωση στή μονομέρεια, μαχητικό πάθος ὑπεράσπισης τῶν ἀρχῶν του. Διάλογος μέ διαφωνοῦντες και ἀντιπάλους εἶναι ἀδύνατος.

Ἐάν αὐτὰ εἶναι τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ γνωρίσματα τοῦ φονταμενταλισμοῦ, τότε ἡ συμπτωματολογία τοῦ φαινομένου προϋπῆρχε ἱστορικά, σὲ σημαντικό ποσοστό, τῆς ἰδιομορφίας τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλὰ κανεὶς δὲν ἀρνεῖται ὅτι ὁ φονταμενταλισμὸς συνιστᾷ εὐρύτερο φαινόμενο τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ψυχολογίας. Τὸ ἐρώτημα εἶναι κατὰ πόσο ὁ δυτικὸς χριστιανισμὸς —ρωμαιοκαθολικὸς καὶ προτεστάντικὸς— υἱοθέτησε καὶ ἀφομοίωσε εὐθὺς ἐξαρχῆς —ἀπὸ τὶς μεσαιωνικὲς κιόλας καταβολές τῶν διαφοροποιήσεών του— φονταμενταλιστικὰ γνωρίσματα ἢ οὐσιώδεις προϋποθέσεις ἀνάπτυξης φονταμενταλιστικῶν συμπτωμάτων. Μιὰ σύγκριση τῶν γνωρισμάτων τοῦ φονταμενταλισμοῦ, ποὺ καταγράψαμε παραπάνω, μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ἰδιομορφίας τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γόνιμη ἀφετηρία γιὰ τὴ σπουδὴ καὶ τὴν ἔρευνα τοῦ ἐρωτήματος.

Τὸ δεύτερο ἐρώτημα —γιὰ τὸν ἐνδεχόμενον φονταμενταλιστικὸν χαρακτήρα ἢ γιὰ στοιχεῖα φονταμενταλιστικοῦ χαρακτήρα στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα— συνδέεται μὲ τὴ διερεύνηση τῶν θρησκευτικῶν καταβολῶν τῆς λεγόμενης «φιλελεύθερης» οἰκονομίας καὶ μὲ παγιωμένες στὸν δυτικοευρωπαϊκὸ κοινωνικὸ βίον ἱστορικὲς ἐπιδράσεις τῆς μεσαιωνικῆς «θρησκευτικοποίησης» τοῦ χριστιανισμοῦ.

Μὲ τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς φαινομενολογίας, ὁ ἐνδεχόμενος, αὐτονομημένος ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς του καταβολές, φονταμενταλισμὸς τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας θὰ μπορούσε νὰ ἀνιχνευθεῖ μὲ ἀφετηρία κάποιες παραδειγματικὲς ἐνδείξεις, ὅπως οἱ ἀκόλουθες:

1. Ἡ ἀπολυτοποιημένη λογικὴ τῆς οἰκονομικῆς «ἀνάπτυξης» (τῆς ἀναγκαιότητας γιὰ συνεχῆ αὐξηση τῆς παραγωγικότητας καὶ τοῦ «ἐθνικοῦ εἰσοδήματος») λειτουργεῖ ὡς δογματικὴ ἰδεολογία καὶ κανονιστικὴ ἠθικὴ ἀπολύτως μονότροπη καὶ

ἀσυμβίβαστη μὲ ὅποιαδήποτε διαφορετικὴ κοινωνικὴ προτεραιότητα. Οἱ ἀναπτυξιακὲς ἀπαιτήσεις τῆς οἰκονομίας αὐτονομοῦνται ἀπὸ τὶς συγκεκριμένους κοινωνικὲς καὶ ἀνθρώπινες ἀνάγκες, παγιδεύουν τὴ σύνολη κοινωνικὴ λειτουργία, καθορίζουν σὲ σημαντικὸ ποσοστὸ τὸν προσωπικὸ βίον τῶν ἀνθρώπων.

2. Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ δόγμα τοῦ «laissez faire - laissez aller» παραμένει, ἐνάντια στὶς μεταρρυθμιστικὲς παρεκκλίσεις, ἢ ἰδρυτικὴ ἀξιωματικὴ ἀρχὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, αὐτὴ ποὺ παρέχει στὸ ἄτομο ψυχολογικὰ ἐρείσματα ὀλοκληρωτικῆς στράτευσης στὴ λογικὴ τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς. Ἡ σύνδεση τῆς φιλελεύθερης οἰκονομίας μὲ τὴν ἡδονιστικὴ ψυχολογία καὶ τὸ φυσικὸ δίκαιο διαμορφώνει μιὰν ἐρμηνεία τῶν αἰτίων τῆς προσφορᾶς, τῆς ζήτησης καὶ τῶν τιμῶν, μεταποιώντας τὴν οἰκονομία σὲ κλειστὸ ἰδεολογικὸ σύστημα μὲ καίριες ἀνθρωπολογικὲς ἐπιπτώσεις.
3. Ὅταν πρωταρχικὴ ἐπιδίωξη τοῦ οἰκονομικοῦ σχεδιασμοῦ εἶναι ἡ συνεχῆς αὔξηση τῆς παραγωγῆς (ποὺ μόνη αὐτὴ ἐξασφαλίζει «ἀνάπτυξη»), τότε ταυτόχρονη ἐπιδίωξη πρέπει νὰ εἶναι ἀναγκαστικὰ καὶ ἡ μεθοδευμένη πρόκληση αὐξημένης κατανάλωσης. Ἡ μεθόδευση χρησιμοποιεῖ ἀναπόφευκτα ὀλοκληρωτικὲς στρατηγικὲς πειθαναγκασμοῦ τοῦ ψυχισμοῦ καὶ τῶν συνειδήσεων. Ὁ καταναλωτικὸς ἄνθρωπος τοῦ καπιταλισμοῦ καταθέτει ἐκούσια τὴν ἐλευθερίαν του γιὰ νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὶς ἐπιταγὰς τοῦ «συστήματος».
4. Ἡ ἀτομικὴ παραγωγικὴ καὶ καταναλωτικὴ συμπεριφορὰ εἶναι ἄμεσα μετρητὴ καὶ ἐλέγξιμη. Γι' αὐτὸ καὶ παράγει κοινωνικὲς ἱεραρχήσεις καὶ ἀξιολογήσεις τόσο αὐστηρὰ κατεστημένους ὥστε κάθε ἀμφισβήτησή τους νὰ περιθωριοποιεῖ αὐτόματα τὸν τολμητῆ. Γεννιοῦνται κανονιστικὲς ἀρχὲς «ἀποτελεσματικότητας», «ἀποδοτικότητας», «προγραμματισμοῦ», «ὀργάνωσης», ἀλλὰ καὶ «κατοχύρωσης τοῦ συμφέροντος», συλλογικῶν ἀπαιτήσεων, νομιμοποιημένου ἐκβιασμοῦ μὲσω

συνδικαλιστικῶν κινητοποιήσεων «κοινωνικοῦ κόστους». Αὐτὴ ἢ μονότροπη «ἠθικὴ τοῦ συμφέροντος» συνοδεύεται συχνὰ ἀπὸ ἔντονο ψυχολογικὸ φανατισμό, ἀμετακίνητη ἐγκύστωση στὴ μονομέρεια.

Σκοπὸς μιᾶς εἰσήγησης, ὅπως ἢ παρούσα, εἶναι νὰ θέσει τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν στὸ πλαίσιο τῆς θεματικῆς της — ὄχι νὰ λύσει τὰ ἐρμηνευτικὰ ἢ ὅποια ἄλλα προβλήματα. Χρειάζεται συστηματικὴ μελέτη καὶ ἔρευνα, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, γιὰ νὰ ἀπαντηθοῦν μὲ συστηματικὴ καὶ μεθοδολογικὴ ἐγκυρότητα τὰ ἐρωτήματα ποὺ ἐδῶ ἐτέθησαν.

Θὰ προσθέσω καταληκτικὰ τὴ γονιμότερη ἴσως πρόκληση ποὺ ἐμπεριέχει τὸ θέμα μου: Ἡ διερεύνηση τῶν σχέσεων φονταμενταλισμοῦ καὶ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ ἢ, κατὰ προέκταση, φονταμενταλισμοῦ καὶ καπιταλισμοῦ, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει κυρίως διαπιστωτικὸ χαρακτήρα. Τελείως διαφορετικὴ δυναμικὴ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ προκύψει, ἂν ἢ ἔρευνα τῶν σχέσεων οἰκονομίας καὶ θρησκείας διευρυνόταν. Ὁ E. F. Schumacher, στὸ βιβλίο του *Small is beautiful* ποὺ ἔγινε πασίγνωστο τὴ δεκαετία τοῦ '70, ἔκανε μιὰν ἐνδιαφέρουσα ἀναφορὰ στὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν οἰκονομία ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ βουδιστικὴ θρησκευτικὴ παράδοση. Στὴ σημερινὴ Εὐρώπη τὸ ἐρώτημα ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τεθεῖ εἶναι: ἂν ἀπὸ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ καὶ προτεσταντικὴ θεολογία καὶ ἠθικὴ νοηματοδοτήθηκε, σὲ μικρὸ ἢ μεγάλο ποσοστό, ἢ «λογικὴ» τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ποιὰ νοηματοδότηση τοῦ οἰκονομικοῦ βίου θὰ μπορούσε νὰ συναχθεῖ ἀπὸ τὴν ὄντολογία, κοσμολογία καὶ ἀνθρωπολογία τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχουμε ἐλάχιστα ἐργασθεῖ οἱ Ὁρθόδοξοι. Ἴσως νὰ εἶναι αὐτὴ ἢ ὀλιγωρία μας στὴ διασάφηση μιᾶς ἐνεργητικῆς ἀντιπρότασης πολιτισμοῦ, ποὺ ἔχει ἀρχίσει σήμερα νὰ πληρώνεται μὲ αἶμα στὴ Σερβία, μὲ δυστυχία καὶ ἐφιαλτικὲς στερήσεις στὶς ὀρθόδοξες χῶρες τοῦ πρώην ἀνατολικοῦ συνασπισμοῦ.

Εἰσήγηση στὸ διεθνὲς σεμινάριο

Μνήμη Φώτη Κόντογλου

ΤΡΙΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ από την έκδημία του Φώτη Κόντογλου, ένατο περίπου από τη γέννησή του.

Με άφορμή τις δυο έπετειούς γράφονται αυτό τον καιρό πολλά. Ο Κόντογλου έχει πάρει αξιοσέβαστη θέση στην ισχνή νεοελληνική μας ιστορία. Για το ζωγραφικό του έργο, το λογοτεχνικό του έργο. Κυρίως, έπειδή λειτούργησε ως δάσκαλος για πολλούς, έστω και παροδικούς μαθητές, αλλά και ως άξονας έπηρεασμού ευρύτερου κύκλου καλλιτεχνών και διανοουμένων.

Ευρύτερα ακόμη, ή συμβολή του στην ενεργοποίηση της έλληνικής και ορθόδοξης αυτοσυνειδησίας ήταν, στο πλαίσιο της έποχής του, σημαντική. Καταλύτης με την παρουσία και το έργο του για την αφύπνιση της άνυποψίαστης έλλαδικής διανόησης και κοινής γνώμης στην αίσθητική τουλάχιστον άξία της βυζαντινής εκκλησιαστικής παράδοσης.

Πριν από τον Κόντογλου, ή βυζαντινή άγιογραφία —όπως και κάθε κληροδότημα του Βυζαντίου— ήταν στην Ελλάδα άντικείμενο όχι μόνο περιφρόνησης, αλλά και χλεύης. Ός τα μέσα του αιώνα μας θεωρούσαν όλοι άυτονόητο να εικονογραφοῦνται οί ναοί με δυτική, νατουραλιστική θρησκευτική ζωγραφική. Άκόμα και στο Άγιονόρος οί άγιογράφοι μοναχοί μόνο θρησκευτικές ζωγραφιές έφτιαχναν άντι για εκκλησιαστικές Είκόνες.

Χάρη στον Κόντογλου, στην καλλιτεχνική ποιότητα του έργου του και στο μαχητικό του πάθος, το κλίμα άλλαξε. Συνέπεσε, βέβαια, την ίδια εκείνη έποχή να έχει άφυπνισθεί και το ενδιαφέρον της Ευρώπης για τη βυζαντινή αίσθητική. Η απομίμηση αυτού του ενδιαφέροντος από τους Έλληνες βοήθησε σημαντικά να γίνει σεβαστή και άποδεκτή ή προσπάθεια του Κόντογλου. Άλλά ή σύμπτωση δέν μειώνει τη σημασία της προσφοράς του.

Θὰ ἤθελα νὰ συνοδεύσω τὴ μνήμη τῶν ἐπετείων του μὲ δυὸ παρατηρήσεις, νομίζω γόνιμες γιὰ τὸ σήμερα:

Ὁ Κόντογλου θεωρήθηκε —καὶ ἦταν— ἓνας κορυφαῖος «ἐλληνοκεντρικός». Ὁ ἐλληνοκεντρισμός του τὸν ὀδηγοῦσε μερικὲς φορὲς νὰ εἶναι καὶ ὀξύτατα κριτικὸς ἀπέναντι στὴ Δύση. Ἦξερε ὅμως καλὰ μὲ ποιόν «συντάσσεται» καὶ «τὶν ἀποτάσσεται». Εἶχε ζήσει πέντε χρόνια στὴν Εὐρώπη (Ἰσπανία καὶ Γαλλία), ὄχι ἀπομονωμένος σὲ ἀκαδημαϊκὰ περιβάλλοντα, ἀλλὰ ζώντας ἐνεργὰ ὡς καλλιτέχνης τὴν ἀγορὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς διανοήσεως. Γνώρισε καλὰ τὴν Εὐρώπη, τὴ σπούδασε, τὴν ἔζησε στὸ κορμὶ καὶ στὴν ψυχὴ του. Ὁ ἐλληνοκεντρισμός του γεννήθηκε ὀργανικὰ μέσα ἀπὸ τὴ βιωματικὴ πρόσληψη τοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ ὅλους τοὺς κορυφαίους «ἐλληνοκεντρικούς»: τὸν Πικιώνη, τὸν Τσαρούχη, τὸν Θεοτοκά, τὸν Ἐλύτη, τὸν Λορεντζάτο.

Θέλω νὰ ὑπογραμμίσω αὐτὴ τὴ διαπίστωση σήμερα ποὺ μιὰ τεχνητὴ πόλωση «ἐλληνοκεντρικῶν» καὶ «εὐρωκεντρικῶν» νοθεύει τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ, βασισμένη σὲ ἐπιπόλαια ἰδεολογήματα, μὲ οὐσιαστικὴ ἄγνοια τῶν ὅρων τῆς διαφορᾶς. Σίγουρα δὲν ἔχουν λείψει διανοούμενοι καὶ καλλιτέχνες μὲ ἀφομοιωμένη σπουδὴ καὶ γνώση τῆς Δύσεως —τῶν θετικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ τῶν ἀδιεξόδων της— ποὺ ἀναζητοῦν ἐπίπονα στὴν ἐλληνορθόδοξη παράδοση ζωτικὴ πολιτιστικὴ ἀντιπρόταση. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἓνας ἐπιπόλαιος «ἐλληνορθόδοξος» λαϊκισμὸς ποὺ ἀγνοεῖ τόσο τὴ Δύση ὅσο καὶ τὴν ἐλληνικὴ οἰκουμενικότητα, γι' αὐτὸ καὶ καταλήγει νὰ μάχεται ἢ νὰ ὑπερασπίζεται φαντάσματα.

Θλιβερότεροι —γιὰ νὰ ἴμαστε ἀκριβοδίκαιοι— εἶναι κατὰ κανόνα οἱ «εὐρωκεντρικοὶ» ποὺ μπορεῖ κάπως, καὶ ὄχι πάντοτε, νὰ ξέρουν τὴ Δύση, ἔστω μονότροπα, ἔστω μὲ τὰ ματογυάλια τοῦ μειονεκτικοῦ τῆς περιφέρειας, ἀλλὰ ἀγνοοῦν τραγικὰ ἢ ἐξοργιστικὰ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τὴν πολιτιστικὴ του παράδοση. Μιλᾶνε γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία μὲ ὅ,τι τοὺς ἀπόμεινε στὴ μνήμη ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ τοῦ σχολείου, καὶ ξέρουν τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ Βυζάντιο ἀπὸ ἐπιφυλλίδες καὶ μπροσοῦρες.

Ὁ Κόντογλου εἶναι στυπτικὸ ἀντιφάρμακο γιὰ ὅλην αὐτὴ τὴν

ἐκατέρωθεν φτήνια· νομίζω ὅτι ἔτσι ἀξίζει νὰ τὸν θυμόμαστε.

Δεύτερη παρατήρησή μου: ἡ ἀνάγκη νὰ προχωρήσουμε σήμερα πὶὸ πέρα κι ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Κόντογλου.

Ὁ ἐλληνοκεντρισμὸς τοῦ Κόντογλου μοιάζει κυρίως αἰσθητικός. Σταματᾶει περισσότερο σὲ ρομαντικὰ ἐθιμικὰ στοιχεῖα τῆς ἐλληνορθοδοξίας, γίνεται ὑπέρμαχος τῶν λαϊκῶν ἀξιῶν, ποὺ τὶς βλέπει σχεδὸν σὰν αὐταξίες. Στὴν ἀγιογραφία μιμεῖται, χωρὶς νὰ μεταπλάθει ὀργανικά, τὴ μεταβυζαντινὴ κρητικὴ σχολή, μὲ ἐντυπωσιακὴ ἔμφαση στὴν τεχνοτροπία, ὄχι στὴ θεολογία τῆς Εἰκόνας. Στὴ λογοτεχνικὴ του παραγωγὴ μιμεῖται τὸ λαϊκὸ συναξάρι, μεταγλωττίζει στὸ λαϊκὸ αὐτὸ ὕφος βιβλικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα, μάχεται μὲ ἄρθρα καὶ ἐπιφυλλίδες γιὰ τὴν αἰσθητικὴ λαϊκὴ γραφικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἴσως γι' αὐτὸ ἡ Ὁρθοδοξία τοῦ Κόντογλου εἶναι ἀπὸ ὄλους παραδεκτὴ, δὲν ἐνοχλεῖ κανέναν. Γιατὶ δὲν μπορεῖ οὔτε θέλει νὰ ἀναμετροθεῖ μὲ τὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τοῦ κοσμικοῦ περιγυροῦ. Μοιάζει μᾶλλον μὲ περιθωριακὴ ἐπιβίωση τῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητας, διασώζει τὴ νοσταλγικὴ γοητεία τοῦ παρελθόντος, τὸν ρομαντισμὸ μιᾶς τυπικῆς ἐθιμικῆς εὐσέβειας. Ἀλλὰ ἀδυνατεῖ νὰ ἀρθρώσει λόγο ζωτικῆς παρέμβασης στὸ παρόν.

Πιστεύω ὅτι θὰ τιμήσουμε τὴ μνήμη τοῦ Κόντογλου καὶ θὰ ἀξιοποιήσουμε τὴν προσφορά του ἂν δουλέψουμε γιὰ οὐσιώδεις ἐκβραχισμοὺς στὴ διάνοιξη τοῦ δρόμου ποὺ αὐτὸς αἰσθητικὰ ὑπέδειξε. Σήμερα πιά εἶναι πολὺ πὶὸ φανερὸ ὅτι ἡ ἐνεργοποίηση τῆς πολιτιστικῆς μας ταυτότητας καὶ πρότασης εἶναι θέμα ἱστορικῆς μας ἐπιβίωσης. Ἡ «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή» ἐνδιαφέρει μόνο γιὰ τὸν ρομαντισμὸ τοῦ φολκλόρ. Εἴμαστε τόσο Δύση ὅσο καὶ Ἀνατολή, καὶ καθόλου διατεθειμένοι νὰ χαρίσουμε τὴν Εὐρώπη στὴ φραγκογερμανικὴ μονοτροπία. Ὁ Ἕλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία ἔχουν νόημα μόνο ἂν γεννᾶνε πρόταση διεξόδου στὰ βασιανιστικὰ ἀδιέξοδα τοῦ σημερινοῦ κόσμου.

5.11.1995

Γιὰ ὅσους διψᾶνε τὴ ζωὴ

ΜΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΟΤΕ ΕΛΛΗΝΕΣ: Πῶς εἶναι δυνατὸ ὁ ἄπειρος καὶ ἀπεριόριστος νὰ ὑπάρξει στὶς διαστάσεις τῆς περατῆς ἀτομικότητας; Αὐτὸς ποὺ ὀφείλει «κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας» του νὰ εἶναι «χωριστὴ φύσις καὶ ἀκίνητος», «φύσις ὅλως ἐνεργητικὴ, κρείττων καὶ ἀφθαρτος ἐνέργεια», «εἶδος ἀμιγές», «ταυτότης νοῦ καὶ νοητοῦ», πῶς μπορεῖ νὰ προσλάβει ἀνθρώπινη σάρκα, νὰ ὑποταχθεῖ στὴ χρονικότητα, στὶς ἀνάγκες τῆς βιολογικῆς φύσης;

Οἱ μέτοχοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας ἀπαντοῦσαν καὶ ἀπαντοῦν: Γι' αὐτὸ τὰ Χριστούγεννα εἶναι Γιορτὴ, Γιορτὴ θριάμβου τῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας. Ἐνας Θεὸς δέσμιος στὶς λογικὲς προδιαγραφές τῆς οὐσίας του θὰ σήμαινε τὴν ἀφετηριακὴ ὑποταγὴ τοῦ γεγονότος τῆς ὑπαρξῆς στὴν ἀναγκαιότητα. Τότε, αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ θὰ ἦταν ἡ ἀναγκαιότητα, δὲν θὰ ὑπῆρχε ἐνδεχόμενο ἐλευθερίας.

Ἄν ὅμως τὸ βρέφος ποὺ κλαυθυμυρίζει στὴ φάτνη εἶναι ὁ Θεός, τότε ὁ ἄκτιστος μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μὲ τὸν τρόπο τοῦ κτιστοῦ, καὶ στὴν ἱστορικὴ του ὑπόσταση τὸ κτιστὸ νὰ ὑπάρχει μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀκτίστου. Στὴ Βηθλεὲμ ἡ προσωπικὴ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀποδείχεται ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ οὐσίας ἢ φύσης. Αἴρεται «τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ» ἀνάμεσα στὸ περατὸ καὶ στὸ ἀδιάστατο, στὸ χρονικὸ καὶ στὸ αἰώνιο. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπάρξει μὲ τὸν τρόπο τοῦ Θεοῦ. «Ἴνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως.»

Τὴ γλῶσσα γιὰ νὰ ποῦμε τὸ γεγονὸς τῆς ὑπαρξῆς καὶ τίς δυνατότητες τῆς ὑπαρξῆς τὴν ἔδωσαν οἱ Ἕλληνες. Ἐφτιαξαν τὴ λέξη οὐσία, παράγωγο τοῦ θηλυκοῦ τῆς μετοχῆς τοῦ ρήματος εἶναι. Οὐσία σημαίνει τὸν τρόπο μετοχῆς στὸ εἶναι, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν τρόπων διαφοροποιεῖ τὰ εἶδη τῶν ὑπαρκτῶν. Γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἡ ποικιλία τῶν οὐσιῶν εἶναι προκαθορισμένοι λόγοι-τρόποι πραγματοποίησης κάθε ὑπαρκτικοῦ γεγονότος — λόγοι-

τρόποι άνερμήνευτα δεδομένοι, ὅπως καὶ ὁ συμπαντικὸς «ξυνὸς» (κοινὸς) λόγος ποὺ συγκροτεῖ τὸ σύνολο τῶν ὑπαρκτῶν σὲ κόσμο-κόσμημα ἁρμονίας καὶ κάλλους. Ἀκόμα καὶ ὁ Θεὸς ὑποτάσσεται στὸν δεδομένο λόγο-τρόπο τῆς ὑπαρξῆς του. Εἶναι μέρος τοῦ καθολικοῦ κόσμου, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει στόχο, μπορεῖ μόνο νὰ εἶναι. Δὲν ὑπάρχουν περιθώρια γιὰ τὸ γίγνεσθαι καὶ τὸ δέον, τὴ δυνατότητα ἢ τὴ θέληση, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν Ἱστορία. Ἔργο τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐφήμερη βιοτὴ του εἶναι νὰ φτάσει στὴν εὐδαιμονία νὰ θεωρεῖ τὴ λογικὴ πληρότητα τοῦ κοσμικοῦ εἶναι, καὶ νὰ τὴν πραγματώνει «ἐν μικρῷ» μὲ τὴν πολιτικὴ τέχνη —τὴν ὕψιστη τῶν τεχνῶν— στὸν «μικρὸν τῆς πόλεως κόσμον».

Σὲ αὐτὴ τὴν ἀδήριτη μοῖρα τῆς ἀνελευθερίας τοῦ ὑπαρκτοῦ ἔρχεται νὰ ἀντιταχθεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία: Αἰτιώδης ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς δὲν εἶναι μιὰ ἀνερμήνευτα προκαθορισμένη θεία Οὐσία, ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία ἐνὸς Προσώπου. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὴν οὐσία του νὰ εἶναι Θεός, δὲν εἶναι ὑποταγμένος στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπαρξῆς του. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει, ἐπειδὴ εἶναι ὁ Πατὴρ: αὐτὸς ποὺ βεβαιώνει ἐλεύθερα τὴ θέλησή του νὰ ὑπάρχει γεννώντας τὸν Υἱὸ καὶ ἐκπορεύοντας τὸ Πνεῦμα. Ἐλεύθερα καὶ ἀπὸ ἀγάπη ὁ Πατὴρ («ἀχρόνως καὶ ἀγαπητικῶς») ὑποστασιάζει τὸ Εἶναι του σὲ τριάδα Προσώπων, συνιστᾷ τὸν λόγο-τρόπο τῆς ὑπαρξῆς του ὡς κοινωνία προσωπικῆς ἐλευθερίας, κοινωνία ἀγάπης, πληρότητα τοῦ ὄντως ἔρωτος.

Στὸ γεγονὸς τῶν Χριστουγέννων, στὴν ἱστορικὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία ψηλαφεῖ τὴν προσωπικὴ ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἄκτιστη φύση του. Ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ οὐσίας ἢ φύσης, ὁ Θεὸς ὑποστασιάζει στὸ πρόσωπό του (στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ) ὄχι μόνο τὸ δικό του ἄκτιστο Εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὸ κτιστὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν τὸ πρόσωπο εἶναι αὐτὸ ποὺ ὑποστασιάζει (κάνει πραγματικότητα) τὴν ὑπαρξή, τότε καμιὰ ἀναγκαιότητα φύσης ἢ οὐσίας (θείας ἢ ἀνθρώπινης) δὲν προηγεῖται γιὰ νὰ περιορίσει τὴν ὑπαρκτικὴ πραγμάτωση τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. Τότε ὁ ἄκτιστος Θεὸς μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ μὲ τὸν τρόπο τοῦ κτιστοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ὁ κτιστὸς ἄνθρωπος (στὸ μέτρο ποὺ ἐλευθερώνονται οἱ

προσωπικές ύπαρκτικές του δυνατότητες) μπορεί να υπάρξει με τὸν τρόπο τοῦ ἄκτιστου Θεοῦ. Νὰ νικήσει τὸν θάνατο. Αὐτὸ τὸ εὐ-αγγέλιο κάνει τὰ Χριστούγεννα Γιορτὴ.

Σὲ κάθε παραμικρὸ ὀρθόδοξο ἐκκλησάκι, στὸν ὄρθρο τῆς Γιορτῆς, μιὰ ποίηση ἱλιγγιώδης γίνεται τραγούδι, μαρτυρία ψηλάφησης τοῦ πληρώματος ἐλευθερίας τῆς ζωῆς: Ἴσαρκος γὰρ ὢν, ἐσαρκώθη ἐκὼν καὶ γέγονεν ὁ ὢν, ὃ οὐκ ἦν, δι' ἡμᾶς. Καὶ μὴ ἐκστὰς τῆς φύσεως, μετέσχε τοῦ ἡμετέρου φυράματος. Ἐξῆλθε Λόγος εἰς ἀνάπλασιν λαῶν.

Δίπλα σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόκρημνη νοηματικὴ, τὰ νηπιώδη ψελλίσματα τῆς δυτικῆς θρησκευτικῆς ὑπανάπτυξης: «Ἅγια νύχτα σὲ προσμένουν μὲ χαρὰ οἱ Χριστιανοί...». Νὰ γιατί ἡ Γιορτὴ ἔγινε στὸν σημερινό μας δυτικὸ πολιτισμὸ κενὸς διάκοσμος: Ἐπειδὴ οἱ φιοριτουῖρες τῶν συναισθημάτων καὶ τὰ ἠθικιστικὰ ἰδεολογήματα δὲν ἔχουν τίποτα νὰ κάνουν μὲ τὴ δίψα μας γιὰ ζωὴ.

Ἄν ἡ σημερινὴ Ἑλλάδα ὑποψιαζόταν τί καὶ πῶς ἐξακολουθεῖ ἀνεπίγνωστα νὰ γιορτάζει στίς ἐκκλησιές της τὰ Χριστούγεννα, τότε θὰ ἦταν ἐκ τῶνπραγμάτων πολιτιστικῆ ὑπερδύναμη. Δηλαδή πανανθρώπινη ἐλπίδα.

24.12.1995

Ἡ φιλοσοφία στὴν Ἑλλάδα σήμερα

1. Τί γνώμη ἔχετε γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα;

Ἡ ἐρώτησή σας θὰ ἀπαιτοῦσε ἐκτενὴ καὶ τεκμηριωμένη μελέτη. Μὲ τίς συντομογραφικὲς ἐπιταγὲς τῆς συνέντευξης ἐκφράζω αὐτὸ ποὺ μοῦ ζητᾶτε: γνώμη.

Νομίζω ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη στὴν Ἑλλάδα παραμένει ἀκόμα μεταπρατικὴ. Οἱ φιλοσοφοῦντες ἀρκοῦνται κατὰ κανόνα στὴν ἐπίδειξη ἐνημερότητας γιὰ τὰ ὅσα γράφονται στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀμερικὴ. Δὲν δείχνουν νὰ ἔχουν δικὰ τους προβλήματα, νὰ

τὰ ἀντιπαλεύουν, νὰ ἀγωνιοῦν ἀκροβατώντας στὰ ἀδιέξοδα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Συνήθως ἀναμασοῦν «ἐπιστημοσύνη» ὑπηρετώντας μὲ τὴ μειονεξία τῆς ἐπιστημονικοφάνειας ἐπαγγελματικὲς σκοπιμότητες, στόχους ἀκαδημαϊκῆς σταδιοδρομίας καὶ μόνο. Οἱ περισσότερο θορυβοῦντες ἀναπαράγουν κλίμα νοησιαρχικοῦ παιγνίου, γλωσσοκεντρικῆς ἐπαναδιαπραγματεύσεως τῶν ἀποτυχιῶν τῆς νεωτερικότητος, ἐγκλωβισμένοι σὲ μιὰν αὐτάρεσκη δυσκαταληψία.

Θὰ μπορούσα νὰ ἐπισημάνω δυὸ γόνιμες κατὰ τὴ γνώμη μου ἐξαιρέσεις: Τὸν πολὺ ὄριμο καὶ μὲ ἀφομοιωμένη ἐνημερότητα ὀξυνούστατο φιλοσοφικὸ λόγο τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη· καὶ τὴ φιλοσοφικὴ ἐμβρίθεια ἐλληνικῆς «ἀνάγνωσης» τῆς ἀρχαιοκλασικῆς καὶ βυζαντινῆς μας παράδοσης ἀπὸ τὸν Στέλιο Ράμφο.

2. Πιστεύετε ὅτι ὑπολείπεται ἡ σημερινὴ ἐλληνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἐκείνης τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν; Καὶ ἂν ναί, γιατί;

Πιστεύω ὅτι ὑπολείπεται στὸ ποσοστὸ ποὺ παραμένει μεταπρατικὴ. Ὅμως δημιουργικὸ ἢ καινοτόμο φιλοσοφικὸ λόγο δὲν ἔχουμε οὔτε στὴν Εὐρώπη σήμερα. Εἶναι μιὰ περίοδος παρακμιακῆς στένωσης τῶν ὀριζόντων, ὄχι ἄσχετης μὲ τὴν ὀλοφάνερη κρίση τοῦ σύνολου εὐρωπαϊκοῦ πολιτιστικοῦ «παραδείγματος». Τὰ ὄντολογικὰ τολμήματα τοῦ M. Heidegger καὶ τοῦ J.-P. Sartre, τὶς ριζοσπαστικὲς ἀναζητήσεις τοῦ L. Wittgenstein καὶ τὶς γόνιμες προτάσεις ἐπιστημολόγων ὅπως ὁ K. Popper, ὁ Th. Kuhn, ὁ H. Putnam, ὁ I. Lacatos, τὶς διαδέχθηκε ἓνας «ἐργαλειακὸς» φιλοσοφικὸς λόγος νεοσχολαστικῶν ἀναλύσεων τῆς «ἐπικοινωνιακῆς διαδικασίας». Ρητορικὴ ἀναδιασκευὴ ἢ ἐπιδεικτικὴ λεπτομερειακῆς ἐνημερότητας νοηματικὴ ἐκδίπλωση «συνταγματικῶν» ἐκδοχῶν τῆς ὀρθολογικότητος.

Στὴν Ἀμερικὴ ἴσως ἀρχίζουν νὰ διαφαίνονται κάποιες

γονιμότερες σήμερα αναζητήσεις. Σημειώνω ένδεικτικά τὸ ὄνομα τοῦ Richard Rorty.

3. Ὁ δικός σας φιλοσοφικός ὀβολὸς σὲ τί συνίσταται;

Αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ κρίνουν ἄλλοι. Ὁ ἴδιος μπορῶ νὰ μιλήσω μόνο γιὰ τὶς προθέσεις τῶν προσπαθειῶν μου. Ποὺ ἐντοπίζονται στὴ διερεύνηση τῶν δυνατοτήτων εἰσαγωγῆς τοῦ κριτικισμοῦ στὴν ὄντολογία — τῶν δυνατοτήτων νὰ συγκροτηθεῖ μιὰ συνεπῆς «κριτικὴ ὄντολογία». Τὶς ἀφετηριακὲς προϋποθέσεις γιὰ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα τὶς ἀντλῶ ἀπὸ τὸν ἐκπληκτικὸ ὄντολογικὸ ρεαλισμὸ τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς παράδοσης. Καὶ ἐπιχειρῶ μὲ ἐπιμέρους μελέτες νὰ δῶ τὶς ἐμπράγματα συνέπειες ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει σήμερα αὐτὴ ἡ «κριτικὴ ὄντολογία» στὴ νοηματοδότηση π.χ. τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ὅπως καὶ στὴ σχέση μὲ τὴ γλῶσσα ποὺ ἀρθρώνει ἢ σύγχρονη φυσικὴ ἢ μὲ τὶς ἀναζητήσεις τῆς νεώτερης ἐπιστημολογίας.

Δυστυχῶς ὅμως τέτοια φιλοσοφικὰ ἐγχειρήματα οὔτε συζητοῦνται οὔτε κρίνονται στὴν Ἑλλάδα σήμερα — ἔστω γιὰ νὰ κατακριθοῦν, νὰ ἀποδειχθοῦν ἀσυνεπῆ καὶ ἐπιπόλαια. Ἔστω καὶ ἡ πιὸ ριζοσπαστικὴ πρόταση εἶναι σίγουρο ὅτι θὰ ἀγνοηθεῖ, θὰ πέσει στὸ κενό, στὸ τίποτα.

4. Πιστεύετε ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔχει μέλλον;

Ὅσο ὑπάρχει τὸ ἀνθρώπινο εἶδος, θὰ ὑπάρχει καὶ ἡ φιλοσοφία. Εἶναι συστατικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκη ἢ ἀναμέτρηση μὲ τὸ αἶνιγμα τοῦ θανάτου, τοῦ ἔρωτα, τοῦ νοήματος τῆς ὑπαρξῆς, τοῦ κόσμου, τῆς Ἱστορίας, ἢ πάλιν γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὴν ἔγκυρη γνώση καὶ τὴν κοινωνία τῆς γνώσης. Στὸ πλαίσιο τοῦ σημερινοῦ μας πολιτισμοῦ αὐτὲς οἱ ἀνάγκες μοιάζει νὰ ἀπωθήθηκαν — ἡ ζωὴ νοηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴ ζώωδη ἡδονοθηρία τῆς χρηστικῆς ὠφελιμότητος, παγιδεύεται στὴν ἀφελὴ μεταφυσικὴ τῆς

«τυχαιότητας». Ἄλλὰ τὸ σύμπτωμα εἶναι ἐφήμερο καὶ μὲ σαφεῖς ρωγμὲς στὴ συνείδηση καὶ τοῦ πιὸ ἀλλοτριωμένου ἀνθρώπου.

14.5.1995

Ἔρως ζωοποιὸς

ΠΑΣΧΑ, ΛΕΞΗ ΕΒΡΑΪΚΗ, σημαίνει πέρασμα, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία γιορτάζει μὲ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ τὸ πέρασμα τῆς σύνολης ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸν θάνατο στὴν ἀπερίσταλτη ζωὴ: *Ὁ Χριστὸς συνανέστησε παγγελῆ τὸν Ἀδὰμ ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου — ἀνέστη Χριστὸς καὶ νεκρὸς οὐδεὶς ἐν τῷ μνήματι.*

Ὅμως ἐμεῖς πεθαίνουμε. Στὰ μνήματα ἔχουμε ἀποθέσει δικούς μας ἀγαπημένους, καὶ ὁ καθένας μας, ὅλοι μας, περιμένουμε τὴ σειρὰ μας. Τὸ πιὸ σίγουρο ἀπὸ τὰ σίγουρα εἶναι ὁ ἐπικείμενος θάνατός μας, τὸ ἀναπότρεπτο τέλος τῆς ἐπίγειας βιοτῆς μας σὲ κάποια στιγμή ἴσως ἐγγύτατη, ἴσως ἐγγύτερη, ἴσως ἀπώτερη. Τί λοιπὸν γιορτάζουμε μέσα στὴν πασχαλινὴ φωτοχυσία ἐμεῖς οἱ ἀνέκκλητα μελλοθάνατοι; Ποιὰ νίκη καταπάνω στὸν θάνατο;

Σήμερα, ποῦ τὸ μήνυμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας μοιάζει νὰ μὴν τὸ καταλαβαίνουν οὔτε ὅσοι ἐπίσημα τὸ ἐκπροσωποῦν, ἀκοῦμε πασχαλινὰ διαγγέλματα καὶ κηρύγματα μὲ συναισθηματικὲς κυρίως ἐπαγγελίες ἀνάστασης ἢ μὲ κωδικὰ καὶ ἀνερμήνευτα θρησκευτικὰ φιλοσοφήματα περὶ ἀθανασίας. Τὸ συνηθέστερο εἶναι νὰ καταφεύγουν ἀκόμα καὶ κληρικοὶ σὲ ἐκλαϊκευμένα ἀπηχήματα τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας:

Ὑπαινίσσονται κάποια δυνατότητα «ἀθανασίας τῆς ψυχῆς» — δυνατότητα ποῦ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία τὴν ἀπέκλεισε εὐθύς ἐξαρχῆς. Ὡσὰν στὴν κτιστὴ καὶ θνητὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπάρχει κάποιο «τμῆμα» ἢ «στοιχεῖο» ἀθάνατο ποῦ ἐπιβιώνει μετὰ τὸν φυσικὸ μας θάνατο. Καὶ μὲ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ οἱ ἔτσι κι ἄλλιῶς «ἀθάνατες» ψυχές μας νὰ ἀπολαμβάνουν καλύτερη τύχη ἢ μεταχείριση.

Φυσικά, μιὰ τέτοια ἐκδοχὴ «ζωῆς» μετὰ τὸν θάνατο —λογικὰ

καὶ ἐμπειρικὰ αὐθαίρετη— ἐλάχιστα μᾶς ἐνδιαφέρει, ἂν δὲν αὐξάνει κιόλας τὸν τρόπο μας γιὰ τὸν θάνατο. Οὔτε πρωτοτυπεῖ, ἀπλῶς συνοψίζει τὶς πανομοιότυπες σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς θρησκευτικὲς παρηγόριες συναισθηματικῶν ἐλπίδων γιὰ κάποιο νεφελῶδες εἶδος αἰώνιας ἐπιβίωσης.

Ὅμως ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, ἔτσι ὅπως διασώζεται καὶ τὶς μέρες αὐτὲς στὸ ποιητικὸ θάμβος τῆς ὀρθόδοξης λατρείας, δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάνει μὲ τὶς θρησκευτικὲς παρηγόριες ἢ μὲ τὰ πλατωνικὰ ἰδεολογήματα. Τὸ δύσκολο μὲ αὐτὴ τὴ γλῶσσα εἶναι ὅτι μιλάει γιὰ ὄντολογία —γιὰ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ πραγματικοῦ— ἐνῶ ἐμεῖς, στὸν πολιτισμὸ τῆς νεωτερικότητας, καταλαβαίνουμε μόνο τὴ γλῶσσα τῆς ἐπιδερμικῆς φαινομενολογίας ἢ μιᾶς πρακτικῆς ψυχολογίας. Εἶναι σὰν νὰ μιᾶς γιὰ τὴ σύσταση τοῦ πραγματικοῦ καὶ ὑπαρκτοῦ μὲ τὴ γλῶσσα τῆς κβαντικῆς φυσικῆς σὲ κάποιον ποῦ καταλαβαίνει τὸν κόσμον μόνο μὲ τὶς παραστάσεις τῆς νευτώνειας μηχανικῆς.

Ἡ πασχάλια ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία εὐαγγελίζεται ἕναν «καινὸ» τρόπο τῆς ὑπάρξεως: Νὰ ἀντλεῖς ὑπάρξη ἀπὸ τὴ σχέση, ὄχι ἀπὸ τὴ φύση. Ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν ὄχι γιὰτὶ ἡ ἀνθρώπινη βιολογικὴ του ἀτομικότητα κατεῖχε κάποια ἀνερμήνευτη μαγικὴ δύναμη, ἀλλὰ γιὰτὶ μεταποίησε ἀκόμα καὶ τὸν βιολογικὸ θάνατο σὲ σχέση μὲ τὸν Θεὸ-Πατέρα σὲ ἐρωτικὴ αὐτοπαράδοση καὶ αὐτοπροσφορά.

Ξέρουμε κι ἐμεῖς ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ μας ἐμπειρία ὅτι ὁ ἄνθρωπος συγκροτεῖται σὲ λογικὸ ὑποκείμενο ὄχι χάρη στὴ βιολογικὴ του ἀτομικότητα καὶ τὶς ἐγκεφαλικὲς λειτουργίες της, ἀλλὰ μόνο «στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου», μόνο μέσα ἀπὸ τὴ σχέση, τὴν ἀναφορικότητα. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία βεβαιώνει ὅτι ἡ κλήση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, κλήση σὲ ἀμεσότητα σχέσης, συγκροτεῖ καὶ τὴν ἴδια τὴν ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου, τὴν πραγματικὴ του ὑπάρξη. Ζωὴ εἶναι ἡ ἀνταπόκριση σὲ αὐτὴ τὴν ἐρωτικὴ κλήση — *ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.*

Νυμφίος ὁ Χριστὸς, μανικὸς ἐραστὴς τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὑποστασιάζει τὴν ὑπάρξή μας μὲ τὸ ζωτικὸ ἐνέργημα τῆς ἀγάπης Του, ἡ οὐσιοποιὸς κλήση τῆς ἀγάπης Του τὴν ἀθανατίζει. Ὁ

θάνατος και ἡ ἀνάστασή Του ἀλλάζουν ριζικὰ τὶς ὑπαρκτικὲς δυνατότητες τοῦ κτιστοῦ: Τὸ κτιστὸ μπορεῖ τώρα νὰ ὑποστασιάζει τὶς φυσικὲς ἐνέργειες τῆς ἄκτιστης θείας φύσης, νὰ ὑπάρχει τὸ κτιστὸ μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀκτίστου, τὸν τρόπο τῆς τριαδικῆς ἐρωτικῆς ἀλληλοπεριχώρησης. Αἴρεται ἡ ὑπαρκτικὴ στεγανότητα τοῦ κτιστοῦ, ἡ ὑποταγή του στὴ χωροχρονικὴ περατότητα ποὺ εἶναι συνάρτηση τῆς ὕλης. Τὸ φθαρτὸν πρὸς ἀφθαρσίαν μετεστοιχειώσας, ψάλλει ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἀφθάρτου ζωῆς ἔδειξας πηγὴν ἐξ ἀναστάσεως.

Ἄλλη γλῶσσα, ἄλλη θεὰ τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ πραγματικοῦ. Ναί, ἐξακολουθοῦμε νὰ πεθαίνουμε, ἀλλὰ γιὰ νὰ σβήσει στὸ χῶμα ἡ ἔσχατη ἀντίσταση στὴν πληρωματικὴ σχέση: ἡ αὐτονομημένη ἀτομικότητα. Ἡ προσωπικὴ μας ὑπόσταση ἐνεργεῖται καὶ ὑποστασιάζει τὸν ἔρωτα τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ ἐσχατολογικὸ πλήρωμα αὐτῆς τῆς ἀνάστασης θὰ εἶναι ἡ ὀλόκληρη φανέρωση τῶν ὑπαρκτικῶν δυνατοτήτων τοῦ ὄντως ἔρωτος, τῆς πρόσληψης τοῦ κτιστοῦ ἀπὸ τὸ ἄκτιστο: Καινὴ γῆ καὶ καινοὶ οὐρανοί, ἀνάσταση σωμάτων μεταστοιχειωμένων σὲ σάρκα ἐκθεωμένη τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ. *Νεοποιεῖς τοὺς γηγενεῖς ὁ πλαστοουργὸς χοϊκὸς χρηματίσας. Ἀφθαρτίζεις γὰρ θεοπρεπέστατα ἀπαθανατίζων τὸ πρόσλημμα.*

Χριστὸς ἀνέστη, ναί, καὶ κανεῖς πιά δὲν πεθαίνει. Ὅπως δὲν πεθαίνει ὁ κόκκος τοῦ σίτου ὅταν σαπίζει μέσα στὴ γῆ γιὰ νὰ φέρει καρπὸ ἑκατονταπλασίονα.

26.4.1995

Ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ κράτους, α΄

ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ δηλώνουν διατεθειμένα νὰ προχωρήσουν σὲ ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος. Τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν ἀναθεώρηση ἐκδηλώνεται σὲ συνάρτηση μὲ ἐπικαιρικὲς σκοπιμότητες. Πάντως, ἕνα ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ προβάλλεται σταθερὰ ὡς χαρακτηριστικὴ περίπτωση

ἀπαιτούμενης συνταγματικῆς ἀναθεώρησης εἶναι ἡ σχέση Ἐκκλησίας καὶ κράτους. Μοιάζει νὰ ἔχει ὠριμάσει ἡ ἀπαίτηση γιὰ τὸν χωρισμὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ κράτος.

Μοιάζει. Οἱ πολίτες αὐτῆς τῆς χώρας δὲν νομίζω ὅτι ἔχουν πεισθεῖ γιὰ τὴν εἰλικρίνεια τοῦ σχετικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς πολιτικῆς ἢ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας. Ἡ σημερινὴ ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν κρατικὴ ἐξουσία —κάπως βελτιωμένη σὲ σύγκριση μὲ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ σαφέστατη— δείχνει νὰ βολεύει ἀμφοτέρους τοὺς συμβαλλομένους. Θέτουν θέμα χωρισμοῦ ὅταν ἡ βολὴ τους διαταράσσεται ἀπὸ ἐφήμερα ἐπικαιρικὰ προβλήματα καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ φορτώσουν ἀποτελεσματικὰ στὴν ἄλλη πλευρὰ τὶς εὐθύνες γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους (ὅπως πρόσφατα μὲ τὴν περιπλοκὴ στὶς μητροπόλεις Λάρισας καὶ Ἀττικῆς).

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐκφράσω τὴ γνώμη ὅτι τὸ ἐπίπεδο προβληματισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὸν χωρισμὸ Ἐκκλησίας καὶ κράτους —στὶς δηλώσεις πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν, ἀλλὰ καὶ στὴ σχετικὴ ὡς τώρα ἀρθρογραφία— δὲν εἶναι σοβαρό.

Ἄνταναν κλᾶ τὴν ἐνδημούσα στὸν τόπο μας ἐπιπολαιότητα μὲ τὴν ὁποία προχωροῦμε σὲ καίριες γιὰ τὴν ἱστορικὴ μας ἐπιβίωση ἀποφάσεις: ὅπως τὴν κατάργηση τοῦ πολυτονικοῦ συστήματος στὴ γραφὴ τῆς γλώσσας μας ἢ τὴν εἰσαγωγὴ ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων ποὺ ἔχουν διαλύσει τὴν παιδεία μας.

Τουλάχιστον οἱ πολιτικοὶ μας καὶ οἱ συνταγματολόγοι μας ἐλπίζω νὰ γνωρίζουν ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ κρίσιμα προβλήματα στὶς σύγχρονες δημοκρατίες εἶναι τὸ συνεχῶς διευρυνόμενο χάσμα ἀνάμεσα στὴν κοινωνία καὶ στὸ κράτος. Ὅλο καὶ περισσότερο ἡ κρατικὴ μηχανὴ αὐτονομεῖται ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ ἰδιαιτερότητες, ὁ πολίτης ἀντιμετωπίζει τὸ κράτος σὰν ἀντίπαλο. Ἡ συνταγματικὴ δυνατότητα νὰ ἐκφράζει τὸ κράτος στὴ λειτουργικὴ του συγκρότηση καὶ δομὴ στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ συγκεκριμένου κοινωνικοῦ σώματος εἶναι ὄντως πολύτιμα, δὲν συμφέρει νὰ ἀπεμποληθοῦν ἐπιπόλαια. Εἶναι στοιχεῖο πολιτισμοῦ, π.χ., ὅτι στὴν κεφαλίδα τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος δὲν γίνεται ἐπίκληση κάποιου Παντοδύναμου Θεοῦ - ἐπουράνιου χωροφύλακα, ἀλλὰ τῆς

ὄντολογικῆς ἀρχῆς κοινωνίας τῶν προσώπων, τοῦ ὑπαρκτικοῦ προτύπου κοινωνίας τῶν σχέσεων: τῆς τριαδικῆς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ.

Μᾶλλον ἢ Ἐκκλησία πρώτη θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώκει τὴν ἀποδέσμευσή της ἀπὸ τὸν πνιγηρὸ ἐναγκαλισμὸ τῆς «νόμῳ κρατούσης πολιτείας» καὶ ἀπὸ τὸν μειωτικὸ ὑποβιβασμὸ της σὲ «ἐπικρατούσα θρησκεία» — νομικὴ φόρμουλα ριζικὰ ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἐκκλησιολογικὴ ταυτότητα τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐνῶ, ἀντίθετα, μιὰ εὐφυῆς κρατικὴ ἐξουσία θὰ ἔσπευδε νὰ ἀντλήσει καὶ νὰ ἀποτυπώσει στὸ Σύνταγμα στοιχεῖα πολιτιστικῆς ἰδιαιτερότητας καὶ ἐθνικῆς ταυτότητας ποὺ παρέχει ἡ σαρκωμένη στὸ λαϊκὸ σῶμα ὀρθόδοξη βιωματικὴ καὶ λατρευτικὴ ἱστορικὴ συνέχεια.

Ἡ ὁποιαδήποτε πρόταση χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ κράτος κρίνεται ἀπὸ τὰ κίνητρά της. Ἄν τὸ κίνητρο εἶναι νὰ ἐπιτευχθεῖ μιὰ λειτουργικότερη διοικητικὴ αὐτονομία τῆς Ἐκκλησίας καὶ μιὰ εὐχερέστερη ἀποδέσμευση τοῦ κράτους ἀπὸ τὴ δυτικὴ νοοτροπία μοιρασιᾶς ἐξουσιῶν μὲ τὴν Ἐκκλησία μέσω «κονκορδάτων», τότε ὁ χωρισμὸς θὰ ἦταν πραγματικὰ πολύτιμος. Πρέπει κάποτε νὰ πληροφορηθοῦν οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ συνταγματολόγοι τὰ στοιχειώδη: ὅτι στὴν Ὁρθοδοξία δὲν ὑπάρχει Βατικανό· Ἐκκλησία εἶναι ὁ λαὸς συναγμένος στὴν Εὐχαριστία, καὶ δίχως τὴν παρουσία λαϊκῶν ὁ ἐπίσκοπος δὲν μπορεῖ οὔτε λειτουργία νὰ τελέσει. Ἄν ἐμφανίζονται σήμερα ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες ποὺ εὐνοοῦν μιὰ βατικάνεια αὐτονομία μέσω τοῦ χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ κράτος, εἶναι γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ ὅποια θρησκευτικὴ φατρία νὰ δρᾷ ἀνενόχλητη ἀπὸ θεσμοὺς λαϊκοῦ ἐλέγχου, ὅπως τὸ Συμβούλιο Ἐπικρατείας, ἐλέγχου κάθε αὐτονομημένης ἀπὸ τὸν λαὸ ἐξουσίας. Ὑπάρχουν βέβαια ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τῆς πολιτείας, καὶ οἱ «προοδευτικὲς» ψυχώσεις, ὁ ἀφελῆς πιθηκισμὸς διεθνιστικῶν ἰδεολογημάτων, ποὺ θέλουν τοὺς λαοὺς μόνο ταξικὰ καὶ ὁμοιόμορφα ἀρθρωμένους, δίχως ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἰδιαιτερότητα, ἐπομένως μὲ κρατικὴ ἐκπροσώπηση ἄθρησκη.

Ξεχνοῦν οἱ ἀφελεῖς ὅτι στήν Ἑλλάδα ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι «θρησκεία» νοησιαρχικῶν «πεποιθήσεων», ἀλλὰ βίωμα λαϊκὸ ποὺ ἔχει περάσει στὸ χῶμα καὶ στὶς πέτρες, στὸν τρόπο τῆς ὅποιας μαστορικῆς καὶ τέχνης καὶ ἐθισμῶν συμπεριφορᾶς ποὺ διασώζουν ἀκόμα ἑλληνικὴ ταυτότητα.

Τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ κράτος στήν Ἑλλάδα δὲν εἶναι καταρχὴν πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι πρόβλημα καίριο καὶ μὲ ἀποφασιστικὲς συνέπειες γιὰ τὸ κράτος. Γιὰ νὰ τὸ λύσουν οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ συνταγματολόγοι πρέπει νὰ ἀπαντήσουν στὸ θεμελιῶδες ἐρώτημα: Σὲ ποιό μέλλον προσβλέπει τὸ κοινωνικὸ μας σῶμα, πόσο τὸ ἐνδιαφέρει ἡ πολιτιστικὴ του ταυτότητα, σὲ ποιά κοινωνικὴ δυναμικὴ θὰ βασισθεῖ ἡ ἐθνικὴ ἐπιβίωση;

Πρέπει νὰ συνεχίσω τὰ ἐρωτήματα τὴν ἐπόμενη Τετάρτη.

10.5.1995

Ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ κράτους, β΄

Ἡ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ εἶναι μιὰ «ἐκκοσμιευμένη» (secular) κοινωνία. Δὲν εἶναι τὸ αἶτημα τῆς ὑπαρκτικῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ὄντως ζωῆς ποὺ δίνει νόημα στήν καθημερινότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἱεραρχεῖ τὶς ἀνάγκες τους. Τὴν καθημερινότητα τὴν καθορίζει τὸ πρωτεῖο τῆς χρησιμότητας, τῆς εὐζωίας, τῆς θωράκισης τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Ἡ πίστη-ἐμπιστοσύνη ὡς βίωση προσωπικῶν σχέσεων μέσα στήν Ἐκκλησία δὲν εἶναι πιά τὸ «μέγα καλὸ καὶ πρῶτο», ὅπως σὲ ἄλλους καιροὺς.

Οἱ ἴδιοι οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας δίνουν συχνὰ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι καὶ αὐτοὶ ριζικὰ «ἐκκοσμιευμένοι»: Μιλᾶνε τὴν ξύλινη γλώσσα τῆς ἰδεολογίας, τὴ θρησκευτικὴ γλώσσα τῆς ἀτομοκεντρικῆς θωράκισης μὲ ψυχολογικὲς «πεποιθήσεις», τὴ γλώσσα τῆς χρησιμοθηρικῆς ἠθικῆς. Δείχνουν ἐκπρόσωποι θρησκείας, ταγμένοι νὰ ἐξυπηρετοῦν τὶς «θρησκευτικὲς ἀνάγκες

τοῦ λαοῦ», ἀνάγκες καταναλωτικῆς συναισθημάτων καὶ δεοντολογίας. Δὲν μοιάζει οὔτε κἀν νὰ ὑποψιάζονται οἱ περισσότεροι τὴ διαφορά τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος ἀπὸ τὴν ἀτομοκεντρικὴ θρησκευτικότητα.

Ὅταν τὸ κράτος «ἐκκοσμικεύεται» καὶ ἡ Ἐκκλησία «θρησκευοποιεῖται», τότε ὁ χωρισμὸς τους δὲν εἶναι μόνο ἀναπόφευκτος, εἶναι καὶ ἀναγκαῖος. Δὲν μπορεῖ τὸ κράτος νὰ προστατεύει ἐπιλεκτικὰ μιὰ θρησκευτικὴ ἰδεολογία καὶ νὰ ὑποχρεώνει ἄθρησκους πολίτες νὰ ἀκολουθοῦν τὶς ἐπιταγές της. Καὶ εἶναι φευτιὰ νὰ διακοσμοῦνται κρατικὲς τελετὲς καὶ ἐκδηλώσεις μὲ ἓνα φοιτητικὸ θρησκευτικὸ τυπικὸ ἄσχετου μὲ τὸ παρὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνίας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν κοινωνίες ἄκρως ἐκκοσμικευμένες, μὲ τὴν ἐκκλησία τους ριζικὰ θρησκευοποιημένη, ποὺ ὅμως δὲν διανοοῦνται χωρισμὸ ἐκκλησίας καὶ κράτους — κλασικὸ παράδειγμα ἡ ἀγγλικὴ κοινωνία. Ἔχουν καταλάβει τὴ σημασία τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, ἔστω καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων αὐτῆς τῆς παράδοσης, γιὰ τὴ διάσωση τῆς πολιτιστικῆς ταυτότητας τοῦ λαοῦ, τῆς ἱστορικῆς του συνείδησης, τῶν ὑπομνήσεων πνευματικῆς ἐργήγορσης ποὺ κομίζει ἔστω καὶ μόνο τὸ τελετουργικὸ τῆς παράδοσης.

Στὴν Ἑλλάδα οἱ λόγοι ἀποφυγῆς τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ κράτους εἶναι πολὺ οὐσιωδέστεροι καὶ ζωτικοί. Γιατὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέκτησε συμβατικὰ γεωγραφικὰ σύνορα μόλις πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν ἑβδομήντα χρόνια, ἐνῶ ἐπὶ τρεισήμισι χιλιάδες χρόνια τὰ σύνορά του ἦταν στὴν πρόταση τρόπου τοῦ βίου καὶ νοήματος τῆς ὑπαρξῆς ποὺ κόμιζαν καὶ σάρκωναν οἱ Ἕλληνες. Τὸ ἑλλαδικὸ κράτος σήμερα θὰ ἦταν κωμικὸ νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι συνεχίζει νὰ ἐκπροσωπεῖ πρόταση πολιτισμοῦ. Ὅμως ἡ ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἔστω καὶ ἀπελπιστικὰ θρησκευοποιημένη καὶ ἐκκοσμικευμένη, συνεχίζει: Ὅσο ἡ ὀρθόδοξη λατρεία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι λαϊκὴ πράξη, ἡ ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ σάρκα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ εὐ-αγγελίου τῆς ζωῆς σώζεται. Ἐπομένως τὸ κράτος, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι φορέας ἑλληνικοῦ ὀνόματος μὲ νόημα, ἔχει πρῶτιστη ἀνάγκη τὴν Ἐκκλησία.

Μεμφιμοιροῦν οἱ «προοδευτικοὶ» ἀφελεῖς γιὰ τὸ ὑποχρεωτικὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἔχουν δίκιο μόνο γιὰ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται τὸ μάθημα, ὑποταγμένο στὴν ἐκκοσμικευμένη νοοτροπία τῆς ἰδεολογικοποίησης καὶ θρησκευτικοποίησης. Ἀλλά, ὅπως εἶναι ἀδιανόητο νὰ μὴν ξέρει ἓνα Ἑλληνόπουλο τί εἶναι ὁ Παρθενώνας ἢ ἡ ἀρχαία τραγωδία, ποιά μεταφυσικὴ πρόταση νοήματος τῆς ζωῆς γέννησε αὐτὰ τὰ ἀριστουργήματα, ἔτσι εἶναι ἀδιανόητο νὰ ἀγνοεῖ τὸ Ἑλληνόπουλο τί εἶναι ἡ Ἀγία-Σοφία καὶ ἡ ὀρθόδοξη λειτουργία, ποιά θεολογία γέννησε αὐτὰ τὰ κορυφώματα τῆς πολιτιστικῆς του παράδοσης. Μιὰ παιδεῖα ἑλληνικὴ θὰ τοῦ τὰ διδάξει καὶ θὰ βαθμολογήσει τὴ γνωστικὴ τους ἀφομοίωση, ἔστω κι ἂν τὸ συγκεκριμένο Ἑλληνόπουλο δηλώνει ἄθρησκο καὶ «προοδευτικόν».

Ξέρω ὅτι τὸ μήνυμα τῆς ὑπαρκτικῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ὄντως ζωῆς ποὺ εὐαγγελίζεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία εἶναι λάθος νὰ τὸ ὑποτάσσουμε σὲ σκοπιμότητες ἐθνικῆς ἐπιβίωσης — εἶναι ζωτικὸ λάθος νὰ ζητάει ἡ Ἐκκλησία ἐθνικὰ δεκανίκια. Ἀλλά εἶναι θέμα πολιτικῆς εὐφυΐας καὶ ὀξυδέρκειας ἢ ἔμπρακτη κρατικὴ ἀναγνώριση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας καὶ παράδοσης ὡς ἄξονα πολιτιστικῆς ταυτότητας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητας τῶν Ἑλλήνων.

Δυστυχῶς τὰ δείγματα πολιτικῆς εὐφυΐας στὴν Ἑλλάδα σήμερα εἶναι σπάνια ἢ ἀνύπαρκτα, ὅπως καὶ τὰ δείγματα ἐκκλησιαστικῆς αὐτεπίγνωσης τῶν ἑλλαδικῶν ἐπισκόπων. Ἄν συγκλίνουν οἱ δυὸ ἐκατέρωθεν ἀποχαυνώσεις, θὰ ἔχουμε ἓναν ἀκόμα συμβατικὸ χυλὸ ἱστορικοῦ συμβιβασμοῦ χρήσιμου γιὰ τὸ κράτος. Ἄν ἀποκλίνουν, θὰ ἔχουμε γιὰ ἓνα διάστημα μιὰ πανευφρόσυνη, ἀποχαυνωτικὴ πάντοτε σύγχυση, πιθανότατα τὴν ἐμφάνιση δυὸ-τριῶν ἢ περισσότερων ἐκκλησιῶν ποὺ θὰ διεκδικοῦν τὸ μονοπώλιο τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ μακροπρόθεσμα θὰ εἶναι τὸ ἀφελληνισμένο κράτος ποὺ θὰ εἰσπράξει τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐπιπολαιότητάς του. Τὴν Ἐκκλησία ὁ χωρισμὸς θὰ τὴν ὀδηγήσει ἀναπόφευκτα στὴ συνειδητὴ ἐγρήγορηση τοῦ «μικροῦ ποιμνίου», στὸ σωτήριο ξεκαθάρισμα τῆς γνησιότητας ἀπὸ τοὺς συμβατικοὺς θρησκευτικοὺς ἐθισμούς.

Καὶ τότε, στὸ ἐλάχιστο ἐκκλησιαστικὸ λειμμα, θὰ σωθεῖ καὶ τὸ ζωτικὸ σπέρμα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐλληνικότητος. Ἐρήμην τοῦ κωμικοῦ κρατιδίου.

17.5.1995

Καὶ πάλι τὸ «σχίσμα» στὴ διανόηση

ΣΕ ΔΥΟ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ στὴν ἐφημερίδα *Τὸ Βῆμα* (21 καὶ 28.5.95) ὁ καθηγητὴς κ. Νίκος Μουζέλης θέτει, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὸ πρόβλημα τῆς πόλωσης «ἐλληνοκεντρικῶν» καὶ «φιλοδυτικῶν», ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται στὸ πλαίσιο τῆς σημερινῆς ἐλληνικῆς διανόησης. Προσφέρει μιὰ θετικὴ καὶ νηφάλια ἀνάλυση ἐπιμένοντας κυρίως στὶς δυνατότητες σύγκλισης τῶν δύο τάσεων ἢ στάσεων, προκειμένου νὰ διασαφηνιστεῖ μιὰ σύγχρονη νεοελληνικὴ ταυτότητα ποὺ νὰ διασώζει τὰ στοιχεῖα τῆς πολιτιστικῆς μας ιδιαιτερότητας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀφομοιώνει ἐνεργητικὰ τὶς θετικὲς κατακτήσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς «νεωτερικότητος».

Προσωπικὰ συμφωνῶ μὲ ὅλες σχεδὸν τὶς προτάσεις τοῦ κ. Μουζέλη. Καὶ δὲν νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχει σοβαρὸς μελετητὴς τοῦ προβλήματος ποὺ νὰ διαφωνεῖ. Ὅμως ἡ πόλωση διαιωνίζεται καὶ ἡ νηφάλια παρέμβαση τοῦ κ. Μουζέλη εἶναι σίγουρο πὼς δὲν θὰ τὴ γεφυρώσει. Στὸ ἴδιο τὸ κείμενό του ἀποτυπώνονται οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς ἀποτυχίας καὶ θὰ ἤθελα νὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ τοὺς ἀναλύσω:

1. Θεωρῶ ὡς πρῶτο λόγο τῆς πόλωσης τὴν «ἰδεολογικοποίηση» τόσο τῶν «εὐρωκεντρικῶν» ὅσο καὶ τῶν «ἐλληνοκεντρικῶν» θέσεων. Οἱ ἱστορικὲς ἐρμηνεῖες, ἡ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση καὶ ἡ πολιτιστικὴ ἐμπειρία μεταποιοῦνται σὲ ἀξιωματικὲς ἀρχές, στὶς ὁποῖες ὁ καθένας μας ἐπενδύει ἀνάγκες ψυχολογικῆς ἀτομοκεντρικῆς θωράκισης: Τὸ κοινωνικὸ προσωπεῖο τοῦ «προοδευτικοῦ», ποὺ χλευάζει τὸν συντηρητισμὸ τῶν «νεορθοδόξων», ἢ τοῦ

«έλληνοκεντρικοῦ», ποὺ ἀναθεματίζει καθετὶ δυτικὸ ὡς ἄλλότριον καὶ ξένο πρὸς τὴ δική μας παράδοση, εἶναι θαυμάσια ἀντίδοτα γιὰ πολλές ψυχολογικὲς ἀνασφάλειες καὶ μειονεξίες.

2. Οἱ ψυχολογικὲς ἐπενδύσεις στὴν πόλωση ἐνισχύονται μὲ τὴν ὑποταγὴ τῆς ἐκφραστικῆς ὄλων μας στὰ δημοσιογραφικὰ στερεότυπα. Ἡ ἐμπορικὴ δημοσιογραφία, ἔντυπη καὶ ἠλεκτρονικὴ, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολώσεις, φανατισμένες ἀναμετρήσεις, ὀργισμένες ἀντεγκλήσεις, γιὰτὶ αὐτὲς ἐξάπτουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ καὶ ἀνεβάζουν τὴν ἀναγνωσιμότητα ἢ τὴν ἀκροαματικότητα. Πολλὲς συζητήσεις στὴν τηλεόραση ἔχουν ὡς θέμα τὴ σχέση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν Εὐρώπη, τὸ πρόβλημα τῆς πολιτιστικῆς μας ἰδιαιτερότητας καὶ ταυτότητας. Κατὰ κανόνα ὅμως ἐπιλέγονται συνομιλητὲς ποὺ εἶναι σίγουρο ὅτι δὲν θὰ ἐπιδιώξουν διάλογο, ἀλλὰ μὲ σκαμπρόζικες ἐκφράσεις καὶ ἀπολυτοποιημένους ἀφορισμοὺς θὰ προκαλέσουν ἔνταση καὶ ἐπομένως «θέαμα». Αὐτὴ ἡ γλῶσσα περνάει καὶ στὴν ἀρθρογραφία τῶν διανοουμένων. Καὶ τὰ δύο ἄρθρα τοῦ κ. Μουζέλη στὸ *Βῆμα* ἀντλοῦν τὸν προβληματισμὸ τους ἀπὸ τέτοια, κυρίαρχα σήμερα στὴ δημοσιογραφικὴ ἀγορὰ, στερεότυπα.
3. Θὰ παρεμβάλω καὶ μιὰν ἀμυντικὴ κριτικὴ παρατήρηση, μὲ τὴν παράκληση νὰ διαψευσθῶ, ἂν ὑπερβάλλω: Στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀπλοϊκῶν φανατισμῶν ἢ τῆς ψυχολογικῆς-ἰδεολογικῆς στράτευσης, καὶ οἱ δύο «παρατάξεις» —εὐρωκεντρικοὶ καὶ ἑλληνοκεντρικοὶ— ἀποφεύγουν τὸ διάβασμα, τὴ μελέτη, τὴν ἔρευνα. Βολεύονται μὲ αὐθαίρετες σχηματοποιήσεις καὶ ἀβασάνιστες γενικεύσεις. Ὅμως στὸ ἐπίπεδο τοῦ δημόσιου λόγου διανοουμένων μὲ ἀπαιτήσεις ἐγκυρότητας, νομίζω ὅτι οἱ «έλληνοκεντρικοὶ» εἶναι ἀσύγκριτα συνεπέστεροι στὸ χρέος τῆς σοβαρῆς καὶ σὲ βάθος γνώσης τοῦ πολιτισμοῦ ἀπέναντι στὸν ὁποῖο τοποθετοῦνται κριτικά. Γνωρίζουν καλὰ τὴ Δύση, τὰ ἐπιτεύγματά της καὶ τὰ ἀδιέξοδά της, ἔχουν μελετήσει, ἔχουν ζήσει στὴν Εὐρώπη, ἔχουν δώσει δείγματα μόχθου δουλειᾶς πάνω στὰ προβλήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς

νεωτερικότητας. Αντίθετα δυστυχώς οί «εὐρωκεντρικοί» δείχνουν νὰ ἀγνοοῦν τόσο τὴ δουλειὰ τῶν «ἐλληνοκεντρικῶν» ὅσο καὶ τὶς πηγές ἢ τὶς θεμελιώδεις συντεταγμένες τῆς πολιτιστικῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ γνώσεις τους ἀντλοῦνται κυρίως ἀπὸ μνημῆες τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν στὸ σχολεῖο, ἀπὸ δημοσιογραφικὰ διαβάσματα ἢ ἀπὸ ἐπιπόλαιες καὶ ἐλλειπτικὲς ἀναγνώσεις τῆς Ἱστορίας. Ὁ κ. Μουζέλης δὲν θὰ εἶχε δημοσιεύσει τὰ δύο του ἄρθρα στὸ *Βῆμα* ἂν ἦταν ἐνήμερος γιὰ βιβλία καὶ δοκίμια ποὺ ἔχουν ἀναλυτικὰ διαπραγματευθεῖ τοὺς προβληματισμούς του. Καὶ ἀπορεῖ κανεὶς πῶς ἀποφασίζει ἓνας πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς, μὲ διεθνὲς μάλιστα κύρος, νὰ παίρνει δημόσια θέση γιὰ θέματα στὰ ὁποῖα ἀγνοεῖ τὰ στοιχειώδη τῆς ὑπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Σίγουρα ἔχω γίνει κουραστικὸς μὲ τὴν ἐπανάληψη, χρόνια τώρα, τῆς ἴδιας καὶ ἀμετάθετης γνώμης: Δὲν ἐνδιαφέρει ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς φυλετικὴ ὄντοτητα, οὔτε μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει ἱστορικὰ μὲ τὴ σημερινὴ κακομοιριά τοῦ μεταπρατικοῦ ἐθνικισμοῦ του.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνδιαφέρει καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει μόνο ἐφόσον κομίζει πρόταση πολιτισμοῦ ἱκανὴ νὰ παρεμβληθεῖ ἐνεργητικὰ καὶ δυναμικὰ στὸ σύγχρονο εὐρωπαϊκὸ γίγνεσθαι. Ἔχει νόημα νὰ εἶσαι Ἑλληνας μόνο ὅταν ἀντλεῖς ἀπὸ τὴ βιωματικὴ σου παράδοση ἀπαντήσεις στὰ σημερινὰ εὐρωπαϊκὰ ἀδιέξοδα.

Ἄλλὰ γιὰ ἓναν τέτοιο στόχο δὲν ἐπαρκοῦν ἰδεολογήματα καὶ δημοσιογραφικὲς ἐπιπολαιότητες. Χρειάζεται σοβαρὴ σπουδὴ, τεντωμένη εὐαισθησία καὶ εὐθυκρισία, ἢ τουλάχιστον τὰ στοιχειώδη τῶν ἀπαιτήσεων ἐπιστημονικῆς ἐνημερότητας.

7.6.1995

Ὁλοκληρωτισμὸς τῆς ἀπαξίας

ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΟΥ ΚΑΤΑΛΥΕΙ τὶς ἐλευθερίες τῶν πολιτῶν,

ἐπιβάλλει τὶς δικές του μονότροπες σκοπιμότητες στὸν δημόσιο βίο, στελεχώνει τὴν ἐξουσία του μὲ αὐθαίρετες ἐπιλογές, τὸ λέμε τυραννία. Ὑπάρχει καὶ χειρότερο: τυραννικὸ καθεστῶς ποὺ φτάνει νὰ ἀστυνομεύει καὶ τὸν ἰδιωτικὸ βίο τῶν πολιτῶν, τὶς ἰδέες καὶ προτιμήσεις τους, τὶς οἰκειῆς σχέσεις, τὴ συμπεριφορὰ τους. Τὸ λέμε ὀλοκληρωτισμό.

Αὐτὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς φαινομενολογίας, ὅταν τὰ σχήματα εἶναι σαφῆ ἢ εὐδιάκριτα. Ὅμως στὸν κοινωνικὸ βίο, μὲ πολιτικὸ καθεστῶς δημοκρατίας, πλέγματα τυραννικὰ ἢ καὶ ὀλοκληρωτικὰ λειτουργοῦν σχεδὸν ἀδιόρατα μὲ πλήρη διαδικαστικὴ νομιμότητα.

Ἡ ἐκβιαστικὴ λογικὴ τῶν συνδικαλιστικῶν «κινητοποιήσεων» μὲ ὁμολογημένη τὴν ἐπιδίωξη «κοινωνικοῦ κόστους», εἶναι μορφὴ τυραννίας δημοκρατικὰ νομιμοποιημένη. Ἡ διαφημιστικὴ πλύση ἐγκεφάλου, οἱ μονότροπες «ψυχαγωγικὲς» ἐπιλογές ποὺ ἐπιβάλλουν τὰ τηλεοπτικὰ κανάλια, ὁ ἀποπροσανατολισμὸς τῶν συνειδήσεων στὰ κομματικὰ ποιμνιοστάσια, ἡ ἀστυνόμευση τῶν ἰδεῶν στὸν «προοδευτικὸ» Τύπο εἶναι μορφές ἀπροκάλυπτου ὀλοκληρωτισμοῦ αὐτονόητα νόμιμες καὶ ἀνεκτές.

Παρόμοιο σύμπτωμα εἶναι καὶ ὁ ὀλοκληρωτισμὸς τῆς ἀπαξίας. Μοιάζει ἴσως μὲ «πεπρωμένο» ἔτσι ποὺ διαπλέκεται μὲ τὴν ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας. Ὅταν στὸ κοινωνικὸ σῶμα ἢ σὲ ἐπιμέρους λειτουργίες του ἡ ἀναξιοκρατία ἀποτελεῖ ὄχι ἀπλῶς διαιωνιζόμενο καθεστῶς διωγμοῦ τῆς ποιότητας, ἀλλὰ καὶ ὠμῆς ἀστυνόμευσης κάθε κριτικοῦ λόγου μέσῳ τῆς παγερῆς ἀδιαφορίας ἢ τοῦ χλευασμοῦ.

Σκεφθεῖτε τὴν ἰδιότυπη παιδαγωγικὴ νομιμοποίηση αὐτοῦ τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ ὅταν λέμε στοὺς νέους: Νὰ εἴσαστε εἰλικρινεῖς, τίμιοι, ἐργατικοί, ἀσυμβίβαστα ἐλεύθεροι, ἀμείλικτα κριτικοὶ ἀπέναντι στὴν ψευτιά καὶ στὴν ἰδιοτέλεια, ἄρχοντες στὸν σεβασμὸ τοῦ ἄλλου καὶ στὴν ὑπεράσπιση τῶν κριτηρίων τῆς ποιότητας. Καὶ ταυτόχρονα προσθέτουμε: Ὅμως νὰ ξέρετε, στὴ ζωὴ προκόβουν οἱ ἀδίσταχοι, οἱ ἐλισσόμενες μετριότητες, οἱ ἀμοραλιστὲς ἐπιτήδριοι, οἱ ἀπαίδευτοι χαμερπεῖς, οἱ συμβιβασμένοι. Τοὺς δείχνουμε τί ἔχει ἀξία στὴ ζωὴ, ἀλλὰ τοὺς προετοιμάζουμε νὰ δεχτοῦν σὰν

αὐτονόητη τὴν τυραννικὴν κυριαρχία τῆς ἀπαξίας.

Καὶ στίς συμβουλές μποροῦμε τουλάχιστον νὰ λέμε τὰ πράγματα μὲ τὸ ὄνομά τους. Ἀλλὰ στὴν κοινωνικὴ πρακτικὴ πῶς νὰ τολμήσεις νὰ ἐκδηλώσεις ὄχι ὑποψίες καὶ ὑπόνοιες, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὰ ὅσα ἐμπειρικὰ ἔχεις ἐπαληθεύσει; Στὸν Ἀκαδημαϊκὸ θὰ φερθεῖς μὲ συστολή, ἔστω κι ἂν στὰ ἔργα του ψηλαφεῖς πολλὴν ἀπαιδευσιὰ καὶ μετριότητα, ἢ ἔστω κι ἂν ὅλοι ἀπὸ πίσω του γελοῦν μὲ τὴν ἐγωλαγνεία του, τὴν ἀφελὴ περιαιτολογικὴ του φλυαρία. Στὴν κοινωνικὴ συνάθροιση θὰ δεχθεῖς τὴν πρωτοκαθεδρία τοῦ μεγαλονεόπλουτου μαικίῃνα, ἔστω κι ἂν ξέρεις καλὰ μὲ ποιές ἀνομίες τὴν ἔχει ἐξαγοράσει. Ἀνάλογα θὰ φερθεῖς καὶ στὴ συγγραφικὴ ἀσημαντότητα ποὺ ἀφανῆ κυκλώματα τῆς ἔχουν ἐξασφαλίσει κυρίαρχη προβολή, τὸ ἴδιο καὶ στὸν ἀπαιδευτο ἢ μικρονοϊκὸ δημοσιογράφο ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ σπιλώνει ἀτιμωρητὶ τὴν ποιότητα.

Συνάξεις ἐπωνύμων, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ διακοσμοῦν ἀνελλιπῶς τὴ δημοσιότητα, διαχειρίζονται καίριους τομείς τοῦ δημόσιου βίου, πρυτανεύουν σὲ ἰδρύματα, διαπρέπουν ὡς σύμβουλοι τῆς ἐξουσίας, ἔχουν καθιερωθεῖ στὴ συνείδηση τῶν πολλῶν σὰν αὐτονόητη ἡγεσία τοῦ τόπου. Καὶ δὲν τολμάει νὰ ἐγερθεῖ λόγος παραμικρὸς ἀλήθειας καὶ εἰλικρίνειας. Ὅλα συζητοῦνται μὲ μισόλογα καὶ συνεσταλμένες περιφράσεις, ὅλα μὲ τὴν ἔγνοια νὰ μὴ δυσαρεστηθοῦν πρόσωπα ἀκόμα καὶ ὑπόλογα γιὰ κραυγαλέες ἀύθαιρες καὶ προκλητικὴ ἰδιοτέλεια.

Εἶναι ἡ τυραννία ἐπιβολῆς τῶν ἐπιφάσεων, ὁ ὀλοκληρωτισμὸς τῆς ὑποταγῆς στὴν ἀπαξία. Ἀστυνομεύεται σιωπηρὰ καὶ ἀδιόρατα τὸ ἦθος, ἡ ἐλεύθερη ἔκφραση, ἡ ἀδέσμευτη κρίση, ἡ προσωπικὴ εὐαισθησία, ἡ δίψα γιὰ ποιότητα. Ἀστυνομεύεται μὲ τὴν ἀπειλή ὄχι τῆς σωματικῆς βασάνου, ἀλλὰ τῆς κοινωνικῆς ἀπομόνωσης, τοῦ ἐξορισμοῦ στὸ περιθώριο, τοῦ στιγματισμοῦ μὲ τὴν ἐτικέτα τοῦ «ὑπερβολικοῦ», τοῦ «ἀκραίου», τοῦ «ἀφελοῦς».

Ἔχει ὁ συμβιβασμὸς μιὰ δυναμικὴ τυραννικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀσυμβίβαστη ἐμμονὴ στὴν ποιότητα, ἡ ἐνεργητικὴ ἀντίσταση στὴν ἀπαξία καὶ ἀναξιοκρατία δὲν κατοχυρώνονται μὲ θεσμοὺς ἢ νομικὲς διαδικασίες. Εἶναι ἄθλημα προσωπικῆς

ὕπαρκτηκῆς γνησιότητασ. Για ὅσους διψᾶνε τῆ γνησιότητα ὡσ
«μέγα καλὸ καὶ πρῶτο».

28.6.1995

BIBLIA ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΓΙΑΝΝΑΡΑ

Χάιντεγγερ και Άρεοπαγίτης («Δόμος»)
Τò πρόσωπο και ό έρωσ («Δόμος»)
Σχεδιάσμα είσαγωγής στη φιλοσοφία («Δόμος»)
Όρθός λόγος και κοινωνική πρακτική («Δόμος»)
Προτάσεις κριτικής όντολογίας («Δόμος»)
Τò πραγματικό και τò φαντασιώδες στην Πολιτική Οικονομία («Δόμος»)
Μετα-νεωτερική Μετα-φυσική («Δόμος»)
Ή άπανθρωπία του δικαιώματος («Δόμος»)

Πείνα και δίψα (Γρηγόρη)
Ή κόκκινη πλατεία και ό θείος Άρθουρος («Δόμος»)
Καταφύγιο ίδεών («Δόμος»)
Σχόλιο στο Άσμα Άσμάτων («Δόμος»)
Άνθολόγημα τεχνημάτων (Καστανιώτης)
Άόριστη Έλλάδα - Κοντσέρτο για δυò άποδημίες («Δόμος»)
Τά καθ' έαυτòν (Ίκαρος)

Ή έλευθερία του ήθους (Γρηγόρη)
Ή μεταφυσική του σώματος («Δωδώνη»)
Άλφαβητάρι τής πίστης («Δόμος»)
Άλήθεια και ένότητα τής Έκκλησίας (Γρηγόρη)
Ή Άπολογητική (Γρηγόρη)
Έρωτικών άφιλογία («Δόμος»)
Όρθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Έλλάδα («Δόμος»)

Ή κρίση τής προφητείας («Δόμος»)
Τò προνόμιο τής άπελπισίας (Γρηγόρη)
Κεφάλαια πολιτικής θεολογίας (Γρηγόρη)
Ή νεοελληνική ταυτότητα (Γρηγόρη)
Κριτικές παρεμβάσεις («Δόμος»)
Τò κενò στην τρέχουσα πολιτική (Καστανιώτης)
Έλλαδικά προτελεύτια (Καστανιώτης)

Χώρα ὑποχείρια παιγνίου (Καστανιώτης)
Ἀπερισκέπτως αὐτόχειρες (Καστανιώτης)
Κύκλος φαῦλος στροβιλώδης (Καστανιώτης)
Ἄφελληνισμοῦ παρεπόμενα («Ἴνδικτος»)
Ἑλληνότροπος πολιτική (Ἴκαρος)
Ἀντιστάσεις στὴν ἀλλοτριώση (Ἴκαρος)
Πολιτισμός: τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς («Ἴνδικτος»)

ΕΧΟΥΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΕΙ:

Ἄλφαβητάρι τῆς πίστεως, στὰ ἀγγλικά: **Elements of Faith**,
Edinburgh (T. and T. Clark)
στὰ γαλλικά: **La foi vivante de l'Église**, Paris (Cerf)
στὰ ἰταλικά: **La fede dell'esperienza ecclesiale**, Brescia
(Queriniana)
στὰ ρωσικά: **БЕРА УЕРКИ**, Μόσχα
στὰ ρουμανικά: **Abecedar al credintei**, Bucuresti (Editura
Bizantina)
Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἠθους, στὰ ἀγγλικά: **The Freedom of Morality**,
New York (SVP)
στὰ γαλλικά: **La morale de la liberté**, Genève (Labor et
Fides)
στὰ ἰταλικά: **La libertà dell'Ethos**, Bologna (Dehoniane)
Σχόλια στὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, στὰ γαλλικά: **Variations sur le
Cantique des Cantiques**, Paris (Desclée de Brouwer)
στὰ ἰταλικά: **Variazioni sul Cantico dei Cantici**, Milano
(Nuova Stampa)
Χάιντεγγερ καὶ Ἀρεοπαγίτης, στὰ γαλλικά: **De l'absence et de
l'inconnaissance de Dieu**, Paris (Cerf)
στὰ ἰταλικά: **Heidegger e Dionigi Areopagita**, Roma (Città
Nuova)
στὰ ρουμανικά: **Heidegger și Areopagitul**, Bucuresti (Editura
Anastasia)
Ἀλήθεια καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, στὰ γαλλικά: **Vérité et unité
de l'Église**, Grez-Doiceau (Éditions Axios)

στά ιταλικά: **Verità e unità della chiesa**, Milano (Nuova
Stampa)

Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἔρως, στά γερμανικά: **Person und Eros**,
Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht)

στά ἀγγλικά: **Personhood and Eros**, Boston (Holy Cross
Press)

Σχεδίασμα εἰσαγωγῆς στὴ φιλοσοφία, στά γαλλικά: **Philosophie
sans rupture**, Genève (Labor et Fides)

Πείνα καὶ δίψα, στά φινλανδικά: **Nälkä ja Jano**, Joensuu